

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Ústav československých a světových dějin ČSAV - Numismatická komise

NUMISMATICKÝ

SBORNÍK

XIV

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Vědecká redaktorka prof. dr. Emanuela Nohejlová-Prátová DrSc. s redakčním kruhem
Vědecký tajemník dr. Eduard Šimek CSc.

ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÝCH A SVĚTOVÝCH DĚJIN ČSAV
NUMISMATICKÁ KOMISE

NUMISMATICKÝ
SBORNÍK
XIV

Řídí
Emanuela Nohejlová-Prátová

ACADEMIA
NAKLADATELSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD
PRAHA 1976

O MINCÍCH KVÁDŮ

V posledním desetiletí před změnou letopočtu, kolem r. 9 nebo 8 př.n.l., se definitivně na několik století zmocnili Germáni českých krajů, dosud ovládaných většinou keltským (bojským) lidem. Byli to germánské svazy Svěbů pod markomanským vůdcem Marbodem, které obsadily Čechy, Moravu a část přilehlých krajů Dolního Rakouska.¹ Svěbové přišli za západního území, kde asi od poloviny posledního století př.n.l. sídlili v severním Bavorsku a mezi dolním Mohanem a Neckarem.² Před r. 9 př.n.l. utrpěli těžkou porážku od Římanů³ a odtáhli potom raději do východních krajů, aby byli z dosahu římských légií.

Vedoucí úlohu mezi novými germánskými pány Čech a Moravy hráli Markomanové. Nebyli však jedinými přistěhovalci. Další skupina dobytých, Kvádové, taktéž příslušníci kmenového svazu Svěbů a bližší příbuzní Markomanů, jsou v době Marbodovy vlády (asi 8 př.n.l. až 19 n.l.) uvedeni na mapě střední Moravy po obou březích řeky Moravy.⁴ Na východ od nich sídlili tehdy pravděpodobně Kotinové. Roku 19 n.l. byl markomanský král Marbod vyhnán jiným germánským náčelníkem,

¹ V. Novotný, *České dějiny I, 1, Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912, str. 63; Em. Šimek, *Keltové a Germáni v našich zemích*, Spisy fil. fak. Mas. univ. v Brně, č. 38, Brno 1934, str. 92; J. Böhm, *Přehled čs. dějin (maketa)*, Praha 1958, str. 30; L. Jansová, *Hrazany. Keltské oppidum na Sedlčansku*, Praha 1965, str. 10; J. Dobiáš, *Dějiny čs. území před vystoupením Slovanů*, Praha 1964, str. 90–94 a pozn. č. 48–55, str. 125–128.

² J. Dobiáš, l. c., 1964, str. 113; H. – J. Kellner, *Die keltischen Silbermünzen vom "Prager Typus" (Zur Silberprägung der Boier)*, JNG XV, 1965, str. 201.

³ J. Dobiáš, l. c., 1964, str. 77; H. – J. Kellner, l. c., 1965, str. 201; L. Jansová, l. c., 1965, str. 10: "Přesný rok, kdy dobyli Boiohaema na jeho dosavadních obyvatelích – Bojích, není znám, ale podle starověkých zpráv (Velleius, Paterculus, Tacitus) se předpokládá, že se tak stalo začátkem posledního desetiletí před n.l."

⁴ Mapu uveřejnil J. Dobiáš, l. c., 1964, mezi str. 96 a 97.

Katvaldem, který sám však krátce potom byl vypuzen;⁵ markomanskému lidu obou vypuzených králů vykazali Římané sídla na levém břehu Dunaje mezi řekami Marus a Cusus, a to pod vládou kvádského krále Vannia. Vláda Kvádů se tedy vztahovala tehdy také na oblast obydlenou Markomany mezi oběma jmenovanými řekami, jejichž poloha je však sporná.⁶ Roku 50 n. l. porazily spojené germánské kmeny Hermundurů a Lugiů Kvády a král Vannius se musil s částí svých soukmenovců uchýlit na římské území na pravém břehu Dunaje, do Panonie.

Do tohoto stručně vylíčeného historického rámce našich krajů byly by zapadly stříbrné mince, které před téměř 100 lety považoval vídeňský sběratel Julius Neudeck za ražby Kvádů z doby kolem změny našeho letopočtu.⁷ Podkladem mu byly napodobeniny římských republikánských denárů z nálezů v Rajeckém údolí (Rajecká Lesná, dříve Frývald-Trstená, okr. Žilina), objeveného někdy před r. 1871.⁸ Některé z těchto napodobenin mají totiž na rubu pod zbarbarizovaným vyobrazením nejasné čárky (zkomolené zbytky nápisu), které Neudeck vykládal mylně jako nápis VANNIV[S], tedy jako jméno kvádského krále Vannia.⁹

Původní Neudeckovo určení stříbrných barbarických mincí jako mincí Kvádů bylo dlouho numismatiky přijímáno a používáno. R. 1900 popsal Eduard Fiala minci tohoto druhu ve sbírce Windischgrätzove s poznámkou: "Drachma, připsaná kvádskému knížeti Vanniovi (19–50); 19 mm, 3,70 g";¹⁰ r. 1904 se zmínil jihoněmecký numismatik Fr. Hertlein o mincích Vanniových¹¹ a R. Forrer označil několik exemplářů své sbírky, pocházejících z uherských nalezišť, jako "kvádské denáry"; uvedl Neudeckův článek z r. 1880 u svého vyobrazení č. 231 označeného jako "kvádské mince s vahou drachmy (4,14 g)", nepřijímal však Neudeckovo mylné vysvětlení korumpovaného nápisu na rubu.¹²

Nálezy těchto mincí z uherské půdy, zvláště však z oblasti Budapešti, pečlivě prozkoumané, poskytly známému maďarskému badateli Oedönu Gohlovi opětovně příležitost, aby se podrobně zabýval domnělými ražbami Kvádů. Doložil přesvědči-

⁵ Z Tacitovy zprávy, Ann. II, 62, vyplývá podle J. Dobiáše, l. c., 1964, str. 94, "že se na jeho (Marbodově) dvoře zdržovala celá kolonie římských kupců, kteří byli s jeho zemí v stálém, snad i obchodní smlouvou opřeném spojení".

⁶ Podle J. Dobiáše, l. c., 1964, str. 149, 150, 157 a 159, jde patrně o řeku Moravu a Váh; "...ještě do konce první poloviny I. století n. l. rozšířili Kvádové, dotud sídlící v podstatě v povodí řeky Moravy, svá sídla až do nynějšího Slovenska."

⁷ V článku Die Münzen der Quaden, NZ XII, 1880, str. 108–121; podobně A quádok pénzei, Arch. Ert. III, 1883, str. 83–98.

⁸ V. Ondrouch, Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku, Bratislava 1964, str. 54–55, č. 102. V maďarské literatuře je nález uváděn jako "nález z Trstené", např. A. Kerényi, Gruppierung der Barbarenmünzen Transdanubiens, Folia Archaeologica XI, Budapest 1959, str. 58; E. Bónis, Die spätkeltische Siedlung Gellérthege-Tabán in Budapest, Budapest 1969, str. 226.

⁹ J. Neudeck, l. c., 1880, str. 114.

¹⁰ Sbírka E. Windischgrätzove, sv. V: Die Münzen der Barbaren, Dodatek, Praha 1904, str. 211, č. 2985 (tab. III), s odvoláním na NZ XII, 1880, str. 114.

¹¹ Fundberichte aus Schwaben XII, 1904, str. 101.

¹² Keltische Numismatik der Rhein- und Donaulande, 1908, vyobrazení č. 229, 231, 233, 236, 237.

vě, že nemůže jít o ražby kvádského původu, a dokázal, že máme co dělat s mincemi jiného kmene na území dnešního Maďarska, s ražbami Eravisků,¹³ jejichž hlavní sídlo bylo maďarskými archeology zjištěno v dnešní Budapešti na kopci Gellért. Kromě toho podle názoru numismatiků jsou mince Eravisků starší, spadají totiž zřejmě do doby před příchodem Markomanů a Kvádů do českých zemí.¹⁴

Čtvrt století po O. Gohlovi se otázkou, jaké mince možno přidělit Kvádům po příchodu do českých zemí, znovu zabýval rakouský numismatik Karl Pink.¹⁵ Byla to jedna z jeho prvních kelto-germánských studií. Po ukončení své činnosti profesora latiny a řečtiny nastoupil Pink (1. března 1928) ve vídeňském mincovním kabinetu a jeho článek byl napsán téhož roku. Pink, jenž jako výborný filolog měl již značné vědomosti o římském a řeckém mincovnictví, odmítal samozřejmě Neudeckův nepodložený vyklad domnělého nápisu "VANNIV[S]" a uvedl Gohlovo správné určení panonských napodobenin stříbrných republikánských denárů jako ražeb Eravisků.¹⁶ Nechtěl však upustit od myšlenky, že Kvádové, noví páni v krajích s bohatou bojskou mincovní tradicí, také zde razili po svém příchodu vlastní mince. Proto se ve svém krátkém článku (vyžádaném patrně redakcí časopisu) zabýval otázkou, které jiné barbarické ražby možno připsat Kvádům kolem změny letopočtu.

R. 1928, kdy se Pink poprvé zabýval mincovnictvím barbarických kmenů, pro něho novou oblastí, neměla ovšem keltská numismatika střední Evropy ještě k dispozici odborná díla, o která se může opřít dnešní bádání. Katalog velké sbírky keltských a barbarických mincí pařížské Bibliothèque nationale¹⁷ byl (a je), pokud

¹³ A budapesti eraviszkus éremlelet. Tanulmány az eraviszkusok pénzveréséről, NK I, 1902, str. 17–45; tentýž, Die Münzen der Eravisker, NZ XXXV, 1903, str. 145–168; tentýž, Eraviszkus pénzek a Lágymánson, Budapest régisegei VIII, 1904, str. 181–183. V článku z r. 1903, str. 160, č. 49, čte Gohl nápis, který Neudeckovi posloužil pro přidělení králi Vanniovi, jako "asi AANINIV"; podobné ražby tamtéž pod č. 51–54.

¹⁴ Příchod Eravisků do panonských krajů je kladen do 80. až 70. let posledního století př. n. l. (A. Alföldi, Zur Geschichte des Karpatenbeckens im I. Jahrhundert v. Chr., Budapest 1942, str. 26; A. Kerényi, l. c., 1959, str. 58–60), popř. asi do poloviny tohoto století (O. Gohl, 1903, str. 166; K. Pink, Die Prägungen der Ostkelten und ihrer Nachbarn, Budapest 1939, str. 125; E. Bónis, l. c., 1969, str. 223). Mincování Eravisků je různě datováno: podle Alföldiho (l. c., 1942, str. 44) do l. 70–60 př. n. l., podle Kerényiho (l. c., 1959, str. 58) do l. 60–50. Také J. Winkler předpokládá mincování Eravisků v l. 60–50 (Forrer II, 1969, b. n. 136). V. Ondrouch (l. c., 1964, str. 26) datoval jejich mincování již "niekedy od r. –80 až asi 12–9". Bónis datuje (l. c., 1969, str. 235) vznik sídliště Eravisků na kopci Gellért teprve do 2. poloviny posledního století př. n. l. a jeho rozkvět do posledních desetiletí př. n. l. (l. c., 1969, str. 230, viz též 229), takže předpokládá mincování teprve v 2. polovině posledního století př. n. l. (l. c., 1969, str. 226), neboť římský denár, vzor pro napodobeniny Eravisků, se v Panonii objevil teprve po roce 35/34 př. n. l. Podle A. Mócsyho (NK LX–LXI, 1961–1962, str. 18) došlo proto k ražbě teprve ve 20. letech př. n. l. Obsazení Panonie římským vojskem v l. 13–9 př. n. l. patrně ukončilo samostatnou ražbu Eravisků, avšak jejich napodobeniny obíhaly ještě v době Caligulově (Kerényi, l. c., 1959, str. 58; Bónis, l. c., 1969, str. 226).

¹⁵ Die Münzen der Quaden, Sudeta IV, Liberec 1928, str. 52–54.

¹⁶ Patrně omylem označil Pink ve svém vyobrazení poslední (čtvrtou) minci vpravo dole jako zlatý denár Eravisků ("Araviskerdenar, Gold. Nach Gipsabgüssen der Originale im Wiener Münzkabinett"). Zlaté napodobeniny stříbrných republikánských denárů z dílny Eravisků na Gellérthege neznáme.

¹⁷ E. Muret a M. A. Chabouillet, Catalogue des monnaies Gauloises, Paris 1889.

chách dokazuje však, že jsou také tu domovem.”²⁷ Na podporu svého určení uvedl Pink obraz kance:²⁸ “Kance nutno považovat podle Forrera za zvláštní znak těchto krajin, poněvadž na Hradišti u Stradonic byly též nalezeny bronzové sošky kanců téhož stylu jako obraz na potinových mincích. Také u Šárky v Čechách byla nalezena taková soška kance, zatímco mince s kancem pochází z Holešova.”

Označení germánského původu zlatých statérů s kancem převzal Pink také ze staré literatury. Germánský původ mylně připsal statérům s kancem katalog pařížské sbírky keltských mincí v Bibliothèque nationale²⁹ a Forrer je považoval podle nálezu v Thiessenu (okr. Wittenberg, kraj Halle, NDR)³⁰ za ražby tamějších germánských Hermundurů.³¹ Dnes víme, že jde o keltské ražby podle zvláštního mincovního systému českých Keltů; podle nejméně devíti různých českých nalezišť pocházejí z některé keltské mincovny v Čechách, a to pravděpodobně ze severozápadu země. Statéry s kancem vznikly dávno před příchodem Germánů (Kvádů) do Čech, a to pravděpodobně krátce před ražebním úsekem “B”, nebo během něho, tj. v první polovině posledního století př. n. l.³²

V další práci z r. 1936 si Pink již uvědomil značně rozšíření oblíbeného náboženského symbolu kance – svatého zvířete v keltském světě a jeho častý výskyt na galských mincích různých keltských kmenů. Proto tehdy již neoznačil statéry s kancem jako germánské, nýbrž jen jako “severní skupinu” (vliv naleziště v Thiessenu), která “vznikla jistě pod vlivem bojových [mincí] a ukazuje rozšíření na sever”.³³

“Poslední dvě desetiletí posledního století s největší pravděpodobností znamenají skutečný pád řady oppid severně od Dunaje jako středisek keltské moci, nikoliv však jejich konečný zánik (Manching, Hradiště u Stradonic, Lhotice, snad i hradiště nad Závistí).”³⁴ “Život na Stradonicích trval až do začátku 1. století n. l., tedy ještě v době, kdy Čechy byly již ovládnuty Germány.”³⁵ V těchto posled-

²⁷ Leukové nesousedí přímo s Helvety, mezi oběma leží část území Sekvanů. – Viz např. mapu: de la Tour, Atlas de Monnaies Gauloises, reprint London 1965, nebo mapu od P. Seabyho: Greek Coins and their value, 2. vyd. London 1966, str. 30.

²⁸ Galské potinové mince s kancem jsou velmi běžné a byly často vyobrazeny, např. La Tour, Atlas, tab. XXXVII, č. 9044, 9078, 9147; Forrer, l. c. 1908, vyobr. č. 46 a 48; Forrer II, 1969, tab. 3, č. 12; J. Moreau, Die Welt der Kelten (3.), 1961, tab. 91 s textem na str. 258.

²⁹ E. Muret-M. A. Chabouillet, l. c., 1889, str. 216, č. 9364: “Germaines en Sequanie”; La Tour, Atlas, tab. XXXVIII.

³⁰ Viz H.-J. Kellner a G. Neumann, Die keltischen Münzfunde in Mitteldeutschland, Ausgrabungen und Funde 11, seš. 5, 1966, str. 259, č. 34: sedm zlatých statérů s kancem.

³¹ Forrer I, 1908, str. 291 a vyobr. č. 491.

³² Viz Goldprägung 1965, str. 128–129, tab. 5, č. 73–77 (tj. IV. vedlejší řada keltské zlaté ražby v Čechách). K datování úseku “B” viz nyní JNG XXIII, 1973, str. 112.

³³ Die Goldprägung der Ostkelten, Wiener Prähist. Zeitschrift XXIII, 1936, str. 21. Třetinka z Holešova na Moravě, uvedená Pinkem r. 1928 (str. 54); nyní P. Radoměřský, l. c., 1955, str. 73, č. 155, je barbarizovaná napodobenina českých třetinek s kancem.

³⁴ J. Filip, Keltové ve střední Evropě, Praha 1956, str. 329–332.

³⁵ L. Jansová, l. c., 1965, str. 18; tamější “do začátku 1. století př. n. l.” má být “do začátku 1. století n. l.”

ních desetiletích keltského panství v 2. polovině 1. století př. n. l. obíhaly v Čechách různé pozdní ražby cizích keltských mincoven, jako např. vindelické (jihoněmecké) duhovky, mince “pražského typu” a “vrtulového typu”, mince z údolí uherské řeky Kapos, galské KALETEDOY-kvínary a rozličné galské bronzové i potinové mince.³⁶ Tak jako 2. třetina posledního století př. n. l. je ve střední Evropě obdobím ražby různých keltských kvínarů (o váze 1,8–1,4 g), je jeho 3. třetina obdobím ražby nejmenších stříbrných mincí o váze kolem 0,8–0,3 g. Jako ražby českých Keltů byly spolehlivě zjištěny drobné stříbrné mince, které mají na líci hlavíčku (vpravo nebo vlevo), na rubu vlevo koníčka na způsob tzv. karlštejnských mincí;³⁷ pravděpodobně bude možno zařadit mezi domácí ražby též některé varianty s (tektoságským) křížem na rubu.

Pink datoval oba druhy, které se často vyskytují v Noriku, do doby kolem roku 80 př. n. l.,³⁸ já však tyto drobné mince od r. 1971 s jistotou datuji teprve do 2. poloviny (3. třetiny) posledního století př. n. l.³⁹ V českých zemích byly tyto drobné mince raženy na Hradišti u Stradonic, v oppidech u Hrazan,⁴⁰ nad Závistí⁴¹ a ve Starém Hradisku u Okluk;⁴² pravděpodobně také v sousedství Čech.⁴³ Noví páni Čech, Markomani a Kvádové, měli tedy často příležitost, aby poznali oběživo dobytých oppid a krajů, hlavně ony drobné stříbrné ražby karlštejnského typu,⁴⁴

³⁶ Přehledné a detailní zpracování četných nálezových zpráv (např. stručné citáty zpráv o nálezech keltských mincí jen u Stradonic zabírají v Nálezech mincí celou stránku) je již velmi žádoucí. V Nálezech mincí jsou registry členěny pouze na zlaté, stříbrné, bronzové a potinové keltské mince.

³⁷ Bližší údaje viz v Num. listech XIV, 1959, str. 70–74.

³⁸ Carinthia I, 1956, str. 143; tentýž, Einführung in die keltische Münzkunde (2.), 1960, str. 45.

³⁹ Bližší údaje v člancích Znovu o konci keltské mincovny na Hradišti u Stradonic, Num. listy XXVI, 1971, str. 65–70; Nová Cerekev a Karlstein, Slezský numismatik č. 6–7, 1971 - Wann endete der keltische Münzumlauf in Oesterreich?, MÖNG XVII, 1971, str. 10–13; Schweizer Münzblätter 23, 1973, seš. 92, str. 124. – Nové datování bylo rakouskými numismatiky (G. Dembski, H. Bannert aj.) souhlasně převzato.

⁴⁰ L. Jansová, l. c., 1965; K. Castelin, Keltské mince z Hrazan, Num. listy XXII, 1967, str. 33–39. – V nejnovější práci Zur Münzprägung auf dem Oppidum Zavist, Mincovnictví na Hradišti nad Závistí, Pam. arch. LXV, 1974, str. 26, nepokládá L. Jansová zlomky hliněných destiček z Hrazan za bezpečné doklady výroby střížků. Domnívám se však, že také v hrazanském oppidu byly napodobovány drobné stříbrné mince s koníčkem.

⁴¹ L. Jansová, l. c., 1974, str. 1–30. – Mincování v keltské osadě u Tuchlovic na Kladensku není jisté, neboť nalezený zlomek hliněné destičky má odlišný tvar; K. Šneidrová, Laténská osada u Tuchlovic na Novostrašecku, PA XLVI, 1955, str. 185–206; K. Castelin, Keltská mincovna na Kladensku?, Num. listy XVI, 1961, str. 41–43.

⁴² O mincovně na Starém Hradisku viz K. Castelin, Moravské duhovky, Num. listy XIV, 1959, str. 129–133; též; Z keltského mincovního údobí na Moravě, Sbor. I. num. symposia, Brno 1966, str. 20 (vyobrazení byla bez vědomí autora vyměněna); J. Meduna, Das keltische Oppidum Staré Hradisko in Mähren, Germania 48, 1970, str. 54.

⁴³ Např. ve Slezsku; viz Nová Cerekev a Karlstein, 1971. Také v keltském sídlišti na Oberleiserbergu (Dolní Rakousko) možno předpokládat občasná mincování. Též v Podunají byly tou dobou raženy drobné stříbrné mince o váze 0,8–0,4 g; viz Keltische Klein-silbermünzen von Brigetio, NK LXVIII–LXIX, 1969–70, str. 3–12.

⁴⁴ Jak docházelo k napodobování rozličných druhů mincí na různých keltských oppidech, jsem naznačil v článku Mincovní právo u českých Keltů, Slezský numismatik č. 61, 1969 podobně v JNG XVIII, 1968, str. 119–125.

kteřé jsou u nás mnohem běžnější než keltské potinové mince.⁴⁵ Nicméně nenašly se dosud, pokud vím, žádné stopy po nějakém napodobování těchto drobných stříbrných mincí germánskými dobyteli, ačkoliv Germáni podle výše uvedené zprávy Tacitovy rádi používali mince stříbrné.

Viděli jsme, že obraz kance na domnělých germánských statérech, tentýž námět na potinových mincích a "velký počet těchto mincí v Čechách" přivedly r. 1928 Pinka na myšlenku jejich germánského původu. O málo let později se však Pink vyjádřil již zdrženlivěji: "Zcela běžný je [kanec] na všude se vyskytujících potinových penězích, obvykle připisovaných Leukům, nalezených však na východě a severu Galie, ve Švýcarsku a v Čechách."⁴⁶ Patně si Pink r. 1936 již uvědomil, že pouhé tři kusy potinových mincí s kancem, nalezené podle Blancheta na Hradišti u Stradonic, nejsou dostatečným důkazem pro zhotovení tohoto typu na Hradišti, obzvláště když přihlídneme k velkému počtu nalezených mincí a naleziště ve Francii. Dnes máme lepší přehled.

Soupis nálezů keltských mincí od P. Radoměrského uvádí výskyt potinových mincí s kancem v Čechách jmenovitě pouze u dvou míst, u Chomutova a u Kolína. U Chomutova bylo r. 1830 nalezeno "velké množství bronzových keltských mincí (mimo jiné mince s postavou nebo hlavou na líci a obrazem kance na rubu, dále s hlavou na líci a koněm na rubu)".⁴⁷ Další tři potinové mince pocházející z téže lokality jsou připisovány Katalaunům.⁴⁸ U Kolína byla někdy před r. 1868 nalezena ojedinelá bronzová mince s kancem.⁴⁹

Na Moravě, kam výše uvedená Dobiášova mapa umísťuje Kvády v době Marbodovy vlády, zaznamenaly registry keltských nálezů pouze dvě naleziště bronzových mincí bez bližšího označení typu.⁵⁰ Zřejmě není u nás množství nalezených potinových mincí s kancem – pokud je vůbec známe – veliké a zdaleka se nedá srovnat s bohatými nálezy z galských lokalit, kde lze předpokládat jejich mincovny. Z nejstarších germánských horizontů u nás neznáme ani jiné archeologické nálezy, které by podporovaly Pinkovu domněnku o zhotovení potinových mincí novými germánskými okupanty po r. 9/8 př.n.l. u nás.⁵¹ Kdyby se přece někdy dala dokázat

⁴⁵ "Drobná mince stříbrná, z obou neb z jedné strany ražená, vyskytla se na Hradišti [u Stradonic] nejhojněji, úhrnným počtem přibližně do 500 kusů, a to nejen v spálenišťích domů, ale i porůznu v poli." – J. L. Píč, Čechy na úsvitě dějin II, 2, Praha 1903, sl. 28.

⁴⁶ WPZ XXIII, 1936, str. 21, s odvolávkou na: A. Blanchet, *Traité des monnaies gauloises*, Paris 1905, str. 392, pozn. 1 ("3 exempláře z oppida u Stradonic").

⁴⁷ Nálezy mincí I, 1, str. 48, č. 37. K tomu viz tamtéž, č. 38: "Bronzová keltská mince [s obrazem kance]. Je velmi pravděpodobné, že tato mince pochází z nálezu z r. 1830" (tj. z nálezu č. 37).

⁴⁸ Nálezy mincí I, 1, str. 48, č. 39, s poznámkou: "Lze vyslovit mírné podezření, nemají-li také tyto mince souvislost s nálezem z r. 1830, avšak ani ze zprávy Preidlovy, ani z inventárních záznamů v Prehistorickém oddělení N. M. tak nevyplývá."

⁴⁹ Nálezy mincí I, 1, str. 50, č. 49. Snad šlo o potinovou minci.

⁵⁰ Nálezy mincí I, 1, str. 73, č. 155 (Holešov: "zlaté a bronzové keltské mince"); str. 80–81, č. 192 (Staré Hradiško: "zlaté, stříbrné a bronzové keltské mince"). O katalaunské minci ze Starého Hradiška viz M. Raýman, *Num. listy* V, 1950, str. 41 a n.

⁵¹ Galské potinové mince s kancem jsou mnohem starší než germánská okupace Čech a Moravy; J. –B. Colbert de Beaulieu psal: "Emise [s kancem] obíhala ke konci galských válek. Pochází asi z posledního roku války", tj. z r. 53–52 př.n.l. Viz Forrer II, 1969, b. n. 33; viz též b. n. 376 a 377.

výroba potinových mincí u nás, pak by asi šlo o mincování keltské, nikoliv o germánské.

Z Pinkových alternativ z r. 1928, zda možno hledat nejstarší kvádské ražby mezi mincemi na způsob zlatých českých duhovek "s mušlí", nebo podle vzoru potinových galských mincí s kancem, neobstála, jak se domnívám, ani jedna. Nemáme ani mince, ani jiné hmotné důkazy o kvádsém mincování v Čechách nebo na Moravě. Musíme se domnívat, že nejpозději germánskou okupací nedlouho před počátkem našeho letopočtu, která jistě nebyla klidná, končilo definitivně mincování na keltském oppidu nad Berounkou, mezi Stradonicemi a Nižborem, stejně tak jako v jiných keltských sídlišťích českých a moravských krajů, kde tehdy počala vláda germánských družin.⁵² Patně teprve několik století po příchodu Slovanů začíná u nás druhá velká kapitola našeho mincování. – Pink sám se svým námětem z r. 1928 více nezabýval.

⁵² Podle V. Ondroucha, *Keltské mince typu Biatec*, Bratislava 1958, str. 75, končilo také bojské mincování na Moravě teprve Marbodovou okupací Starého Hradiška.

Zu den Quadenmünzen

Zusammen mit den Markomannen okkupierten auch die Quaden im letzten Jahrzehnt vor u. Z. einen Teil der böhmischen Länder u. zw. vermutlich Mähren. Ihnen wurden Münzen mit der vermeintlichen Aufschrift VANNIV [S] zugeschrieben,^{7,9} die schon Oed. Gohl als Prägungen der Eravisker in Ungarn erkannte.¹³ Der Wiener Forscher Karl Pink hielt an der Vorstellung fest, dass auch die Quaden eigene Münzen prägen konnten. Nach dem Beispiele R. Forrer's suchte er solche Germanen - bzw. Quadenprägungen unter späten keltischen Münzen Mitteleuropas.¹⁵

Pink dachte einerseits an quadische Goldprägungen nach dem Vorbild der späten keltischen Muschelstatere in Böhmen, andererseits an Potinmünzen mit dem Bilde des Ebers als Nachahmungen keltischer Eberstatere bzw. der bekannten Potinmünzen der Leuker in Gallien.

Zur Zeit, als Pinks Artikel entstand, gab es allerdings noch nicht die uns heute zur Verfügung stehende, reiche moderne Fachliteratur. Aus den inzwischen erschienenen Fundregesten keltischer Münzen in Böhmen, Mähren und der Slowakei und aus archäologischen Arbeiten geht hervor, dass wir weder Münzen oder Münzfunde, noch archäologische Gegebenheiten kennen, die eine eigene Quadenprägung in den böhmischen Ländern belegen könnten. Eine solche kann deshalb aufgrund des heutigen Befundes nicht angenommen werden.

PŘÍSPĚVEK K CHRONOLOGII PRAŽSKÝCH GROŠŮ VÁCLAVA IV.
Z LET 1378-1419

(Diskusní poznámka)

(Tab. I-II)

Stanovení chronologické posloupnosti pražských grošů Václava IV. není jednoduchou záležitostí, a to jak vzhledem k špatné zachovalosti nálezových exemplářů, tak k dlouhé době jejich ražby, předpokládané z opotřebovaných razidel ještě po Václavově smrti r. 1419.¹ Běžný typologický rozbor, který bývá východiskem téměř každé mincovní řady, může jen stěží vycházet ze všech základních kritérií popisu, která se jinde osvědčila,² a je více méně přibližný. Obtížné stanovení typu koruny, lva, písma a rozdělovacích znamének je patrně z vlastních numismatických rozborů Václavových grošů, vycházejících vesměs pouze z dobře čitelných faktorů. Středem pozornosti bývají přitom rozdělovací znaménka opisu a písmo, které díky pracem P. Radoměrského³ a L. Nemeškala⁴ známe dnes nejlépe. Vedle celé řady nálezových popisů, založených na těchto nejcitelnějších, a tedy nejspolehlivějších kritériích,⁵ stojí Veselého pokus o stanovení chronologické řady,⁶ za daného stavu bádání snad poněkud předčasný, uvážíme-li, že nemohl stanovit

¹ Em. Nohejlová-Prátová, Numismatické památky doby husitské, ČNM CXX, 1951, str. 14; K. Castelin, Grossus Pragensis, Der Prager Groschen und seine Teilstücke 1300-1457, Braunschweig 1973, str. 24; S. Veselý, K otázce ražby grošů Václava IV. po roce 1419, Num. listy XXI, 1966, str. 157-161.

² K. Castelin, O chronologii pražských grošů Jana Lucemburského, Num. sbor. VI, 1966, str. 129-165; J. Hásková, Pražské groše z let 1471-1526, Hradec Králové 1971; V. Pinta, Studie o chronologii pražských grošů Karla IV. z let 1346-1378, Num. listy XXVI, 1971, str. 71-80.

³ P. Radoměrský, Nález v Kamenu u Tábora, NČČsl XIX, 1950, str. 185-187.

⁴ L. Nemeškal, Nález ze Lžina u Soběslavi, Num. sbor. II, 1955, str. 171-176; týž, Dodatek k nálezu ze Lžina u Soběslavi, Num. sbor. III, 1957, str. 201-202.

⁵ V. Huml a E. Šimek, K nálezu pražských grošů z Řevnova u Tábora, Num. listy XXII, 1967, str. 68-74; V. Burian, Dva nálezy pražských grošů v Dalově u Štemberka (okr. Olomouc) 1968, Num. listy XXVI, 1971, str. 33-45.

⁶ S. Veselý, Nález v Jarošově nad Nežárkou (Příspěvek k chronologii grošů Václava IV.), Num. sbor. VII, 1963-64, str. 19-46.

přesně ani počátek ani konec Václavovy grošové ražby. Tento fakt sám o sobě popírá autorovo tvrzení, že by jeho chronologie nedoznala v budoucnu podstatnějších změn.⁷ Faktograficky to lze zatím doložit nápadně rozdílnými ryzostmi uvnitř stanovených variant, které činí v některých případech téměř 100/1000⁸ a nutí obecně k zamyšlení nad dosavadními metodami numismatické práce.

V první řadě je si třeba znovu uvědomit, že vzhledem k nedostatku písemných pramenů, které by mohly tvořit pevné záchytné body nové chronologie, bude numismatika i nadále nucena vycházet pouze z prostředků sobě vlastních, ze samotných mincí. Pečlivý popis nálezových celků zůstane tedy i nadále hlavním zdrojem poznání, i když zvláštní charakter Václavova mincování, jak se zdá, vynutí si zcela netradiční postup. Jeho východiskem bude s největší pravděpodobností jakostní rozbor jednotlivých exemplářů, který umožní relativně nejrychleji a nej přesněji vyčlenit hegemonní skupiny. Vytřídění mincovních typů pro novou chronologickou řadu bude pak záležitostí ikonograficko-metrologického rozboru těchto skupin, které vhodně rozčlení širokou masu mincovních exemplářů a umožní hlubší poznání jednotlivých časových úseků.

V současné době známe z nich bezpečněji pouze nejmladší etapu Václavova mincování, charakterizovanou obrácenými písmeny S a N v opisových legendách. Vzhledem k tomu, že naznačený nový pracovní postup nebude možno z materiálových a finančních důvodů na našich pracovištích rychle realizovat, měli bychom opřít další chronologické úvahy o tento relativně nejpevnější bod našeho vědění. Detailnější rozbor nejmladší skupiny Václavových grošů by byl žádoucí i pro objasnění ražby po r. 1419, která je sférou dohadů.⁹ Vedle typologických kritérií měl by se přitom vzít v úvahu konečně i fakt, že nejmladší oficiální ražba Václava IV. byla devítitná, nikoliv desetitná, jak se dosud uvádí podle starého Smolíkovy výpočtu.¹⁰ Dnes pro to máme doklad nejen v Nemeškalově analýze nálezového celku ze Lžína, který první naznačil tuto možnost,¹¹ nýbrž i v Sejbalově popisu nálezů z Čikova u Velké Bíteše, kde autor doplnil Veselého chronologickou řadu novým typem a v souladu s Nemeškalovým předpokladem zjistil ryzost 0,582 a 0,544.¹² Pravdivost těchto tvrzení je možno podpořit ještě nezávisle provedeným chemickým rozbohem grošů krále Jiřího z Poděbrad, které se podle mincovního řádu z r. 1469 měly jakostně rovnat posledním Václavovým ražbám a jejichž nově zjištěná ryzost se pohybuje kolem 0,562.¹³

⁷ Tamtéž, str. 43.

⁸ K tomu srv. analýzy, které uvádí J. Sejbal, *Moravská mince doby husitské*, Numismatica Moravica I, Brno 1965, str. 119 nn.

⁹ O tom podrobněji S. Veselý, *K otázce ražby grošů Václava IV. po roce 1419*, Num. listy XXI, 1966, str. 157–161.

¹⁰ J. Smolík, *Pražské groše a jejich díly* (s doplňky K. Castelina a I. Pánka), Praha 1971, str. 26.

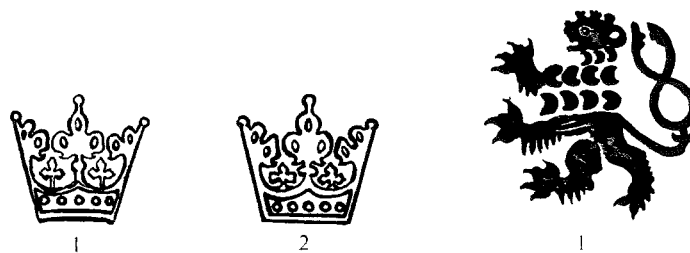
¹¹ L. Nemeškal, l. c., str. 173.

¹² J. Sejbal, l. c., str. 262.

¹³ J. Hásková, *Příspěvek k typologii, váze a jakosti pražských grošů krále Jiřího z Poděbrad*, Sborník prací k sedmdesátinám dr. K. Castelina, Hradec Králové 1974, str. 84.

Z výše uvedených teoretických předpokladů diskusní povahy vychází můj popis čtyř základních skupin grošů Václava IV., jak se je podařilo vyčlenit rozbohem dvou nevelkých nálezových celků z Kosmonos a Uherců¹⁴ o celkovém počtu 88 kusů mincí. Nejde tu o stanovení chronologie, i když skupiny časově navazují, nýbrž o zachycení pokud možno všech charakteristických znaků ražby, jak to dovolila nevelká, úmyslně zvolená, materiálová základna.¹⁵

I. skupina

Koruna č. 1 a 2, z nichž první jemné ušlechtilé kresby, druhá poněkud hrubší. Perla na špičce prostřední lilie se v obou případech dotýká vnitřního perlového kruhu.

Lev č. 1, jemné precizní kresby. Měsíčky hřivy na jeho těle umístěny v ose pod sebou, navzájem se nedotýkají. Pravá přední tlapa lva nasazena na první měsíček druhé řady. Písmo malé, běžných tvarů, bez anomálií. Rozdělovací znaménka vnitřního opisu lícní strany tvoří dva kroužky nebo dvě kuličky, umístěné nad sebou. Na rubní straně mezi slovy GROSSI PRAGENSES tvoří znaménko tři kroužky, sestavené do trojúhelníka.

Počet: 3 kusy

Jakostní analýza: 1 kus – 26,2 mm; 2,76 g; 631/1000

¹⁴ Oba nálezy jsou majetkem Okresního muzea Mladá Boleslav, jehož řediteli M. Honákovi děkuji za laskavé zapůjčení k publikaci.

¹⁵ Nevelká materiálová základna byla zvolena úmyslně, aby rozbor všech znaků mohl být co nej přesněji proveden.

II. skupina

Koruna č. 3 a 4 s jemnější a hrubší kresbou prostřední lilie žaludovitého tvaru, zdobenou nápadně velkou perlou na stvolu.

Lev č. 2 poměrně jemné kresby s navzájem se dotýkajícími měsíčky hřívy, posunutými o jeden vpřed u první řady a o jeden vzad u řady druhé. Pravá přední tlapa lva nasazena na předsunutý měsíček první řady.

Lev č. 3 hrubé kresby, mohutných tvarů s výrazně předsunutou dolní čelistí, která na nejasných ražbách může být považována za jazyk.¹⁶ Měsíčky hřívy na krku se dotýkají hlavy, první často oběma konci. Velké měsíčky hřívy na těle posunuté o jeden vpřed a jeden vzad jako u lva č. 2 se navzájem lehce dotýkají. Přední pravá tlapa lva nasazena před první měsíček první řady, s nímž často splývá. Ocas vychází volně z prostoru mezi třetím a čtvrtým měsíčkem první řady a vyskytují se u něho obtížně čitelná znaménka teček, která byla zjištěna uvnitř jeho smyčky a nad vidlicí.

Písmo je většinou stejné u předchozí skupiny s několika tvary N (N, H) ve Václavově jméně, vzniklými různým nasazením šikmého dřívku. V jednom případě byl zachycen neobvyklý tvar N (U) ve slově PRAGENSES. Na těžce ražbě zjištěna ve slově BOEMIE záměna písmene M za obrácené N (И).

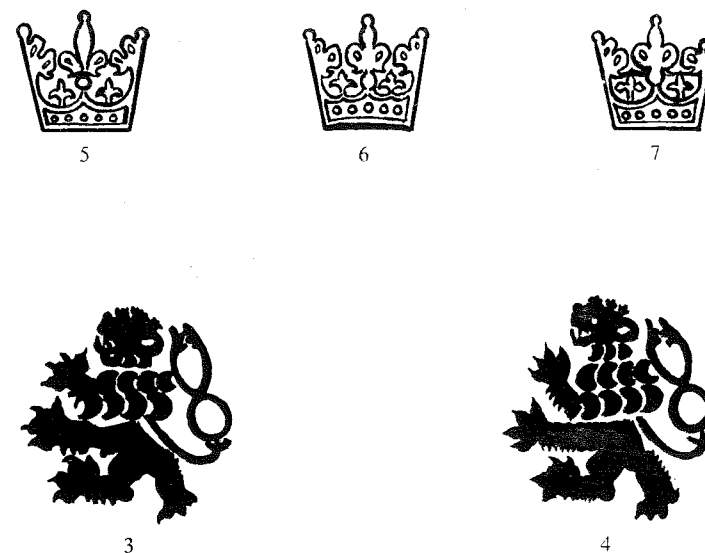
Rozdělovací znaménka vnitřního opisu lícní strany tvoří jako u předchozí skupiny dva kroužky nebo dvě kuličky nad sebou. Na rubní straně převládají mezi GROSSI PRAGENSES tři kuličky, sestavené do trojúhelníka, vzácněji se vyskytuje jako rozdělovací znaménko šesticípá hvězdička, která byla zjištěna v jednom případě také na počátku opisu DEI GRATIA REX BOEMIE.

Počet: 8 kusů

Jakostní analýza: 1 kus – 27 mm; 2,79 g; 685/1000

¹⁶ Tím nepopírám existenci Václavova groše s jazykem lva. – Viz S. Veselý, Neobvyklý groš Václava IV. s jazykem lva, Drobná plastika 2, 1971, str. 37–39.

III. skupina

Koruna č. 5 neobvyklé kresby. Stvol prostřední lilie tvoří veliká perla, na níž je nasazen liliový květ.

Koruna č. 6. Výrazná perla na stvolu prostřední lilie se velikostí rovná prostřednímu lístku liliového květu.

Koruna č. 7. Perla na prostředním liliovém stvolu splývá s květem lilie. Malé spodní lístky květu se navzájem dotýkají.

Lev č. 3 hrubé kresby, totožný se lvem předcházející skupiny.

Lev č. 4 poněkud propracovanější kresby s mírně předsunutou dolní sanicí. Velké měsíčky hřívy na těle umístěny opět nad sebou, posunuty však více směrem k ocasu. Přední pravá tlapa lva poměrně dlouhá, umístěna před první měsíček první řady, s nímž také splývá. Ocas vychází volně z prostoru mezi třetím a čtvrtým měsíčkem první řady jako u lva č. 3. Písmo většího typu jako u předchozí skupiny s novými tvary písmene N ve Václavově jméně. Nejčastěji se vyskytuje tvar (N, Π, Π), méně obvyklý je tvar (H, Π, Π, Π).¹⁷

Rozdělovací znaménka na lícní straně tvoří opět dva kroužky nebo dvě kuličky nad sebou. Na rubní straně mezi slovy GROSSI PRAGENSES se objevuje značka čtyřlístého kvítku s negativní tečkou i bez ní.

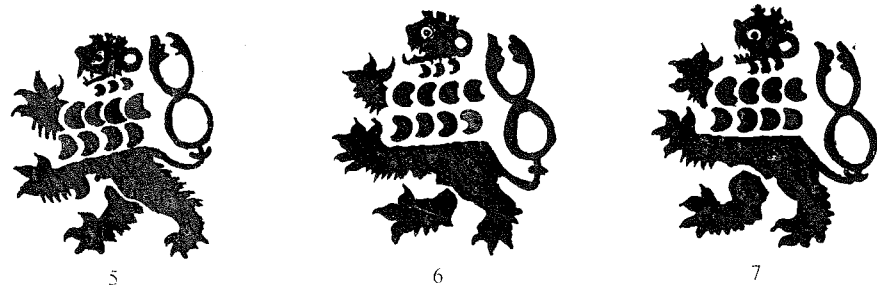
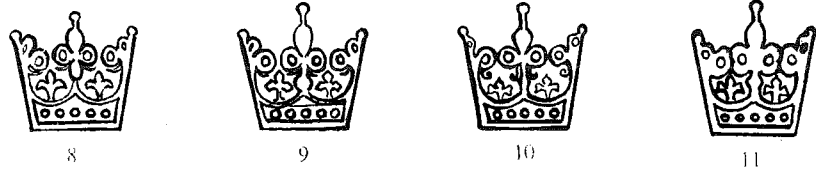
Počet: 26 kusů

Jakostní analýza: 2 kusy – 26 mm; 2,57 g; 683/1000

26,7 mm; 2,48 g; 637/1000

¹⁷ Tyto tvary písmene N zaznamenal již J. Teisinger, Pražský groš Václava IV. a jeho varianty, České Budějovice 1936, str. 10.

IV. skupina

Koruna č. 8 je značně podobná koruně č. 6, ale s výraznými perlami na liliových květech a výraznějšími malými lístky pod nimi.

Koruna č. 9 je podobná koruně č. 7, ale s menší perlou na prostředním liliovém stvolu, umístěnou těsně pod květem. Malé spodní lístky květů se navzájem nedotýkají.

Koruna č. 10 je podobná předchozí s výrazně stylizovanými lístky pod liliovými květy a s téměř nezatelnou perlou na štíhlém liliovém stvolu.

Koruna č. 11 mohutnější kresby s navzájem se dotýkajícími a často splývajícími liliovými květy. Tato koruna u IV. skupiny převládá.

Lev č. 5 s předsunutou homí čelistí, zdobenou výrazným tesákem. Měsíčky hřvy na těle opět posunuty o jeden vpřed a vzad, jak tomu bylo u lva č. 3. Pravá přední tlapa lva nasazena na první měsíček první řady. Ocas vychází opět z dolní části těla jako u lva č. 1 a 2.

Lev č. 6 s výrazným předsunutím zubaté spodní čelisti a nápadně kulatým okem. Velké měsíčky hřvy na těle téměř v ose nad sebou, navzájem se nedotýkají. Přední pravá tlapa lva umístěna před první měsíček druhé řady. Ocas částečně splývá s levou zadní nohou lva.

Lev č. 7 s malým knoflíkem čenichu na poměrně kulaté hlavě s výrazným okem. Velké měsíčky hřvy na těle téměř v ose nad sebou, malé měsíčky na krku se dotýkají hlavy. Písmo větších typů uvádí ještě vyjíměčně ve Václavově jméně písmeno N tvaru П. Об. Obecně převládá však jeho obrácená forma И, stejně jako u písmene S ve vnitřním opise lícni strany. Ve slově BOEMIE se v některých případech vysky-

tuje písmeno M se šikmými dříky, skříženými do tvaru X (M).¹⁸ Zajímavě stylizované písmeno T (T) ve slově TERCIUS bylo zjištěno pouze na jednom exempláři.¹⁹ Rozdělovací znaménka na lícni straně jako u předchozích skupin tvoří dva kroužky nebo dvě kuličky nad sebou.

Na rubní straně mezi GROSSI PRAGENSES převládá čtyřlístý kvítek bez negativní tečky.

Počet: 41 kusů

Jakostní analýza: 2 kusy— 26,4 mm; 2,85 g; 637/1000
26,6 mm; 2,99 g; 593/1000

Časovou následnost výše uvedených skupin je možno doložit typologickou návazností lvů a korun, jak ukazuje připojené schéma:

Skupina	Lev	1	2	3	4	5	6	7
	koruna							
I	1	●						
	2	●						
II	3		●					
	4		●	●				
III	5			●	●			
	6			●	●			
	7			●	●			
IV	8				●			
	9							●
	10							●
	11					●	●	●

Přitom je třeba upozornit na prvořadý význam kresby koruny pro detailnější třídění Václavových grošů, neboť rozdílná stylizace především prostřední lilie bude zřejmě vhodným východiskem pro stanovení rukou, a tedy i počtu řezačů želez, působících v kutnohorské mincovně během více než třicetileté vlády Václava IV. Ačkoliv z písemných pramenů známe pouze jednoho z nich, zlatníka Leonarda, jehož

¹⁸ K tomu srv. S. Veselý, Nález v Jarošově, str. 40, a J. Teisinger, l. c., str. 10.

¹⁹ Tento tvar neuvádí ani J. Teisinger.

činnost datoval E. Leminger do let 1386–1389,²⁰ můžeme již dnes podle zachycených korun předpokládat zcela nezávazně činnost alespoň pěti osob. K upřesnění našich úvah a k detailnějšímu třídění Václavových ražeb, jak se zdá, nebude možno použít obrazu lva, osvědčeného při stanovení chronologické posloupnosti jiných grošových skupin. Na závadu je relativně stejná stylizace bez výraznějších momentů a špatná zachovalost ražeb, kde zachycení detailů, jako např. drobné tečky u ocasu, je více méně náhodné.²¹

Nejdůležitějším dokladem časové následnosti našich čtyř grošových skupin Václava IV. je ovšem chemická analýza šesti mincí,²² která celkem shodně s obecnými předpoklady vykazuje sestupnou tendenci.²³ Dvojí ryzost, zjištěná uvnitř III. a IV. skupiny, není přítom na závadu, neboť vzhledem k předchozí i následující skupině má vždy určitou návaznost. Tak např. ryzost 0,683 III. skupiny je pouze o dvě tisícin nižší než ryzost 0,685 II. skupiny, což vzhledem k různé zachovalosti zkoušených exemplářů a k omezeným technickým možnostem 14. století je rozdíl zcela zanedbatelný. Druhá ryzost 0,637, zjištěná rovněž ve III. skupině, je zcela totožná s ryzostí exempláře IV. skupiny, zatímco u druhého činí 0,593, tedy ryzost charakteristickou pro zcela poslední Václavovy groše. Zjištěné rozdíly v ryzostech uvnitř skupin lze označit za první kritérium detailnějšího dělení naší III. a IV. skupiny, což konečně naznačilo i schéma typologické návaznosti lvů a korun.

Exkurs: Složení nálezů z Kosmonos a Uherců

NÁLEZ KOSMONOSY, OKRES MLADÁ BOLESLAV

Odkryt: 12. listopadu 1973 Václavem Kohoutem při rytí zahrádky v Kosmonosích, Lenin-gradská 521

Obsahoval: 34 pražských grošů volně uložených v zemi

Ukryt: kolem r. 1419

Složení nálezů:

Čechy, Karel IV. (1346–1378), *Kutná Hora*, pražský groš (4)

1. Pinta Va/1,²⁴ 28,8 mm; 2,88 g
2. Pinta Va/1 var., 26,8 mm; 2,79 g
3. Pinta Vc/4, 26,5 mm; 2,66 g
4. Pinta Ve/6 var.,²⁵ 29,2 mm; 2,79 g

Čechy, Václav IV. (1378–1419), *Kutná Hora*, pražský groš (30)

²⁰ Em. Leminger, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, Praha 1912, str. 368.

²¹ Srv. např. J. Hásková, l. c., str. 13, a V. Pinta, l. c., str. 73.

²² Státní zkušebna pro drahé kovy v Praze. Zkušební list č. 2639–2644. Ryzosti mincí jsou uvedeny v popisech jednotlivých skupin.

²³ S. Veselý, *Pražské groše Karla IV.*, Num. sbor. X, 1967–68, str. 136, tab. 3.

²⁴ Popis pražských grošů Karla IV. je proveden podle studie V. Pinty. Viz pozn. č. 2.

²⁵ Na tomto exempláři zjištěna varianta v kresbě písmene M ve slovech PRIMVS a BOEMIE. Písmeno M je tvaru Π.

I. skupina

5. koruna č. 1, lev č. 1, ?, ?, ?, ?,²⁶ 27,4 mm; 2,97 g
6. koruna č. 1, lev č. 1, N, S, 8, ?, ?, 26,2 mm; 2,76 g; 0,631
7. koruna č. 2, lev č. 1, N, S, 8, ?, ?, 27,9 mm; 2,87 g

II. skupina

8. koruna č. 3, lev č. 2, N, S, 8, ?, ?, 26,8 mm; 2,69 g
9. koruna č. 3, lev č. 2, N, S, 8, ?, ?, 27 mm; 2,79 g; 0,685
10. koruna č. 4, lev č. 2, N, ?, ?, ?, 28 mm; 2,42 g
11. koruna č. 4, lev č. 2, ?, S, 8, 8, 28 mm; 2,74 g
12. koruna č. 4, lev č. 2, H, S, 8, ?, ?, 28,2 mm; 2,93 g
13. koruna č. 4, lev č. 2, N, S, 8, ?, *, 27,4 mm; 2,75 g
14. koruna č. 4, lev č. 3, H, ?, ?, ?, 27,7 mm; 2,63 g²⁷

III. skupina

15. koruna č. 5, lev č. 3, H, S, ?, 26,7 mm; 2,48 g
16. koruna č. 6, lev č. 3, H, ?, ?, ?, 27,6 mm; 2,63 g
17. koruna č. 6, lev č. 3, H, S, 8, ?, ?, 27,2 mm; 2,79 g
18. koruna č. 6, lev č. ?, Π, S, 8, 8, 27,6 mm; 2,74 g
19. koruna č. 6, lev č. 3, ?, S, 8, ?, ?, 27,2 mm; 2,79 g
20. koruna č. 6, lev č. 4, ?, 8, 26,2 mm; 2,71 g
21. koruna č. 7, lev č. 3, Π, S, 8, 8, 27,6 mm; 2,55 g
22. koruna č. 7, lev č. 3, Π, S, ?, ?, 26,6 mm; 2,69 g²⁸
23. koruna č. 7, lev č. 4, ?, S, 8, 8, 26,4 mm; 2,74 g
24. koruna č. 7, lev č. 4, ?, S, 8, ?, ?, 26,2 mm; 2,68 g
25. koruna č. ?, lev č. 4, H, S, 8, ?, 26,2 mm; 2,89 g
26. koruna č. ?, lev č. 4, Π, ?, ?, ?, 26 mm; 2,57 g; 0,683
27. koruna č. ?, lev č. 4, ?, S, ?, ?, 27,2 mm; 2,83 g

IV. skupina

28. koruna č. 8, lev č. ?, Π, ?, ?, ?, 26 mm; 2,74 g

Bližší neurčené

29. 26,8 mm; 2,83 g
30. 26,9 mm; 3,00 g
31. 25,6 mm; 2,65 g
32. 26,8 mm; 2,94 g
33. 26,4 mm; 2,77 g
34. 27 mm; 2,71 g

NÁLEZ UHERCE, OKRES MLADÁ BOLESLAV

Odkryt: v listopadu 1973 Josefem Adáškem při orbě zahrady v Uhercích čp. 16

Obsahoval: 60 kusů pražských grošů, uložených v nádobě

Ukryt: po r. 1419

²⁶ V popise Václavových grošů zaznamenávám tvary N a S z opisu WENCEZLAVS TERCIVS a rozdělovací znaménka mezi slovy opisů.

²⁷ Šesticípá hvězdička je na tomto exempláři před opisem DEI GRATIA REX BOEMIE.

²⁸ Ve slově PRAGENSES je písmeno N tvaru U.

Složení nálezů:

Čechy, Karel IV. (1346–1378), *Kutná Hora*, pražský groš (2)

1. Pinta Vc (blíže neurč.), 27,2 mm; 2,97 g
2. Pinta V (blíže neurč.), 27 mm; 2,75 g²⁹

Čechy, Václav IV. (1378–1419), *Kutná Hora*, pražský groš (58)

III. skupina

3. koruna č. 5, lev č. 3, S, ?, ?, ?, 26,9 mm; 2,69 g
4. koruna č. 5, lev č. 3, П, S, ?, ?, ?, 25,8 mm; 2,87 g
5. koruna č. 5, lev č. 4, П, S, 8, ?, ?, 27,4 mm; 2,62 g
6. koruna č. 6, lev č. 3, ?, ?, 8, ?, ?, 26 mm; 2,53 g
7. koruna č. 6, lev č. 4, П, S, ?, ?, 25,5 mm; 2,80 g
8. koruna č. 6, lev č. 4, ?, S, ?, ?, ?, 26,3 mm; 2,86 g
9. koruna č. 6, lev č. 4, ?, S, ?, ?, ?, 28,2 mm; 2,78 g
10. koruna č. ?, lev č. 4, ?, S, ?, ?, 27,8; 2,64 g
11. koruna č. 7, lev č. 4, П, S, ?, ?, ?, 26,8 mm; 2,77 g
12. koruna č. 7, lev č. 4, П, S, ?, ?, 26,6 mm; 2,78 g
13. koruna č. 7, lev č. 4, П, S, 8, ?, 28 mm; 2,85 g
14. koruna č. 7, lev č. ?, П, S, 8, ?, ?, 26,6 mm; 2,65 g
15. koruna č. ; lev č. 4, ?, S, ?, ?, ?, 29,9 mm; 2,60 g

IV. skupina

16. koruna č. 8, lev č. 5, П, S, 8, ?, ?, 26,6 mm; 2,60 g
17. koruna č. 8, lev č. ?, П, S, ?, ?, ?, 27,6 mm; 2,48 g
18. koruna č. 8, lev č. ; П, S, ?, ?, ?, 27,4 mm; 2,81 g
19. koruna č. 8, lev č. ?, ?, ?, ?, ?, 26,2 mm; 2,77 g
20. koruna č. 10, lev č. 7, ?, 2, 8, ?, ?, 27,5 mm; 2,72 g³⁰
21. koruna č. 10, lev č. 7, П, ?, 8, ?, 27 mm; 2,85 g; 0,637
22. koruna č. 11, lev č. 5, И, 2, 8, ?, ?, 26,6 mm; 2,81 g
23. koruna č. 11, lev č. 6, И, 2, 8, ?, ?, 27 mm; 2,79 g
24. koruna č. 11, lev č. 6, П, 2, 8, ?, ?, 27 mm; 2,66 g
25. koruna č. 11, lev č. 6, И, ?, 8, ?, ?, 26,6 mm; 2,65 g
26. koruna č. 11, lev č. 7, П, ?, ?, ?, ?, 27 mm; 2,60 g
27. koruna č. ; lev č. 7, П, S, 8, ?, 27,5 mm; 2,91 g
28. koruna č. 11, lev č. 7, И, 2, 8, ?, ?, 26,6 mm; 2,99 g; 0,593
29. koruna č. ?, lev č. 7, И, ?, 8, ?, 27,7 mm; 2,58 g
30. koruna č. 11, lev č. 7, И, 2, 8, ?, ?, 25,2 mm; 2,89 g
31. koruna č. 11, lev č. 7, И, 2, 8, ?, ?, 27 mm; 2,73 g³¹
32. koruna č. 11, lev č. 7, И, 2, ?, ?, ?, 26,9 mm; 2,75 g
33. koruna č. 11, lev č. 7, ?, 2, 8, ?, ?, 27 mm; 2,61 g
34. koruna č. 11, lev č. 7, ?, 2, 8, ?, 27,4 mm; 2,48 g
35. koruna č. 11, lev č. 7, ?, ?, 8, ?, ?, 26 mm; 2,75 g
36. koruna č. 11, lev č. 7, И, 2, 8, ?, 25,7 mm; 2,75 g
37. koruna č. 11, lev č. 7, И, 2, ?, ?, 26 mm; 2,79 g
38. koruna č. 11, lev č. 7, ?, 2, 8, ?, ?, 27,3 mm; 2,65 g
39. koruna č. 11, lev č. 7, ?, 2, 8, ? , 26,5 mm; 2,72 g

²⁹ Písmeno M ve slově BOEMIE je u obou exemplářů tvaru П.

³⁰ Písmeno M ve slově BOEMIE je tvaru М.

³¹ Písmeno T ve slově TERCIVS je tvaru Т.

40. koruna č. 11, lev č. 7, ?, 2, 8, ?, ?, 27,3 mm; 2,42 g
41. koruna č. 11, lev č. 7, И, 2, ?, ?, ?, 26,8 mm; 2,64 g
42. koruna č. 11, lev č. 7, И, 2, 8, ?, 25,3 mm; 2,85 g
43. koruna č. 11, lev č. 7, ?, 2, 8, ?, ?, 27,7 mm; 2,72 g
44. koruna č. 11, lev č. 7, ?, 2, 8, ?, 26,7 mm; 2,57 g
45. koruna č. 11, lev č. 7, И, 2, ?, ?, 26,9 mm; 2,51 g
46. koruna č. 11, lev č. 7, И, 2, 8, ?, ?, 26,7 mm; 2,84 g
47. koruna č. 11, lev č. 7, ?, 2, 8, ?, ?, 26 mm; 2,62 g
48. koruna č. 11, lev č. 7, ?, 2, 8, ?, ?, 27,2 mm; 2,69 g
49. koruna č. 11, lev č. 7, ?, 2, ?, ?, 26,9 mm; 2,42 g
50. koruna č. 11, lev č. 7, ?, 2, ?, ?, 26,5 mm; 2,59 g
51. koruna č. 11, lev č. 7, И, 2, 8, ?, ?, 27,2 mm; 2,78 g
52. koruna č. 11, lev č. ?, И, 2, 8, ?, 26,8 mm; 2,36 g³²
53. koruna č. ?, lev č. ?, ?, 2, 8, ?, 27,3 mm; 2,73 g
54. koruna č. 11, lev č. ?, И, 2, 8, ?, ?, 26,4 mm; 2,85 g

Blíže neurčené

55. 26,7 mm; 3,01 g
56. 27,1 mm; 2,54 g
57. 27,3 mm; 2,78 g
58. 27,6 mm; 2,79 g
59. 26 mm; 2,82 g
60. 28,5 mm; 2,77 g

³² Písmeno M ve slově BOEMIE je tvaru М.

Ein Beitrag zur Chronologie der Prager Groschen Wenzels IV.
aus den Jahren 1378–1419 (Diskussionsbemerkung)

(Taf. I–II)

Die Festlegung der chronologischen Folge der Prager Groschen Wenzels IV. (1378–1419) ist sowohl wegen des schlechten Erhaltungsstandes der Fundexemplare, als auch im Hinblick auf die lange Zeit ihrer aus abgenutzten Prägestöcken noch nach Wenzels Tod i. J. 1419 angenommenen Prägung keine einfache Angelegenheit. Eine übliche typologische Analyse ist daher mehr oder weniger approximativ. Abgesehen von einigen Fundbeschreibungen, die auf den relativ lesbarsten Kriterien beruhen, wie Abteilungszeichen der Umschriften und einige Typen von Buchstaben (am häufigsten N und S), erweist sich der Versuch S. Veselýs (siehe Numismatický sborník VII, 1963–1964, S. 19–46) einer Festlegung der chronologischen Reihe als vorzeitig, wenn wir in Betracht ziehen, dass er weder den Beginn noch das Ende der Prägung Wenzels festsetzte. Vom faktographischen Gesichtspunkt beweisen dies die auffallend unterschiedlichen Feingehalte innerhalb der Varianten seiner Chronologie, die in einigen Fällen beinahe 100/1000 betragen.

Der besondere Charakter der Prager Groschen Wenzels IV. wird in Zukunft bei der Erstellung ihrer Chronologie wahrscheinlich eine neue untraditionelle Einstellung notwendig machen. Die Autorin ist der Meinung, Ausgangspunkt dabei werde eine Feinheitsgradanalyse der einzelnen Exemplare sein, die die rascheste und präziseste Ausscheidung homogener Gruppen ermöglicht. Die Aussortierung der Münztypen der neuen Chronologie wird dann Angelegenheit einer ikonographisch-metrologischen Analyse sein.

Da sich gegenwärtig aus Material- und Finanzgründen der neue Arbeitsvorgang nicht realisieren lässt, versuchte die Verfasserin, aufgrund einer absichtlich gewählten, nicht allzu grossen Materialbasis (Funde aus Kosmonosy und Uherce in der Gesamtzahl von 94 Stück Münzen) womöglich alle charakteristischen Merkmale der Prägung zu erfassen. Sie konnte so vier Gruppen von Groschen Wenzels IV. absondern, die zeitlich aneinander anknüpfen, aber keine Chronologie im wahren Sinn des Wortes bilden. Hierbei stellte sie fest, dass die markante Zeichnung der Krone, vor allem die Stilisierung ihrer mittleren Lilie, Ausgangspunkt für die Festsetzung der Zahl der Eisenschneider sein kann, die sie unverbindlich auf fünf Personen schätzt.

Die chronologische Folge der vier Groschengruppen Wenzels IV. wurde auch durch eine chemische Analyse von sechs Münzen bestätigt; sie erwies übereinstimmend mit den allgemeinen Voraussetzungen eine sinkende Tendenz. Die innerhalb der Gruppen festgestellten unwesentlichen Unterschiede im Feingehalt können als weiteres Kriterium für eine detailliertere Unterteilung dieser Gruppen verstanden werden.

OBJEM VÝROBY, MZDY A VÝDĚLKY
V KUTNOHORSKÉ MINCOVNĚ V LETECH 1516–1544

(Prof. dr. Em. Nobejlové-Prátové k jejímu
životnímu jubileu 3. 6. 1975)

1. Mzdy a ceny okolo roku 1525 (str. 27–29). – 2. Pramenná základna (str. 29–32). – 3. Evidence ražených mincí 1516–1544 (str. 32–41). – 4. Objem výroby kutnohorské mincovny 1516–1544 (str. 41–47). – 5. Úkolové mzdy kutnohorských minciřů (str. 47–51). – 6. Mzdy a výdělky minciřů 1516–1544 (str. 51–60). – 7. Přidavky mincovního kovu minciřům (str. 60–64). – 8. Příplatky a výpočet mezd minciřů (str. 64–68). – 9. Úkolové mzdy a výdělky kutnohorských pregěří 1516–1544 (str. 69–80). – 10. Týdenní platy kutnohorských butrytářů 1516–1544 (str. 80–92). – 11. Shnutí studia mezd v kutnohorské mincovně 1516–1544 (str. 92–98).

1. Mzdy a ceny okolo roku 1525

Conditio sine qua non pro studium dějin cen a mezd v pojetí pražské pracovní skupiny¹ je poznání výše mezd a výdělků nekvalifikovaných dělníků a dalších kategorií výrobců v dostatečně velkém a spolehlivém statistickém souboru. V současné době mluví technické a metodické důvody při studiu dějin mezd pro uplatnění pilířové techniky pevných sond dělnických mezd zapuštěných do všech klíčových období našich hospodářských dějin: ke zjištěným mzdám je pak možno formou indexů propočítávat i relace i další vývoj mezd, životních nákladů a cen v období mezi dvěma sondami. Nejsnadnější a nejspomější volbou jednoho z takových pilířů či sond dělnických mezd a cen je období okolo r. 1525, protože

¹ J. Petrání a kol., Současný stav bádání o dějinách cen a mezd, ČsČH 21, 1973, str. 45–72, kde je definováno studium cen a mezd jako "důsledné shromažďování, hodnocení a třídění informací o cenách a mzdách v minulosti v širším rámci hospodářských dějin s cílem přispět k poznání národního důchodu, procesu výroby, materiálních podmínek života, obchodu a trhu a samostatně řešit otázky vývoje cen a mezd v jednotlivých historických obdobích, nákladů na reprodukci pracovní síly, výrobních zisků, obchodních zisků, tržního mechanismu a změn měny, měř a vah".

tento rok byl souhlasně vybrán jako významný pro hospodářské i sociální české a středoevropské dějiny již před lety V. Husou.²

Archivní pramenná základna pro propočty dělnických mezd v českých zemích k r. 1525 není velká. Z neúčtetných pramenů lze ojedinělé zmínky o mzdách očekávat jen ve spisech české komory a české kanceláře, v registrech komorního soudu a v korespondenci Rožmberků, Švamberků, Pemšteinů a Zdeňka Lva. Z velkostatkových účtů, jinak nejspolehlivější základny studia mezd a cen, sahají do období okolo r. 1525 jen účty švamberského velkostatku Zvíkova, nepočtené rožmberské účty a izolované cestovní účty feudálů. První pramenný soubor pro r. 1525 z městských českých účtů byl vytvořen před více lety M. Bělohlávkem při jeho edici plzeňského městského účtu.³ Shromážděné cenové a mzdové údaje se v současné době doplňují o propočty mezd v Chebu a v Lipsku i v Bratislavě.⁴ Všechny tyto prameny jsou však zcela zastíněny účty, akty a ostatním písemným materiálem zachovaným z archivu úřadu mincovny v Kutné Hoře již pro léta panování krále Jiřího Poděbradského.

Spontánní zachráná akce laických kutnohorských obyvatel před více než sto lety vytvořila nejvelkolepější archivní skartační vzorek, jaký znají české dějiny a české archivnictví. Z rozprodávaného a ničeného archivu správy mincovny v Kutné Hoře byly tehdy přitom zachyceny pro musejní a městský archiv i pro soukromé sbírky stovky listin, aktů a účtů. Nejpozoruhodnější byla skutečnost, že kutnohorští sbírali a archivovali i tehdy nic neříkající a většinou nesrozumitelné účty kutnohorské mincovny, ačkoliv jejich doba cenila jako prameny jen listiny, kroniky a ostatní vyprávěcí prameny. Jen tak bylo možno, aby Em. Leminger podle těchto trosek někdejšího kutnohorského mincovního archivu vypracoval dějiny kutnohorské mincovny do takových detailů, o jakých se pozdějším historikům pražské, jáchymovské, budějovické a dalších mincoven ani nesnilo.⁵ I když od té doby byla pramenná základna dějin správy a výroby mincovny v Kutné Hoře rozšířena o písemnosti české komory a úřadu nejvyššího mincmistra a i když se tato problematika díky početným pracem českých numismatiků široce rozrostla a prohloubila, zůstala dostatečně nevyužita nejvýznamnější složka pramenné základny, kterou jsou verková registra. Tyto týdenní účty, vedené písaři kutnohorské mincovny pro evidenci mincovního kovu, ražených mincí a výrobních nákladů, byly používány již Em. Lemingrem a českými numismatiky velmi intenzivně a byly nedávno V. Vlasákem a Z. Jelínkem i souborně jako pramenný typ zpra-

² V. Husa, Selská pozdvížení v Čechách kolem roku 1525, Časopis pro dějiny venkova 24, 1937, str. 111–122, a týž, K dějinám poddanského hnutí v době jagellonské, Časopis pro dějiny venkova 27, 1940, str. 62–64.

³ M. Bělohlávek, Kniha počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst, Plzeň 1957.

⁴ J. Honc, Komparace mezd a měny v městských účtech Chebu, Lipska a českých měst r. 1525. Zpráva přednesená na zasedání pracovní skupiny pro dějiny cen a mezd 2. 5. 1974, rukopis.

⁵ Em. Leminger, Královská mincovna v Kutné Hoře, Rozpravy České akademie, třída I, číslo 48, Praha 1912, a týž, Dodatky, Praha 1921.

covány:⁶ přece však jejich vypovídací schopnost a bohatství informací nejsou ani zdaleka objeveny.

Tematické bohatství verkových kutnohorských register staršího období od r. 1471 i mladšího období od r. 1554 je nedozimé. Nejzávažnějšími problémovými okruhy, které jejich zpracování pomůže vyřešit jsou: 1. výrobní náklady na ražbu bílých peněz, haléřů, grošů a tolarů, 2. variabilní a konstantní kapitál kutnohorské mincovny, 3. králův zisk z provozu kutnohorské mincovny a režijních dolů na stříbro a měď, 4. převzetí kutnohorských hutí do královny režie, 5. tvorba cen stříbra a stříbrné rudy, 6. organizace výkupu stříbra pro kutnohorskou mincovnu, 7. opatření stříbra pro ražbu tolarů v Kutné Hoře, 8. obcházení zákonných norem o váze a kvalitě mincí ražených v kutnohorské mincovně, 9. zvyšování cen českých grošů a tolarů o nádavky a ážie, 10. výstupní kontrola ražených mincí, 11. králův podíl na dolování v kutnohorských dolech, 12. podíl kutnohorské mincovny na rozvoji gotického stavebnictví, 13. organizace správy kutnohorské mincovny, 14. účetní technika, terminologie a zkratky mincovních písařů, 15. význam těžby kutnohorské mědi pro ražbu tolarů, 16. organizace vývozu a zágrování (zeczování, cágrování) mědi, 17. sociální postavení pracovníků mincovny, 18. struktura ražených mincí v Kutné Hoře, 19. mzdy a výdělky hutrytářů (hutníků), 20. nomy, mzdy a výdělky pregářů. Přednostní zpracování čtyř posledních otázek, v celé sérii daleko nejneatraktivnějších a nejobtížnějších, je vynuceno potřebami studia mezd a cen. Bylo možné jen pro první krátký časový úsek několika let okolo r. 1525 a časové omezení bylo voleno tak, aby nepřesáhlo r. 1547, rozhodný pro vývoj českého mincovnictví, a aby zachytilo období panování dvou královských švagrů Ludvíka Jagellonského a Ferdinanda Habsburského.⁷

2. Pramenná základna

Zachráněných 11 svazků či zlomků verkových register kutnohorských mincovních písařů Pavla Podivického (1500–23), Jana Šáše (1525–30), Matouše Hány (1530–44) a Jana Popovického (1544–54) pokrývá jen osm let z celého téměř třicetiletého období 1516–44. I když verková registra budou jednou v dějinách českých účtů zhodnocena jako nejpropracovanější, nejdetailejší a nejkonzervativnější účetní typ aspoň pro období před r. 1554, i v krátkém období 1516–44 došlo k několika změnám v náplni a v technice verkových register po příchodu Matouše Hány do funkce písaře. S výjimkou informací o osobních nákladech a věcných nákladech, které Matouš Hána z verkových register vyčlenil, je však komparativnost pro poznání rozsahu výroby a osobních nákladů proveditelná pro

⁶ Z. Jelínek, Kutnohorské mincovní účty z druhé poloviny XV. a první poloviny XVI. století, Num. sbor. IX, 1965–66, str. 129–180, kde i další literatura. Patř sem i nepublikovaná diplomová práce V. Vlasáka.

⁷ Předkládaná studie je upravenou autorovou zprávou Denní mzdy a roční výdělky dělníků v mincovně v Kutné Hoře 1516–1544, kterou přednesl na zasedání pracovní skupiny pro dějiny cen a mezd dne 13. 11. 1974.

celé období. Souhrnný přehled obsahu 11 svazků verkových register nezachycuje několik zlomků, jejichž přesné datování nebylo dosud provedeno a které se pracovně označují léty 1523–1524.⁸ (Viz tab. 1, str. 31)

Na 2200 stránkách úsporného půleného foliového formátu je zachycena v kutnohorských týdenních verkových registrech výroba téměř 80 miliónů bílých peněz, haléřů a grošů daných do oběhu v ceně 204000 kop gr. č. během pěti let a realizované výplaty mezd a platů v mincovně ve výši více než 18000 kop gr. č. Již tím je odůvodněna chvála verkových register a určena jejich argumentační váha, jejich neopomenutelnost při důkladném studiu mezd, cen a ekonomiky v období okolo r. 1525 a jejich kvantitativní prvenství před všemi ostatními dílčími velkostatkovými, kupeckými, úředními, cestovními a jinými účty. Účetní technika mincovních písařů v Kutné Hoře byla přesná a dokonalá, protože jim jejich verková registra byla východiskem a podkladem pro závazná pravidelná protokolární vyúčtování, uskutečňovaná v Praze před úředníky komory, nejvyšším mincmistrem a před finančními odborníky. Jejich jediný, ale snadno pochopitelný nedostatek tkví v tom, že nemají ani měsíční ani pololetní nebo jiné dílčí součty některé ze stovek opakovaných rubrik a položek. Mincovním písařům totiž sloužily jen jako interní materiál a pořizovali si z nich vždy jen ad hoc ke svým "činění počtů" sumáře zvlášť a ponechávali je v Praze. Proto než se jednotlivé svazky či zlomky verkových register stanou použitelným, ověřeným a spolehlivým svodem informací o výrobě, ekonomice a mzdách v kutnohorské mincovně, je třeba všech asi 45 miliónů údajů, součtů, odpočtů a infomací zkontrolovat, rozřadit, shmout a sečíst. Jak nutné a užitečné je úplné vyčerpání verkových register pro výrobní, sociální a třídní problematiku kutnohorské oblasti, ukázal v r. 1955 V. Husa.⁹

Vyčleněním údajů o rozsahu výroby mincí a o vyplacených mzdách a platech v mincovně se podstatně snížil téměř nevládnutelný počet informací, ale nezmenšil se pracovní nutný propočítávání verkových register a jejich doplnění o měsíční a roční součty, které jinak pečliví a přesní mincovní písaři ke škodě české numismatiky a studia cen a mezd zanedbali. Svízelné pořízení sumářů a kontrolních přepočtů verkových register z l. 1516–1544 je však vyváženo jistotou, že shromážděné číselné údaje se stanou ověřeným a spolehlivým východiskem i pozadím pro poznání měsíčních, týdenních a ročních hodnot výrobní kapacity a mezd a výdělků dělníků z mincovny. Údaje písařů kutnohorské mincovny P. Podivického, J. Šaše a J. Popovického si tuto pozornost a péči zaslouží pro svou pečlivost, spolehlivost a vysokou vypovídací hodnotu. Údaje mincovních verkových register byly již ve své době několikanásobně kontrolovány a komparovány složitým a početným administrativním a revizním aparátem správy mincovny a stereotyp týdenního provozu mincovny a přidružených provozů zaručoval přehled o stavu mincovního díla na každý den a na každého z desítek mincířů a pregěřů a vylučoval úniky z týdenních uzávěrek přesně evidovaných váhových jednotek mincovního kovu a kusů

⁸ Okresní archiv Kutná Hora, Homí oddělení, kartony 273–274.

⁹ V. Husa, Výrobní vztahy v českém mincovnictví v 15. a 16. století, Num. sbor. II, 1955, str. 57–98.

Tab. 1

Pramenná základna a rozsah informací o výrobě, mzdách a platech v kutnohorské mincovně v l. 1516–1544

Pořadové číslo, název a časové období verkových register			
Objem výroby		Osobní náklady	
počet kusů ražených mincí	cena ražených mincí (kopy, gr. č., den. č.)	platy hutrytářům a o statním zaměstnancům (kopy, gr. č.)	mzdy mincířům a pregěřům (kopy, gr. č.)
1. Anno domini 1516. Pod zpravováním úřadu nejvyššího mincmeistrství království českého urozeného pána pana Viléma Kostky z Postupic, od 6. 1. 1516 (In excelso) do 21. 6. 1516 (Domini illuminatio), úplný svazek, 24 týdnů			
2. Annorum domini 1516, od 22. 6. 1516 (Exaudi 2) do 31. 1. 1517 (Dum medium), úplný svazek, 28 týdnů			
21 993 076	46 341. 7	1 424. 4	3 136. 48 ½
3. Registrum werk generale de annum domini 1517, od 4. 1. 1517 (In excelso) do 15. 8. 1517 (Ecce Deus), úplný svazek, 32 týdnů			
4. bez nadpisu, od 16. 8. 1517 (Dum clamarem) do 2. 1. 1518 (Dum medium), úplný svazek, 20 týdnů			
18 130 837	40 164. 29	1 348. 4	2 552. 8 ½
5. zlomek svazku, od 12. 12. (Gaudete) do 1. 1. 1518 (Dum medium), 3 týdny			
9 229 64	2 197. 32	75. 6	178. 55
6. Registrum werk generale super annum domini 1519 od 2. 1. 1519 (In excelso) do 30. 4. 1519 (Resurrexi), úplný svazek, 17 týdnů			
7. bez nadpisu, od 1. 5. 1519 (Quasimodo) do 26. 11. 1519 (Si iniquitates), úplný svazek, 26 týdnů			
19 626 117	46 728. 51	1 216. 3	2 817. 58
8. Anno domini 1520; od 22. 7. 1520 (Omnes gentes) do 20. 1. 1521 (Omnia terra), úplný svazek, 26 týdnů			
11 368 063	27 066. 49	668. 40	1 607. 13
9. zlomek svazku, od 18. 10. 1523 (Omnia) do 19. 3. 1524 (Judica), 22 týdnů			
5 378 511	14 417. 38	444. 46	1 146. 24 ½
10. 1538, od 6. 1. 1538 (In excelso) do 6. 7. 1538 (Factus), úplný svazek, 26 týdnů			
8 145 000	17 453. 34. 2	456. 46 ½	844. 59 ½
11. Ad annum 1544, od 6. 1. 1544 (In excelso) do 2. 8. 1544 (Omnes gentes) a od 9. 11. 1544 (Si iniquitates) do 3. 1. 1545 (Dum medium), uvolněný svazek, se ztracenou složkou, 37 týdnů			
464 648	9 956. 1	601. 28	231. 50
Všech 11 pramenných celků, 265 týdnů			
79 058 716	204 326. 1. 2	6 234. 57 ½	12 516. 17

i zlomků mincí ve všech fázích výroby od výkupu stříbra až po konečný součet výstupní kontrolou prošlých mincí. Plná důvěra a přesnost má největší význam právě u údajů o množství ražených mincí v celém sledovaném období 1516–1544.

3. Evidence ražených mincí v l. 1516–1544

Písař kutnohorské mincovny Pavel Podivický, autor prvních osmi zachovaných verkových register a tvůrce největšího souboru informací o objemu výroby a o sociálních poměrech v jeho mincovně, byl jedním z nejschopnějších úředníků za celé období existence mincovny v Kutné Hoře. Třebaže přišel do Kutné Hory jako mladý chránělec mincmistra Kostky z Litomyšle bez zkušeností a bez montánních znalostí, osvědčil se jako odborník, po 20 letech funkce písaře mincovny se stal jedním z dvojice vedoucích úředníků mincovny a založil významný kutnohorský patricijský rod.¹⁰ Jeho verková registra jsou precizností a bohatstvím jedním z nejlepších pramenů, jaké české hospodářské dějiny mají zachovány, a byly oceněny všemi uživateli od dob Em. Lemingera a nakonec v souhrnné studii Z. Jelínka.¹¹ P. Podivický v nich důsledně informuje o všech čtyřech fázích provozu mincovny, tvořené výkupem stříbra, tavbou mincovního kovu, ražbou mincí a finančním krytím celého provozu mincovny. Číselné údaje register o posledních dvou fázích, shmuté vždy po čtyřech či pěti týdnech do měsíčních souhmů, si proto vyžadovaly zvláštní péči. Pořizené měsíční souhmy z týdenních verkových register P. Podivického respektují strukturu pramene a důsledně členění Podivického verkových týdenních register do pěti dílčích podúctů podle druhu mincovaného stříbra. I autorovy tabelární sumáře k týdenním elaborátům P. Podivického podle měsíců proto odlišují, zda ražené mince byly vyrobeny ze stříbra vykupovaného mincovnou ve velkém tradičně od erckafěří a od majitelů stříbrných hutí v Kutné Hoře (1. Ag verkové), nebo ze stříbra získaného zcezováním (zágrováním, cágrováním) kutnohorské mědi (2. Ag mědi), nebo ze stříbra převzatého od šafáře královské stříbrné huti v Kutné Hoře (3. Ag šafářovo), nebo ze stříbra vykopeného od cenově zvýhodněných kaňkovských i jiných kverků (4. Ag emptum, fyystunkové), nebo ze stříbra získaného ze zdrojů utajovaných před dodavateli, a označovaného proto jako stříbro "z nadělení božího" (5. Ag Nad.). Statistické zpracování ražených mincí čtyř z pěti samostatných řad nečiní potíže. Jen stříbro získané z mědi v Kutné Hoře mělo složitější účetní evidenci a postavení v Podivického verkových registrech. Bylo totiž evidováno mimo jeho verková registra pouze v registrech měděných a P. Podivický pouze přejímal vždy výsledek každé týdenní tavby stručně a okrajově ve formě anonymního čtyřřádkového záznamu bez sebemenšího textového vysvětlení vždy na dolní části poslední stránky dvoulistu, vsívaného do každého verkového týdenního účtu. Stejně mlčky bylo pak na první stránce téhož dvoulistu provedeno účetní spojení tavby, ražby a výplaty

¹⁰ Em. Leminger, l. c., str. 328–329, o jednotlivých mincovních písařích, ale bez přihlídnutí k jejich účtům a verkovým registrům.

¹¹ Obě ukázkové edice verkových register pro r. 1504 (Z. Jelínek, l. c., str. 171–174) a pro r. 1595 (Em. Leminger, l. c., str. 407–408) mají jen ilustrativní platnost a ukazují spíše na technické potíže při zpracování i při edicích verkových register.

mezd mincířům a pregéřům pro stříbro z mědi a pro stříbro verkové. Jen proto je možno se stejnou přesností sledovat jak objem tavby stříbra získávaného z mědi tak objem tavby daleko převládajícího stříbra verkového.

První ze zpracovávaných verkových register Pavla Podivického pro r. 1516 je kompletní elaborát montánního účetního odborníka, kterému evidence mnoha metrických centů stříbra a více než dvou miliónů kusů nových ražených mincí měsíčně nečiní potíže. (Viz tab. 2, str. 34)

V r. 1516 bylo hlavním zdrojem mincovního kovu stříbro verkové, dodávané erckafěří z jejich hutí přímo mincovně za základní cenu 120 gr. č. za hřivnu se zvýhodněním ceny (180 gr. č.) na určenou část jejich dodávek. Jen z jejich stříbra bylo měsíčně raženo více než milión kusů bílých peněz a haléřů, běžných typů, jak je zná česká numismatika z tehdejší monopolní produkce mincovny v Kutné Hoře. Problém potřeby nejmenšího českého mincovního nominálu, halěře, byl v kutnohorské mincovně v r. 1516 vyřešen tím, že prvních sedm týdnů v roce mincovna razila jen halěře a pak ihned přešla na zbytek roku na bílé peníze. Zcela shodnou situaci a řešení nestejné poptávky po obou nominálech dokumentuje i další ročník verkových register P. Podivického z r. 1517, zachovaný ve stejně vzácné úplnosti též ve dvou svazcích. (Viz tab. 3, str. 35)

Rozsahem výroby mincí, strukturou pěti zdrojů stříbra, dvojím druhem mincí a neražením grošů se r. 1517 neliší provozně od r. 1516. Jen v druhém roce si kutnohorská mincovna vyřešila poněkud odlišně organizaci ražby haléřů: razila je jen tři týdny v prvních třech měsících po měsíční přestávce. Ztráta téměř celého ročníku verkových register za r. 1518 je sice citelná, ale zachovaných osm listů dvou týdenních verkových register z prosince 1518 dosvědčuje nezměněný trend provozu kutnohorské mincovny, zaměřené na ražbu bílých peněz a na výkup verkového stříbra a udržující si měsíční rozsah výroby mezi 1 až 2 milióny drobných mincí měsíčně. Stejná situace trvala i v třetím roce sledovaného období 1516–1544, pro které byl zachráněn a zachován opět kompletní soubor týdenních verkových register za celý r. 1519. (Viz tab. 4, str. 36)

Z verkových register P. Podivického za r. 1520 se zachovala jen druhá polovice register, která ovšem přechází třemi týdny do ledna 1521. Časový záběr však přece potvrzuje trvale vysoký výkon mincovny s 1 a půl miliónem mincí měsíčně, zato však jednoznačně neodpovídá na otázku, tak závažnou pro českou numismatiku, zda mincovna vůbec v r. 1520 či 1521 nerazila halěře: zachované kusy grošů i bílých peněz a haléřů jsou bez letopočtu. (Viz tab. 5, str. 37)

Do měsíčního sumáře k lednu 1521 náleží zcela ojedinele položka výroby 32 501 bílých peněz z pagamentního stříbra, které mincovna výjimečně převzala do tavby a které P. Podivický opět ve svých registrech účetně oddělil. Poslední léta funkce písaře Pavla Podivického byla vůbec plná změn a novinek v provozu kutnohorské mincovny. Shodou okolností pro toto období závažných provozních a organizačních změn mezi únorem 1521 a zářím 1523 není zachován ani jediný týdenní verkový rejstřík. Zlomek verkových register pro období od října 1523 do února 1524 podává už obraz kutnohorské mincovny zásadně jiný než v období předchozím. Mincovna v r. 1523 a 1524 opustila ražební stereotyp s výlučnou ražbou bílých mincí a stejnoměrně razila již všechny tři druhy mincí, tedy snad poprvé i groše krále Ludvíka, i když v nevelkých souborech po 30 000 kusech v mě-

Tab. 2

Množství ražených mincí v jednotlivých měsících podle druhů mincí a podle druhů stříbra v registrech z r. 1516

Měsíc	1	2	3	4	5
	Verkové stříbro	Stříbro z mědi	Šafářovo stříbro	Stříbro emptum	Stříbro Nad.
počet týdnů, pen. – bílé peníze, hal. – haléře, kusů mincí v měsíci					
leden	4 hal. 2549 218	4 hal. 324 492		4 hal. 320 53	4 hal. 31 276
únor	1 pen. 342076 3 hal. 1852697	1 pen. 200 48 3 hal. 278 649		1 pen. 7 714 3 hal. 360 29	1 pen. 29 33 3 hal. 23 422
březen	4 pen. 1 184 197	4 pen. 93 436		4 pen. 510 23	4 pen. 11 704
duben	5 pen. 1 638 791	5 pen. 159 705	5 pen. 327 32	5 pen. 61 516	5 pen. 15 379
květen	4 pen. 1 245 993	4 pen. 158 851	4 pen. 39 284	4 pen. 66 192	4 pen. 12 999
červen	4 pen. 1 270 094	4 pen. 17 290 0	4 pen. 80 535	4 pen. 36 736	4 pen. 13 006
červenec	5 pen. 1 524 082	5 pen. 175 658	5 pen. 61 677	5 pen. 52 640	5 pen. 14 924
srpen	4 pen. 1 200 675	4 pen. 195 146	4 pen. 53 977	4 pen. 95 641	4 pen. 13 209
září	4 pen. 1 325 282	4 pen. 121 240	4 pen. 33 915	4 pen. 39 116	4 pen. 13 748
říjen	5 pen. 1 509 781	5 pen. 244 909	5 pen. 52 073	5 pen. 73 724	5 pen. 19 117
listopad	4 pen. 1 271 816	4 pen. 149 926	4 pen. 30 898	4 pen. 60 123	4 pen. 16 093
prosinec	5 pen. 1 445 745	5 pen. 193 991	5 pen. 56 056	5 pen. 85 416	5 pen. 16 800
Celý rok	45 pen. 13 958 532 7 hal. 4 401 915	45 pen. 1 685 810 7 hal. 603 141	37 pen. 441 447	45 pen. 629 839 7 hal. 68 082	45 pen. 149 912 7 hal. 54 698

Tab. 3

Množství ražených mincí v jednotlivých měsících podle druhů mincí a podle druhů stříbra v registrech z r. 1517

Měsíc	1	2	3	4	5
	Verkové stříbro	Stříbro z mědi	Šafářovo stříbro	Stříbro emptum	Stříbro Nad.
počet týdnů ražby, pen. – bílé peníze, hal. – haléře, kusů mincí v měsíci					
leden	3 pen. 670 803 1 hal. 451 416	3 pen. 108 766 1 hal. 102 718	3 pen. 18 389 1 hal. 25 396	3 pen. 68 194 1 hal. 46 480	3 pen. 7 896 1 hal. 4 634
únor	3 pen. 751 681 1 hal. 610 470	3 pen. 185 703 1 hal. 115 458	3 pen. 52 290	3 pen. 95 550 1 hal. 60 522	3 pen. 8 638 1 hal. 6 524
březen	3 pen. 875 168 1 hal. 687 235	3 pen. 145 796 1 hal. 128 513	3 pen. 20 175 1 hal. 21 364	3 pen. 67 354 1 hal. 61 131	3 pen. 8 071 1 hal. 5 978
duben	5 pen. 1 340 717	5 pen. 255 325	5 pen. 20 175	5 pen. 127 372	5 pen. 12 488
květen	4 pen. 1 020 691	4 pen. 148 400	4 pen. 38 199	4 pen. 71 092	4 pen. 9 989
červen	4 pen. 898 506	4 pen. 146 006	3 pen. 19 236	4 pen. 90 195	4 pen. 9 324
červenec	5 pen. 1 247 141	5 pen. 158 788	1 pen. 6 097	5 pen. 100 961	5 pen. 10 605
srpen	4 pen. 1 071 007	3 pen. 116 865		3 pen. 82 131	3 pen. 8 085
září	5 pen. 1 088 635	5 pen. 178 073		5 pen. 128 695	5 pen. 11 760
říjen	4 pen. 966 814	4 pen. 231 707	1 pen. 9 849	4 pen. 121 422	4 pen. 11 571
listopad	4 pen. 755 503	4 pen. 167 279	4 pen. 43 183	4 pen. 940 24	4 pen. 7 189
prosinec	5 pen. 1 127 259	5 pen. 320 929	4 pen. 42 112	5 pen. 219 114	5 pen. 11 550
Celý rok	49 pen. 11 943 925 3 hal. 17 491 21	49 pen. 2 163 637 3 hal. 346 689	30 pen. 312 166 2 hal. 46 760	49 pen. 1 266 104 3 hal. 168 133	49 pen. 117 166 3 hal. 17 136

Tab. 4

Množství ražených mincí v jednotlivých měsících podle druhů stříbra v registrech z r. 1518 a 1519

Měsíc	1	2	3	4	5
	Verkové stříbro	Stříbro z mědi	Šafářovo stříbro	Stříbro emptum	Stříbro Nad.
	počet týdnů ražby, pen. – bílé peníze, kusů mincí v měsíci				
1518 prosinec	3 pen. 6649 16	3 pen. 138 453	3 pen. 17 843	3 pen. 95 207	3 pen. 6 545
1519 leden	4 pen. 1 175 132	4 pen. 263 270	4 pen. 24 542	4 pen. 202 496	4 pen. 9 569
únor	4 pen. 1 154 643	4 pen. 254 268	4 pen. 24 794	4 pen. 195 279	4 pen. 8 652
březen	5 pen. 1 524 936	5 pen. 316 526	5 pen. 17 003	5 pen. 253 715	5 pen. 11 900
duben	4 pen. 1 271 788	4 pen. 251 181	4 pen. 9 079	4 pen. 206 948	4 pen. 9 408
květen	4 pen. 1 097 502	4 pen. 265 629	4 pen. 62 580	4 pen. 169 554	4 pen. 8 267
červen	5 pen. 1 288 161	5 pen. 320 691	5 pen. 78 477	5 pen. 200 557	5 pen. 10 052
červenec	4 pen. 1 112 510	4 pen. 297 388	4 pen. 53 361	4 pen. 208 418	4 pen. 10 570
srpen	5 pen. 1 297 779	4 pen. 343 875	5 pen. 71 064	5 pen. 223 496	5 pen. 12 530
září	4 pen. 1 257 893	4 pen. 320 166	4 pen. 15 155	4 pen. 211 519	4 pen. 9 716
říjen	4 pen. 1 240 190	4 pen. 277 592	4 pen. 58 919	4 pen. 180 236	4 pen. 10 444
listopad	4 pen. 1 162 420	4 pen. 296 548	4 pen. 57 946	4 pen. 20 189 4	4 pen. 7 889
Celý soubor	50 pen. 14 247 870	50 pen. 3 345 587	50 pen. 490 763	50 pen. 2 349 319	50 pen. 115 542

Tab. 5

Množství ražených mincí v jednotlivých měsících podle druhů stříbra v registrech z l. 1520 a 1521

Měsíc	1	2	3	4	5
	Verkové stříbro	Stříbro z mědi	Šafářovo stříbro	Stříbro emptum	Stříbro Nad.
	počet týdnů ražby, pen. – bílé peníze, kusů mincí v měsíci				
1520 červenec	1 pen. 362 740	1 pen. 59 171	1 pen. 15 743	1 pen. 33 887	1 pen. 20 30
srpen	5 pen. 1 433 369	5 pen. 40 28 22	5 pen. 128 968	5 pen. 181 510	5 pen. 11 284
září	4 pen. 1 222 102	4 pen. 350 560	4 pen. 142 807	4 pen. 170 359	4 pen. 11 389
říjen	5 pen. 1 517 894	5 pen. 363 797	5 pen. 119 798	5 pen. 190 925	5 pen. 14 756
listopad	4 pen. 1 139 544	4 pen. 276 640	4 pen. 79 009	4 pen. 154 028	4 pen. 10 990
prosinec	4 pen. 1 035 699	4 pen. 312 580	4 pen. 142 387	4 pen. 160 713	4 pen. 8 330
1521 leden	3 pen. 595 812	3 pen. 361 879	3 pen. 145 537	3 pen. 161 938	3 pen. 5 565
Celý soubor	26 pen. 7 307 160	26 pen. 2 136 449	26 pen. 774 249	16 pen. 1 053 360	26 pen. 64 344

síci prosinci 1523 a v únoru 1524. Zato není znatelná větší změna v objemu mincovny a měsíčně z Kutné Hory přichází do oběhu více než milion kusů mincí. S osobou Pavla Podivického, který se stal úředníkem mincovny snad již během r. 1522, který ale se svým pomocným písařem je ještě autorem zmíněného zlomku verkových register 1523–24, končí období maximální vypovídací schopnosti verkových kutnohorských register. Vinu na snížení toku informací nemá jen změna původce verkových register, protože nový písař mincovny bakalář Jan Šáš měl praxi ve funkci písaře u horního hofmistra v Kutné Hoře. Daleko nejmocnějším novým činitelem v zaměření výroby mincovny a snad v organizaci účetnictví a revidování mincovních účtů byl příchod montánních a finančních odborníků, které si mladý nový český král Ferdinand přivedl na Pražský hrad z Rakouska. Proto zlomek verkových register z r. 1523/24 má pro poznání předhabsburského období královské mincovny v Kutné Hoře základní význam. (Viz tab. 6, str. 39)

Z funkčního období písaře mincovny Jana Šáše z let 1524–1530 se nezachovala žádná spolehlivě datovaná verková registra, písař Šáš v mladém věku v r. 1530 zemřel a úřad mincovny byl načas spravován úředníkem mincovny Pavlem Podivickým, protože nový písař byl opět mladý muž bez zkušeností. Nováček Matouš Hána pocházel z nezáměrné rodiny minciřského a pregéřského písaře. I on zemřel v mladém věku v r. 1544 a Podivický musel podruhé zasahovat a vpomáhat při vedení verkových register, než nastoupil do mincovny Jan Popovický. Jediná zachovaná verková registra písaře Matouše Hány pro 1. polovinu r. 1538 informují o dalších závažných změnách v provozu mincovny. Mincovna v protikladu k období vlády Ludvíka Jagellonského zcela opustila ražbu malých nominálů a specializovala se na ražbu grošů, kterých dávala měsíčně do oběhu více než 100 000 kusů. Největší změna byla provedena ve vnitřním členění týdenních verkových register, která se do té doby skládala ze třístránkového rejstříku pro verkové stříbro a z vloženého dvoulistu s vyúčtováním stříbra z mědi, frysunkového stříbra, stříbra převzatého od šafáře královské huti a stříbra prengrecního. Verková registra Matouše Hány totiž vůbec nevidují dva poslední druhy stříbra (stříbro šafářovo a stříbro Nad.), spojují do jediného účtu stříbro verkové i stříbro frysunkové, vykupované již za zvýšené ceny (150 grošů za hřivnu základní dodávky do mincovny a 180 grošů za dodávku po limitu), ale především ponechávají mimo verková registra stříbro získávané zcezováním (zágrováním, cágrováním) z kutnohorské mědi. Že přitom mincování stříbra získaného z mědi v Kutné Hoře neustalo a že tvořilo bezmála polovinu všeho stříbra zpracovaného v kutnohorské mincovně, je mimo pochybnost. Písař Hána totiž evidoval ve svých registrech týdenní výplaty mezd minciřům a pregéřům za výrobu mincí v jediné účetní položce z veškerého mincovního kovu, tedy i ze stříbra verkového a ze stříbra z mědi, i když zatím tabu a evidence stříbra z mědi byla vyčleněna z jeho kompetence a z jeho verkových register. Zjednodušení struktury verkových register Pavla Podivického Matoušem Hánou znamená znesnadnění studia objemu výroby v mincovně a přesné srovnání s předchozím obdobím: propočet počtu ražených mincí z verkového stříbra v r. 1538 je však snadný.

Tab. 6

Množství ražených mincí v jednotlivých měsících podle druhů mincí a podle druhů stříbra v registrech z l. 1523 a 1524

Měsíc	počet týdenní ražby, pen. – bílé peníze, hal. – haléře, gr. – groše, kusů mincí v měsíci				
	1 Verkové stříbro	2 Stříbro z mědi	3 Šafářovo stříbro	4 Stříbro emptum	5 Stříbro Nad.
1523					
říjen	1 pen. 239 246	2 pen. 750 33	2 pen. 33005	2 pen. 21 427	2 pen. 5999
listopad	3 pen. 733 740	2 pen. 750 33	2 pen. 33005	2 pen. 21 427	2 pen. 5999
	1 hal. 300 797	1 hal. 60 921	1 hal. 20 979	1 hal. 229 46	1 hal. 5978
prosinec	2 pen. 466 536	2 pen. 80 514	2 pen. 51 632	2 pen. 10 360	2 pen. 5733
	2 hal. 539 133	2 hal. 96 285	2 hal. 32 767	2 hal. 35 777	2 hal. 12005
	1 gr. 24 234	1 gr. 30 57	1 gr. 2 250		1 gr. 230
1524					
leden	3 pen. 679 567	3 pen. 133 651	3 pen. 90 258	3 pen. 17 780	3 pen. 7 623
	1 hal. 262 612	1 hal. 55 244	1 hal. 31 087		1 hal. 5 278
únor	2 pen. 389 925	2 pen. 53 655	2 pen. 33 481	2 pen. 49 28	2 pen. 4 235
	1 hal. 208 495	1 hal. 37 177	1 hal. 14 490		1 hal. 4 424
	1 gr. 24 143	1 gr. 4 111	1 gr. 2 192		1 gr. 2 444
březen	2 pen. 358 071	2 pen. 69 972	2 pen. 46 221	2 pen. 8 057	2 pen. 4 487
	2 hal. 229 390	1 hal. 45 409	1 hal. 26 376		1 hal. 5 334
Celý soubor	13 pen. 2867 095	13 pen. 4128 25	10 pen. 254 597	10 pen. 62 552	11 pen. 28 077
	6 hal. 1 540 427	6 hal. 137 830	6 hal. 125 699	3 hal. 58 723	6 hal. 330 19
	2 gr. 48 377	2 gr. 7 168	2 gr. 4 442		2 gr. 47 4

Tab. 7

Množství ražených grošů v jednotlivých měsících register z r. 1538

Měsíc	Počet týdnů	Počet kusů grošů
leden	4	107 964
únor	4	120 377
březen	4	129 492
duben	4	152 067
květen	5	158 275
červen	4	123 950
červenec	1	22 375
Celkem	26	814 500

Zjednodušovací proces v náplni a členění verkových register, a tím i komplikace v jejich analýze pokračovaly i po r. 1538. Nejbližší mladší zachovaná verková registra z r. 1544 vznikla prací dalšího mincovního písaře Jana Popovického a jsou také odlehčena od všech čtyř účetně a proveniencí odlišných podúčtů a zdrojů stříbra, jak je kdysi praktikoval Pavel Podivický a opustil již Matouš Hána. Verková registra z r. 1544 evidují v jediném sledu verkové i frystunkové stříbro, vykupované pro mincovnu stále po 150 groších a po 210 groších jako r. 1538, zato však z peněžní třetí části verkových register zmizely položky vyplacených mezd za výrobu grošů ze stříbra získávaného v Kutné Hoře zcezováním (zágrováním, cágrováním) mědi a zůstaly jen mzdy minciřům a pregéřům za zmincování grošů pouze z verkového stříbra. Nezáporné, že v r. 1544 již byla v kutnohorské mincovně účemě zcela oddělena nejen tavba mincovního kovu a stříbra z mědi, ale i ražba mincí z něho, a že tedy v Kutné Hoře je v provozu druhá mincovna s vlastními verkovými registry, i když vedenými tímž mincovním písařem: nespomně jde o mincovnu tolarovou, která v Kutné Hoře zahájila provoz r. 1543. Poslední verková registra zachovaná z období před převratnými změnami, které do kutnohorské mincovny přinesl r. 1547, jsou tak nepřímým svědectvím o ražbě tolarů v Kutné Hoře a přesným důkazem o poklesu výrobní kapacity grošové mincovny, která nyní dávala do oběhu měsíčně již jen okolo 50 000 grošů.

Tab. 8

Množství ražených grošů v jednotlivých měsících register z r. 1544

Měsíc	Počet týdnů ražby	Kusů grošů v měsíci
leden	4	45 642
únor	4	48 743
březen	4	48 015
duben	5	69 137
květen	4	50 343
červen	4	58 322

Tab. 8 – pokračování

Měsíc	Počet týdnů ražby	Kusů grošů v měsíci
červenec	5	67 498
listopad	2	22 499
prosinec	5	54 449
Celý soubor	37	464 648

4. Objem výroby kutnohorské mincovny

Klesající trend výroby kutnohorské mincovny v období 1516–1544 dokazuje 265 zachovaných týdenních verkových registratur písařů Podivického, Hány a Popovického dostatečně. Sumarizace podle měsíců v jednotlivých letech (pro zjednodušení součtu mincí není rozlišeno, zda šlo o mince ze stříbra verkového, cágrovaného, šafářského, frystunkového a prengrecního) je nezbytnou komparativní pomůckou nejen pro změny ekonomiky kutnohorské mincovny, ale především i pro hodnocení mezd a výdělků dělníků mincovny, odměňovaných denní či úkolovou mzdou. (Viz tab. 9, str. 42)

Poslední součet a shmutí množství ražených mincí v jednotlivých letech je svým úctyhodným výsledným číslem 79 058 716 ražených a do oběhu daných mincí důkladem o solidnosti pramenné základny archivovaných jedenácti verkových register zahrnujících celkem 265 týdnů provozu kutnohorské mincovny: z takové základny by jednotlivá šetření o ekonomice mincovny, o struktuře oběživa a o sociálních poměrech, normách a mzdách bezprostředních výrobců českých grošů, bílých peněz a haléřů v Kutné Hoře měla dostatečnou váhu. Hodnota všech evidovaných mincí, daných do oběhu, byla mincovními písaři vypočtena na částku 204 306 kop 1 groš 2 bílé peníze, zato však verková registra nechávají bez odpovědi otázku o ražebních typech mincí, v té době ještě neopatrovaných letopočty. (Viz tab. 10, str. 44)

Zpracovaná část skartačního vzorku kutnohorských verkových register pokrývá jen 18,7% celého 29letého období, protože téměř 5/6 všech verkových register bylo zničeno. Podle tohoto poměru a za předpokladu, že skartační vzorek je reprezentativní, by produkce kutnohorské mincovny za celých 29 let období 1516–1544 činila asi 423 miliónů mincí. Takový odhad by bylo třeba ovšem ověřit rozsahem těžby stříbra a dalšími ukazateli, jak je v současné době shmul pro kutnohorskou oblast a mincovnu i pro jiné oblasti a mincovny v 16. století E. Šimek. Zato metodicky dosti přesné by bylo šetření o struktuře téměř 80 miliónů kutnohorských mincí vyrobených v l. 1516–1544, i když i zde nestejně rozmnístění sondy s převahou staršího údobí výsledky ohrožuje: v tomto případě však není k dispozici jiné východisko a jiná pramenná základna konkurující provozním účtům mincovny v Kutné Hoře.

Tab. 9

Množství ražených mincí podle druhů v jednotlivých měsících a letech register
z období 1516–1544

Rok, měsíc	Bílé peníze	Haléře	Groše	Všech mincí
	počet týdnů ražby v měsíci, počet kusů mincí do oběhu			
1516				
leden		4 29 37 0 39		4 29 37 0 39
únor	1 37 277 1	3 2 190 797		4 2 563 568
březen	4 1 340 360			4 1 340 360
duben	5 1 908 123			5 1 908 123
květen	4 1 523 319			4 1 523 319
červen	4 1 573 271			4 1 573 271
červenec	5 18 28 981			5 18 28 981
srpen	4 1 558 648			4 1 558 648
září	4 1 533 301			4 1 533 301
říjen	5 1 899 604			5 1 899 604
listopad	4 1 528 856			4 1 528 856
prosinec	5 1 798 006			5 1 798 006
1517				
leden	3 87 40 48	1 630 644		4 1 50 469 2
únor	3 109 386 2	1 792 974		4 1 886 836
březen	3 1 116 564	1 904 221		4 2 020 785
duben	5 1 798 538			5 1 798 538
květen	4 1 288 371			4 1 288 371
červen	4 1 163 267			4 1 163 267
červenec	5 1 523 592			5 1 523 592
srpen	4 1 278 088			4 1 278 088
září	5 1 507 163			5 1 507 163
říjen	4 1 371 363			4 1 371 363
listopad	4 1 067 178			4 1 067 178
prosinec	5 1 720 964			5 1 720 964
1518				
prosinec	3 922 964			3 922 964
1519				
leden	4 1 675 009			4 1 675 009
únor	4 1 637 636			4 1 637 636
březen	5 2 124 080			5 2 124 080
duben	4 1 748 404			4 1 748 404
květen	4 1 603 532			4 1 603 532
červen	5 1 897 938			5 1 897 938
červenec	4 1 682 247			4 1 682 247
srpen	5 1 948 744			5 1 948 744
září	4 1 814 449			4 1 814 449
říjen	4 1 767 381			4 1 767 381
listopad	4 1 726 697			4 1 726 697
1520				
červenec	1 473 571			1 473 571
srpen	5 2 157 953			5 2 157 953
září	4 1 897 217			4 1 897 217
říjen	5 2 207 170			5 2 207 170

Tab. 9 – pokračování

Rok, měsíc	Bílé peníze	Haléře	Groše	Všech mincí
	počet týdnů ražby v měsíci, počet kusů mincí do oběhu			
listopad	4 1 660 211			4 1 660 211
prosinec	4 1 668 709			4 1 668 709
1521				
leden	3 1 303 232			3 1 303 232
1523				
říjen	1 239 246			1 239 246
listopad	3 869 204	1 411 621		4 1 280 825
prosinec	2 614 775	2 715 967		5 1 360 513
1524				
leden	3 928 879	1 354 221		4 1 283 100
únor	2 486 234	1 264 586	1 30 690	4 781 510
březen	2 486 808	1 306 509		3 793 317
1538				
leden			4 107 964	4 107 964
únor			4 120 377	4 120 377
březen			4 129 492	4 129 492
duben			4 152 067	4 152 067
květen			5 158 275	5 158 275
červen			4 123 950	4 123 950
červenec			1 22 375	1 22 375
1544				
leden			4 45 642	4 45 642
únor			4 48 743	4 48 743
březen			4 48 015	4 48 015
duben			5 69 137	5 69 137
květen			4 50 343	5 50 343
červen			4 58 322	4 58 322
červenec			5 67 498	5 67 498
listopad			2 22 499	2 22 499
prosinec			5 54 449	5 54 449

Tab. 10

Konečný propoččet objemu výroby a množství ražených mincí v kutnohorské mincovně v jednotlivých letech období 1516–1544

Rok	Bílé peníze	Haléře	Groše	Všech mincí
	počet týdnů ražby v roce, počet kusů mincí daných do oběhu			
1516	45 16865 240	7 5 127 836		52 2199 3076
1517	49 15802998	3 2 327 839		52 18 130 837
1518	2 922964			3 922964
1519	47 19626 117			47 19 626 117
1520/1521	26 11368 063			26 11 368 063
1523/1524	13 3625 146	6 2052904	2 60 461	21 5738 511
1538			26 814600	26 814500
1544			37 464 648	37 464648
Celkem	183 68 210 528	16 9 508 579	65 1 339 609	264 79 058 716

Tab. 11

Struktura oběží ve evidovaného ve verkových registrech a daného do oběhu v l. 1516–1544

Druh mince	Počet ražených kusů mincí daných do oběhu	Poměrné zastoupení v souboru
bílé peníze	68 210 528	86,5 %
haléře	9 508 579	11,9 %
groše	1 339 609	1,6 %
Celkem	79 058 716	100,0 %

Verkova registra kutnohorské mincovny dokazují nesporně výrazně malé zastoupení grošů během dlouhého období 1516–1544. Tento malý podíl grošů by se nezvýšil ani při největší shodě mezer ve verkových registrech s obdobími převážně či vylučně ražby grošů. Vzácnost grošů krále Ludvíka je navíc známá a potvrdil ji precizní rozbor struktury oběživa, který provedl L. Nemeškal podle nálezů mincí z l. 1500–1530.¹² Absolutní převaha bílých peněz v produkci kutnohorské mincovny v l. 1516–1544 je závažným vedlejším ziskem a přínosem k hledání odpovědi na otázku, jaký byl objem výroby mincovny, kde mají být propočítávány mzdy a výdělky tří největších zaměstnaneckých skupin. Také pro studium cen a mezd je zjištění o masovém rozšíření bílých peněz závažné, protože je tím prokázáno, v jakém nominálu byly převážně realizovány výplaty mezd a placeny životní potřeby. Nedostatek větších nominálů, grošů a tolarů, byl právě v období 1516–1544 řešen hned několika způsoby: ražbou jáchymovských tolarů od r. 1519, ražbou tolarů v Praze od r. 1539, ražbou tolarů v Kutné Hoře od r. 1543, importem saských grošů a oběhem grošů z období vlády krále Vladislava Jagellonského. Nejpřesněji kritickou situaci a nedostatek velkých mincovních nominálů za feudální vrstvy finančníků vyjádřil český nejvyšší purkrabí Zdeněk Lev v dopise Václavovi Loreckému v srpnu 1520: řešení přitom viděl ve zvýšení ražby jáchymovských tolarů.¹³ Nedostatek grošů

¹² L. Nemeškal, K struktuře oběživa v l. 1500–1530 v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Num. sbor. VII, 1962, str. 193–213, především ukázal na východisko z období minimálních ražeb grošů období krále Ludvíka (oběh míšenských grošů a grošů jeho otce), ale současně nastínil nový problém opačného poměru Ludvíkových haléřů a bílých peněz v nálezech proti poměru zjištěnému ve verkových registrech:

Druh mincí	Období Ludvíka kusů	Období Ferdinanda kusů	Celkem kusů
bílé peníze	220	169	289
haléře	1418	650	2268
groše	1	35	36

¹³ J. Kalousek, Dopisy Zdeňka Lva z Rožmitála z let 1520–1526, Archiv český 8, 1888, str. 164: "...snad nebude potřeba tak mnoho jako prvé na groše nadávati, když se ti grošové Jochmtálští, poněvadž také dobří jsou, rozmnoží a sem hloubě do země ponosou."

s sebou nesl i nutnost náadvků a ázia při jejich směňování, připomenutého již ve Lvově dopisu z r. 1520 i ve verkových registrech z l. 1523–1524 (náadvek činil tehdy 1 haléř na groš, tedy 7,1 %) a z let 1538 a 1544 (náadvek činil tehdy již 2 bílé peníze na jeden groš, tedy 28,5 %).

Bezprostředním ziskem z pracovního rozboru informací verkových register o výrobní kapacitě kutnohorské mincovny v l. 1516–1544 a přímým přínosem k problematice norem a mezd dělníků mincovny je poznání průměrné týdenní a denní produkce mincovny, a tím i týdenního a denního výkonu mincířů a pregěří, odměňovacích normou podle váhy ražených mincí a podle množství ražených mincí. I když určujícím momentem pro výrobní kapacitu mincovny v Kutné Hoře bylo množství vykoupeného verkového i jiného stříbra a na sledování přijatého stříbra a mincovního kovu by především mělo být zaměřeno šetření o příčinách změn v měsíčním a týdenním množství ražených mincí, je pro účely studia mezd a výdělků dostatečným propočtem poslední výrobní fáze a počtu kontrolou prošlých mincí. Ve sledovaném období 1516–1544 se totiž výrobní výsledky mincovny velmi podstatně změnily a okolo r. 1522 a r. 1540 došlo k závažným poklesům v týdenních výkonech mincovny, a tedy k výraznému poklesu výdělků za předpokladu, že norma a počet mincířů a pregěří zůstaly stejné. Propočtem týdenních výkonů v rámci celé mincovny je proto směrodatný pro další posouzení a šetření týdenních výdělků v kutnohorské mincovně.

Tab. 12

Průměrné týdenní výkony a počty ražených mincí podle verkových register z l. 1516–1544

Rok	Počet ražených bílých peněz za týden	Počet ražených haléřů za týden	Počet ražených grošů za týden
1516	37 478 3	7 32 548	nerazí se
1517	322 469	775 946	
1518	461 482	nerazí se	
1519	417 576		
1520/21	421 039		
1523/24	278 857	342 150	30 230
1538	nerazí se	nerazí se	31 326
1544			12 227

Počtářské umění a účetní technika byla již od r. 1300 v Kutné Hoře na vysoké úrovni a mincovní úředníci a písaři zvládli složité propočty poměrů stříbra a mědi při "sázení" mincovního kovu podle zákonných předpisů, propočty obsahu stříbra v dodaných slitcích podle provedené zkoušky jakosti, výpočty výkupní ceny stříbrné rudy a mědi podle váhy a obsahu stříbra a ovšem i určení počtu mincí, které z každého díla (verku) týdně po odpočtech ztratí mincovního kovu mají mincíři a pregěří odevzdat. Tím spíše by jim nemělo činit potíže prosté sečtení všech mincí převzatých v poslední výrobní fázi od pregěří a prošlých výstupní kontrolou, i když jejich

počet se denně již blížil číslu 100 000 mincí. Přece však mincovní písař na tuto práci nestačil a vyplácel vždy týdně značně vysoké částky mezd prostě označených "vode čtení" těm, kdo provedli součet všech hotových mincí; tyto částky pak písař převzal do svého účtu jako příjem mincovny. V rekordním měsíci s nejvyšší výrobou kutnohorské mincovny ve sledovaném období, v říjnu 1520, bylo vyplaceno mincovnou za spočítání 2207 170 kusů denárů celkem 391 grošů, totiž 283 gr. za mince vyrobené z verkového stříbra, 62 gr. za mince ze stříbra cágrovny, 28 gr. za sečtení mincí ze šafářova stříbra a 18 gr. za sečtení mincí ze stříbra frystankového.¹⁴ I když v této částce je patrně započtena odměna proběři a odměna za kontrolu mincí, je zřejmé, že mincovna poskytovala trvale nejméně čtyři celoroční pracovní příležitosti, které měly za náplň sčítání a kontrolu hotových mincí v počtu asi 70 000 mincí denně. I mzdový náklad na "čtení" kutnohorských mincí je tak dokladem o vysokém objemu výroby kutnohorské mincovny po r. 1516.

5. Úkolové mzdy kutnohorských mincířů

Úkolové mzdy mincířů a pregěří, bezprostředních výrobců mincí v kutnohorské mincovně, byly pro svou závažnost zahrnovány do královských listin, které si kolektivy kutnohorských mincířů a pregěří dávaly vystavovat od svých zaměstnavatelů, českých králů, a které pak museli respektovat královi úředníci a písaři mincovny v Kutné Hoře i úředníci české komory v Praze. Z mladšího období přímého podřízení českých mincoven komoře je zachována komparace úkolových mezd za výrobu tolarů, grošů, bílých peněz a haléřů platných v kutnohorské mincovně a v mincovnách mladších, především jáchymovské: úkolovou jednotkou byly mince ve váze jedné hřivny. Tento komparativní elaborát z r. 1574 se stal Em. Lemingerovi v jeho ojedinelém exkursu se sociální a ekonomickou tematikou východiskem k tvrzení, že "český dělník mincovní v Kutné Hoře byl křiklavě poškozován naproti německým dělníkům ostatních mincoven".¹⁵ Na první pohled tomu údaje komorního elaborátu nasvědčují.

Tab. 13

Úkolové mzdy za výrobu mincí ve váze 1 hřivny v českých mincovnách r. 1574

Druh mince	Kutná Hora mzda od 1 hř. (bílé peníze)	Jáchymov a jiné mincovny mzda od 1 hř. (bílé peníze)
tolary	12	15
bílé groše	16	26
bílé peníze	18	42
haléře	20	nerazí se

¹⁴ V jiném stejně rekordním měsíci březnu 1519 s celkem 2124000 kusy mincí bylo vyplaceno "vode čtení" celkem 396 grošů.

¹⁵ Em. Leminger, l. c., str. 229.

Přece však výklad tohoto významného pramene a prostá komparace výše úkolových mezd je zcela nesprávný: zjednodušuje mzdovou problematiku, je v rozporu se všemi znalostmi o bohatství kutnohorských mincířů a pregéřů a především je zcela poplatný záměrům autorů elaborátu z r. 1574 a zapomíná na mzdové přídavky, které v Kutné Hoře byly k úkolovým mzdám vypláceny ve formě mincovního kovu a příplatků na pořízení a údržbu pracovních nástrojů mincířům a pregéřům. Kromě opravy údajů publikovaných Em. Lemingerem je však vysledování změn úkolových norem mincířů a pregéřů v Kutné Hoře jedním z nejzávažnějších úkolů studia dějin mezd, protože jde o výrobní obor v tehdejší ekonomice nejvýznamnější a protože právě ve studovaném období 1516–1544 je vývoj úkolových mezd dramatický.

Úkolové mzdy za celý výrobní proces používaly jako výchozí jednotky hřivnu slitků, cánů mincovního kovu a zahrnovaly všechny pracovní úkony od rozstříhání tyčových slitků a jejich roztepání až po ražbu a bělení, lorování hotových grošů a bílých peněz, denárů: byly kolektivu kutnohorských mincovních dělníků stanoveny nepochybně již r. 1300 při zahájení výroby v mincovně ve Vlašském dvoře. Kolektiv kutnohorských mincířů, výrobců střížků a pregéřů, razičů získal již r. 1319 od krále formou privilegia zvýšení svých úkolových mezd o jeden denár. Počátky organizace mincířů a pregéřů, analogické poměrům vpražské mincovně a v italských, francouzských a německých mincovnách, byly zatím dokonale vysledovány v řadě prací našich numismatiků.¹⁶ Přesné a zevrubné stanovení úkolových mezd za první výrobní fázi, roztepání dostřížených částí tyčových slitků na čemé nebílené střížky, a tím i potvrzení o oddělení kolektivu mincířů od kolektivu pregéřů, je z 11. listopadu 1408. Král tehdy vyhlásil mincířům úkolovou normu od výroby jedné hřivny střížků 2 groše za střížky grošové a 3 groše za střížky bílých peněz a haléřů.¹⁷ Další královské privilegium na úkolové mzdy mincířů z 27. ledna 1487 je ztracené a mincíři jím argumentovali ještě r. 1557:¹⁸ nejspíše však jím král Vladislav jen potvrzoval staré privilegium krále Václava IV. Skutečné výplaty mezd mincířům v nejstarších verkových registrech od r. 1472, propočtené Em. Lemingerem, stále ještě používají úkolové mzdy a normy z r. 1408 a mincíři dostávají 2 groše od výroby jedné hřivny grošových střížků a 3 groše od výroby jedné hřivny střížků bílých peněz a haléřů.¹⁹ Protože stejná úkolová norma a mzda platila i později ve studovaném období 1516–1544, je třeba ji upřesnit a přitom přepočítat výchozí normovou jednotku jedné hřivny na názornější úkolovou normu 1000 kusů.

¹⁶ Z. Malý, Mincovní počty nejstarší knihy pražské z počátku XIV. století, Num. sbor. VI, 1960, str. 87–128; R. Nový, K mincovním počtům nejstarší městské knihy pražské z poč. 14. stol., ČsČH 8, 1960, str. 696–720; I. Pánek, K počátkům ražby pražských grošů, Num. listy XIX, 1964, str. 1–9; Em. Nohejlová-Prátová, Grossi Pragenses, Num. sbor. 12, 1971–72, str. 91–115, kde i další literatura, a Em. Leminger, l. c., str. 219, podle edice Štemberkovy.

¹⁷ Em. Leminger, l. c., str. 220, podle edice Čelakovského.

¹⁸ Em. Leminger, l. c., str. 228.

¹⁹ Em. Nohejlová-Prátová, Zur Frage der Prager Dickgroschen (1300–1547), NZ 87/88, 1972, str. 101, pozn. 24; táž, K otázce pražských tlustých grošů (1300–1547), Num. listy XXVIII, 1973, str. 7, pozn. 24; I. Pánek, Technologie výroby střížků v kutnohorské mincovně, Num. listy XXVII, 1972, str. 1–8, a nepublikovaná práce H. Štroblové.

Tab. 14

Úkolové mzdy za výrobu 1000 kusů mincovních střížků
v mincovně v Kutné Hoře v l. 1408–1548
(gr. č.)

Druh mince	Mzda od jedné hřivny střížků	Norma kusů mincí z jedné hřivny	Cena mincí z jedné hřivny	Úkolová jednotka kusů mincí	Mzda za 1000 kusů mincovních střížků
groše	2	88	88	1000	22,72
bílé peníze	3	574	82	1000	5,26
haléře	3	630	45	1000	4,76

Úkolové mzdy a normy pro mincíře vycházely ze správné technické úvahy o síle plechu vytepaného z mincovního kovu a o váze jednotlivých střížků velké mince grošové a jejich sedmin či čtřináctin (bílé peníze a haléře): samozřejmě norma nemohla akceptovat přesně váhový poměr 1 : 7 a volila poměr 1 : 4 při stanovení odměny za výrobu malých střížků peněžních a haléřových pro jejich pracnost. Úkolové sazby jsou současně východiskem pro propočet, jaký podíl mají sazby mincířů na hodnotě vyrobeného zboží, mincí všech tří typů v Kutné Hoře ražených. Podíl se mění podle typu mincí, ale nepřesahuje příliš 2% hodnoty v případě grošů a 1/2% v případě bílých peněz a haléřů. Pozoruhodná je však doba platnosti těchto úkolových mezd a norem, jejichž změnu provedl až po svém politickém protistavovském vítězství král Ferdinand neobyčejně vtěpnou cestou. Nemohl zrušit královská privilegia svých předchůdců, českých králů, kteří věděli, že spravedlivá úkolová mzda zaručovaná slavnostně, formou vůči námezdním dělníkům nebyvalou, je jen ku prospěchu dobrého oběživa a dobrých královských příjmů z výroby grošů, peněz a haléřů v Kutné Hoře a nejvyšší možnou zárukou proti defraudacím, špatné technické kvalitě a poškozování provozu v jejich královské mincovně. První, kdo se mohl odvážit nerespektovat spokojenost bezprostředních výrobců českých mincí v Kutné Hoře a snížit staré úkolové mzdy mincířů, byl král Ferdinand po r. 1547; protože objem výroby zatím klesl, odpor mincířů uměl zlomit daleko snadněji než odpor většiny českých měst a šlechty a především proto, že zrušil privilegia z r. 1408 a 1487 i další prostě tím, že provedl měnovou reformu a zavedl nové druhy mincí, na které se samozřejmě stará privilegia mincířů a úkolové mzdy nevztahovaly. Proti postupu krále v otázce přeměny české měnové soustavy byli všichni bezmocni, byla moudře prohlášena za dočasně platnou a byla i zdůvodněna zájmem o finanční postavení českých mincí v zahraničí, o relace s říšskou měnovou soustavou a o faktický vzestup cen českých grošů o dvě sedminy. Zrušení dosavadních úkolových mezd mincířů dnem 28. ledna 1548 sice také Em. Leminger zaregistroval, ale nezdůrazňoval je, nepropočítal a neprovedl jejich zhodnocení a srovnání se situací, v r. 1574: v prepise navíc ponechal chybu (13 hřiven místo správných 12 hřiven) v určitém mzdě za groše. (Viz tab. 15, str. 50)

Drastické rozdíly v úkolových mzdách platných v jednotlivých českých mincovnách r. 1574, nápadné před lety Em. Lemingerovi, lze tedy přesně datovat;

Změna úkolových mezd mincířů a pregéřů z r. 1408 v Kutné Hoře dne 28. 1. 1548

Druh mince	Úkolové mzdy platné od r. 1408 (bílé peníze)			Nové úkolové mzdy od r. 1548 společné pro mincíře i pregéře za výrobu a ražbu mincí		Snížení úkolových mezd po r. 1548 oproti období 1408–1548 (1408 jako 100)
	mzda mincířům za výrobu 1 hřívny střížků	mzda pregéřům za ražbu 1 hřívny mincí	celkem mzda za výrobu a ražbu mincí ve váze hřívny	úkolová jednotka (hřívny)	úkolová mzda mincířů a pregéřů (gr. š., bílé peníze)	
tolary	nerazí se	7	21	15	25,5	nerazí se
bílé groše	14	14	35	12	27,3	76,2%
bílé peníze	21	14	35	10	25,5	48,5%
haléře	21	14	35	9	25,5	42,8%

odpovídají celkové hospodářské a politické situaci bouřlivého roku 1547 a úpadku kutnohorských stříbrných dolů. Rozhodující je, že tato zásadní změna v sociálních poměrech kutnohorských mincířů nespadá do sledovaného období 1514–1544 a neovlivní šetření o výši ročních výdělků mincířů, kde i beztoho bude třeba zjišťovat nejen skutečnou výši vyplacených mezd, ale i techniku jejich výpočtu a početné vlivy, které působily na konečnou výplatu mezd mincířům při výrobě střížků všech 79 058 716 mincí zachycených ve verkových registrech.

6. Mzdy a výdělků mincířů v l. 1516–1544

Výroba mincí v kutnohorské mincovně byla realizována v 17 mincířských dílnách, zvaných podle základního pracovního úkonu roztepávání cánů na kovadlinách šmitny. Konzervatismus a numerus clausus počtu dílen a mincířů je jedním z nejpodstatnějších rysů kolektivnosti výroby mincí ve Vlašském dvoře a byl zaveden beze sporu již r. 1300 jako italský organizační import a novinka proti dosavadním izolovaným mincovnám rozmístěným v Čechách a na Moravě, které král Václav II. zřízením kutnohorské centrální mincovny zcela – s výjimkou Chebu a Kladska – zrušil. – Složitost výroby, potřeba dlouholeté zkušenosti pro nabytí odhadu váhy jednotlivých střížků a pro vyrazení zřetelného obrazu, hraničící s tajuplným uměním, respekt vůči odborníkům zaručujícím stabilitu rázu a jakosti českých mincí a především organizační zkušenost a semknutost mincířů a pregéřů přicházejících do Čech, zdůrazněná a objevená v posledních pracích našich numismatiků, byly nesporně určujícími momenty, které z kolektivu mincovních dělníků od r. 1300 vytvořily výsadní monopolní korporaci námezdných svobodných dělníků v rámci feudálního společenského zřízení. Kolektiv mincířů a pregéřů v Kutné Hoře se tak stal partnerem vůči svému zaměstnavateli, českému králi, měl zajištěnou právní subjektivitu, i když šlo o prosté dělníky buď cizího nebo poddanského původu; nakonec v 15. století získal velký majetek a jeho členové tehdy zbohatli a mohli se nechat při vlastní výrobě mincovních střížků zastupovat knapy, svými někdejšími tovaryši, a žít z výnosu své sedmnáctiny úhmu vyplacených mezd za vyrobené mincovní střížky po proplacení mezd svým knapům a jejich robencům. Verková registra z l. 1516–1544 umožňují propočít výdělků každého ze 17 mincířů týden po týdnu, protože týdenní verková registra uvádějí nejen jejich jména, ale i množství individuálně převzatých cánů mincovního kovu a množství vrácených odstřížků, teoretický počet mincovních střížků připadajících na převzaté cány po odpočtu cisur a odchylky nad teoretický propočít normy (numerus) směrem nahoru i dolů. Vlastní částka mzdy vyplacená za výrobu střížků je sice propočtena v týdenních verkových registrech kolektivně pro všech 17 šmiten a pro jejich mincíře, nebylo by však nesnadné provést propočítání souhrnné částky na jednotlivce; to však byl již úkol jejich kolektivu a nejpravděpodobnější důvod, proč si i při dělnickém charakteru své korporace vydržovali a platili vlastního písaře, společného však s pregéři. Mincířský a pregéřský písař ovšem navíc spravoval kolektivní příjmy mincířů a pregéřů, jejich statek, poddané a renty kolektivem zakoupené a především nepeněžní

příjmy minciřů a pregců, přicházející ve formě značných váhových množství mincovního kovu, smluvně zajištěných jako součástí mzdy, a musel se vypořádat s matematickou složitostí rozdělení těchto příjmů na podíly všech členů minciřského a pregčského kolektivu. Tím vším se stal tento tak netypicky feudální kolektiv svobodných dělníků a vlastníků práva výroby mincovních střížků a ražby mincí v králově vzdě stejně zajímavým a přitažlivým problémem v dějinách kutnohorské mincovny jako výrobní technika a objem výroby mincí v kutnohorské mincovně v 16. století a po zásluze se jím naši numismatici od Em. Lemingera od začátku století až po E. Šimka v současné době zabývají.²⁰

Závažnost problematiky o výši výdělků sedmnácti minciřů při výrobě mincovních střížků v l. 1516–1544 a nutnost přesně a spolehlivě porovnávat jejich měsíční úhrny inkasovaných mezd s již vysledovaným objemem výroby v mincovně či s dalšími měsíčními složkami bilance kutnohorské mincovny, a tím spíše s výdělky dalších dělnických a zaměstnaneckých kategorií nutí k dodržení stejných zásad a k respektování vnitřního členění pramene, ve kterém jsou vedeny výplaty minciřům i pregcům zvlášť podle pěti zdrojů účtovaných druhů stříbra v rámci každého týdenního verkového rejstříku. Stejně jako výkup, tavba a počet vyrobených mincí byly evidovány v rámci verkových register zvlášť podle toho, zda šlo o mince ze stříbra verkového, ze stříbra získaného zcezováním (zágrováním, cágrováním) mědi, ze stříbra od šafáře královské stříbrné huti, ze stříbra frystunkového z cenově zvýhodněných dolů, či ze stříbra nádavkového, byly také s výjimkou poslední účetní skupiny evidovány izolovaně ve čtyřech podúčtech zvlášť výplaty minciřům "od díla" bílých peněz, haléřů a grošů ve čtyřech podúčtech stříbra verkového, z mědi, šafářova a frystunkového. Mincovní kov z nádavkového stříbra ("stříbro z nadělení božího") pro jeho malý rozsah mincovali minciři i pregci buď za odměnu vyčtenou přímo paušální částkou do mzdových výplat nebo prostě zdama. Výše vyplacených a inkasovaných úkolových mezd kutnohorských minciřů za zhotovené mincovní střížky pro mincovnu je překvapivá a nemá obdoby v žádném jiném výrobním oboru. Přitom není pochyby, že částka 200 kop měsíčně byla minciřům vyplácena převážně v bílých penězích: jiný druh mincí neměla mincovna v období 1516–24 k dispozici. (Viz tab. 16, str. 53)

Výkyvy v měsíčních výdělcích minciřů v l. 1516–1517 byly na prvním místě způsobeny nestejným množstvím zpracovávaného mincovního kovu a dodávek stříbra do mincovny. V březnu 1516 a na začátku r. 1517 klesly minciřské výdělky proto, že mincovna přešla z výroby haléřů na výrobu bílých peněz. Přitom úkolová mzda minciřů za výrobu mincovních střížků zůstala stejná, ať šlo o střížky, kterým pak pregci dali ráz bílých peněz (lev), či haléřů (koruna), a téměř stejná byla i váha

²⁰ E. Šimek, Kutnohorská "Kniha zápisů lůnů minciřských a stolic pregčských". Příspěvek k otázce výrobních vztahů v českém mincovnictví 16. století, Num. sbor. XI, 1969–1970, str. 41–102.

Tab. 16

Mzdy vyplacené minciřům podle druhů stříbra v registrech z l. 1516 a 1517

Měsíc	Verkové stříbro	Stříbro z mědi	Šafářovo stříbro	Stříbro empium		Celkem za měsíc
				Šafářovo stříbro	Stříbro empium	
počet týdnů v měsíci, kopy a gr. č.						
1516						
leden	4 210. 41	4 25. 10 ½		4	4. 57	4 240. 48 ½
únor	4 210. 41	4 25. 10 ½		4	4. 57	4 240. 48 ½
březen	4 183. 27	4 18. 25		4	6. 14	4 208. 6
duben	4 104. 35	4 7. 27		4	4. 6	4 116. 8
květen	5 145. 35	5 13. 18	5 2. 38	5	4. 59	5 166. 30
červen	4 110. 20	4 12. 40	4 3. 10	4	5. 23	4 131. 33
červenec	4 111. 58	4 13. 54	4 6. 30	4	2. 58	4 135. 20
srpen	5 135. 4	5 14. 16	5 4. 59	5	4. 23	5 158. 42
září	4 108. 48	4 15. 40	4 4. 23	4	7. 48	4 136. 39
říjen	4 117. 10	4 19. 44	4 2. 44	4	3. 8	4 142. 46
listopad	5 132. 26	5 21. 3	5 4. 15	5	5. 51	5 163. 35
prosinec	4 112. 37	4 11. 54	4 3. 5	4	4. 47	4 132. 23
	5 128. 44	5 16. 55	5 4. 34	5	6. 50	5 157. 3
Rok 1516	52 1601. 25	52 190. 26 ½	37 36. 18	52	61. 24	52 1889. 33 ½
1517						
leden	4 96. 49	4 16. 43	3 3. 24	4	9. 2	4 125. 58
únor	4 117. 56	4 23. 46	3 4. 16	4	12. 30	4 158. 28
březen	4 118. 27	4 22. 41	3 3. 22	4	10. 18	4 154. 48
duben	5 119. 8	5 20. 1	5 5	5	10. 30	5 154. 39
květen	4 92. 38	4 11. 53	4 3. 2	4	5. 45	4 113. 18
červen	4 81. 27	4 11. 41	3 1. 28	4	7. 16	4 101. 52
červenec	5 112	5 12. 44	1 28	5	8. 3	5 133. 25
srpen	4 95. 23	4 9. 22		3	6. 50	4 111. 35
září	5 105. 20	5 13. 54 ½	1 47	5	10. 20	5 129. 34 ½
říjen	4 89. 54	4 19. 2	4 3. 21	4	9. 55	4 119. 38
listopad	4 68. 23	4 13. 6	4 2. 21	4	7. 26	4 92. 16
prosinec	5 103. 4	5 27	4 2. 21	5	17. 36	5 151. 1
Rok 1517	52 1200. 29	52 201. 53 ½	31 28. 39	51	115. 31	52 1546. 32 ½

Tab. 17

Mzdy vyplacené minciřům podle druhů stříbra v registrech z l. 1518, 1519, 1520/21 a 1523/24

Měsíc	1	2	3	4	Celkem za měsíc
	Verkové stříbro	Stříbro z mědi	Šafářovo stříbro	Stříbro emptum	
počet týdnů, kopy a gr. č.					
1518 prosinec	3 87. 49	2 11. 24	2 2. 25	2 7. 45	3 108. 23
1519 leden	4 104. 53	4 21. 47	4 1. 57	4 16. 22	4 144. 59
únor	4 114. 13	4 10. 16	2 1. 58	4 15. 45	4 142. 12
březen	5 125. 51	5 35. 50	2 1. 24	5 19. 44	5 182. 49
duben	4 114. 38	4 20. 33	1 44	4 16. 59	4 152. 54
květen	4 107. 23	4 12. 57	3 5. 1	4 13. 54	4 139. 15
červen	5 116. 20	5 25. 55	5 6. 21	5 16. 13	5 164. 49
červenec	4 102. 16	4 24. 14	4 4. 8	4 17. 13	4 147. 51
srpen	5 118. 54	5 28. 4	5 5. 39	5 18. 5	5 170. 42
září	4 111. 20	4 26. 20	1 1. 14	4 17. 26	4 156. 20
říjen	4 109. 13	4 22. 48	4 4. 45	4 14. 48	4 151. 34
listopad	4 102. 50	4 24. 13	4 4. 44	4 16. 27	4 148. 14
Rok 1519	47 1227. 51	47 252. 57	35 37. 55	47 182. 56	47 1701. 39
1520 červenec	1 31. 48	1 4. 54	1 1. 17	1 2. 49	1 40. 48
srpen	5 126. 29	5 32. 52	5 10. 25	5 14. 51	5 184. 37
září	4 108. 49	4 28. 39	4 11. 32	4 14. 4	4 163. 4
říjen	5 134. 23	5 29. 31	5 9. 45	5 15. 33	5 189. 12
listopad	4 101. 36	4 22. 40	4 6. 27	4 12. 32	4 143. 15
prosinec	4 93. 14	4 26. 19	4 10. 34	4 13. 1	4 143. 8
Rok 1520	23 596. 19	23 144. 55	23 50	23 72. 50	23 864. 4

Tab. 17 - pokračování

Měsíc	1	2	3	4	Celkem za měsíc
	Verkové stříbro	Stříbro z mědi	Šafářovo stříbro	Stříbro emptum	
počet týdnů, kopy a gr. č.					
1521 leden	3 57. 2	3 26. 25	3 11. 54	3 13. 7	3 108. 28
1523 říjen	2 65. 9 ½				2 65. 9 ½
listopad	4 112. 22	3 15. 31	3 5. 54	4 3. 32	4 137. 19
prosinec	5 138. 29 ½	5 22. 24	5 9. 58	5 3. 35	5 174. 26 ½
Rok 1523	11 316. 1	8 37. 55	8 15. 52	9 7. 7	11 376. 55
1524 leden	4 101. 25	4 19. 25	4 12. 5	3 1. 21	4 134. 16
únor	4 68. 9 ½	4 20. 27	4 5. 37	2 20	4 94. 33 ½
březen	3 68. 37	3 11. 52	3 7. 38	2 37	3 88. 44
Rok 1524	11 238. 11 ½	11 51. 44	11 25. 20	7 2. 18	11 317. 33 ½

střížků bílých peněz a haléřů, které běžní uživatelé odlišovali spíše než obrazem (lev, koruna) barvou: haléře se v loru nebílily a zůstaly čemé. Také výrobní proces od cánů ke střížkům, připraveným pro běličce a pregéře, byl u haléřů a bílých peněz stejný; v posledních letech mu věnovali pozornost numismatikové, kteří opravili starší názory a představy o roztepávání cánů na plech: ve skutečnosti byly roztepávány jen odstříhované díly tyčových cánů.^{20a} Pro vyšší minciřských výdělků byla rozhodující jen váha mincovního kovu pro haléře a pro bílé peníze. Při poměře ustálené výrobě asi 200 hřiven stříbra týdně dostávali minciři ke zpracování buď 500 hřiven, nebo 1000 hřiven mincovního kovu, protože příměs mědi v haléřovém mincovním kovu byla zhruba dvojnásobná, a proto i výdělek minciřů při výrobě haléřových střížků úkolovaných váhou byl až dvojnásobný proti týdně, kdy mincovna razila bílé peníze. (Viz tab. 17, str. 54)

Devět svazků a zlomků verkových register z l. 1516–1524 tvoří homogenní pramenný i výrobní celek určený odchodem mincovního písaře Pavla Podivického do vyšší funkce a technickými změnami v mincovně, vyvolanými poklesem těžby stříbra a správnými zásahy králových rádců z Prahy do chodu mincovny. R. 1524 končí i období konjunktury ve vývoji mezd kutnohorských minciřů, kteří byli v následujícím období prvními postiženými poklesem výroby a výdělků. Stejně jako měsíční výdělků minciřů v l. 1516–1524 byly bez výkyvů a pohybovaly se mezi 150 a 200 kopami gr.č., ukáže i propočet průměrné týdenní mzdy připadající na jednu ze 17 minciřských šmiten stabilitu. Malá nepřesnost, způsobená skutečností, že v některých týdnech nebylo zpracováno stříbro šafářovo a stříbro frystunkové a že králova huť nebo zvýhodněné doly na Kaňku nedodaly žádné stříbro, nemění nijak propočetné průměry, protože jejich výši určují velké dodávky stříbra verkového a vycágrovaného.

Tab. 18

Průměrné týdenní a denní výdělků v l. 1516–24

Rok pramenný celek	Počet týdnů	Mzdy vyplacené všem 17 minciřům (kopy, gr. č.)	Alikvotní částka mzdy na 1 šmitnu (kopy, gr. č.)	Průměrný výdělek na 1 šmitnu	
				za týden (gr. č.)	za den (gr. č.)
1516	52	1889. 33 ½	111. 9,0	128,2	21,3
1517	52	1546. 32 ½	90. 58,4	104,9	17,4
1518/19	50	1810. 2	112. 21,3	134,8	22,4
1520/21	26	972. 32	57. 12,5	132,0	22,0
1523/24	22	694. 28 ½	40. 51,1	111,4	18,5
Celkem	202	6913. 8 ½	412. 32,2	125,5	20,9

^{20a} Stov. výše v pozn. 19 citované práce Em. Nohejlové-Prátové, I. Pánka a H. Štroblové.

Každý z kutnohorských minciřů měl díky korporativnímu způsobu přejímání stejných váhových množství mincovního kovu na výrobu střížků stejnou příležitost k výdělku a propočetné průměrné výdělků na jednu ze 17 minciřských šmiten-lůnů měly vpraxi nepatrné odchylky a jsou plně reálné. Protože provoz mincovny byl nepřetržitý a propočetný týdenní výdělek na šmitnu a minciře ve výši 125,5 gr.č. byl zjištěn z dostatečné pramenné základny verkových register pokrývajících téměř 4 roky provozu mincovny, lze získané údaje používat k solidním odhadům průměrného ročního výdělku kutnohorského minciře. Kutnohorský minciř si v období 1516–1524 vydělal výrobou střížků peněžních, na bílé peníze, haléřových a grošových ročně vysokou, ale nepochybnou průměrnou částku 107 kop 6 gr.č. Pokud byl provoz v minciřských šmitnách celotýdenní, činil denní výdělek každého ze sedmnácti kutnohorských minciřů asi 21 grošů českých. Protože v týchž verkových registrech z l. 1516–1524 jsou zachyceny vyplacené minciřské mzdy ve výši 7013 kop 8 ½ gr.č. a současně i v úplnosti výroba 77 769 567 kusů grošů, bílých peněz a haléřů, lze snadno propočty ročního výdělku jednoho minciře (107 kop gr.) a denního výdělku minciře (20,9 gr.č.) doplnit o propočet průměrné výroby střížků v jedné minciřské dílně (šmitně) za rok a den. V období 1516–1524, výrazně zaměřeném na střížky bílých peněz, vycházelo týdně z každé minciřské šmitny v Kutné Hoře průměrně 22 151 kusů střížků a roční výroba na šmitnu byla asi 1 151 852 kusů střížků. Denní výkon na jednu kutnohorskou šmitnu byl v období ještě značně vysoké těžby stříbra v l. 1516–24 celkem asi 3 692 kusů střížků, které byly z tyčových cánů odstříhány a roztepány v každé šmitně.

Po všech administrativních, technických a účetních proměnách, uskutečněných v kutnohorské mincovně asi brzy po posledním verkovém rejstříku z března 1524, je možno spolehlivě vyšetřit výdělků minciřů až v r. 1538. Účetní technika týdenních verkových register z r. 1538 je ovšem zcela jiná než v registrech Pavla Podivického a při porovnání výsledných propočetů o výdělcích minciřů v l. 1516–24 a r. 1538 je nezbytná opatnost.

Tab. 19

Mzdy vyplacené minciřům v registrech z r. 1538 (kopy a gr. č.)

Měsíc	Počet týdnů	Celkem mzdy za měsíc	Z toho mzdy při výrobě střížků	
			z verkového stříbra	z ostatního stříbr.
leden	4	70. 56	41. 41	29. 15
únor	4	81. 13	46. 32	34. 41
březen	4	86. 9	50. 2	36. 7
duben	4	101. 17	58. 34	42. 43
květen	5	98. 22	60. 30	37. 52
červen	4	86	47. 51	38. 9
červenec	1	8. 48	8. 48	
Rok 1538	26	532. 45	313. 58	218. 47

I když byl počet účetních drubů stříbra snížen na dva a i když verková registra z r. 1538 zachycovala podrobně jen stříbro verkové, přesto tato registra pokrývají bez mezer celou výrobu kutnohorské mincovny od ledna do července 1538, a lze je proto použít k propočtu týdenní výroby jedné minciřské šmitny a k propočtu denní mzdy minciře. Každá ze 17 minciřských šmiten inkasovala vyplacené úkolové mzdy v průměrné výši jen 72,3 gr. č. za týden a průměrný denní výdělek minciře v šmitně klesl na 12,0 grošů. Pokles výdělků minciřů v období mezi l. 1524 a 1538 nemohl být způsoben jinou příčinou než snížením těžby stříbra a v menší míře nevýhodnější úkolovou normou a mzdou platnou pro výrobu grošových střížků.

Tab. 20

Mzdy vyplacené minciřům v registrech z r. 1544
(kopy, gr. č.)

Měsíc	Počet týdnů	Celkem mzdy za měsíc
leden	4	13. 18
únor	4	14. 27
březen	4	14. 13
duben	5	21. 18
květen	4	15. 6
červen	4	18. 5
červenec	5	20. 40
listopad	3	10. 14
prosinec	5	16. 51
Rok 1544	38	144. 12

Verkovaná registra za r. 1544 nezachycují celou výrobu kutnohorské mincovny a chybějící část nelze nijak vyčíslit. Mzdy minciřů jsou vypláceny jen za mincování střížků z verkového stříbra v 17 šmitnách. Není pochyb o tom, že tíž minciřů ve svých šmitnách zpracovali opět i cágrované stříbro z kutnohorské mědi, ne však již také na groše jako v r. 1544, ale na tolary, pro jejichž výrobní evidenci byla založena snad v tomto roce první či druhá zvláštní tolarová verková registra. Relaci mezi vyplacenou mzdou za střížky z verkového stříbra r. 1538 (celkem 313 kop 58 gr. č. za 26 týdnů) a mezi stejnou mzdou v r. 1544 (celkem jen 144 kop 12 gr. č. za 39 týdnů) lze pokles výdělků a mezd minciřů v r. 1544 vyčíslit z indexu 100 pro r. 1538 na katastrofální pokles k hodnotě 31,4% v r. 1544 (42,6 gr. č. na šmitnu týdně mzda za verkové stříbro r. 1538 a 13,4 gr. č. v r. 1544): minciř si tedy v r. 1544 vydělal průměrně ve své šmitně týdně jen asi 22,7 gr. č. a denní mzda klesla na 3,7 groše. Ve srovnání s výdělků a mzdami z l. 1516–24 je tento úpadek ještě hroziivější.

Tab. 21

Pokles průměrných týdenních výdělků minciřů v l. 1516–1544
(kopy, gr. č.)

Období	Počet týdnů	Vyplacené mzdy celkem	Propočtená průměrná mzda minciře		Snížení mzdy k indexu 100
			týdně	denně	
1516–24	202	7013. 8 ½	125,5	20,9	100
1538	26	532. 45	72,3	12,0	57,6
1544	38	neúplné	22,7	3,7	18,1

Kutnohorští minciři neměli možnost jiných výdělků ve svém oboru než ve svých šmitnách ve Vlašském dvoře a rapidní pokles jejich výdělků mezi l. 1516–24 a mezi r. 1544 na pouhou pětinu by pro ně znamenal existenční katastrofu. Přitom ironií osudu právě v r. 1523/24 využili své právní subjektivity a zajistili si právně své šmitny formou nové právní knihy pro minciřské lůny a pregéřské stolice, do kterých minciřský písař postupně zapisoval všechny realizované majetkové převody minciřů a pregéřů. Minciři v té době totiž správně chápali své monopolní oprávnění na výrobu mincovních střížků v jedné ze 17 šmiten Vlašského dvora jako reálné právo k provozování výdělečné činnosti. Maximum poptávky po získání práva na výrobu mincovních střížků ve Vlašském dvoře spadá logicky do doby maxima výdělků minciřů, a proto částky za převod či prodej jednotlivých minciřských šmiten-lůn v prvních letech existence "Knihy červené minciřů" jsou vysoké a kumulované kolem 130 kop gr. č. s rozptylem od 129 do 135 kop. E. Šimek, který dokonale zpracoval všechny záznamy o převodech, zadlužení, prodejkách a zástavách minciřských lůnů a pregéřských stolic v Kutné Hoře, současně upozomil na pokles jejich cen r. 1533 na částku pod 100 kop a později na 20 kop gr. č. a nalezl závažné a výmluvné svědectví o příčinách poklesu ceny z r. 1546. Prodávající minciř slevil tehdy z původní sjednané částky za převod své šmitny a zdůvodnil to tím, že "na tento čas užitkové lůnů minciřských jsou sníženy".²¹ Při přesném a okamžitém působení tržního zákona a poptávky a nabídky musely tržové částky za minciřské monopolní oprávnění a lůny klesat stejnoměrně s užitky z lůnů a ty opět stejnoměrně s poklesem výdělků minciřů. Skutečně je v cenách lůnů z l. 1538–47 snížení hodnoty lůnů zřetelné.

²¹ E. Šimek, l. c., str. 47, pozn. 22.

Tab. 22

Ceny minciřských lúnů v Kutné Hoře z l. 1538–47
(kopy gr. č.)

Rok prodeje	Lún či díl	Trhová cena	Cena celého lúnu	Číslo lúnu v edici E. Šimka
1538	$\frac{1}{3}$	25	75	8
1539	$\frac{2}{3}$	55	82 $\frac{1}{2}$	29
	$\frac{1}{2}$	40	80	39
1543	1	60	60	42
	$\frac{1}{3}$	23	69	43
1544	1	58	58	7
	$\frac{1}{2}$	27	54	41
	$\frac{1}{2}$	26	52	44
1545	$\frac{1}{2}$	26	52	44
	$5 \frac{1}{3}$	340	63 $\frac{3}{4}$	

Mezi poklesem průměrného ročního, týdenního a denního výdělku kutnohorských minciřů l. 1516 a 1544 a mezi poklesem částek za převod výrobního oprávnění minciřů (trhové ceny lúnů) v l. 1523–1545 je zřetelná shoda. Roční průměrný výdělek minciře na začátku srovnávacího období byl 107 kop 6 gr., klesl r. 1538 na 62 kop 39 gr. (týdně 72,3 gr. č.) a nakonec r. 1544 asi na 19 kop 40 gr. č. (asi 22,7 gr. č. týdně) a trend poklesu výdělků minciřů je určen indexovými čísly 100%, 57,6% a 18,1%. Přesný propočtení průměrných cen minciřských lúnů zatím není k dispozici, ale sestupná řada od 130 kop gr. za lún r. 1523–24 přes asi 80 kop r. 1538 po nejnížší průměrnou částku před r. 1547 ve výši 52 kop je dosti spolehlivá. Pak ovšem sestup cen minciřských lúnů v Kutné Hoře před r. 1547 je méně přikrytý a je dán indexovými čísly 100%, 61,5%, a 40,0%. Cenám lúnů je třeba přiznat větší argumentační hodnotu, protože jejich údaje jsou početnější a plynulejší a především proto, že ocenění minciřského výrobního oprávnění je daleko citlivější na situaci minciřů a na pokles výnosů a výdělků v minciřských šmitnách. Pomalejší pokles cen minciřských lúnů je tak nejjasnějším dokladem toho, že prosté sledování vyplacených mezd minciřům nestačí k vyčíslení jejich výdělků z výroby mincovních střížků a že na průměrné výdělků minciřů má kladný vliv ještě činitel jiný, který působil na úpadek minciřů retardačně. Takovým činitelem může být jen nepeněžní složka jejich mezd a výdělků.

7. Přidavky mincovního kovu minciřům v l. 1516–1544

Existence přidavků k minciřským mzdám ve formě menších přidavků mincovního kovu týdně v ustálené výši, nebo ve výši odpovídající váze mincovního kovu převzatého na výrobu střížků neunikla pozornosti Em. Lemingera, který ji vysledoval mezi l. 1474 a 1544 v rozsahu 2 loty na šmitnu týdně.²² Přidavek mincovního kovu,

²² Em. Leminger, l. c., str. 221.

běžně nazývaný "pomoc" či "pomoc nahoru" a "pomoc dolů", nebo prostě "pomoc dvoji", který náležel jen minciřům, a ne peregům, je v každém týdenním verkovém registru evidován mezi vydáním mincovního kovu a jako jeho příjemci jsou uváděni prostě minciři. Historie tohoto mzdového nadlepení, motivovaného možností ztráty či špatného vážení, začíná privilegiem krále Václava IV. kutnohorským minciřům r. 1408 a měla patrně zastřenou funkci zvýšení úkolových mezd, jejichž nominální změna byla neslučitelná s konzervatismem feudálních zaměstnavatelů, ale přitom nutná. Kolektiv minciřů dostal tak r. 1408 trvalý zdroj příjmů a rozdělení částek za odprodání mincovní kovu se stalo jedním ze zdrojů příjmů minciřů vedle přímo inkasované peněžité částky za vyrobené mincovní střížky.

Minciři však ke svým mzdám a ke kolektivní pravidelné týdenní pomoci získali ještě další zdroj příjmů, který dosud znám nebyl, protože může být zjištěn jen při detailním rozboru objemu výroby mincovny a jejích verkových register a není podložen žádným písemným svědectvím kromě účetních položek verkových register a jejich dílčích účtů stříbra verkového, cágrového, šafařova a frystunkového. Vedle pomoci je odepisováno týdně ještě značné množství mincovního kovu se stručným stereotypním označením "u minciřů". Podle jasné souvislosti a konstrukce verkových register převzali každý týden minciři kolektivně i na své jednotlivé šmitny přesně odvážené množství mincovního kovu ve slitcích (cánech) a každý týden museli opět z tohoto kovu do mincovny odevzdat tutéž váhu buď ve formě střížků nebo odstřížků - cisur. Díky králi Václavu IV. mohli snížit toto vrácené váhové množství o dvoji pomoc v týdenním rozsahu 2 hřiven 2 lotů z verkového a cágrového stříbra. Minciři však ani potom neodvedli všechen mincovní kov a ponechali si ještě stejné množství mincovního kovu 34 lotů týdně. Příslušné složky musí ve svém souhrnu souhlasit s váhou cánů a s výjimkou nepočtených písařských chyb s ní také souhlasí. Příklad odpisu minciřům hned v prvním týdenním účtu by bylo možno do nekonečna opakovat (týden In excelso, 6. –12. ledna 1516):

Cánuo	1103 hřiven
na pomoc	1 hř. 1 lot
platorum (střížků)	1070 hř. 9 lotů
cisur	28 hř. 5 lotů
na pomoc	1 hř. 1 lot
u minciřuo	2 hř.
ověřovací součet	1103 hřiven

Protože obě pomoci i neodvedený mincovní kov představovaly nedílnou součást výdělků kutnohorských minciřů v l. 1516–1544, je propočtení množství mincovního kovu, který nevešel do výrobního procesu a který in natura inkasoval kolektiv minciřů každý týden, nezbytnou součástí šetření o výdělcích a mzdách minciřů. Je k tomu ovšem třeba předejmut již příslušné položky z naturální části verkových register. I když právě tyto položky tvoří základ verkových register, jejich studium pro poznání objemu těžby stříbra a techniky taveb a mincování naráželo u numismatiků na technické potíže; od dob Em. Lemingera se proto zaměřili buď na několik náhodou zachovaných pololetních či ročních sumářů a z nich čerpali číselné údaje o rozsahu tavby a těžby, nebo se prostě spokojili s namátkou otištěným týdenním

Rok pramenný celek	Při mincování verkového stříbra		Při mincování stříbra z mědi		Při mincování šafářova stříbra		Při mincování stříbra emptum		Celkem přidávky mincovního kovu	
	dvojitý pomoc	ponechaný kov	dvojitý pomoc	ponechaný kov	dvojitý pomoc	ponechaný kov	dvojitý pomoc	ponechaný kov	dvojitý pomoc	ponechaný kov
	hřivny, loty, kventlíky									
1516	99. 2	98. 14. 2	11. 2	11. 3	2. 6	2. 5. 2	4	4. 1	116. 10	116. 8
1517	98. 3. 2	91. 0. 2	15. 5	15. 6	2. 7. 2	2. 5. 2	8. 9	8. 8. 2	124. 9	117. 4. 2
1518	3. 9	3. 8	11	11	1. 3	1. 3	8	8	4. 12. 3	4. 12. 3
1519	82. 6	82. 5	17. 4	17. 6	2. 9. 2	2. 10	11. 15	11. 15	114. 2. 2	114. 4
1520/21	43. 4	43. 6	11. 14	11. 14	4. 3	4. 3	5. 4	5. 4. 2	64. 9	64. 11. 2
1523/24	37. 14	35. 15. 2	6	5. 12	3. 7	3. 4. 2	11	11	48	45. 11
Celkem 1516–24	364. 6. 2	355. 1. 2	62. 4	62. 4	15. 2. 3	14. 14. 1	30. 15	31	472. 12. 1	463. 3. 3
1538	55. 4	27. 10							55. 4	27. 10
1544	78. 10	39. 5							78. 10	39. 5
Celkem 1516–44	498. 4. 2	422. 0. 2	62. 4	62. 4	15. 2. 3	14. 14. 1	30. 15	31	606. 10. 1	530. 2. 3

Tab. 24

Struktura mezd minciřů v l. 1515–1544

Forma mezd složka mzdy	Úhrnná částka mezd a cena přidavků (kop gr. č.)	Skladba minciřských mezd	
		k peněžní složce	k úhmu mezd
hotově v minciř. kovu	7 790. 5 ½ 1 553. 38 ½	100 19,9	83,3 16,7
Celkem	9 343,44	119,9	100

úctem či ročním souborem (Em. Leminger, 1595; Z. Jelínek, 1504). Vyčíslení počtu hřiven mincovního kovu odebraných minciři ke svým mzdám je možné jen postupnou excerpací všech tří položek (pomoc první, pomoc druhá a "u minciřů") v každodenních čtyřech dílčích účtech stříbra verkového, cágrového, šafářova a frystunkového. Pro stereotypnost a nízké hodnoty těchto položek však není třeba rozepisovat je podle měsíců a stačí jen roční sumáře. (Viz tab. 23, str. 62)

Ke svým 7790 kopám 5 ½ gr. č. inkasovaných mezd v l. 1516–1544 za zhotovení 79 058 715 kusů mincovních střížků dostalo 17 kutnohorských minciřů ještě 1136 hřiven 13 lotů mincovního kovu, který se právě v jejich kutnohorské mincovně zpracovával. V propočtu na jeden týden a na celý kolektiv 17 minciřů jde o částku nevysokou, něco více než 1 kg mincovního kovu, protože zachovanými verkovými registry je pokryto jen 265 pracovních týdnů, tedy jen 5 let z celého 29letého období 1516–1544. Přece však je třeba vzít v úvahu vysokou cenu mincovního kovu, slitiny kutnohorského stříbra a kutnohorské mědi, a propočítat cenu těchto jedno-kilogramových přidavků. Z jedné hřivny mincovního kovu se razil různý počet mincí podle tří druhů (88 kusů grošů, nebo 574 bílých peněz, nebo 630 haléřů), takže cena jedné hřivny mincovního kovu kolísala od 88 gr. za hřivnu v případě, že šlo o mincovní kov na grošové dílo, přes 82 gr. při mincovním kovu na bílé peníze a až 45 gr. v případě, že šlo o haléřový mincovní kov. Protože ve sledovaném období převládá výroba bílých peněz a protože detailní rozbor a rozvaha inkasovaného mincovního kovu podle tří druhů by byla příliš pracná a nezjistila by velký rozdíl od jednoduchého akceptování částky 82 gr. č. za hřivnu mincovního kovu na bílé peníze, je možno vyčísřit všechny mincovní kov odejmutý z výrobního procesu v kutnohorské mincovně v l. 1516–1544 a datovaný minciřům ve formě přidavků ke mzdě či ponechaný minciřům na částku 1 553 kop 38 ½ gr. č. (1136 hřiven po 82 gr. č. a 13 lotů po 5 ½ gr. č.). Detailní propočtení vydání mincovního kovu in natura kutnohorským minciřům, roztroušených v tisícovce verkových register, je tedy více než užitečný, protože dokazuje, jakou částkou byly zvýhodněny staré úkolové mzdové normy minciřů v Kutné Hoře. Na každých 100 grošů inkasovaných minciřů za vyrobené mincovní střížky je ještě třeba připočítat 20 grošů jako cenu mincovního kovu, který minciři dostali formou pomoci, nebo který si ponechali.

Ke 20 % zvýhodnění úkolových mezd kutnohorských mincířů formou přídavků mincovního kovu by bylo třeba připočítat ještě částku, kterou správa mincovny vydávala na opravu kladiv, kovadlin a jiného pracovního nářadí, které mincířům dávala mincovna k dispozici a ve své režii opravovala. V období 1516–1544 však ukáže rozbor vyplacených mezd a způsob výpočtu mezd, že vyúčtování osobních mezd mincířů bylo daleko složitější, než jak by svědčily jednoduché úkolové sazby 2 či 3 grošů od výroby jedné hřivny mincovních střížků, zachycené a pojištěné v listinách jejich královských zaměstnavatelů.

8. Příplatky a výpočet mezd mincířů

Nejjednodušší, i když stále velmi komplikované, bylo vyčíslení týdenní částky mezd 17 kutnohorských mincířů v týdnech, kdy se razily groše. Norma z r. 1408 určovala úkolovou mzdu 2 groše od jedné hřivny slitků mincovního kovu za rozstříhání cánů a za zhotovení střížků. Obě jednolotové pomoci na týden a šmitnu se mincířům neúčtovaly. Zato musela být mincířům z úkolové mzdy sražena cena toho mincovního kovu, který s cisurami a mincovními střížky neodvedli a který si pro svůj kolektiv ponechali. Mincovna tento zadržovaný kov účtovala mincířům ne podle skutečné ceny 88 grošů, protože tolik kusů skutečně z hřivny mohla vyrobit, ale sníženou částkou 64 grošů za hřivnu. Pak by vzorec pro výpočet týdenní mzdy M byl jednoduchým odpočtem ceny zadržovaného kovu v hřivnách H od nárokové úkolové mzdy, vycházející z váhy mincířských cánů C:

$$M(\text{groše}) = 2C - 64H$$

Písař Popovický tedy správně do svých verkových register v týdnu 6. – 12. ledna 1544 zapsal:

<i>Cánuo</i>	133 hř. 6 lotů
<i>na pomoc</i>	1 hř. 1 lot
<i>suma mincířom</i>	132 hř. 5 lotů
<i>na pomoc</i>	1 hř. 1 lot
<i>u mincířuo</i>	1 hř. 1 lot
<i>mincířom od mincování</i>	3 kopy 16 gr.

protože $2 \times 132 - 64 \times 1 \frac{1}{16} = 196 \text{ gr.}$ V r. 1544 ve mzdě mincířů nebyly obsaženy žádné jiné přídavky a jediné možné odchylky v rozsahu 1–2 groše pocházejí z rozdílného zaokrouhlení váhy cánů na celé hřivny, případně ze změněné výchozí váhy cánů, snížené zde již o váhu první pomoci. Je to logické, protože prvních 17 lotů se vlastně do díla nedostalo a úkolová mzda se nepočítala z váhy cánů ($133 \frac{6}{16}$ hřiven), ale z váhy cánů bez pomoci ($132 \frac{5}{16}$ hřiven).

Rozdílná je účetní technika výpočtů mezd mincířů při razbě grošů, ojedinele doložená v prosinci 1523 a v únoru 1524. Když mincovní písař vypočítával mzdu mincířů za střížky z 25 hř. 13 lotů 2 kv. kovu ve verkovém rejstříku šafářova stříbra za týden Populus 6. – 12. XII. 1523, nevyplatil jim podle úkolové mzdy 52 gr. č. (2 groše od hřivny), ale jen 46 gr. č., protože si ponechali z tohoto díla

pro svůj kolektiv 3 loty mincovního kovu a jeho cenu (lot po 4 gr.) jim odečetl. V témže týdnu však postupoval zcela rozdílně při výpočtu mzdy mincířů, kteří z verkového stříbra převzali cány ve váze 300 hř. 10 ½ lotu či 299 hř. 11 ½ lotu (po odpočtu 15 lotů pomoci). Mincíři by měli dostat po odpočtu 60 gr. za mincovní kov ponechaný ve šmitnách (15 lotů) mzdu 9 kop gr. č. (300 hřiven po 2 gr. č.), ale dostali vyplaceno ("mincířuom od díla grošuov") 10 kop 18 gr. č. Do rovnice či tabulky pro výpočet úkolové mzdy mincířů byla tedy přidána nevysvětlená položka značně výše ve prospěch mincířů, protože mincíři dostali v tomto týdnu o 68 gr. více. Přesně táž částka byla připočtena mincířům k dobru v týdnu 14. – 20. II. 1524 Invocavit, kde je sled zápisu podobný:

<i>Cánuo</i>	306 hř. 4 loty
<i>na pomoc</i>	15 lotů
<i>suma mincířuom</i>	305 hř. 5 lotů
<i>na pomoc</i>	15 lotů
<i>u mincířuo</i>	15 lotů
<i>mincířuom od díla grošuov</i>	10 kop 18 gr.

Místo 9 kop 40 gr. č., náležejících mincířům za výrobu grošových střížků ze 305 hřiven (610 grošů) po odpočtu 60 grošů za ponechaných 15 lotů kovu, dostali mincíři vyplaceno 10 kop 18 gr., aniž by důvod přikalkulované částky 68 gr. byl poznamenán. I při jednoduchosti účetní matematiky v kutnohorské mincovně v období razby grošů lze v rozboru a propočtu výplat mincířských mezd narazit na problém. Důvod poměrně vysokého peněžního příplatku 68 grošů je nejasný. Sama částka by nasvědčovala tomu, že jde o opakovanou pomoc mincířům ve výši 17 lotů kovu po 4 gr. č., která při sázení stříbra na groše nebyla mincířům in natura v mincovním kovu vydávána a byla jim ve formě mzdového příplatku přičítána k jejich týdenní mzdě. Takové mzdové zvýhodnění mincířů bez jakéhokoli vysvětlení ve verkových registrech je závažné a nápadné. Vyloučen není žádný z možných důvodů: od dobré snahy zvýšit o 68 gr. č. týdenní mzdy, či od přiznání této částky kolektivu mincířů do jejich společné pokladny, až po možnost fingování této částky písařem mincovny, a tedy o pravidelnou týdenní defraudaci částky 68 gr. č., kterou účetní revize přehlédla. Pokud však skutečně byli mincíři v r. 1523–1524 při výrobě grošových střížků částkou 68 gr. č. zvýhodňováni, v dalších letech tuto výhodu ztratili. Ale i v tomto případě verková registra o tomto mzdovém opatření mlčí. Nejspíše je možné, že někdy mezi l. 1524 a 1538 podrobná účetní revize tuto částku přece jen objevila a pozastavila a nedovolila ji mincovním písařem vyplácet, protože mincíři na ni podle platných úkolových sazeb nárok neměli. Zrušení týdenního příplatku 68 gr. č. mincířům je dalším dokladem o období finančních úspor mincovny a o zpřísnění finanční disciplíny, postihující tentokrát opět bezprostřední výrobce.

Při výrobě haléřových mincovních střížků měli mincíři dostávat 3 groše od zpracování jedné hřivny převzatého mincovního kovu po sražení ceny mincovního kovu, který si ponechali a který jim byl za výhodnou cenu 64 gr. č. načítován. Ale i u propočtů týdenních mezd za haléřové střížky mincířům nebyl původní vzorec dodržen: předpokládaná a nároková týdenní mzda byla zvýšena o 2 či více kop,

takže platí vzorec ($M = mzda$, $H = váha$ hřiven ponechaného mincovního kovu, $C = váha$ cánů předaných k zmincování):

$$M = 3C - 64H + X$$

Částka vyplacená minciřům nad úkolovou mzdu při výrobě haléřových mincovních střížků v prvních měsících r. 1516 a v textu verkových register nikde nevysvětlená má stoupající tendenci od 126 gr. do 132 gr. Sled položek týdenního účtu 20. – 26. ledna 1516 Circumdederunt například zní:

<i>Cánuo</i>	1023 hř. 1 lot
<i>na pomoc</i>	1 hř.
<i>suma minciřom</i>	1022 hř. 1 lot
<i>na pomoc</i>	1 hř. bez lotu
<i>u minciřuo</i>	2 hř. bez lotu
<i>minciřom od díla haléřuov dáno</i>	51 kop 14 gr.

Minciři v tomto týdnu měli dostat jen mzdu ve výši 49 kop 2 gr. ($1022 \times 3 - 1 \times 15/16 \times 64$) po provedení odpočtu za ponechaný kov (2 kopy 4 gr.) od výchozí mzdy za zmincování 1022 hřiven (51 kop 6 gr.). Částka navíc, 132 grošů, představuje sice jen asi 4% nárokové mzdy, je přece však závažná a především nevysvětlitelná. Při zpracování haléřového mincovního kovu v příštím roce 1517 dostali minciři vždy zvýšení mezd v obdobné výši jako r. 1516. Například v týdnu 18. – 24. ledna 1517 Adorate primo byly rozhodující položky verkového týdenního rejstříku tyto:

<i>Cánú</i>	752 hř. bez půl lotu
<i>na pomoc</i>	14 lotů
<i>suma minciřom</i>	751 hř. 1 1/2 lotu
<i>na pomoc</i>	14 lotů
<i>u minciřuo</i>	1 hř. 12 lotů
<i>minciřuom od díla haléřuov dáno</i>	37 kop 47 gr.

Po odpočtu ceny ponechaného kovu (1 kopa 52 gr., totiž 1 12/16 hřiven po 64 gr.) by byla týdenní mzda minciřů snížena na částku 35 kop 41 gr. z původních 37 kop 33 gr. (751 hřiven po 3 groších), ale zvýšením o neznámou složku 2 kopy 6 gr. dospěl písař Pavel Podivický k částce 37 kop 47 gr. č. Na konci jeho funkčního období při výrobě haléřových střížků v několika týdnech l. 1523/24 byla zvýhodňovací praxe při výpočtu týdenních mezd minciřů stále v platnosti. V namátkou zvoleném týdenním verkovém registru za týden 27. 12. 1523 – 2. 1. 1524 Dum medium byly záznamy rozhodující pro výpočet mzdy za zmincování verkového stříbra na haléře:

<i>Cánuo</i>	857 hř. 11 1/2 lotů
<i>na pomoc</i>	15 lotů
<i>suma minciřuom</i>	856 hř. 12 1/2 lotů
<i>na pomoc</i>	15 lotů
<i>u minciřuo</i>	1 hř. 14 lotů
<i>minciřuom od díla haléřuov</i>	42 kop 43 gr.

Postup při výpočtu konečné částky mzdy byl zřejmě obdobný: minciři si vydělali mincováním hřiven podle úkolové sazby 3 gr. od hřivny 42 kop 51 gr., ale z toho jim mincovna srazila cenu 1 hřivny 14 lotů mincovního kovu ve výši 2 kop a naopak jim písař přičetl 1 kopy 58 grošů, takže do vydání správně napsal položku 42 kop 43 gr. Při výpočtu mezd na zmincování mincovního kovu z ostatních účetních druhů stříbra (šafářova, frystunkového) byla situace pro písaře mincovny daleko jednodušší, protože množství mincovního kovu, který si minciři u sebe ponechali a který si nechali odpočítat ze mzdy, bývalo daleko menší, v rozmezí několika lotů, a protože zde nebyly připočítávány žádné příplatky, nebo jen v rozsahu několika grošů. V žádném z provedených revizních propočtů konečných částek mezd minciřů při ražbě haléřů nebyla zjištěna srážka z předpokládané výplaty.

Výpočet mezd minciřů při výrobě střížků pro bílé peníze v l. 1516–24 nemá zásadní rozdíly proti účetní technice v týdnech mincování grošů a haléřů. Naopak došlo patrně při převládající denárové ražbě k ustálení příplatků k týdenním mzdám minciřům ve výši 70 grošů, takže obdobný vzorec pro mzdy (M) na základě váhy roztepávaných cánů na bílé peníze (C) a na základě váhy mincovního kovu ponechaného minciřům (H) by zněl:

$$M = 3C - 64H + 70$$

Týdenní přídavek minciřům ve výši 70 grošů při výrobě denárových střížků a ražbě bílých peněz je jediný, pro který se nabízí vysvětlení, i když opřené jen o shodnou částku, časově ze starší doby. Jedno z nepopulárních opatření krále a dobrého hospodáře Jiříka Poděbradského v provozu kutnohorské mincovny zrušilo 4. 9. 1462 kolektivní příplatek pregěřům 70 gr. č. týdně, nazývaný zde "konšelské a poslední". Je to nepochybně tentýž příplatek, který minciřům zaručil král Václav IV. privilegiem z r. 1408 a formulovaný tehdy jako ekvivalent 1 1/4 hřivny v peněžích stejné částky 70 gr.²³ Obě zmínky si však Em. Leminger nepromítl do mzdových položek verkových register, ačkoli je dosti možné, že zrušení příplatku, který měl evidentně funkci vyrovnávání konzervativních úkolových mezd minciřů a pregěřů, bylo jen krátkodobé, nebo že se týkalo skutečně jen pregěřů a minciřům bylo ponecháno. Pak by praxe písaře Pavla Podivického při výpočtu minciřských mezd a jeho začíslení příplatku 70 gr. bez slovního komentáře bylo pochopitelné, protože se opíralo o obecné a staletí známé královské rozhodnutí a nebylo třeba jeho stereotypního opakování. Technika výpočtů je zřejmá ze sledu záznamů ve verkových registrech, například pro týden 9. – 15. března 1516 Judica:

²³ Em. Leminger, l. c, str. 219.

<i>Cánuo</i>	570 hř. 14 lot.
<i>na pomoc</i>	1 hř.
<i>suma mincířom</i>	570 hř. bez 2 lot.
<i>na pomoc</i>	1 hř.
<i>u mincířů</i>	2 hř.
<i>mincířom od díla peněz dáno</i>	27 kop 32 gr.

V tomto týdnu ke mzdě mincířů – 28 kop 30 gr. (570 hřiven po 3 gr.) – připočetl Podivický 1 kopy 10 gr. pravidelného příplatku a naopak odečetl 2 kopy 8 gr. za zadržovaný mincovní kov u mincířů (2 hř. po 64 gr.) a výslednou částku 27 kop 32 gr. správně zaregistroval. Nezměněná praxe 70 grošového příplatku byla zachována trvale i v dalších letech. Ilustruji ji záznamy z týdenního verkového rejstříku pro týden 25. – 31. října 1523 In voluntate:

<i>Cánuo</i>	429 hř. 12 lot.
<i>na pomoc</i>	13 ½ lot.
<i>suma mincířuom</i>	428 hř. 14 ½ lot.
<i>na pomoc</i>	13 ½ lot.
<i>u mincířuo</i>	1 hř. 11 lot
<i>mincířuom od díla peněz dáno</i>	20 kop 49 gr.

Výsledná částka vyšla odpočtem 1 kopy 48 gr. za zadržovaný mincovní kov a připočtením částky 70 gr. k základní částce mzdy mincířů za zmincování 429 hřiven mincovního kovu.

Rubem a nevýhodou výsadního postavení mincířů byla neměnná výše jejich úkolových mezd, zakotvených v královských privilegiiích a respektovaných striktně jako celek správou mincovny i kolektivem mincířů. Jedinou možností korektury zastaralých mzdových ustanovení bylo získání přídatku v pravidelných, i když nevysokých váhových kvantech mincovního kovu 2 lotů pomoci na šmitnu týdně zdama, získání práva na ponechání zhruba téhož množství týdenních peněžních příplatků sníženou cenou a především zavedení pravidelných peněžních příplatků ve výši od 1 do 2 kop i více ve prospěch kolektivu mincířů. Tato mzdová vylepšení neznamenalala výrazné zvýšení výdělků a mezd mincířů v kutnohorské mincovně, přece však je třeba je vzít v úvahu jak při komparacích mezd v různých mincovnách, tak i při posouzení výjimečnosti mincířských mezd a výdělků v l. 1516–1544. Odbourávání těchto mzdových vylepšení, realizovatelné téměř nepozorovaně prostým odvoláním či poukazem na právní nezakotvení takových příplatků, bylo jistě pocitováno jako křiklavé bezpráví a mělo jako každý mzdový dikrát zvláště v časové konkordanci s probíhající výrobní depresí explozivní charakter.

9. Úkolové mzdy a výdělků kutnohorských pregéřů v l. 1516–1544

Ve srovnání se složitostí a přesností výroby mincovních čemých střížků byla vlastní ražba jednostranných bílých peněz a haléřů i dvoustranných grošů poměrně jednoduchým výrobním procesem. Rozdělení původně jediného a jednotně úkolovaného a odměňovaného výrobního cyklu od rozstřhání a vytepání slitků mincovního kovu až po ražbu mincovního obrazu a vybělení hotových mincí je mladšího data a zaniklo r. 1548 asi po sto letech praxe. Raziči mincí v kutnohorské mincovně se nazývali pregéři a pracovali stejně jako mincíři ve Vlašském dvoře, jejich numerus clausus byl však nižší a trvale jich zde působilo jen 13. Neměli jako kolektivní právní subjektivitu, ačkoli si volili vlastní konšely a měli vlastní pečeť: majetek, písař, trhové knihy a nejstarší privilegia byly společné mincířům a pregéřům vždy, takže pregéřská samospráva spočívala asi jen v kolektivní správě a dělení mzdových příplatků a vyplácení mezd. Ustanovení samostatné pregéřské profese bylo sotva starší než z r. 1462. Tehdy král Jiří Poděbradský poprvé vydal písemný sazebník úkolových mezd pro pregéře,²⁴ a uznal tím neúnosnost dosavadní úkolové sazby platné pro celý výrobní proces hotovení střížků a ražbu jistě už před r. 1408, kdy byla kodifikována ve výši 2 grošů či 3 grošů od hřivny mincovního kovu. Úkolové sazby pro pregéře stanovené králem Jiřím Poděbradským ve výši 1 groše či 2 grošů za ražbu jedné hřivny mincovních střížků či mincovního kovu respektovaly odlišnou obtížnost ražby grošů (proto jen 1 groš od ražby 88 kusů) a ražby bílých peněz či haléřů (proto od ražby 574 či 630 kusů 2 groše). V období klesající těžby stříbra v Kutné Hoře a snižování výroby v kutnohorské mincovně mezi l. 1524 a 1547 bývaly obojí úkolové sazby mincířů a pregéřů spojovány a za zhotovení grošových mincovních střížků a ražbu grošů z jedné hřivny kovu se platilo 3 groše (2 gr. mincířům a 1 gr. pregéřům) a za zhotovení peněžních či haléřových střížků i jejich ražbu z jedné hřivny kovu se platilo po 5 groších (mincířům 3 gr. a pregéřům 2 gr.). Proti početnějšímu kolektivu lépe placených mincířů představují pregéři ve výrobě kutnohorské mincovny méně významný článek, který však přece je po zásluze v numismatické literatuře podrobně (Em. Leminger) a nově (E. Šimek) hodnocen a stu-

Ta b. 25

Úkolové sazby za ražení 1000 kusů mincí v mincovně v Kutné Hoře v l. 1462–1548

Druh mince	Mzda za ražbu 1 hř. mincí	Norma kusů mincí z 1 hř. kovu	Cena všech mincí z 1 hř. kovu	Úkolová jednotka kusů	Úkolová mzda za ražbu 1000 mincí
groše	1 gr.	88	88 gr.	1000	11,36 gr.
bílé peníze	2 gr.	574	82 gr.	1000	3,48 gr.
haléře	2 gr.	630	45 gr.	1000	3,17 gr.

²⁴ Em. Leminger, l. c, str. 219.

dován.²⁵ Vedle běličů (loryů) jsou pregěři bezprostředními tvůrci krásy české mince, ale svými mzdami se na ceně českých mincí podíleli jen malou částí.

Vyplacené mzdy pregěrům, evidované ve verkových registrech stejně jako mzdy minciřů, jsou ve svém objemu proti minciřským mzdám vždy nižší, ale představují přece jednu z největších položek výrobní kalkulace mincovny. Pregěři se podílejí totiž svými mzdami podle úkolové normy na hodnotě 100 kusů vyrobených grošů 1,1 % jejich ceny, na hodnotě 700 kusů bílých peněz v ceně 100 gr. však již 2,4 groši či procenty a na hodnotě každých 1400 kusů haléřů, rovnajících se též 100 grošům, 4,4 % či groši. I když úkolové normy za ražení mincí neměly nikdy doplňující oficiální ustanovení o poskytování pomoci v nevelkých kvantech mincovního kovu či jinou formou, přece jen výpočet částky vyplácené týdně pregěrům není jednoduchý. Při ražbě grošů, bílých peněz i haléřů však je k mzdě vyplácené pregěrům přičtena částka 12 grošů, a pregěři jsou tak zvýhodněni z nevedeného důvodu každotýdenním příplatkem do své kolektivní pokladny. Příplatek byl patrně zdůvodněn dohodou o bělení (lorování), či o opravách pregěřských pracovních nástrojů na vlastní náklad, či jinak; ve verkových registrech bylo zdůvodnění příplatku 12 gr. č. vypuštěno jako běžně známé. Sled zápisů v týdenním verkovém registru například pro týden 14. – 20. února 1525 Invocavit je tento:

<i>suma pregěrům</i>	281 hř. 13 lot.
<i>od pregěrů</i>	281 hř. 13 lot.
<i>u pregěrů</i>	0
<i>pregěrům od pregování</i>	4 kopy 53 gr.

Písař Jan Šáš postupoval při propočtu mzdy pregěrů od váhy střížků grošů (281 hřiven) a úkolové mzdy za ražbu hřivny grošů (1 groš); k částce 3 kopy 41 gr. však připočetl 12 grošů. Stejně jednoduchý byl postup u výpočtu mzdy pregěrů za ražbu bílých peněz. V účetním týdnu 13. – 19. ledna 1516 Omnis terra vyšel písař Pavel Popovický ze svých záznamů:

<i>suma pregěrům</i>	1009 hřiven
<i>od pregěrů</i>	1009 hř.
<i>u pregěrů</i>	nihil
<i>pregěrům od pregování dáno</i>	33 kop 50 gr.

Při denátové úkolové mzdě 2 grošů za ražbu bílých peněz ve váze jedné hřivny by mzda činila 33 kop 38 gr. č.; písař však pregěrům vyplatil opět o 12 gr. více. Příplatek 12 grošů odpadá u mincování grošů, bílých peněz a haléřů ze stříbra šafářského či frystunkového. Proto u propočtu mzdy například v týdnu 14. – 20. února 1524 Invocavit stačilo písaři vyjít z jeho záznamů o mincování šafářova stříbra:

<i>restat platorum</i>	24 hř. 14 ½ lot.
<i>pregěrům od pregování</i>	25 gr.

Písař pouze zaokrouhlil počet hřiven grošových střížků na 25 hřiven a pregěřská mzda za jejich ražbu byla dána částkou 25 gr. Jedinou komplikující skutečností při výpočtu pregěřských týdenních mezd představovala možnost, aby si také pregěři ponechali pro svůj kolektiv menší váhové množství mincovního kovu, jehož cena jim

²⁵ Tamtéž, str. 160 a E. Šimek, l. c., v širších souvislostech a s využitím koncepce V. Husy.

pak byla sražena ze mzdy. Ani pregěři přitom tento mincovní kov neplatili v plné ceně, ale za zvýhodněnou sazbu 64 grošů za hřivnu a 4 groše za lot jako minciři. Výskyt takového odběru mincovního kovu pregěři je však zcela výjimečný. Sled záznamů v takovém případě (pro týden 8. – 14. června 1516 Respice primo) zní:

<i>suma pregěrům</i>	578 hř. 13 lot.
<i>od pregěrů</i>	578 hř. 7 ½ lot.
<i>u pregěrů</i>	5 ½ lot.
<i>pregěrům od pregování</i>	19 kop 7 gr.

Protože pregěři razili bílé peníze s úkolovou mzdou 2 groše za ražnou hřivnu, náleželo by jim 19 kop 17 gr. (578 ½ hř. po 2 gr.), s obvyklým příplatkem 12 grošů tedy 19 kop 29 gr. Od této mzdy však bylo třeba odečíst cenu 5 ½ lotů mincovního kovu ve výši 22 gr. (4 gr. za lot), a konečná částka mzdy činí proto skutečně 19 kop 7 gr. Konečná fáze výroby mincí v kutnohorské mincovně v l. 1516–1544 tedy po účetní stránce byla zcela jednoduchá. Skutečně vyplácené týdenní částky kolektivu pregěrů jsou z jednotlivých týdenních verkových register shmuty podle měsíců v jednotlivých letech či obdobích pramenných celků.

Kolektiv pregěrů v kutnohorské mincovně přijímal za ražbu mincí měsíčně okolo 100 kop gr., ale účetní záznamy verkových register jednotlivé pregěře na rozdíl od minciřů neuvádějí jmenovitě. Pro další propočty je proto nezbytné ověřit si počet pregěrů, i když logicky a technicky lze očekávat nezměněný počet 13 pregěrů a pregěřských stolic. Z týdenních verkových register lze potvrdit tento počet díky tomu, že písař v pravidelném souhrnném vyúčtování verkového a cágrovaného stříbra na vloženém dvoulistu vždy uvedl váhy mincovních střížků, odvážených ve 13 pytlích jednotlivým pregěrům. Stereotypní textace příslušných záznamů na příkladě prvního týdne 6. – 12. ledna 1516 In excelso zní:

<i>Platorum</i>	1070 hř. 9 lot.
<i>schází v loru</i>	23 hř. 12 lot.
<i>suma pregěrům</i>	1046 hř. 13 lot.
<i>primus</i>	82 hř.
<i>ultimus</i>	62 hř. 13 lot.

Po skončení bělení (lorování) bylo tedy provedeno již poslední vážení a podle jeho výsledku byla rozpočítána úhmná váha vybělených střížků tak, aby dvanáct pytlů pro pregěře mělo stejnou váhu a poslední, lehčí, dobral zbytek střížků. Při ražbě haléřů v lednu až březnu 1516 prošlo rukama pregěrů rekordní množství, týdně bezmála 3 metrické centy haléřových střížků, takže měsíční mzdy přesáhly vysoko 100 kop. (Viz tab. 26, str. 72)

Úplná evidence týdenních a měsíčních výplat 13 pregěrům v kutnohorské mincovně v prvních dvou letech vykazuje velmi malý rozptyl od měsíčních průměrných výdělků (100 kop v r. 1516 a 85 kop v r. 1517). Výdělky pregěrů, stejně jako výdělky minciřů byly závislé na množství stříbra vytěženého pro mincovnu, ale i na tom, zda mincovna razila haléře. Pregěři a minciři nemohli nijak ovlivnit těžbu stříbra, ale jakmile se jim podařilo prosadit alespoň na několik týdnů ražbu haléřů, měli na

Tab. 26

Mzdy vyplacené pregějům podle druhů stříbra v registrech z l. 1516 a 1517

Měsíc	1	2	3	4	Celkem za měsíc
	Verkové stříbro	Stříbro z mědi	Šafářovo stříbro	Stříbro emptum	
počet týdnů v měsíci, kopy a gr. č.					
1516					
leden	4 133. 2	4 18. 45		4 3. 21	4 155. 8
únor	4 115. 47	4 15. 38		4 4. 10	4 135. 35
březen	4 68. 4	4 4. 48		4 2. 54	4 75. 46
duben	5 93. 29	5 18. 59	4 1. 50	5 3. 29	5 117. 47
květen	4 71. 27	4 9. 3	3 2. 13	4 3. 46	4 86. 29
červen	4 72. 23	4 19. 51	4 4. 37	4 2. 6	4 98. 57
červenec	5 87. 45	5 9. 44	4 3. 33	4 3	5 104. 2
srpen	4 68. 45	4 11. 45	3 3. 5	4 5. 26	4 89. 1
září	4 75. 43	4 6. 54	3 1. 57	4 2. 16	4 86. 59
říjen	5 86. 44	5 13. 52	3 2. 59	5 4. 6	5 107. 41
listopad	4 72. 47	4 8. 27	4 2. 16	4 3. 26	4 86. 56
prosinec	5 82. 47	5 11. 57	4 3. 25	5 4. 54	5 103. 13
Rok 1516	52 1028. 43	52 149. 43	33 25. 55	52 42. 54	52 1247. 15
1517					
leden	4 62. 3	4 11. 29	3 2. 24	4 6. 23	4 82. 19
únor	4 74. 57	4 16. 31	3 3. 2	4 8. 38	4 103. 8
březen	4 75. 24	4 15. 4	3 2. 18	4 8. 3	4 100. 49
duben	5 76. 22	5 14. 32	5 3. 36	5 7. 18	5 101. 47
květen	4 58. 14	4 8. 26	4 2. 10	4 4. 5	4 72. 55
červen	4 51. 14	4 8. 10	3 1. 6	4 4. 11	4 64. 41
červenec	5 71. 12	5 8. 54	1 20	5 5. 44	5 86. 10
srpen	4 61. 8	4 6. 35		4 4. 44	4 72. 27
září	4 65. 57	4 10. 5		4 7. 22	4 85. 24
říjen	5 56. 55	5 13. 7	1 34	5 7	5 77. 36
listopad	5 43. 13	4 9. 25	4 2. 29	4 5. 23	4 60. 30
prosinec	5 64. 36	5 18. 12	4 2. 25	5 12. 37	5 97. 50
Rok 1517	52 763. 15	52 140. 30	31 20. 23	52 81. 28	52 1005. 36

Tab. 27

Mzdy vyplacené pregějům podle druhů stříbra v registrech z l. 1518, 1519, 1520/21 a 1523/24

Měsíc	1	2	3	4	Celkem za měsíc
	Verkové stříbro	Stříbro z mědi	Šafářovo stříbro	Stříbro emptum	
počet týdnů, kopy a gr. č.					
1518					
prosinec	3 56. 17	2 7. 48	2 1. 1	2 5. 26	2 70. 32
1519					
leden	4 67. 21	4 14. 51	4 1. 22	4 11. 33	4 95. 7
únor	4 69. 1	4 12. 23	2 1. 24	4 11. 5	4 93. 53
březen	5 87. 27	5 17. 57	2 58	5 14. 30	5 120. 52
duben	4 72. 31	4 14. 13	1 30	4 11. 47	4 99. 1
květen	4 63. 41	4 14. 31	3 3. 34	4 9. 40	4 91. 26
červen	5 73. 51	5 18. 15	5 4. 26	5 11. 26	5 107. 58
červenec	4 63. 50	4 16. 54	4 3. 2	4 12. 6	4 95. 48
srpen	5 74. 32	5 19. 20	5 3. 58	5 12. 46	5 110. 36
září	4 71. 49	4 18. 19	1 52	4 12. 7	4 103. 7
říjen	4 70. 59	4 15. 43	4 3. 22	4 10. 7	4 100. 19
listopad	4 66. 31	4 16. 53	4 3. 18	4 11. 30	4 98. 12
Rok 1519	47 781. 33	47 179. 19	35 26. 46	47 128. 41	47 1116. 19
1520					
červenec	1 20. 45	1 3. 21	1 54	1 1. 56	1 26. 56
srpen	5 82. 9	5 22. 55	5 7. 17	5 10. 21	5 122. 42
září	4 70. 5	4 19. 53	4 8. 7	4 9. 45	4 107. 50
říjen	5 86. 58	5 20. 34	5 6. 51	5 10. 56	5 125. 19
listopad	4 65. 24	4 15. 40	4 4. 31	4 8. 51	4 94. 26
prosinec	4 59. 7	4 18. 39	4 8. 8	4 9. 9	4 95. 3
Rok 1520	23 384. 28	23 101. 2	23 35. 48	23 50. 58	23 572. 16

Měsíc	počet týdnů, kopy a gr. č.				Celkem za měsíc			
	1 Verkové stříbro	2 Stříbro z mědi	3 Šafářovo stříbro	4 Stříbro emprum				
1521 leden	3	26. 21	3	8. 18	3	62. 25		
1523 říjen listopad prosinec	2	41. 38	3	4. 4	3	2. 23		
	4	73						
	5	87. 33						
Rok 1523	11	202. 11	8	10. 52	8	4. 49	11	243. 34
1524 leden únor březen	4	66. 16	4	8. 15	3	1		
	4	49. 1						
	3	44. 23						
Rok 1524	11	159. 40	11	17. 27	8	1. 43	11	208. 22

takové období zajištěny dvojnásobné výdělky i při nezvýšené těžbě stříbra, protože váha mincovního kovu (verku, vsázky) se proti týdnům s ražbou bílých peněz a grošů více než zdvojnásobila vysokou příměsí mědi. V dvouletí 1516–17 se zřetelně projevila vázanost výdělků pregéřů na těžbu stříbra v dlouhém období od května do listopadu 1517: pregéřům klesly výdělky ze 100 kop týdně na částku 60 kop či o málo více. Proti jiným pracovním příležitostem s daleko většími výkyvy výdělků nebo dokonce s obdobími bez výdělků v zemědělství a stavebnictví i v železářských a jiných manufakturách je sezónnost kutnohorských mincířů a pregéřů přece jen nepatrná, kratší a výjimečná. Opravdu po sezónním poklesu se ihned v prosinci 1517 dostaly výdělky pregéřů opět na starou úroveň. Další výraznější sezónní snížení výdělků kutnohorských pregéřů, nehledě na krátkodobé snížení ražby v některých měsících r. 1516, nastalo až v prvních měsících r. 1524. (Viz tab. 27, str. 73)

Celkový objem mezd pregéřů za ražbu bílých peněz a nevelkého množství haléřů a grošů v období 1518–1524 s neúplně zachovanými verkovými registry byl velmi vysoký a měsíční výdělky se stabilně pohybovaly okolo 100 kop. Až do konce období nedošlo také k posunu mezi jednotlivými účetními druhy stříber, která verková registra odděleně účtují a ze kterých teprve pro každý týden a měsíc byla získávána konečná čísla o výdělciích pregéřů. I když měsíční souhmy výdělků pregéřů jsou instruktivní a nutné pro bilancování výroby mincovny, ať již podle jednotlivých stříber či celkově, názornější a přehlednější jsou až souhmy roční či souhmy podle menších pramenných celků od r. 1516 do r. 1524.

Tab. 28

Průměrné týdenní a denní výdělky pregéřů v l. 1516–1524

Rok pramenný celek	Počet týdnů	Mzdy vyplacené všem 13 pregéřům (kopy, gr. č.)	Alikvotní částka mzdy na 1 stolici (kopy, gr. č.)	Průměrný výdělek na 1 pregéřskou stolici	
				za týden (gr. č.)	za den (gr. č.)
1516	52	1 247. 15	95. 56,5	110,7	18,4
1517	52	1 005. 36	77. 21,2	89,2	14,8
1518/19	49	1 186. 51	91. 17,7	111,7	18,6
1520/21	26	634. 41	49. 25,4	110,2	18,3
1523/24	22	451. 56	34. 45,8	94,8	15,8
Celkem 1516–24	202	4 526. 19	348. 19,9	103,4	17,2

Období 1516–1524 bylo ve výrobě kutnohorské mincovny vzácně homogenní díky nezměněnému mincovnímu sortimentu s výraznou převahou bílých peněz a díky konstantnímu rozsahu těžby stříbra, ale v nemenší míře i díky neměnnosti osob na rozhodujících řídicích funkcích kutnohorské mincovny. Homogennost tohoto období je potvrzena i tabelárním přehledem o průměrných týdenních výdělciích v jednotlivých letech. S výjimkou druhého a posledního roku období 1516–24 mají ostatní léta téměř stejně vysoké týdenní průměrné pregéřské výdělky 110,2 grošů, 110,7

grošů a 111,7 grošů. Průměrně si v celém období 1516–1524 vydělával pregěř v kutnohorské mincovně týdně jen o 20 % méně než mincíř (103,4 groše proti 125,5 grošům), ačkoli znevýhodnění pregěří proti mincířům v úkolové sazbě (2 groše a 3 groše) bylo nižší o 33 % a také v celkovém objemu mezd vyplacených mincířům a pregěřům v l. 1516–1524 (7013 kop mincířům, 4526 kop pregěřům) byl tento poměr 2:3 zachován. Rozdíl byl totiž zmenšen tím, že o objem vyplacených částek se dělil menší počet pregěří (proti 17 mincířům). Kutnohorští pregěři si tedy při ražbě 77 769 567 kusů mincí v l. 1516–1524 vydělávali týdně průměrně 103,4 grošů a jejich denní výdělek i při šestidenním pracovním týdnu by byl 17,2 groše na pregěřovu stolicí. Zda tato neuvěřitelně vysoká týdenní i denní mzda pregěře měla povahu trvalou nebo konjunkturální, by potvrdil průkazně rozbor verkových register z l. 1525–37. Avšak právě pro toto období, tak důležité a rozhodující pro rentabilitu a výrobu kutnohorské mincovny a pro poznání tak zásadních změn v sociálním postavení mincovních dělníků, se žádná verková registra nezachovala. Když později po třináctileté přestávce verková registra pro r. 1538 umožnila pohled na provoz mincovny, byla situace v sortimentu mincí, v účetní technice a v mzdových poměrech mincířů a pregěří zcela jiná.

Tab. 29

Mzdy vyplacené pregěřům podle register z l. 1538 a 1544

Měsíc	Počet týdnů	Celkem mzdy za měsíc	Z toho mzdy při ražbě mincí	
			z verkového stříbra	z ostatního stříbra
1538				
leden	4	41. 31 ½	20. 33 ½	20. 58
únor	4	48. 21	22. 53	25. 28
březen	4	50. 37	24. 43	25. 54
duben	4	59. 35	29. 7	30. 28
květen	5	57. 11	30. 14	26. 57
červen	4	50. 39	23. 32	27. 7
červenec	1	4. 20	4. 20	
Rok 1538	26	312. 14 ½	155. 22 ½	156. 52
1544				
leden	4	8. 23		
únor	4	8. 57		
březen	4	8. 48		
duben	5	12. 43		
květen	4	9. 15		
červen	4	10. 43		
červenec	5	12. 24		
listopad	3	6. 23		
prosinec	5	10. 2		
Rok 1544	38	87. 38		

Svědectví dvou verkových register z r. 1538 a 1544 o drastickém snížení výdělků pregěří je otřesné. Pregěři za celý rok 1538 inkasovali na mzdách méně než dřívě za jediný půlrok a za celých prvních devět měsíců r. 1544 jen tolik jako v předchozím období 1516–24 za jediný měsíc. Rapidní pokles pregěřských výdělků po r. 1524 je tím nevysvětlitelnější, čím je průkaznější. Registra pro r. 1538 totiž nepochybně obsahují všechny vyplacené mzdy všem 13 pregěřům a zachycují celou produkci mincovny a těžbu stříbra, i když se zjednodušením na dva účetní druhy stříber. Pregěři v r. 1538 oproti dřívějšímu období vydělávali ročně jen asi polovinu (48 kop místo 89 kop) a týdně jen 55 grošů místo někdejších 103 grošů. Vyúčtování z r. 1538 také poprvé jasně ukazuje, jak se ve skutečnosti provádělo oddělené mincování jednotlivých druhů stříber: na ražbu mincí z verkového stříbra byla určena skupina 6 pregěří a na mince ze stříbra vycágrovaného zbývajících sedm pregěří. Ještě zoufalejší pokles výdělků pregěří mezi l. 1538 a 1544 spadá na vrub nepochybně neúplnosti verkových register za r. 1544, evidujících jen stříbro verkové.

Míru poklesu pregěřských výdělků nelze tedy zjistit z objemu výplat pregěřům r. 1544. Odhad dosti reálný musí vzít za nesporný fakt, že se nezměnil poměr mezi verkovým a cágrovaným stříbrem v r. 1544 a že byl stejný jako r. 1538. Pak by totiž k objemu mezd vyplacených z r. 1544 za ražbu grošů z verkového stříbra ve výši 87 kop evidovaných ve verkovém rejstříku bylo třeba připočítat 88 kop předpokládané výplaty mzdy pregěřům za zmínování cágrovaného stříbra; teprve výsledných 175 kop je odhadem pregěřského výdělků v mincovně v r. 1544. Pro tento rok tedy lze vyčíslit roční výdělek pregěře částkou 18 kop a pregěřovu týdenní a denní mzdu částkou 21 grošů a 3,5 grošů. Nemožnost argumentačního využití tohoto poklesu výdělků během tří desetiletí na pětinu původní výše bude možno odstranit až rozšířením pramenné základny pro období před r. 1547.

Tab. 30

Pokles průměrných týdenních výdělků pregěří v l. 1516–1544 (kopy, gr. č.)

Období	Počet týdnů	Vyplacené mzdy celkem	Průměrná mzda pregěří		Snížení mzdy k indexu 100
			týdenní	denní	
1516–24	20 2	4 526. 19	103. 4	17. 2	100
1538	26	312. 14 ½	55. 4	9. 2	53. 4
1544	38	asi 175	asi 21. 3	asi 3. 5	asi 20, 3

Nerovné mzdové a sociální postavení kutnohorských mincířů a pregěří, určené především větší kvalifikovaností mincířů, bylo zdůrazněno vyšší úkolovou mzdou mincířů, ale v neposlední řadě i dvěma formami mincířské naturální mzdy, spočívající jednak v poskytování dávek mincovního kovu zdarma a jednak v oprávnění mincířů zadržet si a za výhodné ceny odkoupit další množství mincovního kovu.

Výhoda "pomoci" mincovním kovem zdama nebyla pregěřům přiznána vůbec a odprodej mincovního kovu pregěřům byl minimální:

Tab. 31

Množství mincovního kovu odprodaného pregěřům v l. 1516–1524

Rok	Celková váha mincovního kovu (hřivny, loty, kvendíky)		
1516	4	1	2
1517	4.	10.	2
1518			
1519	2.	10.	2
1520/21		6.	2
1523/24		5.	
Celkem	12.	2	0

Do r. 1524 odčerpali tedy kutnohorští pregěři z výrobního procesu pro svůj kolektiv jen 12 1/8 hřiven mincovního kovu v celkové ceně 16 kop 34 gr. Ponechána množství evidují týdenní verková registra prostě jako kov "u pregěřů" bez dalšího vysvětlení, ovšem jen v malých hodnotách okolo jednoho lotu týdně a pouze v podíctu verkového stříbra a ani ne každý týden. V období ražby grošů pregěři neodkupují žádný mincovní kov, aby mincovně neubývala tak cenná výrobní surovina. Nepatrný rozsah naturální mzdové složky pregěřů (16 kop 34 gr. v kovu a 4526 kop 19 gr. v penězích) vylučuje, aby propočtený průměrný výdělek pregěřů byl existencí práva na odkoupení mincovního kovu ovlivněn: hodnota mincovního kovu na týden a pregěře činí jen 0,4 groše.

Proto konečné srovnání mezd a výdělků dvou nejpřibuznějších profesí v kutnohorské mincovně ve třech tak odlišných časových obdobích 1516–24, 1538 a 1544 vyznívá ve prospěch mincířů tak výrazně díky podílu naturální mzdy v průměrných výdělcích mincířů. Zvláště v období poklesu výdělků zůstaly mincířům zachovány ve stejné výši pomoci a odprodeje mincovního kovu a hodnota obou zvýhodnění udržela nakonec mzdu a týdenní výdělků mincířů na vysoké úrovni.

Tab. 32

Konečné srovnání týdenních výdělků mincířů a pregěřů
v kutnohorské mincovně v l. 1516–1544
(gr. č.)

Období	Týdenní výdělků mincířů			Týdenní výdělků pregěřů		
	v penězích	v minc. kovu	celkem	v pe- nězích	v minc. kovu	celkem
1516–24	125,5	22,3	147,8	103,4	0,4	103,8
1538	72,3	15,9	88,2	55,4	0	55,4
1544	22,7	14,9	47,6	21,3	0	21,3

S výjimkou posledního ročníku, kdy objem mezd musel být doplněn o odhad mezd za ražbu z cágrovaného stříbra podle poměru v r. 1538, je srovnání spolehlivé. Propočty mincovního kovu pro mincíře ve všech třech obdobích (936 hřiven, 82 14/16 hřiven a 117 15/16 hřiven) byly provedeny shodně po 82 groších za hřivnu a úplnost přijatých mincířských a pregěřských mezd, ať ve formě peněžní, či ve formě mincovního kovu, je naprostá. Metodická a technická opatnost při vyčíslení výdělků v kutnohorské mincovně byla na místě právě u špičkových dělnických kategorií, které nespomě mincíři a pregěři představují. Není pochyb o tom, že právě tato jedinečná mzdová úroveň a tyto nebývalé výdělků vytvořily z původní jednoznačné dělnické sociální skupiny specialistů na ražbu mincí zcela netypickou a sociálně komplikovanou skupinu bohatých dělníků, kteří přešli na sverázný systém, připomínající nákladnický systém: nejprve jako výpomoc a potom trvale přijali do své mzdy jednoho vyučeného knapa a jednoho robence. V období 1526–44 tedy mincíři patrně jen z menší části sami rozstříhávali a roztepávali cány a zhotovovali střížky bílých peněz, haléřů a grošů, stejně jako pregěři většinou již osobně nerazili mince a zaměstnávali a platili své vlastní knapy – raziče. V kutnohorské mincovně, i když verková registra někdejší mincíře stále jmenovitě uvádějí, je třeba počítat s tím, že alespoň část mincířů vysílala do šmiten své zástupce. Tento proces, naprosto běžný později u poddaných sedláků, kteří osobně také nevykonávali roboty a vysílali svou čeleď k práci na panských polích a lukách, nemění nic na číselných výsledcích šetření o ročních výdělcích mincířů a pregěřů. Je jen třeba alespoň přibližně stanovit podíl všech tří podílníků na propočtených týdenních výdělcích. Podíl zaměstnavatele a držitele oprávnění k výrobě střížků a ražbě mincí, mincíře a pregěře, lze poměrně dobře zjistit z částky, na kterou při prodeji sami mincíři ocenili svá oprávnění a kterou označovali jako tržovou cenu svých mincířských lúnů: podle běžné tvorby cen nemovitostí je totiž cena tržová při průměrném zúročení 6% asi 16,6 násobkem ročního čistého výnosu, který vlastníku lúnu z jeho držení plynul. Právě pro období 1516–44 jsou zachovány i ceny mincířských lúnů a šťastnou náhodou i vyúčtování příjmů z jednoho mincířského lúnu, které si pořídil dočasný uživatel.²⁶ Částka 8 kop gr. tvořila mincířův roční čistý příjem a zisk z jeho mincířského lúnu, soudě z průměrné ceny lúnu ještě po r. 1534 (130 kop, tedy šestiprocentní výnos 7,8 kop), a asi 10 kop je skutečně ročně uváděno jako "užitek" lúnu, zřejmě i s některými dalšími příjmy z pozemkového majetku mincířského a pregěřského kolektivu. Pak by tedy čistý zisk a týdenní podíl mincíře zaměstnávajícího dva dělníky ve své mincířské šmitně činil z částky 147,8 gr. č. jeho průměrného výdělků, propočteného na mincíře v l. 1516–24 týdně překvapivě nízkou částku 9,2 groše. Vlastníci mincířských lúnů a oprávnění se zcela jistě nespokojili s tímto nízkým příjmem, když měli v rukou všechny přinucovací prostředky vůči svému knapovi a robenci. Pro pozdější léta tento vztah velmi přesně vyjádřili knapové mincířů ve své stížnosti na své zaměstnavatele při jednom z nejtypičtějších třídních konfliktů, zdůrazněném V. Husou

²⁶ E. Šimek, l. c., str. 49, s propočtem průměrného ročního zisku a příjmu z lúnů ve výši 8 kop 51 gr. č. za l. 1533–43.

právě pro vykoňstovatelství charakter mincířů a pregéřů.²⁷ I když bude nesnadné určit přesné rozdělení týdenní částky a výdělků na tři zcela nestejně týdenní podíly mincíře, jeho knapa a jeho robence i pregéře a jeho pomocníka, zůstanou propočtené částky výdělků tříčlenné či dvoučlenné skupiny v l. 1516–1544 sice extrémními případy vysokých výdělků a mezí, kam až mohly v době vrcholné konjunktury dělnické výdělků jít, ale případy číselně spolehlivými a schopnými porovnání i kritického přezkoušení. Jejich výše vynikne ve srovnání s propastně odlišnými mzdami a výděly jiných králových zaměstnanců v královské mincovně v Kutné Hoře, hutrytéři (hutníky), stojícími na opačném místě proti mincířům a pregéřům.

10. Týdenní platy kutnoborských hutrytéřů v l. 1516–1544

Písaři mincovny ve svých verkových registrech našli řadu technických vylepšení, jak své účetní elaboráty zpřesnit a současně zestručnit. Jednou z takových úsporných novinek verkových register je stažení všech osobních vydání s výjimkou mincířů a pregéřů do jediné rubriky nazvané "páteční stojecí". Mincovní písaři na prvé místo peněžní části svých verkových register totiž zařadili sumární částku pevných mezd a platů zaměstnancům mincovny i stálých rent a příplatků z mincovny vyplácených přímo. Měli pro vytvoření standardní účetní rubriky dobrý důvod, protože všechny tyto týdenní částky vyplácené jednotlivým zaměstnancům mincovny počínaje úředníky mincovny přes štajgére, hutní zaměstnance, slévače, urburéře až po hutrytéře nebo po karlštejského děkana byly neměnné a nemělo by význam je každý týden opakovat. Tak se ovšem stalo, že týdenní výplatní listina mincovního písaře, obsahující několik desítek týdenních platů všech tak rozmanitých a závažných zaměstnaneckých kategorií mincovny a tavírní a administrativního a pomocného personálu, je zachována jen ve své konečné součtové číslici. V souhrnu těchto týdenních výplat je v celém období 1516–1544 zajímavá sestupná linie a snižování osobních nákladů mincovny a přidružených provozů, kupodivu postřehnutelné již v prvním období před r. 1524. (Viz tab. 33, str. 81)

Na rozdíl od výplat mezd mincířům a pregéřům v l. 1516–24 umožňují hromadné výplaty mezd ostatním zaměstnancům mincovny rozlišit období 1516–21 od období 1523–24. Někdy r. 1522 totiž došlo k podstatnému snížení položky "stojecí páteční", protože výplaty mezd klesly o 23%. I když není nutné vysvětlovat tuto změnu v objemu mezd ihned poklesem počtu zaměstnanců mincovny, znamenala podstatnou změnu v provozu mincovny a její bilanci. Bez chybějících verkových register z února 1521 až po září 1524 nelze však rozhodnout, zda úspory byly provedeny prostým vypuštěním některých mzdových položek z úhmu vyplacených mezd a platů, či snížením mezd, nebo počtu zaměstnanců v mincovně.

²⁷ V. Husa, l. c., str. 97–98, pozn. 9, s publikací nejtvrdější a nejpřesnější formulace antagonismu majitelů pregéřských stolic a jejich zaměstnanců v roce 1596, kdy podíl pregéřů z inkasovaných mezd od správy mincovny činil 50%: "...naši práce těžce zasloužené a mozolův našich někdy s ourazem krvavých lehce užívají a za nic zboha zdama peníze naše berou."

Tab. 33

Výplaty stálých týdenních mezd a platů v kutnoborské mincovně v l. 1516–1524 (počet týdnů v měsíci, kopy, gr. č.)

Měsíc	Rok 1516	Rok 1517	Rok 1518	Rok 1519	Rok 1520	Rok 1521	Rok 1523	Rok 1524
leden	4 108. 6	4 110. 6		4 102. 20		3 77. 2		4 82. 4
únor	4 108. 34	4 105. 52		4 102. 30				4 76. 32
březen	4 108. 48	4 104. 40		5 128. 4				3 59. 10
duben	5 136. 21	5 127. 24		4 103. 54				
květen	4 109. 16	4 109. 48		4 103. 7				
červen	4 109. 16	4 101. 44		5 129. 14				
červenec	5 136. 35	5 130. 18		4 103. 54	1 25. 44			
srpen	4 109. 16	4 103. 4		5 103. 10	5 128. 58			
září	4 110. 8	5 131. 38		4 103. 40	4 102. 32			
říjen	5 138. 31	4 104. 20		4 104. 12	5 128. 24		2 40. 44	
listopad	4 110. 8	4 99. 55		4 104. 12	4 103. 14		4 81. 11	
prosinec	5 139. 5	5 128. 5	3 75. 6	4 104. 12	4 102. 46		5 105. 5	
Celkem	52 1424. 4	52 1348. 4	3 75. 6	47 1216. 3	23 591. 38	3 77. 2	11 227	11 217. 46

Tab. 34

Výplaty stálých týdenních mezd a platů v kutnohorské mincovně v l. 1538 a 1544
(týdny v měsíci, kopy, gr. č.)

Měsíc	Rok 1538	Rok 1544
leden	4 69. 12	4 65. 4
únor	4 69. 12	4 64. 40
březen	4 70. 24	4 64. 16
duben	4 68. 24	5 81. 20
květen	5 85. 53	4 65. 40
červen	4 74. 58	4 61. 28
červenec	1 18. 43 ½	5 77. 30
srpen		
září		
říjen		
listopad		3 55. 30
prosinec		4 66
Celkem	26 456. 46 ½	37 601. 28

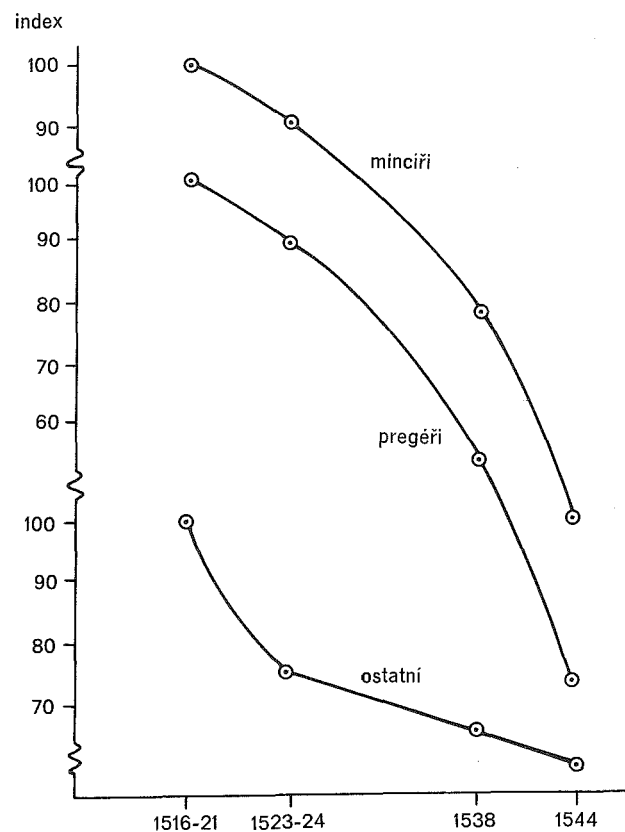
Stejný pokles, stejně nevysvětlitelný, nastal mezi l. 1524 a 1538, protože po pramenné mezeře 14 let se objevuje položka hromadných výplat mezd v průměrné týdenní výši jen 17 kop 34 gr. a snížení osobních nákladů mincovny dosáhlo již 2/3 původního týdenního objemu z r. 1516. Pozvolný pokles výplat stálých mezd a platů pokračoval i po r. 1538 zvolna a po další pramenné mezeře představují r. 1544 úspory na mzdové položce oproti r. 1516 již 38%. Ani zde neobsahují verková registra z r. 1538 a 1544 nejmenší náznak o obsahu minimální zbylé mzdové okleštěné položky v průměrné týdenní výši 16 kop, takže představu o počtu placečných zaměstnanců nebo o výši rent vyplácených z mincovny a o výši mezd ve správě a ve všech provozech mincovny s výjimkou šmiten a ražeben nelze zpřesnit. Přehled vyplacených částek jen dokazuje jejich trvalý pokles. (Viz tab. 35, str. 83)

Výsledné propočty absolutních peněžních částek, které správa mincovny vyplatila v celém období 1516–1544 mincířům, pregěřům a ostatním svým zaměstnancům, překvapují svou výší a dynamikou. Průměrné týdenní výdělky těchto tří zaměstnaneckých kategorií v kutnohorské královské mincovně, zachycené graficky, mají děsivě sestupný ráz a dokazují, jak asi vysoká musela být dozní vajíčí konjunktura období vladislavského a k jaké katastrofě a úpadku v těžbě stříbra v Kutné Hoře došlo okolo r. 1524. Zánik tak značného počtu pracovních příležitostí a drastický pokles výdělků byl v nerovnoměrném vývoji těžby drahých kovů běžný a střídal období konjunktur a "horeček" zcela zákonitě. Přesto nahodile vybraná sonda l. 1516–1544, realizovaná s cílem zcela jiným, signalizuje neobyčejně konfliktní sociální situaci v Kutné Hoře po r. 1524, kde výdělky během několika let klesly téměř na polovinu.

Tab. 35

Saňžování vyplacených mezd a výdělků mincířů, pregěřů a ostatních zaměstnanců mincovny v l. 1516–1544
(kopy, gr. č.)

Rok období	Mzdy vyplacené mincířům				Mzdy vyplacené pregěřům				Mzdy vyplacené ostatním zaměstnancům (stojecí páteční)			
	celkem mzdy	počet týdnů	týdně prům.	index	celkem mzdy	počet týdnů	týdně prům.	index	celkem mzdy	počet týdnů	týdně prům.	index
1516–21	6 318. 40	180	35. 6	100	4 074. 23	180	22. 38	100	4 731. 57	180	26. 16	100
1523–24	694. 28	22	31. 34	89,9	451. 56	22	20. 32	90,8	444. 46	22	20. 16	77,1
1538	532. 45	26	20. 29	58,9	312. 14	26	12	53,1	456. 46	26	17. 34	66,8
1544	asi 344	38	9. 3	25,7	asi 175	38	4. 36	20,3	601. 28	38	16. 15	61,8

Graf 1. Snížení výdělků a mezd zaměstnanců mincovny v Kutné Hoře v l. 1516–1544 (index 100 pro období 1516–21, tabulka 35)

Srovnání trendů verkových register tří účetních položek verkových register z l. 1516–1544 ukazuje sice rozdíly ve stmosti křivky, ale jeho hlavní přínos je v důkazu, jak nevýznamné byly všechny ostatní složky mincovny, správa, kancelář, tavárna, slévárna cínů a údržba proti šmitnám minciřů a pregéřů: úhm mezd kolektivu minciřů a pregéřů je totiž dvojnásobkem úhmu mezd a platů všech ostatních zaměstnanců mincovny. Počet těchto ostatních zaměstnanců byl přitom dosti vysoký, jistě více než 30 osob, ale jejich platy a mzdy zřejmě ani zdaleka nedosahovaly úrovně výdělků 17 minciřů a 13 pregéřů i jejich nejméně 30 pomocníků. I při stereotypnosti a sumarizujícím charakteru účetních položek "stojecí páteční" je možno určitou představu o mzdách ostatních zaměstnanců získat z těchto ojedinělých zmínek o změně výše týdenní výplaty proti předchozím týdnům. Písař mincovny vysvětlil totiž změnu mzdového úhmu výslovným uvedením zaměstnance a jeho platu, který v úhmu byl připojen nebo vypuštěn, prostou formulací "ten tejden sňato", nebo "ten tejden přiloženo", zdůrazňující výchozí neměnnost základu zvaného "stans" a vyjadřující přesně stabilitu mzdového fondu stálých zaměstnanců, nepracujících podle úkolových sazeb. Necelá stovka vysvětlivek změn v tý-

denních úhmech je jediným pramenem k poznání zaměstnaneckých kategorií a jejich platů i rozsahu platových změn; mlčí ale zcela o platech úředníků a písaře mince a o platech sléváčů, tovaryšů a barchaníků, kde ani jednou nedošlo ke změně nebo neobsazení jejich funkce: jejich existence je připomenuta ve čtvrtletních výplatách odměn o sudých dnech. Evidence změněného úhmu mezd často spočívá jen v záznamu nevelkých platových přídávku výslovně jmenovaným zaměstnancům, jejichž funkce byla tak známá, že ji písař neuvedl, a takové zmínky k poznání struktury zaměstnanců mincovny nepřispějí. Přece však i z takové ojedinělé zmínky lze potvrdit zahájení ražby kutnohorských tolarů, když v červnu 1544 "přiloženo k stojecimu Růžičkovi kolkaři 2 groše, protože voboje kolky, groše i na jochumtálské v opatrování přijal". Pro studium mezd v kutnohorské mincovně je využitelných jen 120 údajů o platech hutrytářů, štajgěřů a dalších zaměstnanců mincovny, představujících celkovou částku 35 kop 48 ½ gr. Zbylých 30 záznamů se týká menších platových změn, příplatků a dočasných úprav ve výši 2 kop 48 gr. (Viz tab. 36, str. 86)

Několikagrošové úpravy týdenních platů jsou užitečné jen tím, že se někdy nespokojují jen se jmenným určením zaměstnance, jehož plat se mění, a že někdy uvádějí jeho zaměstnání. Jen tak je možno potvrdit, že v úhmu týdenních mezd jsou i tovaryši ze slévárny (tovaryš Lavička dostal 6 gr. příplatek v r. 1516), hospodář Vlašského dvora (příplatek 2 gr. r. 1520) a kolmarský rychtář (příplatek 6 gr. a 4 gr. r. 1520 a 1524). Kolik byly jejich skutečné týdenní platy, zjistit z těchto stručných záznamů nelze. Nesnadno využitelné jsou i údaje o platech zaměstnanců uvedených jménem, i když právě stručnost tohoto záznamu nasvědčuje tomu, že jde o prominentní zaměstnance ve vyšší správní funkci (Prokop, Kroupa, Viktorin, pan Jeptiška a jiní) a bylo by možno je určit. Jejich platy však nejsou plně srovnatelné s výdělkem dělníků mincovny, a i když v řadě případů je známa jejich funkce (urburěř Lavička, urburěř Mates) i týdenní plat 36 gr., všech těchto 23 záznamů o platech správních zaměstnanců ve výši okolo 30 grošů týdně se do propočítávaných výdělků v kutnohorské mincovně l. 1516–1544 nezahnuje. S platy minciřů a pregéřů jsou plně srovnatelné jen platy trvale celoročně zaměstnaných štajgěřů a hutrytářů; platy nižších úředníků – urburěřů mají jen ilustrativní význam.

Kutnohorská mincovna pochopitelně zaměstnávala havíře a jiné důlní pracovníky. Kategorie štajgěřů měla zřejmě v pracovní náplni dozor na dolech na stříbro při předběžném stanovení množství a jakosti stříbrné rudy, kterou soukromé hutě erckafářů vykupovaly a pak dodávaly mincovně ve formě vytaveného stříbra. Výslovně se proto ve dvou případech tyto štajgěři označují jako "stejgýři kteří k dolům stříbrným přihlídnají", nebo jako "svrchní štajgěři" r. 1544 a 1517. Téměř vždy jsou štajgěři uvedeni při odchodu či při nástupu jmény, a u štajgěře Čaňury písař Jan Popovický obšírně zaznamenal při jeho znovunastoupení v listopadu r. 1544 (odešel v červnu téhož roku), že bylo provedeno na královu intervenci, a dokazuje tak závažnost jeho osoby a funkce i zájem krále Ferdinanda ("přiloženo jest Čaňura na stejgrství skrze urburěře a úřad horní a rozkázáno nám skrze písaře relací učiněné k stojecimu 24 gr. přiložit, pravíc, že jest to vůle krále Jeho Milostí"). Jde zřejmě o jednu z personálních plotich a intrik, které ve správě mincovny v Kutné Hoře byly častější než zdrávo. Mincovní štajgěři ve všech devíti případech dostávali mzdu 24 gr. týdně, jejich denní výdělek byl tedy 4 gr. č. a lze očekávat při

Individuálně zaznamenané mzdy a platy v týdenních kumulovaných platbách "stojecího pátečního" v l. 1516–1544 (kopy, gr. č.)

Rok	Hutrytější			Štejgější			Jiní zaměstnanci		Úpravy týdenních plateb "stojecí páteční"	
	týdenní mzda 14 gr.		týdenní mzda 12 gr.		týdenní mzda 24 gr.		počet záznamů	úhm mezd	záznamů	úhmná částka
	počet záznamů	úhm mezd	počet záznamů	úhm mezd	počet záznamů	úhm mezd				
1516	15	3, 30					1	12	6	48
1517	30	7		5	2		5	3, 36	4	38
1518										
1519	16	3, 44		1	24		1	30	4	25
1520	10	2, 20					2	54	2	8
1521	1	14								
1523			6				5	1, 34	2	8
1524			6				6	2, 48	11	39
1538			4				3	2, 38 ½	1	2
1544				3	1, 12					
Celkem	72	16, 48	16	9	3, 36		23	12, 12 ½	30	2, 48

srovnání se mzdami a výdělky nekvalifikovaných hutrytější značné rozdíly ve prospěch štejgější.

Z našeho hlediska nejzávažnější zaměstnaneckou kategorií kutnohorské mincovny v celém období 1516–1544 byli hutrytější, protože jejich mzdy a výdělky jsou doloženy v poznámkách o změně úhmu vyplacených mezd celkem v 88 případech a protože zaujímají v širokém rozpětí mincovních zaměstnanců mezní a pro srovnání s výdělky a mzdami skupin mincířů a pregější a se mzdami štejgější důležitou pozici. Rozsah pramenné základny mezd a výdělků hutrytější je velký, protože ze služeb královské mincovny běžně a bez překážek koncem týdne odcházeli a byli nahrazováni v dalším týdnu či později nově přijatými hutrytější, takže jejich fluktuace nejčastěji narušovala konzervativní mzdový úhm, zvaný "páteční stojecí". Jen výjimečně je proto mincovní písař znal jmény nebo je zaznamenával do svého záznamu o odchodu či nástupu do zaměstnání: i tak jsou tyto záznamy jedním z nejstarších dokladů dělnických jmen. Hutrytější většinou odcházeli z mincovny po jednom, a pouze v říjnu a v listopadu 1517 se stalo, že odešly větší skupiny pěti či šesti a tři hutrytější, a z mezd bylo tak odepsáno 77 a 42 grošů. Úbytek devíti hutrytější byl postupně nahrazen přijeťm nových, ale protože provoz mincovny nebyl nijak dotčen, je to současně svědectvím, že počet zaměstnaných hutrytější značně převyšoval 9 zaměstnanců. Intenzita fluktuace hutrytější v l. 1516–1544 je značná a počet odcházejících a nových hutrytější naznačuje, že v mincovně jich bylo zaměstnáno nejméně dvacet.

Tab. 37

Fluktuace hutrytější v Kutné Hoře v l. 1516–1544

Rok	Počet týdnů verkových register	Odcházející hutrytější snížení stojecího	Nově nastupující hutrytější zvýšení stojecího
1516	52	6	9
1517	52	16	14
1518	3		
1519	47	7	9
1520	23	7	3
1521	3		1
1523	11		
1524	11	5	1
1538	26	3	3
1544	37	1	3
Celkem		45	43

V Kutné Hoře tedy průměrně ročně devět hutrytější ze služeb krále odcházelo a devět jiných hutrytější bylo do královských služeb přijímáno. Jejich fluktuace byla vysoká, i když kolísající a především výjimečná. Žádná jiná zaměstnanecká kategorie vyplácená s hutrytější v "pátečním stojecím" zachovaných verkových re-

gister z l. 1516–1544 nemá tak krátkodobé zaměstnání a neruší tak často standardní výši mzdového úhmu likvidovaného mincovním písařem týdně. Kdyby odhad počtu zaměstnaných hutrytářů na 20 až 30 byl správný, pak by fluktuace postihovala asi třetinu všech hutrytářů. Tak enormní fluktuace je vysvětlitelná jen neformální snadností při ukončování pracovního poměru vždy koncem týdne, nebo lehkou nahraditelností odcházejících hutrytářů novými pracovníky a především tvrdostí a neúnosností špatných pracovních podmínek králových hutrytářů. Je tedy zřejmé, že hutrytář v Kutné Hoře tvořili svéráznou, velkou a především mobilní sociální skupinu osobně svobodných nekvalifikovaných dělníků. Od sezónně zaměstnávaných dělníků, havířů i ostatních zaměstnaneckých kategorií v kutnohorských dolech, hutích a mincovně je odlišovalo jejich účelné zařazení mezi kvalifikované a administrativní zaměstnance mincovny do jednoho mzdového úhmu, nazývaného mincovními písaři "stans" či "stojecí páteční". Toto zařazení je totiž svědectvím, že mzdy hutrytářů byly v mincovně pokládány za stejně smluvně zajištěné a pevně stanovené jako platy úředníků, písařů, urburců, štajgérů i dalších zaměstnanců mincovny, se kterými byli společně vypláceni patrně vždy v pátek ještě před ukončením pracovního týdne. Proto týdenní mzdy hutrytářů mají charakter platů a nebyly kráceny o aliquotní částku za nepracovní sváteční dny v jednotlivých týdnech. Pojem "stojecí" pod který byly zahrnovány v běžné praxi kutnohorských mincovních písařů i hutrytářů, byl používán ještě v 17. století např. pro platy profesorů university a kolejí v Praze, aby byla zdůrazněna stabilita platů na rozdíl od někdejších proměnlivých příjmů učitelů, kolísajících podle inkasa rent, poplatků, tax a jiných příjmových zdrojů kolejí před r. 1602.²⁸ Také pojem "stans" byl užíván v dalších staletích; např. r. 1668 byl jím označen fixní roční plat varhaníka jako právně vyšší a lepší forma proti běžnějšímu naturálnímu platu, podílu na desátých nebo propočítávaným platům ad hoc podle počtu svátků, mší či platu kantorovi.²⁹ Odlišení hutrytářů od mincovních a od pregérů či jiných krátkodobě zaměstnávaných dělníků a řemeslníků v mincovně vyšlo tedy především z fixace hutrytářských týdenních platů a mezd, zatímco ostatním byly týdenně propočítávány a likvidovány mzdy podle úkolových norem, odevzdávané práce, nebo počtu odpracovaných dnů. Týdenní platy a mzdy hutrytářů v Kutné Hoře, vsunuté mezi ostatní týdenní platy a přesně evidované mincovními písaři, jsou však také jedinými spolehlivými a přesnými informacemi, které poskytují kutnohorská verková registra k tak složité problematice sociálního postavení a pracovní náplně hutrytářů. Cesta k poznání dělnické kategorie hutrytářů tedy není možná bez dalšího pramenového studia.

Od ledna 1516 do ledna 1521 byli hutrytářé vypláceni ve všech 62 případech částkou 14 grošů týdně a bez odchylek jen tuto částku mincovní písař Pavel Podivický připisuje či odepisuje nastupujícím či odcházejícím hutrytářům ve svých týdenních mzdových úhmech – "stojecích pátečních". Tato číselná hodnota týdenní mzdy hutrytářů do r. 1521 se zásadně liší od týdenních platů všech ostat-

²⁸ O vyplácení profesorského platu "stojecího" viz Z. Winter, Karlova akademie za bouře stavovské, ČCM 69, 1895, str. 385.

²⁹ O částkách 20 zl., 6 zl., 3 zl. a 1 zl. ročně jako "stans varhanický" viz J. V. Šimák, Václav Karel Holan Rovenský, ČCM 69, 1895, str. 513.

ních zaměstnaneckých kategorií v mincovně tím, že není dělitelná šesti (24 gr. štajgérů, 36 gr. urburců apod.), ale sedmi. Týdenní platy pochopitelně u všech trvale zaměstnávaných řemeslníků, dělníků i ostatních pracovníků vycházely z jejich denních platů a z šestidenního týdne (4 gr. štajgérů, 6 gr. urburců apod.). Jediným vysvětlením hutrytářské anomálie 14 grošového týdenního platu je odlišná základna sedmidenního pracovního týdne místo šestidenního: pak by bylo třeba hledat hutrytáře v těch provozech kutnohorské mincovny, kde se pracovalo nepřetržitě i v neděli.

Vývojová dynamika v hraničních období 1516–1544, naznačená poklesem těžby a výroby mincovny, poklesem výdělků mincovních a pregérů a poklesem "pátečního stojecího", se projevila na hutrytářských mzdách nejzřetelněji a nejtvrději. Po pramenné mezeře jsou mzdy hutrytářů od ledna 1524 do prosince 1544 týdně likvidovány mezi ostatními platy zaměstnanců mincovny částkou jen 12 gr. týdně. Archivní pramen vypověděl v tomto případě poslušnost opět v nejméně vhodném okamžiku, protože mezi r. 1521 a r. 1524 byly týdenní platy a výdělky hutrytářů sníženy o celých 14%. Ani dobu tohoto mzdového opatření, ani jeho důvody nelze z dané pramenné základny verkových register zjistit, protože za r. 1522 chybí verková registra zcela, z r. 1521 se zachovaly jen první tři lednové týdenní verkové rejstříky a v zachovaných 11 týdenních verkových registrech r. 1523 nejsou v počtetných stavech hutrytářů a ve výši "stojecího pátečního" žádné změny. Datování drastického snížení týdenních platů a mezd hutrytářů, někdy r. 1524, i jeho důvody je teprve třeba hledat a vážít. Ať šlo ze strany mincovny o tvrdá úsporná opatření, či o prosté zkrácení pracovního týdne ze sedmi na šest dnů, či o diktát vyšší směnné hodnoty groše ze 7 bílých peněz na 9 bílých peněz, byla v tomto případě postižena ze všech zaměstnaneckých kategorií mincovny právě nejpočetnější skupina dělníků s nejnižšími mzdami. Toto závažné mzdové a sociální opatření úředníků kutnohorské mincovny, provedené se souhlasem krále Ludvíka, ilustruje nejlépe míru vykořisťování pracovní síly v Kutné Hoře a nezadá si nijak s obdobnými diktáty mezd, které známe z dějin dělnického hnutí před i po r. 1848. Tím důležitější je však poznat pracovní náplň hutrytářů, placených z pokladny kutnohorské mincovny v l. 1516–1544 nejprve 14 gr. a pak jen 12 gr. týdně, o níž zřejmě jako o samozřejmé verková registra zcela mlčí.

O tom, že by v Kutné Hoře při mincovně existovala početná skupina hutrytářů v počtu 20 až 30 osob, charakterizovaných velkou fluktuací, nízkou kvalifikací, vysokou mírou vykořisťování po čtáctiprocentním snížení týdenních mezd okolo r. 1524, zaměstnávaných králem trvale a vyplácených pevným týdenním platem z pokladny mincovny, se nezmiňuje ve svých studiích ani Em. Leminger ani V. Husa ani Z. Jelínek či jiní autoři, ač svou pramennou základnu, verková registra, přitom rozšířili o další prameny z archivu kutnohorské mincovny. Problematiku hutrytářů navíc již dosti jasně vytyčují ve svých kronikářských záznamech tři generace Práchnanů a jejich pokračovatel Mikuláš Dačický.³⁰ V r. 1501 byli v Kutné Hoře popraveni čtyři hutrytářé z větší skupiny tří erckaférů, hanykérů a více hutrytářů za blížie neoznačené provinění proti mincovně a mincmistrovi Bohuši Kostkovi.

³⁰ M. Dačický z Heslova, Prostopravda. Paměti, Praha 1955, str. 155, 193 a 228.

Kronikář přitom neopomněl vysvětlit obchodní náplň a techniku výkupu stříbných rud erckaféřů, ale pojmy hanykěf a hutrytěř nechal bez povšimnutí. Přece však je souvislost hutrytěřů s tavbou rud a výkupem rud jasně naznačena stejně jako nemožnost, aby se vykoupili formou pokuty místo trestu smrti či mrskání u pranýře, kterým se bohatí erckaféři vyhuli. Podle druhé zmínky kroniky Práchnanů byl r. 1546 podle hutrytěřů nazván jeden důl, a lze také z její stručnosti soudit na obecnou znalost pojmu hutrytěř. Kupodivu při líčení protestního shromáždění kutnohorských důlních zaměstnanců r. 1559 jsou jako hlavní dvě skupiny uvedeni havíři a hutníci. Pojem hutník zde zcela jistě neznamená někdejší majitele hutí na tavbu stříbné rudy, protože král Ferdinand po r. 1547 tyto soukromé stříbné hutě vykoupil a tavbu stříbné rudy zmonopolizoval ve své královské hutě. Po likvidaci hutníků - erckaféřů byl tedy v Kutné Hoře uvolněný pojem "hutník" použit pro někdejší hutrytěře. Hutrytěř stejně jako hutník byl tedy řadový dělník zaměstnaný v hutích při tavbě vytěžených stříbných a měděných rud a nazývaný původně nejspíš Hutreuter, hutní kopáč, obdobně jako dělník ve skladu uhlí, označovaný např. r. 1571 jako kolrejtr (pro odlišení s nadřazeným kolmístrem, správcem skladu uhlí).³¹ Není proto divu, že při líčení pracovního procesu v kutnohorské mincovně u Em. Lemingera a V. Husy není pro profesi hutrytěřů místo.

Mezi mincovní zaměstnance byli hutrytěři mincovními písaři zahrnuti právem jako královi zaměstnanci v jeho hutích, které s mincovnou měli společnou správu a společně naturalní i peněžní účty některých typů. Jejich svéráznost a odlišnost od všech zaměstnanců mincovny byla i v tom, že měli nespécializovanou pracovní náplň proti pregnantně odlišeným osmi pracovním postupům kutnohorské mincovny, jak je lze rekonstruovat jak z verkových register z l. 1516–1544, tak i z běžné literatury.

Tab. 38

Pracovní procesy a zaměstnanci kutnohorské mincovny v 16. století

Pracoviště, provoz	Pracovní náplň	Označení dělníků
I. přenáma, prengad	přepalování stříbra	preněř, přepalovač
II. kernáma, kemhauz, zmíma	změní mědi	kemér, zmíč
III. sléváma, gysáma, gosa	tavba, sázení verku	verkmistr
IV. sléváma, gysáma, gosa	lití cánů	slévač, kysař, gosař, barchaník
V. mincířský lůn, šmitna	střihání střížků z cánů	mincíř
VI. mincířský lůn, šmitna	roztepávání střížků	mincířův knap, robenec

³¹ A. Rezek, Dačického Paměti, ČČM 62, 1888, str. 216, s formulací: "...nějaký Filip driáčník, Němec, byv kholrejtharem".

Tab. 38 – pokračování

Pracoviště, provoz	Pracovní náplň	Označení dělníků
VII. bělíma, lora, vajskomora	bělení střížků	lorýř, bělič
VIII. pregéřská stolice, ražebna, preghauz	ražba mincí	pregéř, razič

S funkcí hutrytěřů mimo mincovnu v tavební fázi není v rozporu pět zmínek, které o hutrytěřích v l. 1504–1533 nalezl Em. Leminger.³² První zpráva z r. 1504 konstatuje v prengrecních registrech výplatu odměny 2 kop "hutrajtěřom" a je pak v příštím roce zpřesněna při výplatě 30 grošů "hutrajtěřom starším třem" za dozor při "puchování uhlí v hertu". Zajímavá a závažná je nalezená zmínka o pořízení 40 kolků na odběrní známky "hutrajtěřom k cejchování" z r. 1516. Údaje o synovi Prokopa "hutrajtěře", přijatém r. 1525 mezi mincířské robence, a o místnosti ve Vlašském dvoře, "kde se každou neděli hutrajtěři scházejí" z r. 1533 opět ukazují na úzké spojení hutrytěřů s provozem mincovny. Em. Leminger nepokládal za důležitou další zmínku z r. 1504, kterou potom publikoval Z. Jelínek³³ a která zpřesňuje představu o pracovní náplni hutrytěřů při tavbě rudy. Vyplacená odměna 1 kopy gr. "hutrajtěřom starším třem" byla zdůvodněna "od přibhlédání, když se rudy dělaly v hutě královské".

Všechny tyto zmínky v pramenech časově blízkých sledovanému období 1516–1544 tedy potvrzují, že hutní dělníci v Kutné Hoře byli v 1. polovici 16. století běžně nazývaní hutrytěři (případně hutrajtěři, hutrychteři apod.), měli svou vlastní organizaci se třemi staršími v čele a pracovali při tavbě stříbné rudy a měděné rudy ve mzdě u samostatných erckaféřů i v králově hutě, řízené královým šafářem, i v králových měděných hutích, přičleněných k mincovně. Hutníci byli pochopitelně v Kutné Hoře daleko početnější než skupina 20–30 královských hutrytěřů a spolu s havíři a s uhlíři tvořili aktivní jádro všech akcí a tisícových shromáždění při tak početných příležitostech šikanů, zlořádů a otevřeného odporu v neklidné Kutné Hoře.

Ke zvláštnostem sociální problematiky dolů, hutí a mincovny v Kutné Hoře patří užívání pojmu "úřad" pro pracovní funkce v bezprostřední hutní a mincovní výrobě, například i pro dýmače v přenámě (r. 1552).³⁴ Běžné, ale kuriózní označení pracovních profesí všech stupňů kvalifikace jako úřady je v Kutné Hoře dokladem o vysokém hodnocení odbornosti hutního a mincovního dělníka i o vážnosti vůči přijímacímu řízení se zkušebními obdobími a současně o právním smluvním zajištění dělníka - úředníka s přesnou funkcí. Kutnohorští "úředníci", zaměstnaní ve všech pracovních postupech hutí a mincovny, jsou obdobou králových úředníků a služebníků, který si pro své dvorské profese - úřady vybíral nejvýhodnější kandidáty podle

³² Em. Leminger, l. c., str. 122, pozn. 3 a 10 a str. 191 a 70.

³³ Z. Jelínek, l. c., str. 153.

³⁴ Em. Leminger, l. c., str. 7, pozn. 14.

své vůle a na dobu trvalou či dočasnou. Také mincovní písař ve svých verkových registrech r. 1538 důsledně místo pojmu hutrytěř užíval pojem "úředník", protože v hutrytěřích správně viděl držitele pracovních funkcí - úřadů, vybrané podle schopností a podle smlouvy. Jeho zápis např. pro týden 26. leden - 1. únor 1538 Adorate 4 proto zní:

"Na stojecí páteční 17 kop 17 gr.
Schází na jednom úředníku který umřel 12 gr.
Přiložen jiný úředník jménem Radlička"

Písařův nástupce se již r. 1544 vrátil k dřívějšímu pojmu hutrytěř. Nepochopený a skutečně překvapivý termín "úředník" v provozu hutí a mincovny pro dělníky všech kategorií i nesprávně pochopené pramenné souvislosti zavedly i zkušeného interpreta k výkladu, že hutrytěř byli "královští úředníci, kteří dohlíželi v hutích na tavbu stříbrné rudy."³⁵ Proto je příklad kutnohorských hutrytěřů dalším dokladem o složité třídě a sociální situaci v dolech, hutích a mincovnách v Kutné Hoře a o vysoké vypovídací pramenné hodnotě verkových register i o nutnosti jejich příštího komplexního zpracování s dalšími prameny.

11. Sbrnutí výsledků studia mezd v kutnohorské mincovně v l. 1516-1544

Jedenáct zachovaných spolehlivých verkových register kutnohorských mincovních písařů z l. 1516-44 eviduje celý provoz mincovny po dobu 265 týdnů s přesností a s účetní technikou danou individualitami svých původců, písařů Pavla Podivického, Jana Šáše, Matouše Hány a Jana Popovického. Jejich provozní účty jsou ideálním východiskem pro poznání celého objemu výroby v mincovně, protože informují o výkupu stříbra, o změně mědi, o tavných mincovních kovů a o postupu ražby mincí od lití cánů a výroby střížků až po výstupní kontrolu 79 miliónů ražených mincí, daných z kutnohorské mincovny do oběhu. Protože navíc evidují i všechny osobní a věcné platby, umožňují porovnat cenu těchto nových mincí (204326 kop gr. č.) s úhmem vyplacených úkolových mezd a týdenních platů mincířů, pregěří, hutrytěřů a ostatních zaměstnanců mincovny (18751 kop) a ukazují (tab. 1) mimořádně nízký podíl osobních nákladů a variabilního kapitálu (9 %) na ceně výrobků, zcela zanikajících vedle vysokých cen surovin, stříbra, mědi a dřevěného uhlí. Oběživo a ražby českých mincí v 16. století jsou již objasněny posledními pracemi J. Háskové a E. Šimka³⁶ zvláště pro období se zpřesněnými verkovými registry v Kutné Hoře po r. 1554 a pro ostatní české mincovny, ale vůči staršímu období kutnohorské mincovny l. 1472-1554 s nescítanými týdenními verkovými registry začíná česká numismatika svůj dluh teprve postupně splácet. Šetření o mzdách

³⁵ Z. Jelínek, l. c., str. 153, pozn. 60a.

³⁶ E. Šimek, Drahé kovy a česká mince 16. století, Sbor. NM v Praze, řada A. Historie, sv. XXV, 1971: týž, Česká mince v peněžním oběhu 2. poloviny 16. století, Studie ČSAV č. 5, 1972, a týž, Ražba mince v Čechách v druhé polovině 16. století, ČSČH 22, 1974, str. 229-256.

v kutnohorské mincovně v l. 1516-44 se proto nemohla opřít o hotový obraz kapacity a výroby mincovny. Pracná excerptce údajů o počtu ražených mincí a o výplatách mezd ve všech týdenních pěti a pak dvou dílčích podúčtech uvnitř verkových register podle druhů vykupovaného a zpracovaného stříbra zachovala úmyslně složitou a málo přehlednou strukturu pramene. Shromážděné měsíční údaje o množství ražených mincí podle těchto podúčtů (tab. 2 až 8) budou zato dobře použitelné při každých dalších šetřeních o technice a ekonomice kutnohorské mincovny v období 1516-44. Z objemu výroby 79 miliónů kutnohorských mincí sledované měsíc po měsíci od ledna 1516 do prosince 1544 a shmuté podle měsíců a druhů mincí (tab. 9 a 10) je nejlépe vidět, jak sice jednostranná, ale přece plně instruktivní je volba tohoto ukazatele objemu výroby proti propočtům hřiven vykoupěného stříbra a vsazeného mincovního kovu. Na křivku měsíčních počtů ražených mincí měl totiž rozhodující vliv výběr druhu ražených mincí v období 1516-44, kdy kutnohorská mincovna prošla jak obdobím stereotypu ražby bílých peněz (1516-21), tak obdobím vyvážené ražby všech mincovních druhů, grošů, bílých peněz a haléřů (1523-24) i obdobím s opačným stereotypem ražby grošů (1538-44). Mincovna dávala tak do oběhu měsíčně buď skoro 2 milióny bílých peněz, či okolo miliónu všech tří mincovních druhů, nebo jen okolo 100 000 kusů grošů. Vcelku je proto období 1516-44 jednoznačně charakterizováno velkou převahou (86 %) bílých peněz z celého souboru 79 miliónů ražených kutnohorských mincí (tab. 11) s vysokou týdenní kapacitou mincovny, razící asi 400 000 bílých peněz, nebo 700 000 haléřů, nebo 30 000 grošů týdně (tab. 12).

Vysoký ekonomický a politický význam kutnohorské mincovny se projevil i ve výsadním postavení bezprostředních výrobců kutnohorských mincí, mincířů a pregěří, kteří si od 14. století uměli prosadit pro sebe i pro české krále výhodné a závazné úkolové mzdy, zakotvené s dalšími organizačními a finančními výhodami v královských privilegích. Úkolové mzdy za rozstřihání cánů, výrobu mincovních střížků, bělení střížků a ražbu mincí naprosto ustmuly po dvě a půl století na výši 2 grošů a 3 grošů za střížky ve váze jedné hřivny a 1 groš či 2 groše za ražbu mincí ve váze jedné hřivny. Teprve se změnou českého mincovního systému králem Ferdinandem se podařilo r. 1548 snížit staré úkolové mzdy mincířů a pregěří na polovici a na této výši pak v kutnohorské mincovně zůstaly po celé 16. století (tab. 13 až 15). Výdělků kutnohorských mincířů v l. 1515-44 byly však překvapivě vysoké, i při zastaralosti jejich úkolových mezd, překonaných pokračující inflací českých grošů. V jednotlivých podúčtech verkových register je možno sledovat platy všech sedmnácti mincířů (tab. 16, 17, 19 a 20), platby mincířům týden po týdnu a měsíc po měsíci, stejně jako výrobu jejich střížků. Zřetelný pokles mincířských výdělků, synchronizovaný s poklesem těžby stříbra v Kutné Hoře v 2. čtvrtině 16. století, měl dalekosáhlé důsledky, zdegradoval mincířský kolektiv a znehodnotil jejich mincířské lůny (tab. 22) na polovici jejich ceny. Mincířské výdělků klesaly od 125 grošů týdně až na pouhých 22 grošů v r. 1544 (tab. 18 a 21). Rozdíl mezi mírou výdělkových možností mincířů (pětina) a mezi jejich majetkoprávním úpadkem (polovina) je vysvětlitelný alespoň zčásti existencí mzdových příplatků mincířům ve formě mincovního kovu, přidávaného kolektivu mincířů buď zdarma jako "pomoc", nebo prodávaného za výhodnou cenu 64 grošů za hřivnu. Kutnohorskí mincíři v l.

1516–44 odčerpali tak ke svým peněžním mzdám z provozu mincovny celkem 1136 hřiven mincovního kovu (*tab. 23*), a o hodnotu mincovního kovu (1 553 kop) je proto třeba zvýšit jejich výdělků (7 790 kop), evidované v peněžní části verkových register, kde je tedy evidováno jen asi 83% (*tab. 24*) jejich skutečných příjmů. Patrně toto mzdové nadlepení, jehož váha při vzestupu cen mincovního kovu ještě stoupla, zbrzdilo úpadek cen minciřských lúnů a způsobilo, že výdělků minciřů i r. 1544 neklesaly tak katastrofálně. Minciři si navíc v obdobích konjunktury dokázali vynutit od krále a od správy mincovny pro svou organizaci týdenní příplatky ke svým úkolovým mzdám (70 grošů týdně při ražbě bílých peněz a ještě více při ražbě haléřů), které byly trvale započítávány do jejich týdenních výplat (*kap. 8*).

Kutnohorskí pregéři měli za ražbu mincí také ustanovené pevné úkolové mzdy ve výši proti minciřům zhruba poloviční a za ražbu 1000 mincí dostávali vždy 3 gr. při ražbě bílých peněz a haléřů nebo 11 gr. při ražbě grošů (*tab. 25*). Finanční pomoci kolektivu pregéřů, zahnuté účetně též do výplat úkolových mezd, byly však podstatně nižší než mzdové přídatky minciřům. Také výdělků kolektivu třinácti pregéřů, odlišované v jednotlivých měsících podle druhů mincovního stříbra (*tab. 26, 27, 29*), klesly v období l. 1516–44 na pětinu shodně s výdělků minciřů (*tab. 28 a 30*) ze 103 gr. týdně na asi 21 gr. týdně. Ve skutečnosti byli pregéři poklesem výdělků v kutnohorské mincovně postíženi daleko tvrději než minciři, protože nedostávali formou "pomoci" pro svůj kolektiv žádný mincovní kov zdarma a za celé období odkoupili jen nepatrné množství (12 hřiven) kovu (*tab. 31*). Srovnání poklesu výdělků minciřů a pregéřů (*tab. 32*) ukazuje, že pro oba kolektivy kutnohorské mincovny skončila doba konjunktury a vysokých výdělků někdy v r. 1524. Složitý vztah minciřů k jejich knapům a robencům a vztahy pregéřů k jejich placeným pomocníkům, které z verkových register nelze nijak blíže osvětlit, byly zřejmě v období náhlého poklesu výdělků a výroby kutnohorské mincovny ještě více zkomplikovány a zosřeny.

Proti úkolovým mzdám minciřů a pregéřů by teoreticky neměly být dotčeny a sníženy ostatní stále týdenní platy zbylých zaměstnanců kutnohorské mincovny v l. 1516–44, postížené poklesem těžby stříbra a ražby mincí. Celotýdenní úhmy mezd a platů všem administrativním i výrobním zaměstnancům mincovny, vyplácené mincovním písařem, byly v jejich verkových registrech evidovány jako "páteční stojecí" či "stans". Přece však ukazují tyto konstantní výplaty, shnuté opět podle jednotlivých měsíců a let (*tab. 33 a 34*), po r. 1522 a r. 1544 výrazný pokles o 23% a 38% (*tab. 35*). Jakou cestu našla správa mincovny, aby snížila i stále a smluvně zajištěné týdenní platy, ukázal rozbor ojedinělých zmínek, kterými písaři vysvětlovali změny ve výši týdenních mzdových úhmů (*tab. 36*): snížila týdenní platy hutrytářů (hutníků) mezi r. 1531 a 1524 ze 14 grošů na 12 grošů. Tímto mzdovým diktátem a nepochybně i dalšími podobnými opatřeními vyřešila mincovna své potíže, dané poklesem výroby. Výdělků hutrytářů klesly tak o 17%. Hutrytáři nezapadají do žádného z výrobních procesů mincovny (*tab. 38*) a verková registra jen prokazují jejich vysokou fluktuaci 9 osob ročně (*tab. 37*). O jejich pracovní náplni, i když jsou pojata mezi královské zaměstnance kutnohorské mincovny, verková registra nepodávají ani nejmenší informaci a jen označení "úředníci" místo pojmu hutrytáři při platbách r. 1538 zdůrazňuje jejich kvalifikaci a výběr pro hutrytářskou funkci. Jen kombinací několika jiných zmínek v pracích Em. Lemingera a Z. Jelín-

ka lze hutrytáře ztotožnit s hutníky z období po r. 1550, kdy se tento pojem uvolnil po výkupu soukromých hutí v Kutné Hoře a po odchodu jejich majitelů, hutníku. Hutrytáři (pův. Hutreuter) byli tedy řadová královská zaměstnanci v jeho hutě na stříbro a v hutě na měď v Kutné Hoře, jejichž finanční a odborná práva byla, stejně jako správa mincovny, svěřena mincovním úředníkům a písařům. Mzdy asi 30 královských hutrytářů v období 1516–55 jsou nejnižšími mzdami ve verkových registrech evidovanými.

Čeští králové Ludvík a Ferdinand zaměstnávali v l. 1516–44 ve své mincovně v Kutné Hoře 30 minciřů a pregéřů a jejich pomocníky a ve svých hutích asi 30 hutrytářů a museli vůči nim realizovat prostřednictvím svých finančních poradců a aparátu komory v Praze a správy mincovny opatrnou a moudrou, i když pro sebe výhodnou mzdovou politiku. Důsledky neuváženého prostoduše vykoňšovatelského postupu vůči minciřům, pregéřům a hutrytářům i ostatním zaměstnancům v Kutné Hoře by byly zcela neúměrné úsporám na vyplacených mzdách. Všichni tyto zaměstnanci byli totiž osobně svobodní a prudký rozvoj těžby stříbra a ražby mincí v Evropě a vysoká poptávka po hutních a mincovních dělnících by jim dovolila okamžitý odchod ze znevýhodněné Kutné Hory, nehledě na drobné protiakce, krádeže, poškození standardní kvality a vzhledu mincí, které mohli nespokojení minciři, pregéři, hutrytáři a další zaměstnanci realizovat. Plynulost provozu královské mincovny a hutí i prestiž vysoce kvalitních českých mincí tedy ovlivnila nepochybně královskou mzdovou politiku v Kutné Hoře, a pokud to jen bylo možné, trpěla vysoké výdělků a mzdy. Královská mincovna a hutí v Kutné Hoře, představující snad největší feudální manufakturu své doby, tedy musela i uprostřed feudálního společenského zřízení počítat s ryze kapitalistickými výrobními a politickými faktory své mzdové politiky, a je jí proto třeba po zásluze věnovat pozornost. Verková registra kutnohorské mincovny z l. 1516–44 informují o realizaci královské mzdové politiky, kterou tři sledované zaměstnancké kategorie minciřů, pregéřů a hutrytářů pocítily snížením svých výdělků nejdrastičtěji. (Viz *tab. 39*, str. 96)

Konečný výsledek šetření o mzdách a výdělcích tří zaměstnanckých kategorií v Kutné Hoře ukazují relativní i absolutní propastné rozdíly mezi výdělků preferovaných minciřů a pregéřů a mezi výdělků daleko méně kvalifikovaných hutrytářů, kterým královská mincovna a hutí poskytovaly celoroční pracovní příležitost. Ve mzdách minciřských a pregéřských skupin v kutnohorské mincovně byly tak správně nalezeny mezní dělnické výdělků období konjunktury, kdy se změnila někdejší protěžování minciřů a pregéřů v monopolní držitele pracovního oprávnění v mincovně a v bohaté zaměstnavatele, vykoňšující své někdejší pomocníky. I u druhého pólu kutnohorských královských zaměstnanců, u dělníků v hutích, nelze vyloučit určitá mzdová zvýhodnění, dikтовaná snahou udržet je i za vzrostlé poptávky na trhu pracovních sil. Pro dějiny mezd a cen je proto možné s výhradami danými opatrnou mzdovou politikou vzít za plně komparabilní týdenní výdělků pro období konjunktury, končící právě okolo r. 1524:

hutník
minciř s 2 pomocníky
pregéř s 1 pomocníkem

14 gr. č. týdně
147,8 gr. č. týdně
103,4 gr. č. týdně

Srovnání propočtených týdenních, ročních a denních výdělků mincířů, pregéřů a hutrytářů v Kutné Hoře v l. 1516–1544

Období rok	Týdenní výdělky			Roční výdělky (kopy, gr. č.)				Denní výdělky (gr. č.)			
	mincířů bez příd. kovu	pregéřů	hutrytářů	mincířů bez příd. kovu	mincířů včetně příd. kovu	pregéřů	hutrytářů	mincířů bez příd. kovu	mincířů včetně příd. kovu	pregéřů	hutrytářů
1516–24	125,5	103,4	14,0	108,46	128,5	89,36	12,8	20,9	24,9	17,2	2,3
1538	72,3	55,4	12,0	62,39	76,26	48	10,24	12,0	14,5	9,2	2,0
1544	22,7	21,3	12,0	19,40	41,15	18,27	10,24	3,7	7,9	3,5	2,0

Shodou okolností do zkoumaného období 1516–44 spadá prudký pokles těžby stříbra a ražby mincí v Kutné Hoře, takže vývoj mezd a výdělků po roku zlomu dostal dynamiku, která v strnulých cenových a mzdových poměrech 15. a 16. století nemá u nás obdoby. Kritickou situaci mincovny signalizují verková registra mincovny jako náhlé a značné poklesy výdělků mincířů, pregéřů a hutníků, které však nelze zachytit a sledovat v takové přesvědčivosti a přesnosti jako výdělky a mzdy v období 1516–24. Mzdová sonda, vybraná ve shodě s programem pražské skupiny pro dějiny cen a mezd k r. 1525, tak ukázala na složitost vývoje a mzdové politiky v Kutné Hoře a stala se přínosem nejen pro studium mezd propočtem týdenních výdělků minimálních (14 grošů) i maximálních (okolo 50 grošů na člena skupin mincířů a pregéřů), ale i pro sociální problematiku českého mincovnictví a snad i pro české dějiny období okolo r. 1525. Smlouva osmi kutnohorských mincířů ze 17. srpna 1524 o jejich kolektivním odchodu ze služeb krále v Kutné Hoře a o přijetí zaměstnání v mincovně v Kremnici či jinde, kterou V. Husa publikoval,³⁷ si zaslouží pečlivou interpretaci právě pro časovou shodu s obdobím poklesu výdělků mincířů v Kutné Hoře, se začátkem krize v produkci stříbra a se zřejmě daleko širší ekonomickou základnou krize, vrcholící německou selskou válkou r. 1525: je nejspíše protikrizovým aktem nespokojených svobodných mincovních dělníků, kteří řešili neúnosnost snížení výroby a výdělků a nesouhlas s královou mzdovou politikou odchodem za lepšími mzdami a výdělky, než jaké r. 1524 mohla mincovna v Kutné Hoře poskytnout.

Ze závěrečného shmuťí všech propočtů o objemu výroby mincí a o týdenních výdělcích dělníků v kutnohorské mincovně v období 1516–1544 je nejlépe vidět, jaké bohatství informací je uloženo ve verkových registrech písařů mincovny a jak početné problémy ekonomické, mzdové i sociální jimi jsou dokumentovány.

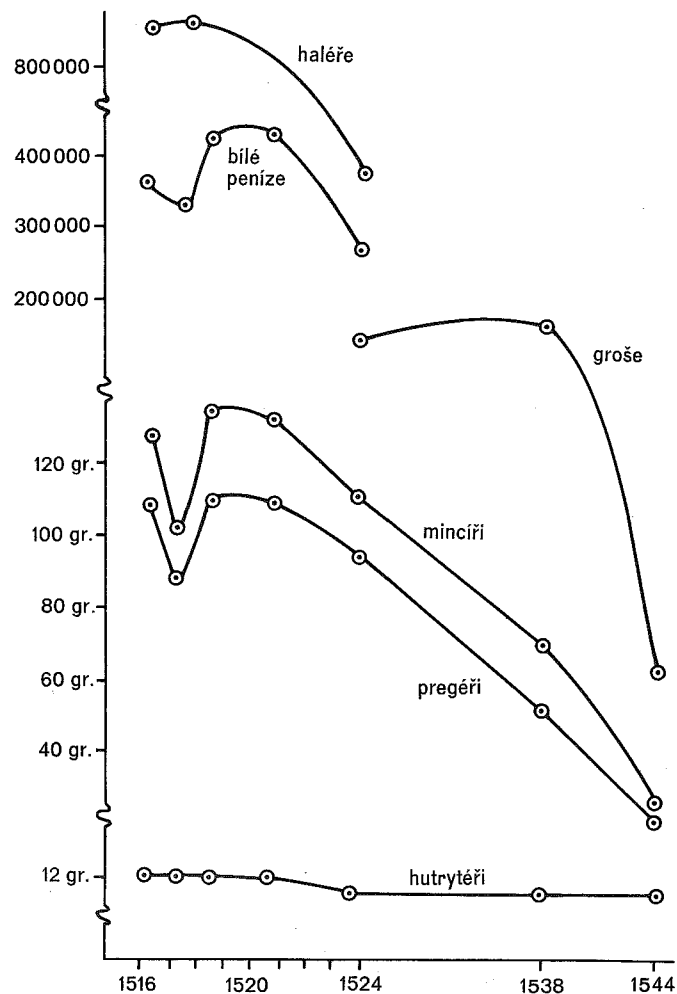
Tab. 40

Přehled ražby mincí a výdělků v kutnohorské mincovně v l. 1516–1544

Rok	Průměrné počty ražených mincí za týden (kusů)			Průměrné týdenní výdělky (gr. č.)		
	bílé peníze	haléře	groše	mincířů	pregéřů	hutrytářů
1516	374783	732548		128,2	110,7	14,0
1517	322469	775946		104,9	89,2	14,0
1518/19	419287			134,8	111,7	14,0
1520/21	421009			132,0	110,2	14,0
1523/24	278057	342150	30230	111,4	94,8	12,0
1538			31326	72,3	55,4	12,0
1544			12227	22,7	21,3	12,0

³⁷ V. Husa, l. c., str. 96–97, pozn. 9.

Závislost vydělků v mincovně na objemu výroby a na počtu ražených mincí je logická a samozřejmá: nejjednodušeji je možno vyjádřit rovnoběžnost vývoje výroby a vydělků graficky.

Graf. 2. Pokles výroby a výdělků v kutnohorské mincovně v l. 1516–1544 (kusy a gr. č.)

I prosté šetření o výši výdělků a mezd tří zaměstnaneckých kategorií v kutnohorské mincovně okolo r. 1525 tak dostalo širší platnost a komparativní zázemí, i když obecnější problematika souvislosti rozsahu a úpadku kutnohorské těžby stříbra, sociálních bojů dělníků v dolech, v hutích a v královské mincovně v Kutné Hoře okolo r. 1525 a období sociálního vývoje v Německu a krize homictví na Slovensku právě v téže době mohly být jen naznačeny.

Produktionsvolumen, Löhne und Verdienste in der Münzstätte von Kutná Hora in den J. 1516–1544

Produktionsvolumen, Löhne und Verdienste in der Münzstätte von Kutná Hora in den J. 1516–1544 lassen sich aufgrund von 265 Wochenabrechnungen der Münzstätte, den sog. Münzwerk-Registern, berechnen. Die Münzschreiber evidierten darin Menge und Preis des für die Münzstätte angekauften Silbers, Menge des Münzmetalls, Stückzahlen der geprägten Münzen und alle persönlichen und sachlichen Ausgaben für den Münzbetrieb. Die Wochenabrechnungen sind für die Jahre 1516–20 fast komplett erhalten, aus den Jahren 1623–24 haben sich nur 22 Münzwerk-Register erhalten, aus dem Jahre 1538 bloss 26 und aus dem Jahre 1544 bloss 37. Die Münzwerk-Register der königlichen Münze in Kutná Hora haben hohes buchhalterisches Niveau, sind in fünf Subkonten je nach der Art des aufzukaufenden und zu bearbeitenden Silbers gegliedert und bildeten die Unterlage für die jeweils halbjährige Abrechnung in der Böhmisches Kammer in Prag; diese Abrechnungen haben sich nicht erhalten. Alle erhaltenen Münzwerk-Register aus den Jahren 1516–1544 erfassen die Produktion von insgesamt 79 058 716 Stück Münzen, die von der Münzstätte in Umlauf gebracht wurden; ihr Gesamtwert betrug 20 4326 Schock Prager Groschen, die ausgezahlten Löhne erreichten eine Gesamthöhe von 18 751 Schock (Taf. 1). Die durchschnittlichen Stückzahlen der wöchentlich von der Münzstätte in Umlauf gebrachten Münzen sind ab 1516 (Taf. 2–10) anfänglich stabil (rund 400 000 weisse Pfennige oder 750 000 Heller), aber im Zeitraum 1523–24 verringerte sich das Produktionsvolumen der Münze in Kutná Hora etwa auf die Hälfte und die Münze begann auch Groschen zu prägen (rund 30 000 Stück wöchentlich), aber allmählich in geringerem Ausmass (i. J. 1544 rund 120 000 Stück wöchentlich). Die Produktion der Münzstätte von Kutná Hora war für die Prägung von weissen Pfennigen eingerichtet, und die Struktur aller in den erhaltenen Wochenregistern der Münzstätte evidierten Münzen zeigt einen kleinen Anteil der Groschen im Zeitraum 1516–1544 (Prägung von Weisspfennigen 86,5%, von Hellem 11,9% und von Groschen nur 1,6%, Taf. 11). Die Akkordlöhne der Münzer für die Herstellung der Schrötlinge im Gewicht von einer Mark wurden in der Münze von Kutná Hora i. J. 1408 festgesetzt und galten bis zum J. 1548, als grundsätzlich ein Umschwung in der Produktionsorganisation der Münzstätte durch den Eingriff Ferdinands I. eintrat (Taf. 13–15). Im Zeitraum 1516–1544 erhielten die Münzer für 574 hergestellte Schrötlinge von Weisspfennigen 3 Groschen als Lohn, für 630 Hellerschrötlinge auch 3 Groschen und für 88 Groschenschrotlinge 2 Groschen. Die Münzwerk-Register schlüsseln das den Münzern zur Verarbeitung zu Schrötlingen übergebene Münzmetall individuell für jeden der 17 Münzer auf, aber die Lohnauszahlung erfolgte mit einem Betrag für das ganze Münzerkollektiv. Die Münzer in Kutná Hora hatten eigenen Besitz, ihre eigene Kanzlei und Organisation mit Rechten ähnlich wie in Italien, Frankreich und Deutschland. Die wöchentlichen Lohnauszahlungen an die Münzer (Taf. 16–20) sind die grössten Rechnungsposten der Münzstätte, haben jedoch nach dem J. 1524 sinkende Tendenz in Übereinstimmung mit dem Rückgang der Silberförderung und der Münzproduktion in Kutná Hora; i. J. 1538 entfiel auf einen Münzer ein Wochenverdienst von nur mehr 72 Groschen anstelle der ursprünglichen 125 Groschen. Der Rückgang der Einkommen der Münzer in Kutná Hora äusserte sich seit dem J. 1533 auch in einem Rückgang der Kaufpreise für ihre Münzwerkstätten (sog. „mincířské

lány") von 135 Schock Groschen auf 100 Schock und später sogar auf 52 Schock Prager Groschen (Taf. 21). Das Kollektiv der 17 Münzer in Kutná Hora erhielt von der Münzstätte abgesehen vom Lohn unentgeltlich einen Zuschuss an Münzmetall, die sog. "Beihilfe" ("pomoc") in der Höhe von 2 Lot wöchentlich für jede der 17 Münzwerkstätten und konnte darüber hinaus von der Münze weiteres Münzmetall um einem vergünstigten Preis von 64 Groschen je Mark abkaufen. So erwarben die Münzer in der Jahren 1516–44 zu ihrem Lohn noch insgesamt 606 Mark Münzmetall umsonst und 530 Mark abgekauften Metalls (Taf. 22 und 23 und um deren Wert müssen ihre Geldeinkünfte erhöht und das Ausmass des Lohn- und Einkommensrückgangs gesenkt werden (Taf. 24). Bei den nach Akkordnommen berechneten Lohnauszahlungen an die Münzer wurden die Löhne wöchentlich um regelmässige Beträge und Zuschüsse an das Münzwerkerkollektiv erhöht (70 Groschen, 12 Groschen u. a.). Auch die Akkordlöhne der 13 Präger in Kutná Hora nahmen ihren Ausgang von der Prägung des Bildes auf den Münzen im Gesamtgewicht einer Mark, bewegten sich jedoch in halber Höhe: sie erhielten 1 Groschen für die Prägung von 88 Groschen, 2 Groschen für die Prägung von 574 weissen Pfennigen und 2 Groschen für die Prägung von 630 Hellem (Taf. 25). Der Rückgang der Silberförderung und der Münzproduktion traf die Präger empfindlicher als die Münzer, ihre Einkommen verringerten sich etwa auf ein Fünftel von einem durchschnittlichen Wochenlohn je Präger von 103 Groschen auf 21 Groschen (Taf. 26–30), wurden auch nicht durch Zuschüsse an unentgeltlichem Münzmetall und durch Beihilfen an das Kollektiv ausgeglichen; auch hatten die ihnen abverkauften 12 Mark verbilligten Münzmetalls unbeachtliche Bedeutung (Taf. 31). Gegenüber dem raschen Rückgang der Einkommen und der den Münzern und Prägern ausgezahlten Löhne hatte die dritte Postzahl ausbezahlter Wochenlöhne und – gehalten an die übrigen Angestellten der Münzstätte nur langsam sinkende Tendenz (Taf. 32–35 und Diagram 1), wengleich sich der Rückgang der Silberförderung und der Münzproduktion hätte gleichwertig auswirken müssen. Die Auszahlung der Löhne an diese übrigen Angestellten der königlichen Münzstätte ist in den Münzwerk-Registern weder auf Einzelpersonen noch auf Gruppen aufgeschlüsselt. Aus vereinzelten Erwähnungen geht aber hervor, dass in einer Buchhaltungs-Postzahl wöchentlich die Gehälter und Löhne der Beamten, Schreiber, Giesser und sonstigen Angestellten zusammengefasst sind (Taf. 36). Niedrigste in der Münzstätte von Kutná Hora ausbezahlte Angestellten-gruppe waren die sog. Hüttereuter, Hüttenarbeiter ("hutrytéři"), und bei den zahlreichen Änderungen in ihrer Zahl wird ihr regelmässiger Wochenlohn von 14 Groschen bis zum J. 1524 erwähnt, der dann nur mehr 12 Groschen betrug. Aus den Registern ergibt sich die starke Fluktuation der Hüttereuter, hingegen findet sich darin kein Anhalt für eine genaue Ermittlung ihres Arbeitsauftrags: sie gehörten nicht zu den Arbeitern der Münzstätte (Taf. 37 und 38) und waren Angestellte des Königs in seinen Hüttenwerken zur Verarbeitung von Kupfer- und Silbererz in Kutná Hora. Die Präger, Münzer und Hüttereuter hatten in der königlichen Münze und in den königlichen Hüttenwerken in Kutná Hora im Zeitraum 1516–1544 ganzjährige Beschäftigung gesichert. Ihre durchschnittlichen Wocheneinkünfte verringerten sich nach und nach, da sie vom Ausmass der Silberförderung und vom Münzbetrieb abhängig waren. Irgendwann um das J. 1524 endete nämlich die Periode der Spitzenförderung und Hochkonjunktur in Kutná Hora und es kam zu einem dauernden Rückgang der Silberförderung, des Produktionsvolumens in den Hüttenwerken und so auch des Volumens der Münzproduktion. Eine Sonde in die erhaltenen 265 Münzwerk-Register der Periode 1516–1544 sollte für die Erfordernisse des Preis- und Lohnstudiums in Böhmen durchschnittliche Wochenlöhne und – verdienste der drei Angestelltenkategorien in Kutná Hora für den Zeitraum um das J. 1525 auf dem Hintergrund der Entwicklung der Münzproduktion aufzeigen. Die berechneten Wocheneinkünfte des Münzers und seiner beiden Gehilfen von 147 Groschen, des Prägers mit einem Gehilfen mit 103 Groschen und eines Hüttereuters allein mit 14 Groschen (Taf. 39 und 40 sowie Diagramm 2) sind vollauf vergleichbar und verlässlich. Überdies präzisierte die Lohnsonde trotz ihrer nicht allzu grossen zeitlichen Spannweite die Kenntnisse vom Produktionsregness in Kutná Hora um das J. 1524, lieferte Erklärungen für den Exodus einer Gruppe von Münzangestellten aus Kutná Hora i. J. 1524 und für weitere Massnahmen und betonte die zeitliche Übereinstimmung mit dem Ausbruch des Deutschen Bauernkrieges i. J. 1525.

K OTÁZKE ZISKOVOSTI V PRODUKCII STRIEBORNÝCH MINCÍ NA SLOVENSKU V 16. STOROČÍ

V 16. storočí, ako je známe, prišlo k podstatným zmenám v pomere hodnoty striebra a zlata navzájom, ako aj v pomere hodnoty drahých kovov k hodnotám iných tovarov. Trhové ceny drahých kovov sa v pomere k trhovým cenám iných tovarov vyznačujú v tomto období relatívnym poklesom, čo pre zodpovedné úrady bolo podnetom nielen na vydávanie úprav tykajúci sa váhy a zma mincí, ale aj na zavádzanie nových druhov mincí a na určovanie výmenných pomerov jednotlivých druhov mincí. Ako druhý činiteľ, ktorý menové úpravy podmienil, vystupuje tá skutočnosť, že rast produkcie, ako aj rast obchodného obratu vyvolal dopyt po peniazoch, a tak spôsobil všeobecný nedostatok peňazí. Tento citeľný nedostatok nestačí kryť podstatne zvýšená produkcia drahých kovov najmä na americkom kontinente. Z daného kvanta drahých kovov bolo treba vyprodukovať vyššiu nominálnu hodnotu, ako to bolo dovtedy za normálnych podmienok obvyklé. Do produkcie mincí sa v európskom meradle presadzuje inflačná politika.¹ Je samozrejme, že sa zníženie váhy drahého kovu v danej nominálnej hodnote taktiež zaslúžilo o rast cien tovarov. Rast cien tovarov nutne viedol k rastu výrobných nákladov v produkcii drahých kovov a mincí.

Výrobné náklady v ťažbe drahých kovov na Slovensku vyznačujú sa už v stredoveku postupným rastom. Podľa odhadu O. Paulinyiho činil zisk z monopolného výkupu drahých kovov v 2. štvrtine 14. storočia až 40%. Potom tento zisk postupne klesal až na 6 až 6,5% r. 1430. preto, že pre vyčerpanie povrchových ložísk bolo treba ťažiť čoraz vo väčších hĺbkách, čo výrobné náklady podstatne zvýšilo.² V 16. storočí sa objektívne podmienky pre ťažbu drahých kovov nezmenili k lepšie-

¹ G. Parenti, Prezzi i salari a Firenze dal 1520 al 1620, I prezzi in Europa dal XIII secolo a oggi, Torino 1967, str. 251: v r. 1520–1620 klesol obsah striebra v minciach Florencie na 83,2%, Benátok na 57%, Holandska na 56,7%, Francúzska na 61,7%, a Anglicka na 64,4%.

² O. Paulinyi, Nemesfémtermelésünk és országos gazdaságunk általános alakulása a bontakozó és a kifejtett feudalizmus korszakában (1000–1526), Századok 106, 1972, č. 3, str. 562–564.

mu, ťažilo sa aj naďalej v hĺbkach. Je pravda, že niektoré nové náleziská boli výnosné, v priemere však, keď odhliadneme od zmien v úrovni cien tovarov, ako aj v reálnej hodnote mincí, ktorými banskí podnikatelia za tovary a prácu platili, sotva mohli byť výrobné náklady nižšie ako v 15. storočí.

Ťažiarci drahých kovov na Slovensku, nevynímajúc ani erár, ak chceli prevádzku svojich podnikov udržať a dosiahnuť pritom aj určitý zisk, boli nútení uskutočňovať opatrenia na zvládnutie "napätia" medzi výdavkami a príjmami. List 7 stredoslovenských banských miest z r. 1555 adresovaný mocnému feudálovi Jánovi Balassovi, ktorý z hľadiska vlastného prospechu robil prekážky pri zásobovaní banských oblastí, poukazuje na to, že tieto mestá nakupujú pre nich potrebné tovary "slobodne", t. j. za ceny, ktoré sa tvoria na trhoch, kým ich produkty, zlato, striebro a meď, nemôžu predávať voľne za trhové ceny, ale musia ich odvádzať za určené ceny, ktoré sú nižšie ako trhové ceny.³ Teda na strane príjmov cenový diktát štátu a na strane výdavkov tvorba cien podmienená objektívnymi ekonomickými danosťami. Zmeny v úrovni cien tovarov, a medzi tovary treba zahrnúť aj drahé kovy a peniaze, ktoré určitú váhu drahých kovov reprezentovali, sú základnou príčinou vývoja, o ktorom stručnú informáciu poskytne táto práca, pričom, žiaľ, môžeme budovať na kusej a nekompletnej faktografickej základni. Veríme však, že napriek tomuto objektívnemu nedostatku vystihneme historickú realitu v dostačujúcom stupni pravdepodobnosti. Z drahých kovov venujeme tu pozornosť len striebru, pretože "revolúcia cien je revolúciou striebra"⁴. Podiel zlatých mincí v obežive sa v priebehu 16. storočia podstatne znížil a na Slovensku sa v tom čase produkovali pomerne malé kvantá zlata.

1. Vývoj monopolných výkupných cien striebra

V Uhorsku boli banskí podnikatelia povinní odpredať vyťažené striebro a zlato banskej a mincovnej komore. Toto nariadenie sa v stredoslovenských banských obvodoch striktno zachovávalo, na východnom Slovensku sa voľný obchod s drahými kovmi trpel. Monopolná cena sa vyplácala nielen súkromným podnikateľom, ale vyplácala sa aj erárnym podnikom, ktoré v 16. storočí v ťažbe drahých kovov mali nižší podiel ako súkromníci. Táto cena nebola pre jednotlivé obvody jednotná a často nezodpovedala ani výške stanovenej v zákonných článkoch, prípadne v iných kráľovských nariadeniach. Pri stanovovaní výkupných cien boli základným vodidlom existujúce výrobné náklady a tieto náklady nemohli byť samozrejme pre širšiu oblasť jednotné. R. 1466 stanovil kráľ Matej Korvín výkupnú cenu 1 hrivny striebra na 4 zl. 50 den.,⁵ a táto cena, objektívne nízka, má nemalú zásluhu na tom,

³ Okresný archív Žiar n/Hr. – Magistrát mesta Ban. Štiavnice, Copierbuch 1555.

⁴ F. C. Spooner, L'Économie mondiale et les frappes monétaires en France 1493–1680, Paris 1956, str. 24.

⁵ A. P éch, Alsó Magyarorszá g bányaművelésének története I, Budapest 1884, str. 182.

že v ťažbe striebra prišlo k stagnácii.⁶ R. 1494 stanovuje Vladislav II. cenu 1 hrivny striebra na 5 zl. 50 den.⁷ Zákonný článok 23/1523 zvyšuje cenu 1 hrivny striebra na 6 zl. 50 den.⁸ Ide tu však o cenu stanovenú v období obehu menejhodnotných mincí, a preto sa po usporiadaní menových pomerov nerešpektovala. R. 1546, pod tlakom sťažností banských podnikateľov,⁹ zvyšuje sa výkupná cena 1 hrivny striebra na 5 zl. 75 den., aby sa tak umožnila ťažiarom ich ďalšia činnosť.¹⁰ O nereálnosti zákonom stanovenej výkupnej ceny drahých kovov môžeme sa presvedčiť v materiáloch z rokovania krajinského snemu r. 1548. Tu stavy v svojej odpovedi na kráľov návrh trvajú na tom, aby sa vo veci výkupu zlata a striebra zachovávalo dovtedajšie ustanovenie, t. j. aby sa za 1 hrivnu striebra platilo 7 zl. a za 1 hrivnu zlata 72 zl. Táto cena sa však vzťahuje len na tých podnikateľov, ktorí platia urbúru. Tí, čo urbúru neodvádzajú, majú dostať nižšiu cenu.¹¹ O výške tejto ceny nenachádzame, žiaľ, žiadnu informáciu. Mandát Maxmiliána II. z r. 1567 potvrdzuje cenu 7 zl. za 1 hrivnu striebra ako naďalej platnú.¹²

Nepokladáme tu za potrebné spomenúť ďalšie nariadenia týkajúce sa stanovovania výkupných cien drahých kovov, pretože, ako z ďalšieho vyplynie, nie sú realite primerané. Preto sa tu stručne zmienime o výkupných cenách, ktoré sa v skutočnosti platili. R. 1460 sa v obvode banskoštiavnickej komory platilo za 1 hrivnu striebra 4 zl. až 4 zl. 50 den., r. 1499 4 zl. 25 den., v Kremnici r. 1514 4 zl. 50 den. z r. 1539 až 1546 5 zl. 50 den.¹³ R. 1514 stojí 1 hrivna striebra v Banskej Štiavnici 4 zl. 50 den. a v Banskej Bystrici 4 zl. 84 den.¹⁴ R. 1569 vykupuje banskoštiavnickej komora 1 hrivnu striebra po 6 zl. 75 den.¹⁵ V r. 1584–1586 vykupuje bansko-bystrická komora 1 hrivnu striebra po 7 zl., banskoštiavnickej komora po 6 zl. 75 den. a kremnická komora po 6 zl.¹⁶ V r. 1587–1589 sú platné tie isté ceny.¹⁷ R. 1590 dostávajú ťažiarci v Kremnici za 1 hrivnu striebra 5 zl. 71 1/2 den.¹⁸

Ak tieto dáta, týkajúce sa reálne vyplácaných cien za striebro zhrnieme, môžeme konštatovať, že v r. 1514 až 1569 sa výkupná cena striebra v banskoštiavnickej obvode, ktorý v 16. storočí dodával viac ako 80 % z celkového kvanta vykúpeného striebra, zvýšila približne o 2/3 a po tomto roku sa rast ceny tohto kovu

⁶ Tamže.

⁷ S. Schoenvisner, Notitia rei nummariae..., Budae 1801, str. 333.

⁸ Corpus Iuris Hungarici.

⁹ Okresný archív Banská Bystrica – Magistrát mesta Ban. Bystrice, fas. 210, No 24.

¹⁰ Magyar országgűlési emlékek III, vyd. V. Fraknói, Budapest 1874, str. 36–37: "... considerare detrimenta irrecuperabilia quae futura certissime sunt, nisi cultoribus in argenti redemptione subveniatur..."

¹¹ Tamže, str. 209.

¹² Okresný archív Žiar n/Hr. – Magistrát mesta Kremnice, Tom. I, fons 36, fasc. 7, No 226.

¹³ O. Paulinyi, Magyarorszá g arany termelése a XV század végén és a XVI század derekán, A gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve 6, Budapest 1936, str. 48–49.

¹⁴ Országos Levéltár, Budapest – DL 26 366.

¹⁵ A. P éch, c. d., zv. II, str. 371.

¹⁶ Hofkammerarchiv, Wien – Hoffinanz Ungarn, Fasz. 52, No 201–202.

¹⁷ Tamže – Kremnitzer Münz – und Bergwesen, Fasz. rote, Nr. 11.

¹⁸ Magistrát mesta Kremnice, Tom. I, fons 36, fasc. 13, No 645.

zastavil, napriek tomu, že vtedy rástli ceny tovarov prudším tempom ako dovtedy. Už len táto nerovnomernosť vo vývoji cien striebra v pomere k vývoju cien iných tovarov môže byť podnetom na zamyslenie. Buď sa otvorili ložiská striebra o takej výnosnosti, že sa náklady na ťažbu podstatne znížili, alebo sa realizovali také opatrenia ekonomicko-administratívneho rázu, že aj pri nezmenenej výkupnej cene nebola produkcia striebra v priemere stratová. Za pravdepodobnú pokladáme druhú možnosť, pričom pripúšťame, že miestami a v určitých časových úsekoch mohlo sa v niektorých prírodou bohato obdarovaných náleziskách ťažiť striebro pri pomere nízkych nákladoch. Ide nám však o evidenciu priemerných výrobných nákladov a tento priemer vyjadrujú, podľa nášho názoru, najpriemeranejšie výkupné ceny, ktoré sa reálne vyplácali. Mesto Kremnica v svojej sťažnosti z r. 1590¹⁹ poukazuje na neprimeranosť výkupnej ceny 1 hrivny striebra ako 5 zl. 71 1/2 den., aj keď tu ide o striebro s určitým prímieskom zlata. V 1 hrivne tohto zlatostriebra je však najviac za 3 1/2 dukáta zlata, a teda celková cena hrivny dosahuje maximálne 10 zl. 60 den. Náklady na výrobu tohto produktu dosahujú však 11 zl. 8 den., z čoho len na olovo a drevené uhlie pripadá 7 zl. 60 den. Kremnický podnikateľ doplaca na 1 hrivnu 48 den. V prípade, že by sa cena striebra zvýšila na banskoštiavnickú úroveň, teda na 6 zl. 75 den., dosiahol by podnikateľ na 1 hrivne zisk 21 den. Zaiste aj vo vzťahu k banskoštiavnickým podnikateľom nebola komora veľkorysejšia ako ku Kremničanom a sotva im umožňovala vyššie zisky. Ako je to pri sťažnostiach každého druhu obvyklé, určité zveličovanie pri vyčíslňovaní nákladov je pravdepodobné. Avšak aj tak zisky z ťažby drahých kovov nemohli byť v priemere vysoké, ba niektoré ťažiarstva mohli pracovať aj so stratou. Túto stratovosť vyrovnával erár, ak išlo o súkromných podnikateľov, formou pôžičiek, alebo subsidií; ak ide o eráme ťažiarstva, ktoré vtedy reprodukovali ešte viac ako súkromní podnikatelia dohromady, nie je výkupná cena primeraným kritériom na posúdenie rentability podnikania. Striebro dosahovalo svoje skutočné zhodnotenie až vo forme mincí na trhu a cena váhovej jednotky striebra, ktorú erár na peňažnom trhu umiestil, bola vždy vyššia ako cena, ktorú na jej nákup účtoval. Z tohto hľadiska je vyplácanie subsidií súkromným podnikateľom pochopiteľné. Habsburská finančná správa sa i za existencie nie vždy priaznivých objektívnych podmienok zamerala na to, aby sa prevádzka v banských podnikoch neprerušila, pretože každá vyťažená hrivna striebra, aj keď sa na jej výrobu z hľadiska výkupnej ceny doplácalo, prinášala vo forme mincí zisk. Zisk z hrivny striebra mohol sa zvýšiť aj tým, že sa z nej vyrobili len určité druhy mincí, ako aj tým, že sa mince umiestňovali na určitých trhoch.

Preto pri posudzovaní rentability v ťažbe drahých kovov nemôžeme ako kritérium použiť len výkupné ceny. Zisk z mincovania, ako aj zisky z peňažných operácií zameraných buď na vyššie zhodnotenie drahých kovov, alebo na zníženie výrobných nákladov pri ich výrobe, nie sú v celkovej kalkulácii zanedbateľné činitele. Monopolné výkupné ceny drahých kovov môžeme teda pokladať za informátora o vývoji priemerných výrobných nákladov, počítajúc do toho pre väčšinu prípadov aj určitý, spravidla nie však veľký zisk pre podnikateľa.

¹⁹ Tamže.

2. Vývoj ziskovosti z mincovania

Vyťažené striebro, ako sme spomenuli, našlo svoje skutočné zhodnotenie až vo forme mincí. Preto v tejto kapitole budeme skúmať na základe dát z niekoľkých rokov vývoj miery zisku v mincovaní striebra.

Vyúčtovanie prenájomcu kremnickej komory z r. 1515²⁰ eviduje pre r. 1514 príjem 11 863 hrievien striebra, za čo komora vyplatila 53 746 zl. 50 den. Výdavky na mincovanie, arcibiskupský pizet a iné výdavky činili spolu 6 131 zl. 57 den. Nájomné za komoru bolo stanovené vo výške 14 000 zl. Z vykúpeného striebra odpredala komora 1 800 hrievien za 10 800 zl., teda 1 hrivnu za 6 zl., a z 10 063 hrievien vyprodukovala mince v celkovej hodnote 55 728 zl. 63 den. Celkový príjem zo striebra činil teda spolu 66 528 zl. 63 den. Ak na strane výdavkov nevezmeme do úvahy sumu vyplatenú z titulu nájomného, tak zisk z produkcie strieborných mincí činil r. 1514 6 650 zl. 63 den., teda približne 11,5%. Pre 1. polovicu 16. storočia môžeme predpokladať rast v produkcii striebra. O. Paulinyi pre r. 1531–1548 odhaduje priemernú ročnú produkciu tohto kovu v správnom obvode kremnickej komory na 21 418 hrievien a 15 pizet.²¹ V pomere k r. 1514 sotva prišlo reálne k tak podstatnému rastu produkcie, začiatkom 16. storočia unikali v čase nájmu väčšie kvantá striebra spod povinného odvodu komore ako neskoršie. Prítom prišlo aj k určitému rastu zisku z mincovania. Kusé vyúčtovanie kremnickej mincovne z r. 1555²² uvádza, že sa tu v tomto roku z 21 861 hrievien striebra vyprodukovalo za 168 935 zl. drobných mincí a z 10 091 hrievien striebra vyrobilo sa 90 315 3/4 toliara. Ak 1 toliar počítame na 95 denárov,²³ činila celková hodnota, ktorú vyprodukovala kremnická mincovňa v strieborných minciach 254 734 zl. Za 33 317 hrievien striebra, čo vo vzťahu k výkupnej cene je len predpoklad založený na priemere výkupných cien z polovice 16. storočia, mohla komora zaplatiť okolo 200 000 zl. Pre vyčíslenie iných nákladov vezmeme do úvahy vyúčtovanie z r. 1514, kedy tieto náklady dosiahli približne 12% sumy vyplatennej za striebro, teda celkové náklady by r. 1555 dosiahli sumu 224 000 zl. Zisk z mincovania, ak nevezmeme do úvahy nové prvky, ktoré so sebou priniesla produkcia toliarov, dosahoval by približne 14,4%. Výrobné náklady pri produkcii toliarov boli nižšie ako náklady na produkciu drobných mincí. Podľa kalkulácie kremnickej mincovne z r. 1553²⁴ činil tento rozdiel na 1 hrivnu 56 den. v prospech toliarov. R. 1555 mohla by mincovňa práve pre zavedenie razby toliarov účtovať zisk v približnej sume 5 600 zl.,

²⁰ Országos Levéltár, Budapest – DL 26 366.

²¹ O. Paulinyi, Die Edelmetallproduktion der niederungarischen Bergstädte, besonders jene von Schemnitz in der Mitte des 16. Jahrhunderts, Nouvelles études historiques, zv. I., Budapest 1965, str. 187.

²² K. Oberleitner, Österreichs Finanzen und Kriegswesen unter Ferdinand I. vom Jahre 1522 bis 1564, Archiv für Kunde der österreichischen Geschichtsquellen, zv. 22, 1860, str. 27.

²³ Š. Kazimír, Vývoj reálnej hodnoty drobných strieborných mincí na Slovensku v r. 1526–1711, Num. sbor. VIII, 1963–64, str. 187.

²⁴ Hofkammerarchiv, Wien – Ungarisches Münz- und Bergwesen, Fasz. 1.

teda celkové výrobné náklady činily by približne 217 400 zl., zisk z mincovania dosiahol by reálne až 18,5 %.

Pred r. 1570, ako sme spomenuli, prišlo k zastaveniu rastu výkupných cien striebra. Kvôli zjednodušeniu vezmeme v našich ďalších úvahách do kalkulácie banskoštiavnicú cenu striebra vo výške 6 zl. 75 den. za 1 hrivnu. Približnú mieru zisku z mincovania vypočítame na základe odvodu pizeta z r. 1568–1586. V tomto vyúčtovaní sa v niektorých rokoch evidujú aj kvantá zmincovaného striebra.²⁵ R. 1573 sa z 8 017 hrievien striebra vyprodukovali denáre. Nakoľko pri do mincovne dodávanom striebre ide o rýdzosť 15/16, môžeme na 1 hrivnu počítať približne 800 denárov osemlótoých drobných mincí. Na razbu toliarov sa použilo 20 368 hrievien striebra a na 1 hrivnu, kvôli zjednodušeniu, počítame 10 toliarov (1 hrivna rýdzeho striebra vyniesla pri razbe toliarov 938 3/7 den., avšak vzhľadom na menlivý kurz toliara počítame vyššiu cenu). Jeden toliar sa v tom čase počítal na 100 den.²⁶ Celková hodnota zmincovaného striebra činí r. 1573 v kremnickej mincovni približne 268 000 zl. Na nákup striebra sa vydalo približne 193 000 zl. Iné náklady, vzhľadom na prevahu toliarov v produkcii, odhadneme na 10 %. Spolu 212 000 zl., čistý zisk 56 000 zl., teda približne 26 %.

V nasledujúcom roku sa na mincovanie denárov použilo 15 233 hrievien striebra a na mincovanie toliarov 26 142 hrievien. V tomto roku mohol čistý zisk dosiahnuť 23 %. R. 1579 se na razbu denárov poskytlo 42 105 hrievien a na razbu toliarov len 7 696 hrievien striebra. Zisk z mincovania činil približne 10 %. Porovnanie týchto dát, i keď nejde o presné vypočty, dokazuje, že rast ceny striebra bol veľmi dôležitým podnetom na zavedenie razby toliarov. Produkcia týchto mincí nielen znížila celkové výrobné náklady, ale aj danú váhovú jednotku striebra v prípade, že sa drobné mince razili o zme 8 lotov, na trhu vyššie zhodnotila, ako by to bolo v prípade drobných mincí. Uvedené príklady poukazujú aj na to, že rozhodnutia krajinského snemu, ktorý sa pokúšal redukovať kvantum mincovaného striebra použitého na toliare na 20 % z celkového kvanta, finančné úrady vôbec nerespektovali, vodidlom im boli len aktuálne potreby, pričom, ak to bolo možné, vždy kvantitatívne preferovali toliare.

V nasledujúcich rokoch nie je miera zisku z mincovania vysoká, ako dokazuje vyúčtovanie kremnickej komory z r. 1580–1582.²⁷ R. 1580 sa pri celkových výdavkoch v sume 366 946 zl. 44 1/2 den. dosahuje zisk v sume 50 509 den., teda približne 13 % a r. 1581 pri výdavkoch 307 529 zl. 55 den. dosahuje zisk sumu 50 724 zl. 15 den., teda 16,5 %. R. 1582 dosahuje sa zisk len 12 %.

Preto neprekvapuje, že sa v tomto čase uvažuje nielen o redukcii zma drobných mincí, ale aj o redukcii zma toliarov. Kalkulácia komorského grófa Wolfganga Rolla z r. 1582²⁸ vyčísluje existujúcu mieru zisku takto: pri razbe osem-

lótových drobných mincí dosahuje sa na 1 hrivne striebra s výkupnou cenou 7 zl. zisk 33 1/2 den., pri výkupnej cene 6 zl. 75 den. je zisk 58 1/2 den. a pri výkupnej cene 6 zl. 75 den. je zisk 58 1/2 den. a pri výkupnej cene 6 zl. činí zisk 1 zl. 33 1/2 den. Pri razbe toliarov o zme 14 lótoých 1 kventlík a 1 denár prináša 1 hrivna striebra v cene 7 zl. zisk 1 zl. 31 1/2 den., 1 hrivna striebra s cenou 6 zl. 75 den. prináša zisk 1 zl. 65 1/2 den. a pri hrivne striebra s cenou 6 zl. dosahuje zisk až 2 zl. 31 1/2 den. V prípade, že sa zmo drobných mincí redukuje na 6 lótoých a zmo toliara na 12 lótoých 2 kventlíky a 1 den., zvýši sa celkový zisk z mincovania o 17 729 zl. 29 den.

Citelný pokles v produkcii striebra bol taktiež dôvodom úvah o redukcii zma mincí. R. 1573 sa mincovalo 28 175 hrievien striebra, r. 1574 41 375 hrievien a r. 1574 41 375 hrievien a r. 1579 50 074 hrievien, r. 1580 56 067 a r. 1581 43 279 hrievien striebra.²⁹ V období 1. 1. 1582 až 31. 12. 1588, teda za 7 rokov, prijala kremnickej komora spolu 223 713 hrievien a 32 3/5 pizeta striebra,³⁰ teda za 1 rok pripadá v priemere okolo 32 000 hrievien. Tento pokles nadobúda alarmujúce rozmery až po r. 1585, pretože kým sa r. 1582 mincovalo len 33 200 hrievien, dostala mincovňa r. 1583 46 332 hrievien a r. 1584 až 51 637 hrievien striebra.³¹ Napriek tomu, že sa v tomto období produkujú drobné mince o zme 7 lótoých, pričom sa ich z 1 hrivny vyprodukuje o 10 kusov viac,³² dosahuje kremnickej komora v r. 1584–1586 priemerný ročný zisk len 22 321 zl. 16 den.³³ Produkcia toliarov je však aj naďalej výnosnejšia v pomere k drobným minciam, a to o 4 2/7 den. na 1 hrivnu rýdzeho striebra.³⁴

Redukcia zma drobných mincí, ako aj produkcia toliarov z väčšej časti na mincovanie použitého striebra bola objektívnou nutnosťou, bez týchto opatrení bola by v poslednej tretine 16. storočia produkcia striebra na strednom Slovensku nerentabilná. Účty banskoštiavnickej komory z r. 1584–1586,³⁵ ktorá bola v tejto oblasti najväčším ťažiarom, vykazujú už určitú pasivitu tohto podniku. Za tieto 3 roky eviduje sa tu celkový príjem v sume 701 264 zl. 93 den., výdavky dosahujú sumu 701 698 zl. 98 1/2 den.; strata činí 434 zl. 5 1/2 den. Menšie banské podniky ak práve nedisponovali veľmi vydatnými rudnými náleziskami, boli nepochybne v oveľa horšej situácii. Vzhľadom na pokles príjmov nemohla komora pomýšľať na zvýšenie výkupnej ceny drahých kovov, aj keď na to banskí podnikatelia dôrazne naliehali, poukazujúc na stratovosť svojej činnosti, ako dokazuje sťažnosť mesta Kremnice adresovaná arcikniežatú Emestovi z r. 1590.³⁶

Za daných okolností bolo možné čeliť tendencii k poklesu ziskovosti len zhoršením kvality produktu. V r. 1587–1589, ako dokazuje vyúčtovanie kremnickej

²⁹ Országos Levéltár, Budapest – E 210, Miscellanea – Montanistica et monetaria, fasc. 72.

³⁰ Slovenský štátny ústredný archív – ban. Odd., Banská Štiavnica – Hlavný komorský gróf, Ordinarii Acten, 14. VII. 1582.

³¹ Országos Levéltár, Budapest – E 210, Miscellanea – Montanistica et monetaria, fasc. 72.

³² Hofkammerarchiv, Wien – Hoffinanz Ungarn, Fasz. 52. No 201–203.

³³ Tamže, No 205–206.

³⁴ Tamže.

³⁵ Tamže, No 208–213.

³⁶ Magistrát mesta Kremnice, Tom. I, fons 36, fasc. 13, No 645.

²⁵ Országos Levéltár, Budapest – E 210, Miscellanea – Montanistica et monetaria, fasc. 72.

²⁶ Š. Kazimír, c. d., str. 187.

²⁷ Hofkammerarchiv, Wien – Kremnitzer Münz – und Bergwesen, Fasz. rote, Nr. 11.

²⁸ Magistrát mesta Kremnice, Tom. I., fons 36, fasc. 11, No 564.

komory,³⁷ zisk z mincovania sa zvýšil. Za tieto 3 roky sa vykazuje celkový príjem 3613 hrievien a 6 pizet zlata, teda za 1 rok v priemere 1 204 hrievien a 18 pizet. Na 1 hrievne zlata sa dosiahol zisk 3 dukáty, v počtových peniazoch 4 zl. 40 den.; spolu za 3 roky 5 419 zl. 68 den. Banskobystrická komora dodala v tom čase 8 111 hrievien 28 pizet striebra, banskoštiavnická 77 420 hrievien 46 pizet a z Kremnice a liptovskej Bôce prišlo 2 487 hrievien 1 1/2 pizeta striebra, teda v ročných priemeroch 2 703 hrievien 40 pizet, 25 806 hrievien 47 pizet a 829 hrievien. Na 1 hrievne banskoštiavnického striebra v cene 7 zl. dosiahol sa zisk 1 zl. 56 1/2 den., na 1 hrievne banskoštiavnického striebra v cene 6 zl. 75 den. získalo sa 1 zl. 90 2/3 den. a na 1 hrievne kremnického striebra 2 zl. 65 2/3 den. Zisk z razby strieborných mincí dosahuje za tieto 3 roky v priemere ročne 55 801 zl. 98 den. Ak vezmeme do úvahy vyplatené sumy za striebro, výrobné náklady v mincovni, ako aj výplatu arcibiskupského pizeta, vyprodukovala kremnická mincovňa v týchto rokoch ročne v priemere najmenej za 260 000 zl. strieborných mincí.

Treba sa zamyslieť nad tým, prečo sa práve v tomto období ziskovosť z razby strieborných mincí podstatne zvýšila. Kvantá striebra dodávaného do mincovne nezaznačujú nejaký pozoruhodnejší rast a ani výkupné ceny striebra nepoklesli. Kalkulácia z r. 1587,³⁸ ako aj už spomenutá kalkulácia Wolfganga Rolla udávajú pri razbe sedemlôtových mincí nižšiu mieru zisku, ako sa v r. 1587–1589 účtuje. Po r. 1587 sa teda zmo drobných mincí znížilo na 6 lótov v 1 hrievne pagamentu.

Vývoj ziskovosti z mincovania strieborných mincí v 16. storočí môžeme stručne zhrnúť takto: do 70. rokov sa pozoruje v priemere rast ziskovosti, v niektorých rokoch dosiahla miera zisku približne 25% v pomere k vynaloženým nákladom. O rast ziskovosti sa po r. 1553 zaslúžilo vo veľkej miere zavedenie razby toliarov, čo nielen znížilo výrobné náklady na mincovanie, ale prinieslo aj vyššie peňažné zhodnotenie váhovej jednotky striebra na trhu. Okolo r. 1580 prichádza k citeľnému poklesu miery zisku napriek tomu, že sa drobné mince razia so zmom 7 lótov, namiesto 8 lótov, a aj počet denárov na 1 hrievnu sa zvýšil. Koncom 80. rokov sa miera zisku zvyšuje znížením zma drobných mincí na 6 lótov.

Ak by sa bola produkcia mincí čo do druhov i kvality podriadila úpravám krajinského snemu, ktorý trval na zastavení razby toliarov, prípadne na tom, aby sa na ich výrobu venovalo len 20% z mincovaného striebra, a na tom, aby sa drobné mince razili v tradičnom uhorskom osemlôtovom zme, tak by kremnická mincovňa v nie jednom roku bola vykazovala pasívnu bilanciu. Zavedenie produkcie toliarov a pokles zma drobných mincí malo svoj pôvod aj v objektívnych ekonomických príčinách a zaslúžilo sa o to, že aj v období prudkého poklesu hodnoty striebra mohla sa produkcia drahých kovov na strednom Slovensku udržať na pomerne vysokej úrovni.

3. Peňažné operácie na zníženie výrobných nákladov a na vyššie zhodnotenie strieborných mincí na trhu

Na základe dát v predchádzajúcej kapitole môžeme predpokladať, že sa zo stredoslovenského striebra vyprodukovali ročne mince s priemernou nominálnou hodnotou okolo 250 000 zl., z čoho mala finančná správa čistý priemerný príjem 16 až 18%, teda okolo 40 000 zl. Tieto čísla, čo zdôrazňujeme, su len približným odhadom. Zisk z razby mincí mal sa podľa zákonného článku 42/1545³⁹ venovať na obranu krajiny. To platí, aj keď nie pre všetky roky, aj pre arcibiskupské pizetum, ktorého výšku odhadujeme na 10 000 zl. Zisk banských podnikateľov odhadneme na 20 000 zl. Teda okolo 180 000 zl. sa ročne vydávalo na produktívne ciele. Spomenuli sme už, že sa okolo r. 1570 rast monopolných výkupných cien striebra zastavil, čo je v rozpore s celkovým vývojovým trendom cien. Na krytie rastúcich výrobných nákladov sa teda museli realizovať také opatrenia, ktoré sú zvýšeniu výkupných cien rovnocenné. V banskej produkcii sa pre vyčerpanosť už otvorených ložísk presadzuje, aj keď odhliadneme od vývoja cien, tendencia k rastu nákladov, ako vyplýva z poklesu dodávok striebra na mincovanie v niektorých rokoch, čo nadobúda veľký rozsah najmä v 2. polovici 80. rokov.

Rast výrobných nákladov je aktuálny po cele 16. storočie, avšak do cca r. 1570 sa tento rast nákladov kryl aspoň sčasti zvyšovaním výkupnej ceny striebra. R. 1535 poukazujú kremnickí ťaziari na to, že kým pred 12 rokmi mohli kúpiť 12 štvrtní ovsa za 1 zl., tak teraz dostanú za túto sumu len 3 štvrtne, za 1 zl. mohli predtým kúpiť 8 meríc pšenice, teraz len 2 merice, za 1 centnár olova platili 90 den.; teraz platia až 1 zl. 36 den. Haviarom pred 12 rokmi platili týždennú mzdu vo výške 50 den.; teraz im musia platiť 70 den.⁴⁰ Súčasne musia ťaziari ísť za kovom čoraz do väčších hĺbok a vynakladať veľa peňazí na odvodňovanie.⁴¹

O nepriaznivej situácii v banských obvodoch rokoval r. 1548 aj krajinský snem. Kráľ tu vyslovil požiadavku, aby sa voči tým podnikateľom, ktorí svojim baniam nevenujú patričnú pozornosť, uplatnilo dávne nariadenie, podľa ktorého môže kráľ takého bane okupovať.⁴² Vyslovila sa tu myšlienka koncentracie banského podnikania v rukách eráru ako prostriedok, ktorým sa malo čeliť úpadku v produkcii drahých kovov. Tato tendencia je po celé 16. storočie platná a možno ju vcelku označiť ako správne riešenie.

Rast nákladov pri pomaly stúpajúcich výkupných cenách vedie k tomu, že jednotlivých ťaziarov, ba aj spoločností, ako bolo kremnické Goldkunsthändler, ťazia čoraz vyššie dlhy. R. 1567 hlási mesto Kremnica, že banskí podnikatelia nie sú už vstave zaplatiť komore svoje dlhy.⁴³ O rok neskoršie vardajn Valentín Leiner hlási kraľovským komisárom, že Goldkunsthändler a Nová dedičná štôľňa

³⁹ Corpus Iuris Hungarici.

⁴⁰ A. Péch, c. d., zv. II, str. 207.

⁴¹ Magistrát mesta Kremnice, Tom. I, fons 18, fasc. 4, No 178.

⁴² Magyar országgülési emlékek, vyd. V. Frankó, Budapest 1874, zv. III, str. 196.

⁴³ Magistrát mesta Kremnice, Tom. I, fons 36, fasc. 7, No 222.

³⁷ Hofkammerarchiv, Wien – Kremnitzer Münz – und Bergwesen, Fasz. rote, Nr. 11.

³⁸ Tamže, Hofffinanz Ungarn, Fasz. 52, No 188–191.

v Kremnici pracujú za posledné 4 roky so stratou 4000 zl.⁴⁴ Obdobná situácia bola aj v iných banských mestách. 7 banských miest predkladá r. 1571 žiadosť o zvýšenie výkupnej ceny striebra, pretože za daných okolností sú ťažiarstva pasívne a bremeno dlhov sa zvyšuje.⁴⁵ Úrady síce uznávajú, že rast nákladov z rastu cien a z hĺbenia nových banských diel sú dôvodom úpadku produkcie, avšak odmietajú pasívne ťažiarstva podporovať subsidiami.⁴⁶ Rudné žily miestami sú tak málo výdatné, že na výrobu 1 pizeta zlata (=1/48 hrivny) treba 20 až 30 fúr rudy, takže vyťažok nestačí ani na výplatu miezd.⁴⁷ Zastavenie výplaty subsidií, ako sa r. 1580 sťažuje kremnický magistrát, spôsobilo, že aj v tých baniach, ktoré by mohli byť výnosné, zastavila se prevádzka. Prítom sa u ťažiarov udomácnuje používanie poľských peňazí a tieto peniaze im zapožičiava komora.⁴⁸ Ak vezmeme do úvahy neradostnú finančnú situáciu nie jedného ťažiara, ktorý nemá iné východisko, ako uchádzať sa o pôžičku aj za menej priaznivých podmienok, môžeme tento postup komory označiť za pochopiteľný.

Komora však ide ďalej. Aj striebro, ktoré jej ťažiarov povinne odvadzajú, prepláca poľskými peniazmi. Banská Štiavnica sa r. 1581 sťažuje na to, že komora nemá pre podnikateľov k dispozícii uhorské peniaze, a preto im nemôže iným, "ako poľskými a inými cudzími škodlivými mincami platiť." To vedie k tomu, že ťažiarov sú nútení za im potrebné tovary platiť vyššie ceny, ako by bolo vtedy, keby mali k dispozícii "biele" peniaze.⁴⁹

Táto prax nemá svoj pôvod len v období po r. 1580. Mesto Banská Bystrica poukazuje r. 1581 na to, že v obehu možno zriedka vidieť uhorský denár, a aj komora vydáva do obehu poľské mince. Ani vidiečania neprinášajú na trh do mesta iné peniaze.⁵⁰ Kremnickí ťažiarov protestujú r. 1581 proti vydaniu zákazu používania poľských peňazí s tým, že "bielymi" mincami sa vypláca vojsko, a preto ich komora nemá k dispozícii a ťažiarov, ak by chceli pri neexistencii poľských peňazí v svojej práci pokračovať, boli by nútení obrátiť sa so žiadosťou o pôžičku na iných. Avšak biele peniaze nikto nechce požičiavať, a preto by stiahnutie poľských peňazí z obehu spôsobilo veľa škôd.⁵¹ Kremnický ťažiar Wolfgang Strasser, ktorý bol po nejaký čas úradníkom v komore, prehlasuje r. 1582, že sa poľské "čieme" peniaze mali umiestiť do obehu a už hodný čas pred jeho nástupom do úradu sa v komore tieto peniaze vyplácali, pretože produkcia uhorských drobných mincí sa pre zavedenie razby roliarov podstatne znížila.⁵² Razba toliarov sa zaslúžila aj o to, že sa ročne dostalo do obehu o cca 4000 zl. menej, o čo sa minciarom menej vyplátilo.⁵³

⁴⁴ Tamže, No 246.

⁴⁵ Tamže, Tom. I, fons 18, fasc. 4, No 276.

⁴⁶ Országos Levéltár, Budapest, E sz. -Benignae resolutiones 1572, f. 15.

⁴⁷ Magistrát mesta Kremnice, Tom I, fons 36, fasc. 9, No 487.

⁴⁸ Tamže, Tom. I, fons 18, fasc. 5, No 397.

⁴⁹ Tamže, Tom. I, fons 36, fasc. 11, No 551.

⁵⁰ Tamže, Tom. I, fons 36, fasc. 11, No 548: Dann khain ander Gelt zwischen dem gemainen Man gangbar. So wie auch die Cammer mehresthails Babkhen ausgabe, als dass man gar selten einen weissen Phennig sehe.

⁵¹ Magistrát mesta Banskej Bystrice fasc. 156, No 37.

⁵² Magistrát mesta Kremnice, Tom. I, fons 36, fasc. 11, No 582.

⁵³ Magistrát mesta Banskej Bystrice, fasc. 314, No 85.

Investície do banskej produkcie, už aj preto, že masové rozšírenie poľských peňazí viedlo k rastu cien, čo zvýšilo výrobné náklady, ukazujú sa miestami ako nevýnosné, ba aj stratové. Kremničania investovali pred r. 1571 do odvodňovacích zariadení viac ako 100 000 zl., čo si väčšinou zapožičali a zvyšok dlhu v sume 25 000 zl. nie sú už schopní zaplatiť.⁵⁴ R. 1583 odhadujú banské mestá stratosť v ťažbe drahých kovov na 16 000 zl. a navrhujú, aby sa toliare produkovali len z polovice mincovaného striebra. Z druhej polovice striebra majú sa raziť drobné mince so znom 6 lótv, pretože práve nedostatok drobných mincí je prekážkou v raste banskej produkcie.⁵⁵ V priebehu 12 rokov vzrástlo zadĺženie kremnických podnikateľov takmer o 50 %. R. 1583 vykazuje 16 tunajších ťažiarov spolu vyššie 36 000 zl. dlhov, z čoho nám už známy Wolfgang Strasser dlhuje 14 778 zl.⁵⁶ Nepriaznivú situáciu početných ťažiarov využívala šľachta v svoj prospech. Od na požičky odkázaných podnikateľov žiadala zapožičané poľské peniaze vrátiť v toliaroch a v dukátoch.⁵⁷ Hrubé mince sa stali natoľko vzácnymi, že sa za 100 zapožičaných dukátov platil za 1 rok úrok v sume 35 zl.⁵⁸

Masové rozšírenie poľských mincí na strednom Slovensku, odkiaľ sa potom rozširovali inde, má v nie malej miere svoj pôvod v praktikách finančnej správy, ktorá, využívajúc svoje právo na monopolný výkup drahých kovov, preplácala tento produkt šťastie poľskými peniazmi, čo pravdepodobne, i keď v nie veľkej miere, bolo bežné už pred zavedením razby toliarov v Uhorsku r. 1553. Po tomto roku vznikol objektívny akútny nedostatok drobných uhorských mincí, ktoré, ako zdôrazňuje zákonný článok 48/1550,⁵⁹ majú vyšší obsah drahého kovu ako drobné mince susedných krajín, čo je v konečnom dôsledku pre Uhorsko škodlivé. Pretože hodnotnejšie drobné uhorské mince boli z najväčšej časti určené na vojenské účely, zadĺžení banskí podnikatelia, robotníci, ako aj malí dodávatelia potravín a iných potrieb pre bane nemali iné východisko, ako poľské peniaze prijímať. Nakoľko poľské peniaze v tej nominálnej hodnote, v ktorej sa v Uhorsku prijímali, teda 1 poľský groš = 3 uhorské denáre,⁶⁰ predstavovali nižšiu reálnu hodnotu ako tá istá nominálna hodnota v uhorských minciach, značila táto prax predovšetkým zvýšenie zisku komory z výkupu drahých kovov.

Striebro, vďaka rozdielnosti v reálnej hodnote poľských a uhorských mincí pri existujúcom komerčnom kurze, bolo možné takto vyššie zhodnotiť jednak na mieste a jednak priamo v Poľsku, ak sa tam zamenilo za poľské peniaze. Ak sa tieto dve operácie spojili, zisk bol prekvapujúco vysoký. Preto vývoz toliarov do Poľska preferovala aj štátna finančná správa. R. 1599 predkladá kremnický magistrát sťažnosť na hlavného komorského grófa Dávida Haaga, ktorý proti-

⁵⁴ Magistrát mesta Kremnice, Tom. I, fond 36, fasc. 11, No 563.

⁵⁵ Tamže, Tom. I, fons 34, fasc. 3, No 280.

⁵⁶ Tamže, Tom. I, fons 36, fasc. 11, No 596.

⁵⁷ Tamže, Tom. I, fons 36, fasc. 11, No 600.

⁵⁸ Tamže, Tom. I, fons 1, fasc. 5, No 387.

⁵⁹ Corpus Iuris Hungarici.

⁶⁰ Š. Kazimír, Polish coins in east Slovakia in the 16th and 17th centuries, *Studia historica slovacica*, 3, 1965, str. 112-134.

zákonne zriadil v Banskej Štiavnici mincovňu a produkoval len toliare a dukáty, ktoré vyvážal do Poľska. Z toliarov sa v Poľsku razili poľské mince, ktoré sa dovážali do Uhorska, z čoho profitovali komorskí úradníci.⁶¹ V týchto transakciách išlo o prospech jednotlivých úradníkov v oveľa nižšom stupni, ako o zvýšenie celkového príjmu komory, o čom bude v ďalšom reč. Pretože vývoz drahých kovov v nemincovnej forme uhorskej zákony nedovoľovali, stali sa toliare vhodným prostriedkom na vývoz striebra, a to so ziskom. Táto skutočnosť bola zaiste nie nedôležitým podnetom na zavedenie produkcie toliarov a na to, že sa na produkcii týchto mincí venovala v priemere väčšia časť mincovaného striebra.

Poľské mince používala habsburská správa už hneď po nástupe Habsburgovcov na uhorský trón. Ferdinand I. vydáva v tábore pri Budíne r. 1527 potvrdenie Jánovi Paumgartnerovi, že mu zapožičaných 9000 zl. zaplatí tak, že na 1 zl. bude počítať 60 grajciarov, alebo 28 poľských grošov.⁶² V Uhorsku, kde sa na 1 uhorský zlatý počítalo 33 poľských grošov, získal majiteľ poľských mincí pri tomto kurze na 1 rýnskom zlatom (=60 grajciarov) dodatočne 2 1/2 grajciara okrem zisku, ktorý dosiahol pri existujúcom komerčnom kurze zámenou poľských mincí za uhorské. Tento zisk dosahoval v početných rokoch 16. storočia až 15%.⁶³ Tým sa dostávame k otázke výšky zisku, ktorý sa mohol zámenou toliarov v Poľsku dosiahnuť. Uhorský toliar predstavoval v r. 1553–1582 váhu rýdzeho striebra 25,78 gr., v r. po 1582 25,22 gr.⁶⁴ O niečo ľahší poľský toliar (po r. 1580 = 24,31 gr. rýdzeho striebra) sa v r. 1580–1601 zamieňal za 36 poľských grošov,⁶⁵ teda za 1 uhorský toliar bolo možné v Poľsku získať 37 1/2 poľského groša. V Uhorsku sa v r. 1582–1599 zamieňal toliar za 100, prípadne 105 uhorských denárov,⁶⁶ teda za 33 až 35 poľských grošov. Zisk z predaja toliarov v Poľsku pri predpoklade, že sa za toliare nakúpené poľské peniaze umiestia do obehu v Uhorsku, činil teda 10 až 15%. Ak vezmeme do úvahy priaznivý komerčný kurz poľských peňazí v Uhorsku, tak vývoz toliarov do Poľska a investovanie za ne nakúpených poľských peňazí do nákupu tovarov, alebo práce v Uhorsku prinášal zisk vo výške približne 25% v pomere k výške do vývozu peňazí investovanej sumy.

Preto nielen úradníci komory a dôstojníci, ale aj súkromní banskí podnikatelia a kapitálovo silnejší dodávatelia tovarov pre bane mali možnosť len peňažnými špekuláciami na rozdiel v cene striebra v Uhorsku a v Poľsku na zvýhodnenými komerčnými kurzmi poľských peňazí v Uhorsku podstatne zvýšiť svoje príjmy. Peňažné obchody sa rozšírili v takej miere, že krajinský snem žiada r. 1599 potrestať úradníkov a dôstojníkov, ktorí dovážajú poľské peniaze.⁶⁷

⁶¹ Magistrát mesta Kremnice, Tom. I, fons 36, fasc. 16, No 770.

⁶² K. O. Müller, Quellen zur Handelsgeschichte der Paumgartner von Augsburg (1480–1570), Wiesbaden 1955, str. 168.

⁶³ Š. Kazimír, Polish coins...

⁶⁴ A. F. Pribram, Materialien zur Geschichte der Preise und Löhne in Österreich I, Wien 1938, str. 30.

⁶⁵ Z. Sadowski, Pieniądz a początku upadku Rzeczypospolitej w XVII wieku, Warszawa 1964, str. 37.

⁶⁶ Š. Kazimír, Vývoj reálnej hodnoty, str. 187.

⁶⁷ Magistrát mesta Kremnice, Tom. I, fons 36, fas. 16, No 768.

Túto požiadavku nemohla však výkonná moc realizovať, pretože najmä v rokoch vojen, čo bolo práve aktuálne v čase predostretia tejto požiadavky, značilo by to nielen podstatné obmedzenie príjmov z produkcie striebra a zlata, ale aj citelné zníženie sumy peňazí, ktoré sa vydávali na vojnové účely.

Uvedené, ako sa nazdávame, dostatočne zdôvodňuje, prečo sa výkupná cena striebra po r. 1570 nezvyšovala a dovtedy zostávala za celkovým trendom vývoja cien. Preplácanie práce a tovarov menejhodnotnými mincami, najmä poľskými, znížilo náklady na ťažbu drahých kovov a teda zvýšilo mieru zisku.

4. Záver

V tejto stati sa pokúsime odhadnúť mieru zisku v produkcii striebra na strednom Slovensku tak, že prihladneme na možnosť vyššieho zhodnotenia striebra využívaním jeho rozdielnej ceny v Uhorsku a v Poľsku a na hradenie výrobných nákladov poľskými peniazmi, na čo, ako sa nazdávame, dávajú v predchádzajúcom uvedených faktov oprávnenie.

Striebro, ktoré v našich úvahách reprezentuje toliar, malo v Poľsku o 10 až 15% vyššiu cenu ako v Uhorsku. Poľské peniaze pri existujúcom komerčnom kurze 1 poľský groš = 3 uhorské denáre a 1 uhorský zlatý = 33 poľských grošov mali vzhľadom na svoju reálnu hodnotu vyššiu kúpnu silu v Uhorsku ako tá istá nominálna hodnota v uhorských minciach, niekedy až o 15%. V priemere budeme ich oceňovať o 10% vyššie. Teda striebro importované ako mince z Poľska malo v Uhorsku o 10% vyššiu cenu, ako by mu podľa jeho váhy prináležala. Teda vývoz striebra z Uhorska, jeho zámena za poľské mince tam a dovoz poľských mincí do Uhorska a ich investovanie do produkcie, prípadne do nákupu tovarov prinášalo približne 25% zisk.

Zavedenie produkcie toliarov v Uhorsku možnostiam špekulačných peňažných obchodov poskytlo veľmi účinný prostriedok. Tento aspekt, okrem poklesu nákladov a zvýšenia ziskovosti z mincovania, nemožno z úvah, ktoré k zavedeniu razby toliarov viedli, vylúčiť. Skutočnosť, že sa v 2. polovici 16. storočia množia sťažnosti na poľské peniaze, poukazuje na to, že finančná správa so ziskami plynúcimi z vývozu toliarov do Poľska počítala.

S odôvodnením, že nie sú k dispozícii drobné uhorské mince, mohla komora zadĺžených a na subsídii odkázaných banských podnikateľov prinútiť, aby ako náhradu za dodané drahé kovy prijímali sčasti poľské peniaze. Tieto peniaze, aj keď všeobecne známe ako menejhodnotné, museli sa vzhľadom na nedostatok domácich mincí všade prijímať, pričom sa v svojej nominálnej hodnote vyššie hodnotili, ako by bolo podľa ich reálnej hodnoty náležité. Akú časť v pôžičkách, subsídiách, alebo v platbách za dodané kovy poľské peniaze tvorili, nemožno ani približne pre 16. storočie zistiť. R. 1643 sa za meď platili 2/3 ceny v polturáchoch a 1/3 ceny v toliarov.⁶⁸ Tento pomer je sotva pre 16. storočie platný.

⁶⁸ Slovenský štátny ústredný archív – ban. odd., Banská Štiavnica – Hlavný komorský gróf, Ordinarii Acten 2. X. 1643.

Poľské peniaze si ťažiar neponechali, ale vyplácali nimi svojich robotníkov a dodávateľov tovarov, čo platí aj pre významného banského podnikateľa, pre erár. Erár ako banský podnikateľ mohol na danú váhovu jednotku striebra dosiahnuť peňažnými špekuláciami vyšší zisk ako súkromný podnikateľ. Súkromný ťažiar mohol totiž dosiahnuť 25 % zisku len s tou časťou ceny drahého kovu, ktorú mu komora vyplatila v toliaroch. Práve v poslednej tretine 16. storočia, kedy sa v banskej produkcii hlásia k slovu krízové javy, dosahujú peňažné špekulácie najväčšie rozmery. Ako pozitívum tohto javu možno vyzdvihnúť, že tieto špekulácie pomohli udržať prevádzku v nie jednom banskom podniku, ktorý by bol bez týchto možností stratový. V konečnom dôsledku doplatili na túto prax banskí robotníci, pre ktorých vyplácanie časti miezd v poľských peniazoch značilo pokles kúpnej sily ich miezd, pretože poľské mince sú nie nedôležitým podnetom na rast cien.

Ak odhadneme podiel poľských mincí na krytí výrobných nákladov v banskom podnikaní na 1/3 z celkovej vynaloženej sumy, a tento odhad je reálny, teda na 60 000 zl., a predpokladáme, že sa táto suma získala nákupom poľských peňazí za toliare v Poľsku, tak sa celkové náklady v reálnej hodnote znížili o 15 000 zl., teda celková suma nákladov, ktorú bolo treba v priemere vynaložiť na produkciu striebra a strieborných mincí za 1 rok, činila okolo 165 000 zl. Zisk erára z podnikateľov činil teda spolu 95 000 zl. v najväčšej časti v toliaroch.

Ako spomenutá sťažnosť mesta Kremnice z r. 1599 dokazuje, mohol sa v nie jednom roku výhodne speňažiť v Poľsku aj všetok zisk z mincovania. Aj prosperujúci banskí podnikatelia mohli sa venovať špekulačným peňažným obchodom s celou sumou svojich príjmov. Ak by sa celý zisk z produkcie striebra umiestil v Poľsku a zaň zakúpené peniaze dali do obehu v Uhorsku, tak produkcia striebra mohla erára a súkromným podnikateľom priniesť dodatočný ročný zisk v sume okolo 25 000 zl., teda celkový zisk by dosiahol sumu 120 000 zl. Ide tu však len o predpoklad možnosti. Reálne sa však len časť zisku speňažovala v Poľsku, a preto dodatočný zisk z peňažných obchodov odhadneme ročne na 10 000 zl., teda spolu sa dosiahol zisk okolo 105 000 zl.

Ak vezmeme do úvahy tieto možnosti, tak pochopíme, prečo sa erár vyplácaním subsidií podnikateľom, ktorých bane boli z hľadiska bilancie v uhorských peniazoch nerentabilné, ako aj rozširovaním podnikania vo vlastnej ríži usiloval nielen existujúcu produkciu udržať na danej úrovni, ale ju aj rozšíriť. Produkcia toliarov s trvalou tendenciou ku kvalitatívnemu rastu, zníženie zma uhorských drobných mincí, predaj toliarov v Poľsku za tamajšie drobné mince, ktoré bolo možné s výhodným kurzom umiestiť na trhoch v Uhorsku, umožňovali dosiahnuť v produkcii striebra na Slovensku pomere vysoké zisky, ktoré aj v poslednej tretine 16. storočia, keď sa v banskej produkcii prejavujú krízové javy, dané vyčerpanosťou prístupných nálezísk a rastom nákladov na ťažbu, spôsobeným rastom cien, dosahujú v priemere ročne okolo 100 000 zl.

Produkcia drahých kovov na Slovensku bola teda dôležitou položkou pre habsburskú finančnú správu a v nie malej miere napomohla obrannému úsiliu voči tureckej útočnosti. Je samozrejmé, že existujúce možnosti na špekulatívne peňažné obchody využívali na vlastné obohatenie početní špekulanti, medzi ktorými možno nájsť aj komorských úradníkov. Nazdávame sa však, že pozitívna stránka tejto organizácie na vyššie zhodnotenie vyprodukovaného striebra prevažuje.

Zur Frage des Gewinnertrags der Produktion von Silbermünzen in der Slowakei im 16. Jahrhundert

Die vorliegende Arbeit repräsentiert den Versuch einer Abschätzung des Ausmasses des Gewinns aus der Silberproduktion, wobei unter Gewinn der Unterschied zwischen dem Wert der Silbermünze und den für ihre Produktion aufgewendeten Kosten einschliesslich der Silberproduktion verstanden wird. Hierbei werden der Unterschied im Silberpreis in Ungarn und Polen sowie die Möglichkeit der Deckung der Produktionskosten durch polnisches Geld berücksichtigt.

Das Silber, das in unseren Erwägungen durch den Taler repräsentiert wird, hatte in Polen gegenüber Ungarn einen um 10–15 % höheren Wert. Das polnische Geld beim existierenden Handlungskurs: 1 polnischer Groschen – 3 ungarische Denare und 1 ungarischer Gulden – 33 polnische Groschen, hatte mit Rücksicht auf seinen Realwert einen höheren Kaufwert in Ungarn als derselbe Nominalwert in ungarischen Münzen, manchmal sogar um 15 %. Das als Münzen aus Polen nach Ungarn importierte Silber hatte in Ungarn zumindest einen um 10 % höheren Wert im Verhältnis zum Silber in ungarischen Münzen. Der Silberexport aus Ungarn, sein Umtausch gegen polnisches Geld in Polen, der Import polnischen Geldes nach Ungarn und seine Investition in die Produktion oder der Ankauf von Waren dafür in Ungarn erbrachten zumindest einen 25%igen Gewinn.

Wenn wir den Anteil polnischen Geldes zur Deckung der Produktionskosten im Montanunternehmen auf ein Drittel der aufgewendeten Gesamtsumme abschätzen – und diese Schätzung ist nicht unrealistisch – und wenn wir annehmen, dass man diese Münzen durch Ankauf gegen ungarische Taler erwarb, betrug die Gesamtsumme der für die Produktion vom Silber und Silbermünzen aufgewendeten Kosten in einem Jahr annähernd 165 000 fl. Der Gewinn des Erars aus den Montanbetrieben betrug demnach rund 95 000 fl., grösstenteils in Talem.

Wenn man den gesamten Gewinn aus der Produktion von Silbermünzen in Polen plaziert und das dafür angekaufte Geld in Ungarn in Umlauf gebracht hätte, würde so die Silberproduktion dem Erar und den privaten Gewerken einen zusätzlichen Gewinn von rund 25 000 fl. erbracht haben; der Gesamtgewinn würde so eine Summe von etwa 120 000 fl. erreicht haben. Real konnte allerdings nur ein Teil des Gewinns in Polen umgesetzt werden, und daher können wir den zusätzlichen Gewinn auf ca. 10 000 fl. schätzen.

Wenn wir diese Umstände in Betracht ziehen, begreifen wir, deshalb das Erar durch Zahlung von Subsidiën an die Unternehmer, deren Gruben vom Standpunkt der Bilanz in ungarischen Geld unrentabel gewesen wären, und durch Ausweitung der Unternehmung in eigener Regie bestrebt war, die bestehende Produktion nicht nur auf dem gegebenen Niveau aufrechtzuerhalten, sondern noch zu erweitern. Mit der Begründung, es seien keine ungarischen kleinen Münzen verfügbar, konnte die Kammer die verschuldeten und auf die Subsidiën angewiesenen Montanunternehmer zwingen, als Gegenleistung für geliefertes Edelmetall teilweise polnisches Geld anzunehmen. Dieses Geld musste man, wenngleich es allgemein als weniger wertvoll bekannt war, mit Rücksicht auf den Mangel inländischer Münzen überall annehmen, wobei es im Nominalwert höher eingeschätzt wurde als es wirklich wert war. Gerade im letzten Drittel des 16. Jahrhunderts erreichen die Spekulationsgeschäfte mit Geld grosse Ausmasse; damals zeichneten sich in der Montanproduktion bereits Krisenerscheinungen ab.

Die Edelmetallproduktion war für die habsburgische Finanzverwaltung ein wichtiger Posten. Selbstverständlich nützten zahlreiche Spekulanten die bestehenden Möglichkeiten zur eigenen Bereicherung aus. Es lässt sich nicht verhehlen, dass vom Standpunkt der Verteidigung gegen die Türken sowie unter dem Aspekt der Aufrechterhaltung des Betriebes in Bergwerken, die unter anderen Umständen bereits unrentabel gewesen wären, die auf eine Höherbewertung des Endproduktes, der Münze, durch den Export nach Polen und auf eine Senkung der Produktionskosten durch Verwendung geringerwertiger polnischer Münzen abzielende, hier gerade beschriebene Praxis als Positivum zu werten ist.

EDUARD ŠIMEK

K ČINNOSTI MORAVSKÝCH MINCOVEN V DOBĚ DE WITTOVA KONSORCIA 1622–1623

V posledních desetiletích se v naší numismatické literatuře dostalo zaslouženě zvýšené pozornosti otázkám ražby mince na Moravě v době třicetileté války a v letech po ní bezprostředně následujících. Stalo se tak především díky badatelskému zájmu A. Rumpfa a J. Pošváře, jejichž práce ve svém souhrnu představují při našich současných znalostech nejobsáhlejší a nejucelenější obraz složité měnové a mincovní situace v našich zemích v 1. polovině 17. století.¹ V něm náleží do určité míry poněkud výjimečné místo údobí pronájmu českých i moravských mincoven tzv. de Wittovu konsorciu v l. 1622 až 1623, které vyústilo v jeden z největších finančních úpadků v našich dějinách – kaladu, vyhlášenou na sklonku r. 1623. Činnost de Wittova konsorcia tak charakterizuje v časovém i obsahovém slova smyslu závěrečnou etapu dlouhodobého měnového a mincovního vývoje, provázeného řadou krizových jevů, jejichž stopy lze sledovat v širokých ekonomicko-sociálních souvislostech i ve vzájemném působení vnitřních i vnějších faktorů hluboko do 16. století.² Přitom je nutno tuto krizi chápat jako součást celkového vývoje evropského, pro nějž se v oblasti středoevropské stala postupně od přelomu 16. a 17. století typickou ražba méněhodnotné mince rozdílné nominální a reálné

¹ Srv. A. Rumpf (později A. a J. Rumpf), Moravské vládní mince za třicetileté války I, Num. sbor. V, 1958, str. 171–224; II, Num. sbor. VI, 1960, str. 207–301; III, Num. sbor. VII, 1962, str. 243–268; Num. sbor. VIII, 1964, str. 75–147; Num. sbor. X, 1968, str. 151–212; Num. sbor. XI, 1970, str. 103–137; J. Pošvář, Moravské mincovny, Brno 1970, 175 str., a řadu větších i drobnějších studií a článků ke sledované problematice, které byly otištěny v Num. sbor. (např. J. Pošvář, Nástin dějin brněnské mincovny II, Num. sbor. VI, str. 303–343) nebo v Num. listech, na něž je odkazováno na příslušných místech v shora citovaných celkových zpracováních.

² V této souvislosti by bylo možné uvést řadu prací z posledních let, jejichž cílem bylo objasnění otázek měnového a mincovního vývoje našich zemí v 16. století (srv. E. Šimek, Ražba mince v Čechách v 2. polovině 16. století, ČsČH XXII, 1974, str. 229 až 256, a tam dále uvedené citace). Cenné podněty numismatickému studiu dávají v tomto směru výsledky bádání o stavu ekonomiky našich zemí i různých evropských oblastí, jež naznačují jejich rozdíly, projevující se přirozeně i ve sféře měnové a mincovní. Srv.

hodnoty, vydávaná v řadě nových mincoven zvláště ve Slezsku, v řadě německých zemí i jinde. Z tohoto hlediska se časově úzce vymezená problematika mincovnictví našich zemí v počátcích třicetileté války stává obecně historickým problémem širšího dosahu. Jakkoli k jeho objasnění známe dnes množství nových skutečností, jeho výklad zůstane patrně ještě delší dobu výzkumným úkolem, jehož řešení si vyžádá v řadě dílčích otázek i úzké spolupráce numismatiky a ostatních vědních disciplín.³ Předpokladem zvládnutí tohoto úkolu je důkladný průzkum pramenné základny studia, a to jak s ohledem na prameny povahy písemné, tak prameny povahy hmotné – vlastní mincovní materiál, bez jejichž vzájemné konfrontace se lze při rozboru měnových a mincovních otázek jen stěží obejít. Ohromné množství zachovaných pramenů v sobě nepochybně skrývá řadu dosud nepoznaných dílčích faktů, které doplní a upřesní dosavadní poznatky a umožní úplnější celkové hodnocení sledovaných jevů. Vzhledem k jejich charakteru si zvláštní pozornosti zasluhují prameny účetní povahy, umožňující sledovat jak kvalitativní tak kvantitativní stránku výrobního procesu – ražby mince i uplatnění mince v peněžním oběhu.

V tomto smyslu se zdají být zvláště významnými prameny pro postužení vývoje mincovnictví na Moravě v době de Wittova konsorcia účetní deníky bměnské mincovny, které jsou uloženy ve fondu Pražská mincovna ve Státním ústředním archivu v Praze.⁴ Jde o dva poměrně rozsáhlé folianty, datované od 18. února 1622 do 4. května 1623, jež nebyly dosud badatelsky využity. Jejich rozbor, jímž se chceme dále zabývat, není bez obtíží. Nesnáze s ním spojené vyplývají z jedinečnosti zachovaných pramenů, jejichž svědectví při známém nedostatku písemných pramenů k dějinám mincovnictví na Moravě v počátcích třicetileté války nelze ověřit jinými údaji, i z vlastního způsobu vedení účetních záznamů. Třebaže v obou denících nalézáme vzájemné odkazy na zápisy jednoho nebo druhého z nich, zdá se, že jsou pouhým torzem bohatší účetní spisovny. Je to zřejmé zvláště

např. i výsledky diskusí a názorů o otázkách krize tohoto období a jejich projevu, které nejnověji z naší strany shrnul M. Hroch, *Krise feudalismu 17. století*, ČsČH XXII, 1974, str. 735–763, nebo obsáhlý přehled současného stavu bádání o dějinách cen a mezd, který pro 1. 1962–1971 předložili členové pražské pracovní skupiny pro dějiny cen a mezd. V. Bystrický, J. Honc, E. Maur, J. Petráň, E. Šimek, J. Tomas a M. Urbánková (ČsČH XXI, 1973, str. 45–72).

³ Na potřebu spolupráce numismatiků a historiků při řešení problémů počátku 17. století upozornila již zhruba před dvěma desetiletími Em. Nohejlová-Prátová v článku *Česká numismatika a historie*, ČsČH IV, 1956, str. 365–388, zvláště str. 381, bohužel bez patřičné odezvy.

⁴ SÚA Praha, P-Minc, kart. 40, 1622/2 (deník z 18. 2. – 27. 12. 1622) a kart. 41, 1622/3 (deník z 21. 2. 1622–4. 5. 1623). Prvý obsahuje celkem 148 listů, které jsou popsány do fol. 124. Fol. 145–147 a 1a' obsahuje rejstřík. Knize chybí jakýkoliv titulní list. Na nově paginovaném foliu 1b' je dole malá pečeť a podpis D. Freisleben. Účet nově tužkou nadepsán Raitung von Brünn 21. Febr. 1622–Dez. 1622. Druhý deník obsahuje 92 listů, zápisy jsou vedeny do fol. 73. Na dalším nově paginovaném fol. jsou uvedena jména Liechtenstein, Dietrichstein, Pavel Michna, Herzog von Friedlant, Johann de Witte, Jacob Bassevi a odkazy na příslušná fol. Rejstřík též na fol. 89–91. Dodatečnými připsy byl tento druhý deník označen jako B. 1 s odkazy na deník uložený v kart. 40 (B. 2).

ze zaznamenání objemu mincovní produkce, tedy jednoho z nejdůležitějších údajů, při němž je nutno uvedený odkaz téměř bez výhrad pokládat za odkaz na dosud neznámou účetní knihu, jakkoli v jiných případech stejný způsob odkazu odpovídá jednomu z deníků.⁵ U řady zápisů překvapuje, že u jednodivých položek nejsou uvedeny číselné údaje, případně chybí součty obou stran účtu nebo zápis převodních částek. To samozřejmě znesnadňuje srovnání vyúčtování, zvláště nenavazují-li bezprostředně na sebe, nebo je-li v jedné položce shmuto několik dílčích, dříve uvedených položek. Těchto obtíží při zpracování deníků přibývá zejména od 2. poloviny r. 1622, kdy se celkově mění charakter zápisů v účetních denících. To přirozeně ovlivňuje i možnosti sledovat některé otázky v celém průběhu mincování de Wittova konsorcia. Ačkoli objevené účetní deníky bměnské mincovny obsahují pramennou základnu studia moravského mincovnictví v pohnuté době po bělohorské porážce odbojných českých a moravských stavů, přece jen jejich vlastní rozbor nepřináší vždy jednoznačné konečné odpovědi. Hypotézy vyslovené na jejich základě, případně odlišná stanoviska od závěrů dosavadního bádání by se proto měla stát mimo jiné i podnětem k dalšímu soustavnějšímu studiu problému doby, jejímuž poznání jsme stále mnoho dlužni.

* * *

Jednou z otázek, na niž autoři dosavadních studií hledali odpověď, bylo určení počátku vlastní mincovní činnosti de Wittova konsorcia na Moravě, tj. určení doby, kdy po rozhodnutí konsorcia o uzavření olomoucké mincovny a soustředění veškerého mincování do Bma byla uvedena do provozu v jeho správě zdejší mincovna. Přitom autoři upozornili na určitý časový rozdíl mezi 16. únorem 1622, odkdy byly podle smlouvy ze dne 18. ledna 1622 propachtovány moravské mincovny spolu s vídeňskou mincovnou de Wittovu konsorciu, a počátkem skutečné ražby mincí podle této smlouvy.⁶ Z korespondence jednatele konsorcia Jakuba Basseviho s kardinálem Dietrichsteinem ohledně pronájmu místností v kardinálově domě v Bmě a zapůjčení mincovních strojů i z císařova svolení z června 1622 o prodloužení jednoletého pachtu o šest týdnů, počínaje 15. únorem 1623, dospěl A. Rimpl k názoru, že konsorcium patrně "dalo mincovnu v Bmě do provozu nejdříve koncem března, ne-li ještě později".⁷ Jakkoli by se zdálo toto mínění oprávněné, zápisy účetních deníků je nepotvrzují. Zapsaná pokladní vyúčtování z konce února i března 1622, která v příjmových položkách zaznamenávají ražbu 48krejcaru v týdnech od 20. února do 7. března, zlatníku a dvouzlatíku v týdnech od 8. do 20. března i ražbu 3krejcaru rovněž v týdnech od 8. do 20. března, nasvědčují spíše tomu, že bměnská mincovna byla v provozu od samého počátku nájemní smlouvy.⁸ To ostatně naznačuje i vlastní datování účetního deníku k 18. únoru 1622. Potvrze-

⁵ Srv. SÚA Praha, P-Minc, kart. 41, 1622/3, fol. 42'

⁶ Srv. A. Rimpl, *Moravské vládní mince za třicetileté války. II. Dlouhá mince na Moravě*, Num. sbor. VI, 1960, str. 218 an.

⁷ Srv. tamtéž, str. 220.

⁸ SÚA Praha, P-Minc, kart. 40, 1622/2, fol. 16; 27.'

ní této časnější ražby de Wittova konsorcia by bylo možné spatřovat i v Dietrichsteinoých upozorněních na splatnost první nájemní splátky dne 15. března 1622 i v císařově reakci na její nedodržení.⁹ Ostatně šestinedělní, případně i delší prodloužení nebylo v zájmu ani jedné ze stran uzavírajících smlouvu o pronájmu, zejména uvážíme-li rozsah činnosti de Wittova konsorcia, jak se jej dále pokusíme nastínit.

Datováním počátku činnosti bměnské mincovny za de Wittova konsorcia do 2. poloviny února 1622 však vyvstává nový problém, čím vysvětlit panovníkovo rozhodnutí o prodloužení nájmu do 29. března 1623 a jak odůvodnit žádost nájemců o toto prodloužení s poukazem na promeškanou dobu v počátcích jejich mincování. Na tyto otázky nedávají bohužel účetní deníky odpověď.

Uvedená vyúčtování z února a března 1622 jsou zajímavá i svými údaji o hodnotách ražených mincí. Podle osmého bodu mincovní smlouvy z 18. ledna 1622 bylo konsorcium oprávněno razit mince v hodnotách 3, 37 1/2, 75 a 150krejcarů.¹⁰ Ražbu 48krejcarů tedy nemělo povoleno. Přece však v prvních čtřinácti dnech správy nových nájemců byl 48krejcar patrně jediným nominálem, který byl v Bmě v poměrně značném množství vybit. Spolu s 3krejcar, jejichž ražba v Bmě je doložena společně s ražbou zlatníků a dvouzlatníků od 1. poloviny března, je proto možné tyto 48 krejcar považovat za určitý spojovací článek s předchozím údobím, kdy spravoval mincovnu mincmistr Hanuš (Hans) Pecz.¹¹ Vzhledem k tomu, že ražby de Wittova konsorcia nejsou označovány mincmistrovskou značkou a zatím neznáme žádný 48krejcar s letopočtem 1622 bez mincmistrovské značky, musíme předpokládat, že tyto první ražby bměnské mincovny po jejím pronájmu Janu de Wittemu a jeho společníkům je nutno hledat mezi ražbami se znaméním sestaveným z písmen H a P v ligatuře, zdobené hákem na cány, tj. mezi ražbami Peczovými.

Pokud jde o vlastní působení Hanuše Pecze v bměnské mincovně po jejím převzetí do nájmu de Wittovým konsorciem, nedostává se nám o něm jasnějších zpráv. Skutečností zůstává, že v průběhu r. 1622 mizí z moravských ražeb jeho mincmistrovská značka, s níž se patrně naposledy setkáváme u uvedených 48krejcarů z přelomu února a března r. 1622. Přitom je známo, že tento bměnský mincmistr zemřel až v 2. polovině r. 1622,¹² a lze snad souhlasit s Rumplovým názorem, že nemůžeme oprávněně předpokládat, že by opustil mincovnu dříve.¹³ Otázkou však je, zda lze bměnské ražby až do této doby pokládat za ražby Peczovy.

⁹ Srv. A. Rump l, *Moravské vládní mince...* II, str. 221–222, s příslušnými odkazy na studii J. Newalda, *Die lange Münze in Österreich*, NZ 1881.

¹⁰ Srv. tamtéž, str. 222.

¹¹ O něm kromě údajů v pracích citovaných v pozn. 1 srv. články Em. Nohejlové-Prátové, *Dvě poznámky o moravském mincovnictví za třicetileté války*, Num. listy II, 1947, str. 3–13 (též *Zwei Bemerkungen zum mährischen Münzwesen während des Dreissigjährigen Krieges*, MÖNG. V, 1947, str. 65–76), která poprvé uvedla jméno tohoto mincmistra do numismatické literatury.

¹² Zde je nutno upozornit na rozdíl datace Peczova úmrtí u A. Rump l a, který je klade do doby "někdy kolem 1. září 1622" (*Moravské vládní mince...* II, str. 222), a J. Pošváře, jenž uvádí doklad o jeho úmrtí již před 23. červencem 1622 (*Moravské mincovny*, str. 58).

¹³ Srv. A. Rump l, *Moravské vládní mince* II, str. 222.

V ojedinelém záznamu účetního deníku z dubna 1622 nalézáme totiž doklad o určité změně Peczova postavení v mincovně. Nepíše se zde o něm jako o mincmistru, ale jako o vardažnu, čímž by bylo snad možné i vysvětlit, proč jeho mincmistrovská značka mizí z bměnských ražeb tak záhy.¹⁴

Přibližně z téže doby jsou zachovány zprávy o Filipu Beckerovi a Jiřím Hasslerovi jako správcích bměnské mincovny.¹⁵ Účetní deníky rozhovoří svědectví o nich několika údaji.¹⁶ Současně lze na jejich základě ověřit některé již známé skutečnosti. Příkladem je d'Elvertova zpráva datovaná k 18. dubnu 1622, podle níž měli správci mince v Bmě odeslat do Vídně 150 000 zlatých, a zápis účetního deníku z 21. dubna 1622 o zaslání 60 000 dvouzlatníků (150krejcarů) jako jedné z pravidelných měsíčních nájemních splátek.¹⁷ Z Bma do Vídně vezl tuto částku Filip Becker a s jeho jménem je spojeno i odevzdávání dalších splátek.¹⁸

Třebaže Beckerovo i Hasslerovo jméno se vyskytuje, pokud jde o datování zápisů, téměř současně, přece jen se zdá, že v jejich postavení v mincovně byl určitý rozdíl. To ovšem samo o sobě ještě nevyklučuje, že oba byli správci mincovny, jejichž příchod do mincovny je spjat s počátky činnosti de Wittova konsorcia. V počátcích pronájmu bměnské mincovny de Wittovu konsorcium tak došlo v organizaci její správy k určitým změnám, jejichž odrazem patrně byla i změněná vnější podoba bměnských ražeb vydávaných bez mincmistrovské značky.¹⁹

¹⁴ SÚA Praha, P-Minc, kart. 40, 1622/2, fol. 36.

¹⁵ Srv. d'Elvert, *Beiträge zur Geschichte der böhmischen Länder* III, str. 337, a podle něho i shora citované práce Em. Nohejlové-Prátové, A. Rump l a J. Pošváře, který se podle nově objeveného rukopisného záznamu z Archivu města Bma domnívá, že Beckerovo jméno znělo správně Wacker (srv. *Moravské mincovny*, str. 61). Účetní deníky tuto domněnku bohužel nepotvrzují.

¹⁶ SÚA Praha, P-Minc, kart. 40, 1622/2, fol. 17, 23, 30, 74; kart. 41, 1622/3, fol. 33', 41', 48', 52'.

¹⁷ SÚA Praha, P-Minc, kart. 40, 1622/2, fol. 41.

¹⁸ SÚA Praha, P-Minc, kart. 41, 1622/3, fol. 31', a kart. 40, 1622/2, fol. 87.

¹⁹ K této otázce srv. kromě Rumplova rozboru moravských ražeb i podnětný drobný příspěvek J. Halačky, *Několik poznámek k přidělování moravských ražeb 17. století*, Sbor. I. num. symposia v Bmě, Brno 1966, str. 162–164, jenž nevyklučuje možnost, že období Peczova mincmistrovství skončilo již koncem r. 1621. Zápisy o ražbě bměnských 48krejcarů 1622 i vlastní zachovaný mincovní materiál z r. 1622 s Peczovou mincmistrovskou značkou (tolarová klipa, 48krejcar, 3krejcar) však nedávají tomuto názoru za pravdu. Rozpory, které zde stručně připomínáme, ukazují, jak je nutné další typologické studium zachovaných ražeb z této doby plně změn a nejasností. Ukazuje to i patrně vzácný 24krejcar 1622 bez mincmistrovské značky, který byl v dosavadních studiích překvapivě ponechán bez bližšího povšimnutí. Srv. jeho vyobrazení ve formě klipy ve Sbor. I. num. symposia v Bmě, Brno 1966, tab. XXVI, č. 486 (v seznamu vyobrazení však chybně uveden ročník 1621, třebaže je ražba zařazena mezi mince z údobí de Wittova konsorcia; tamtéž, str. 207). Ražbu však známe i jako běžnou minci, jejíž opisy, zvláště zakončení rubního opisu MA. MO, svědčí o moravské provenienci, resp. přesněji podle Rumplova názoru o provenienci bměnské. V Rumplově soupisu typů a variant moravských ražeb z doby dlouhé mince však 24krejcar s letopočtem 1622 bez mincmistrovské značky nenalézáme. Zdá se, že jde o obdobu 48krejcaru z počátku mincování de Wittova konsorcia v Bmě, která jeho mincovní činnost spojuje s dobou předchozí. Ve studovaném účetním materiálu na rozdíl od 48krejcaru zmínku o ražbě 24krejcaru nenacházíme. Do které doby máme klást vznik této ražby, si proto nedovolujeme určit. Snad by se dalo vzdáleně uvažovat o určitých analo-

Proč k těmto změnám došlo a čím byly vyvolány, nelze zatím bohužel vyložit.²⁰

Jestliže k účelně doloženým brněnským 48krejcarům z doby de Wittova konsorcia lze z vlastního mincovního materiálu přiřadit zatím výhradně ražby Peczovy u 3krejcarových ražeb nelze o přiřazení zachovaných mincí rozhodnout stejně jednoznačně. Dosavadní studium mincovního materiálu vycházelo z předpokladu, že konsorcium v brněnské mincovně 3krejcarů nerazilo, třebaže jejich vydávání bylo zahrnuto v nájemní smlouvě.²¹ Připsalo proto 3krejcarů 1622 s Peczovou mincmistrovskou značkou do brněnské mincovny před počátek mincování de Wittova konsorcia, nebo v souladu s Dietrichsteinovým patentem z 16. července 1622 tytéž ražby bez mincmistrovské značky do mincovny olomoucké. V obou těchto souborech je tedy nutno hledat vlastní brněnské 3krejcarů z údobí konsorcia. Z početního poměru typů Peczových a olomouckých grošových ražeb se zdá, že by se spíše mohly vyskytovat mezi olomouckými ražbami bez mincmistrovské značky. Podle odlišností kresby orla na rubu dosavadních olomouckých 3krejcarů 1622 by bylo snad možné uvažovat o tom, že prvá z Rumplových skupin těchto ražeb v sobě zahrnuje právě ražby brněnské. K této hypotéze, kterou může potvrdit pouze důkladný soupis zachovaného mincovního materiálu, nás opravňuje určitá příbuznost rubní strany ražeb této skupiny s reversem Peczova brněnského 3krejcaru 1622, na níž na jiném místě upozomil i A. Rumpel.²² Ačkoli zde nemůžeme předložit definitivní řešení celé otázky, samo zjištění ražby 3krejcaru v brněnské mincovně v r. 1622 je obohacením dosavadních poznatků o její činnosti i o nominálové skladbě její produkce. Přitom rozsah ražby 3krejcaru, který objevené účetní deníky podobně jako u ostatních vydávaných nominálů dovolují vlastně poprvé naznačit, vyvolává určité pochybnosti o poměrně malé rozmanitosti typů a variant těchto mincí, jak ji známe z dosavadních rozborů mincovního materiálu.²³

V určitém kontrastu s touto dosud zachycenou malou rozmanitostí vnější podoby ražených 3krejcarů je množství uváděných variant a typů u dalších z drobnějších nominálů – 15krejcaru. Jde o minci, jejíž vydávání nebylo původně zahrnuto v nájemní smlouvě. Vzhledem k skladbě mincovní produkce, v níž se kromě nikdy v Brně neraženého 37 1/2krejcaru nepočítalo s ražbou žádného dalšího tzv. středního nominálu, bylo vydání 15krejcaru nepochybně diktováno potřebami peněžního oběhu. Jeho ražba je doložena jednak vlastním mincovním materiálem,

---

gích se zlatníkem a půlzlatníkem z r. 1621, které, ač vydány v době mincmistrovství Peczova, nemají mincmistrovskou značku. – Srv. A. Rumpel, *Moravské vládní mince II*, str. 256, obr. č. 40; J. Halasčka, *I. č.*, str. 163–164, a vyobrazení ve Sbor. I. num. symposia v Brně, tab. XXVI, č. 485.

²⁰ J. Pošvář, *Moravské vládní mince z I. poloviny 17. století*, Sbor. I. num. symposia v Brně, Brno 1966, str. 154, soudí, že Pecz nevykonával již v dubnu 1622 svou funkci pro nemoc, "ač-li jí nebyl zbaven dříve, což byl snad počátek represálií za jeho činnost v r. 1619".

²¹ Srv. A. Rumpel, *Moravské vládní mince ... II*, str. 224.

²² Srv. tamtéž, str. 266, 277 a 296.

²³ V případě Peczových 3krejcarových ražeb z r. 1622 uvádí A. Rumpel jeden typ (Num. sbor. VI, str. 277); u olomouckých 3krejcarů z doby konsorcia tři typy pro r. 1622 a jeden typ pro r. 1623 (tamtéž, str. 296–297).

jednak Dietrichsteinovým patentem z 16. července 1622, jímž ohlašoval, že "bylo rozhodnuto, aby se v Olomouci znova zřídila mincovna, kde nebude nic jiného raženo než císařské groše," a že "s jejich ražbou bylo již započato, aby se obyvatelstvo mohlo zásobiti groši a patnáctníky s rázem císařovým," a současně přikazoval, že se musí v zemi bez odporu přijímat a vydávat patnáctníky, ražené "nyňi zde, v Čechách a Rakousích".²⁴ Podle znění tohoto patentu bylo možné usuzovat, že 15krejcarů byly na Moravě zaraženy současně s prvními 3krejcarů v olomoucké mincovně. Tento předpokládaný počátek jejich ražby v plném rozsahu potvrzují zápisy účetních deníků. Mincování 15krejcarů je v nich poprvé doloženo v týdnech od 11. do 29. července 1622.²⁵ Na základě tohoto zjištění i znění Dietrichsteinova patentu by bylo snad možné datovat i počátek ražby grošů v Olomouci, a tím i obnovení činnosti tamější mincovny k 11. červenci 1622.

V souvislosti s ražbou 48krejcaru jsme se zmínili o osobě mincmistra Hanuše Pecze a správcích brněnské mincovny Beckerovi a Hasslerovi. Vyúčtování ražeb jednotlivých nominálů dovoluje uvést ve spojitosti s brněnskou mincovnou jména tří dalších osob podílejících se na její činnosti. Jde o tři současně působící šmitmistry, Andraše Kellera, Michaela Wincklera a Petra Achwalta.²⁶ První dva jsou připomínáni v I. polovině r. 1622 při ražbě hrubé mince (zlatníků a dvouzlatníků) a 3krejcarů, poslední je jmenován při ražbě 15krejcarů, jejíž počátek je datován do 2. poloviny r. 1622.

Zjištění jmen tří šmitmistřů je do jisté míry jediným údajem, jenž umožňuje alespoň nahlédnout do organizace práce v mincovně. Jistě nejde o údaj základní, za nějž bychom považovali spíše informace o počtu zaměstnanců v mincovně, nebo o jejím technickém vybavení. Pokud jde o tyto otázky, musíme se zatím spokojit s analogickými úvahami na základě poznatků získaných odjinud. Přece však existence tří samostatně pracujících šmitmen v brněnské mincovně naznačuje, že v letech pronájmu de Wittovu konsorciu ji můžeme považovat za mincovní podnik většího rozsahu s pokročilou dělbou práce, která je jedním z charakteristických rysů odlišujících mincovnictví od ostatních odvětví soudobé výroby.²⁷ Tomuto označení plně odpovídají údaje o množství kovu zpracovávaného v mincovně i o rozsahu vlastní ražby mince v uvedeném údobí, třebaže je nemůžeme vzhledem k odlišnostem ve vedení obou účetních deníků sledovat v plném rozsahu po celou dobu pronájmu mincovny de Wittovu konsorciu.

Podle jednotlivých zápisů příjmu mincovní pokladny v době od 20. února do 3. července 1622 lze předložit přehled mincovní produkce brněnské mincovny, který v sobě zahrnuje váhu čemých plátů (A), uvedenou v hřivnách a lotech, a hodnotu ražené mince (B) ve zlatých (1 zlatý = 60 krejcarů) a v krejcarech.²⁸

---

²⁴ Srv. A. Rumpel, *Moravské vládní mince ... II*, str. 224, a tam uvedený odkaz na SÚA Praha, fond Dietrichsteiniana, KP 20, fol. 402–3.

²⁵ SÚA Praha, P-Minc, kart. 40, 1622/2, fol. 98'.

²⁶ SÚA Praha, P-Minc, kart. 40, 1622/2, fol. 5'; 47'; 98' a další navazující na tato první vyúčtování.

²⁷ Srv. V. Husa, *Výrobní vztahy v českém mincovnictví v 15. a 16. století*, Num. sbor. II, 1955, str. 57–89.

²⁸ SÚA Praha, P-Minc, kart. 40, 1622/2.

Přehled mincovní produkce brněnské mincovny

Období	Mincovní nominál											
	3krejcar		48krejcar		75 a 150 krejcar							
	A		B		A		B					
hř.	lt.	zl.	kr.	hř.	lt.	zl.	kr.	hř.	lt.	zl.	kr.	
20. – 27. 2.				2622	–	58 732	48					
– 7. 3.				2130	4	47 717	36					
– 20. 3.	?		3 433	36				?		161 895	30	
– 27. 3.	290	8	4 299	–				2195	12	96 857	30	
– 3. 4.	291	–	4 306	–				?		53 500	–	
– 11. 4.	?		7 932	48				?		79 873	–	
– 18. 4.	?		7 400	–				?		66 580	–	
	572	8	8 473	–				1397	–	61 567	30	
– 24. 4.	?		9 960	24				2357	4	102 261	15	
– 7. 5.	672	–	9 953	–				2166	–	95 957	–	
– 9. 5.	808	–	11 958	–				2226	9	98 283	45	
– 18. 5.	629	8	9 309	12				1675	6	73 955	–	
– 22. 5.	817	–	12 591	36				1454	8	64 941	–	
– 30. 5.	?		15 392	–				2397	–	105 000	–	
– 6. 6.	808	8	11 965	48				2 534	8	111 454	30	
– 12. 6.	1243	–	18 396	24				2727	12	120 232	30	
– 20. 6.	892	8	13 201	36				1467	8	64 987	30	
– 26. 6.	918	8	13 586	24				1303	–	57 382	–	
– 3. 7.	821	8	12 150	48				2106	–	95 105	–	

Ačkoli přehled sám o sobě ukazuje i pro tento krátký časový úsek neúplnost údajů účetního deníku, která se později ještě zvyšuje, přece jen naznačuje jak celkový objem brněnské ražby mince, tak vzájemný poměr produkce hrubé a drobné mince. S ohledem na otázky peněžního oběhu je zjištění objemu produkce i poměru ražených nominálů prvořadého významu. Ukazuje, že de Wittovu konsorcium se podařilo během krátké doby necelých čtyř a půl měsíce vyrazit v brněnské mincovně za 1 790 593 zl. nové mince. Jde o obdivuhodné množství, které v přepočtu na počet ražených kusů mincí představuje vydání více než 4 milionů mincí, jejichž rozdělení podle nominálů je v opačném poměru než jejich celková hodnota vyjádřená ve zlatých:²⁹

²⁹ V případě 75 a 150krejcarů převádíme hodnotu vyražené mince pouze na vyšší nominál, neboť v účetních zápisech nelze samostatně odlišit objem ražby zlatníku a dvouzlatníku. Tím je poněkud zkráceno vyčíslení počtu ražených kusů, který byl ve skutečnosti vyšší. Uvážíme-li však např. poměr ražby tolaru a jeho dílu, zdá se, že skutečná čísla nebyla od uvedeného počtu podstatněji odlišná. Pro početní poměr ražby tolarů a jejich dílu v kusech srv. E. Šimek, Ražba mince v Čechách v 2. polovině 16. století, ČsČH XXII, 1974, str. 239, pozn. 48.

Nominál	Počet ražených kusů	Celková hodnota
3krejcar	3 486 192	174 309 zl. 36 kr.
48krejcar	133 065	106 450 zl. 24 kr.
150krejcar	603 932	1 509 833 zl.

Přepočteme-li množství vyražených mincí na přibližnou denní produkci, zjišťujeme, že z mincovny vycházelo v tomto krátkém časovém údobí denně zhruba 40 000 kusů nové mince. Tento počet je jistě přesvědčivým dokladem shora uvedené charakteristiky brněnské mincovny, zvláště uvážíme-li, že kromě drobné mince zde byla ražena poměrně hojně i mince hrubá. Zvládnout při složitém výrobním postupu tak rozsáhlou ražbu nové mince kladlo nepochybně značné nároky na vybavení mincovny jak ždatými pracovníky, tak po stránce technické. V této souvislosti je nutno uvážit, že šlo o vyražení zhruba 52 000 hřiven mincovního kovu, tj. asi 13 tun mincí.

Bohužel pro období po 3. červenci 1622 nemůžeme již zdaleka sestavit tak úplný přehled mincovní produkce brněnské mincovny. Jasnější představu si lze učinit pouze o rozsahu ražby brněnských 15krejcarů, a to v období od 12. července do 13. října 1622. Podle vyúčtování šmitmistra Petra Achwalta bylo během těchto 3 měsíců zpracováno na 15krejcarů 12 867 hřiven černých plátů. Hodnota vyražené mince není v účetních denících zachycena.³⁰ Zjištěná váha černých plátů 15krejcarů v podstatě odpovídá váze 3krejcarů z období do 3. července 1622.

Ačkoli pro toto druhé časové období i dobu pozdější se nám nedostává v účetních denících o ražbě dalších mincovních nominálů zpráv, nelze předpokládat, že by nebyly vydávány. Svědčí pro to mimo jiné množství přijatého pagamentního stříbra, jehož vlastní zpracování však nemůžeme zatím blíže sledovat, a tak uvést, kolik drahého kovu bylo použito na ražbu toho kterého nominálu. Pokud jde o vyšší produkce, nebudeme snad daleko od pravdy, budeme-li se domnívat, že mincovní činnost v brněnské mincovně pokračovala po zbytek r. 1622 i na počátku roku příštího se stejnou intenzitou jako na počátku jejího pronájmu de Wittovu konsorcium. Nelze však také ani vyloučit obtíže, jež s sebou mohla přinášet vrcholící peněžní krize, pokud jde o nákup drahých kovů, které by se přirozeně nepříznivě odrážely v rozsahu mincovní práce.

Kromě zpráv o mincování v Brně obsahují účetní deníky i jednotlivé záznamy o činnosti mincovny olomoucké. Jejich svědectví nejsou sice zdaleka tak výmluvná jako v případě brněnské mincovny, přece jen však dokreslují celkovou dobovou situaci v ražbě mince na Moravě. Jde především o údaje o ražbě olomouckých 3krejcarů, jejichž množství je uvedeno v zápisech z 10. října 1622 a 8. února 1623.³¹ V těchto zápisech je hodnota 3krejcarových ražeb vyjádřena částkami

³⁰ SÚA Praha, P-Minc, kart. 40, 1622/2, fol. 99; 100; 101; 112; 113.

³¹ SÚA Praha, P-Minc, kart. 41, 1622/3, fol. 42; 59. K datu 20. března 1623 jsou uvedeny mezi účtovými položkami též olomoucké 3krejcarů, bohužel bez číselného údaje. Současně s nimi jsou v souvislosti s olomouckou mincovnou uváděny i slezské groše (3krejcarů). Jsou zapsány ve třech položkách v celkové hodnotě 9 554 zl. (srv. tamtéž, fol. 59 a 123). Toto zjištění je nesporně zajímavým konkrétním dokladem, který charakterizuje blízké souvislosti moravského a slezského mincovnictví v době konsorcia. – Srv. A. Rumpf, Moravské vládní mince, str. 235 an., jehož výklad zde doplňujeme.

340 44 zl. a 40 499 zl. 30 kr., přičemž jde o součty celkem pěti položek. Pouze v jediném případě však je uvedena také váha 3krejcarových čemých plátů a je naznačeno, že z jedné jejich hřívny mělo být vyraženo za 16 zlatých 3krejcarů.³² Od tohoto údaje z 8. února 1623 se poněkud liší údaje o váze černých plátů a hodnotě vyražených brněnských 3krejcarů z 1. poloviny r. 1622. V jejich případě jsme zjistili propočtem poměr 1 hřívna čemých plátů = 14 zl. 42 kr. (u zlatníku a 2zlatníku se 1 hřívna čemých plátů rovnala 45 zl. 6 kr.). Rozdíl 1 zl. 18 kr. v hodnotě vyražených mincí z 1 hřívny by se měl odrážet v rozdílné váze olomouckých a brněnských 3krejcarů. Ověření tohoto poznatku by měl přinést důkladný metrologický rozbor zachovaných ražeb, který zatím bohužel nemůžeme předložit a zůstává podobně jako rozbor typologický úkolem dalšího bádání.

V souvislosti se všemi údaji o objemu mincovní produkce je nutno se ještě zmínit o ojedinelém záznamu ve vyúčtování k 3. červenci 1622, který obsahuje druhý z účetních deníků. Hodnota vyražených nominálů je zde zapsána těmito částkami:

groše	428 041 zl. 45 kr.
2zlatníky	3 596 264 zl. 9 kr.
15krejcarý	449 349 zl. 15 kr.

Jde o čísla značně odlišná od výše uvedených přehledů na základě jednotlivých vyúčtování za kratší časová údobí. Jak napovídá zaznamenání hodnoty ražby 15krejcarů, jejíž počátek datujeme na Moravě až po 3. či spíše 11. červenci 1622, mohla by tato čísla snad vyjadřovat hodnotu mincovní produkce i ostatních mincoven pronajatých de Wittovu konsorcium. Jinak by bylo stěží možné vysvětlit zjištěné rozdíly. Přitom ovšem v těchto sumárních číslech není zahrnuta hodnota brněnských 48krejcarů, o jejichž vydání nepochybujeme. Jak ukázala možnost srovnání, připomenutý zápis se celkově vymyká z účetní praxe sledovaných deníků. Nelze ovšem vyloučit, že je tomu tak i v některých jiných případech, především při zaznamenání nejrůznějších plateb zvláště z 2. poloviny r. 1622 a z roku následujícího, které proto raději ponecháváme stranou našich úvah.

Ražená mince představovala hlavní příjmovou položku brněnské mincovní pokladny. Jak ukazuje srovnání příjmu a vydání pro údobí od února do července 1622, byla to položka veskrze aktivní, umožňující hradit nákup kovu ke zminco-

vání, pravidelné splátky za nájem mincovny i jiné nejrůznější platby.³⁴ Přitom nezahnuje další finanční transakce členů konsorcia, jež se projevují spíše v odlišně vedených účtech z 2. poloviny r. 1622 a později. Jejich shmutí není cílem této studie a nebudeme se jimi blíže zabývat. Velmi však litujeme, že z výdajových položek nemůžeme jasněji uvést náklady na vlastní ražbu mince a provoz mincovny. Jediným vodítkem k jejich vyjádření by snad mohla být pravidelně účtovaná vydání Eliáši Füschlvi, která se v souhmu za dobu 20 týdnů od konce února do počátku července rovnají zhruba 37 000 zlatým. Bohužel o vztahu Eliáše Füschla k brněnské mincovně, případně o jeho postavení v ní nemůžeme říci nic určitějšího.

Podstatně vyšší částky než na úhradu vlastní mincovní práce (předpokládaná částka 37 000 zl. představuje o něco málo více než 2% hodnoty vyražené mince) musela mincovna vynaložit na získání potřebného množství drahého kovu k zajištění plynulé rozsáhlé ražby. O tom, kolik drahého kovu, tj. především peněžního pagamentu, bylo nakoupeno, si můžeme učinit jasnější představu podle váhy černých plátů jednotlivých ražených nominálů, jak jsme ji uvedli v přehledu mincovní produkce brněnské mincovny.³⁵ Detailnější zápisy však dovolují blíže zachytit i skladbu surovinné základny činnosti brněnské mincovny, jmenovat některé osoby, které se především vyskytují v souvislosti s dodávkami pagamentu, a konečně podat i přehled nákupních cen stříbra v průběhu r. 1622 a v prvních měsících r. 1623.

Sumárně lze konstatovat, že základní složkou dodávek pagamentu byly nejrůznější grošové ražby, jejichž provenienci s výjimkou ojedinele zapsaných slezských grošů však nemůžeme blíže určit. Současně s nimi byly dodávány 24krejcarý, 15krejcarý, vídeňské 15krejcarý, staré dvanáctíky, ale i půlkrejcarý a půlbatzeny a nejrůznější jakostně odlišné stříbro. U všech těchto položek je v účetních zápisech uvedena váha dodaného kovu i jeho celková hodnota ve zlatých

³⁴ Přehled příjmů a vydání brněnské mincovní pokladny za dobu od 20. února do 3. července 1622:

Datum	Příjem zl. kr.	Vydání zl. kr.	Převod zl. kr.
20. 2. – 7. 3.	106 450 24	105 503 3	947 21
– 27. 3.	266 485 36	1449 44 36	121 541 –
– 2. 4.	179 347 –	63 694 50	115 652 10
– 11. 4.	348 528 28	225 301 2	123 227 26
– 24. 4.	235 449 5	61 905 5	173 544 –
– 7. 5.	279 454 –	218 816 –	60 638 –
– 9. 5.	170 879 45	55 260 10	115 619 35
– 18. 5.	198 883 47	25 541 45	173 342 2
– 22. 5.	250 874 38	73 996 15	176 878 23
– 30. 5.	297 270 23	37 946 10	259 224 13
– 6. 6.	38 381 11	82 759 26	301 051 45
– 12. 6.	439 680 39	240 719 15	198 961 24
– 20. 6.	277 150 30	44 617 14	232 433 16
– 26. 6.	347 101 40	115 229 40	231 872 –
– 3. 7.	371 227 48	242 817 32	128 410 16

³⁵ Srv. výše str. 124.

³² SÚA Praha, P-Minc, kart. 41, 1622/3, fol. 59.

³³ SÚA Praha, P-Minc, kart. 41, 1622/3, fol. 42.

a krejcarech, přičemž až do srpna 1622 je účtována najednou na základě ceny 1 hřivny čistého stříbra. Později je účtována rozdílně podle jednotlivých druhů dodaného stříbra, jak se o tom ještě dále zmíníme. Kromě shora uvedených mincovních druhů, jejichž příjem byl zapisován podle váhy dodaného množství, byly zapisovány určité druhy mincí v počtu kusů, případně v nominální hodnotě s příslušným procentním zvýšením, které odpovídalo měnicím se soudobým kursům těchto mincí. Tak je tomu u tolarů, zlatníků, nejrozličnější moravské mince (je zapisována jako moravské peníze, staré moravské zlatníky, moravské 15krejcarey, moravské 12krejcarey), u stavovských ražeb. Dále jsou uváděny heidelberské peníze, slezské dvouzlatníky, gdaňské zlatníky, bavorské 48krejcarey a půlzlatníky a zlatníky salzburské. Jde tedy o rozmanitou směs mincí nejrozličnějšího původu, která byla přetavena a nově zpracována v minci značně odlišné váhy a jakosti.³⁶ V jejím poznání lze nepochybně hledat jeden z pramenů ke zjištění stavu oběživna našich zemí v počátcích třicetileté války, jehož výklad je jedním z úkolů, jímž bychom se chtěli zabývat při jiné příležitosti. Materiál brněnské proveniencce poskytuje ovšem v tomto směru jen dílčí poznatky, které bude nutné doplnit o rozborů dalších písemných pramenů i pramenů povahy hmotné, především nálezů mincí.

V souvislosti s příjmem pagamentu do brněnské mincovny jsou v účetních denících nejčastěji jmenováni židé Wolf a David, kteří byli zřejmě pravidelnými a snad i největšími dodavateli pagamentu po celou dobu pronájmu mincovny de Wittovu konsorciu. Kromě nich je nutno na prvním místě jmenovat samotného Jakuba Basseviho, s jehož jménem jsou spojeny především záznamy o příjmu stříbra z konce února a počátku března 1622. Jde o vyúčtování celkem 7771 hřivny stříbra, které se zřejmě stalo základem rozsáhlé ražby brněnských dvouzlatníků, zlatníků a 3krejcarů v březnu 1622. Později jsou zaznamenány i dodávky pagamentu od nejvyššího kancléře, od kardinála Diétrichsteina, olomouckého varďajna, od Izáka Bonnuma, Jiřího Opitzce, Pavla Lehmana a dalších. V těchto případech jde většinou o prodej menšího množství stříbra, které nemohlo podstatněji ovlivnit rozsah brněnské mincovní produkce. Dokreslují však vztah jednotlivých osob k mincovně, případně jejich podíl na činnosti konsorcia, pro jejíž postížení však účetní deníky nejsou zdaleka dostatečným zdrojem informací. Ostatně brněnská mincovna, ať se její produkce zdá jakkoli vysoká, nebyla prvořadým centrem mincování de Wittova konsorcia. Ukazuje to názorně srovnání její produkce s produkcí mincovny pražské, kde bylo za rok jejího pronájmu zpracováno za 42000 000 zlatých nové mince.³⁷

Naproti tomu však účetní deníky podstatněji dokreslují změny cen stříbra i kursů jednotlivých nominálů. Pro r. 1621 známe dnes již řadu dokladů o trvalém vzrůstu ceny stříbra. Podle zprávy rady dvorské komoty Hanuše Unterholzera

z 2. září 1621 dosáhla její výše na Moravě až 35 zl. za hřivnu, ač jeho přiměřená cena by se podle jeho názoru měla rovnat 22 zl.,³⁸ tj. o 1 zl. více, než měl dostávat Jakub Bassevi v březnu 1621, kdy byl jmenován jediným dodavatelem pagamentu do vládních mincoven v Čechách.³⁹ Třicet pět zlatých za hřivnu stříbra však nebyla zdaleka cena maximální. Podle účetních deníků vzrostla v březnu 1622 na 37 zl. 30 kr., koncem dubna 1622 na 38 zl. 40 kr. Ale ani tato výše nebyla vrcholem cenové křivky. Ta nadále stoupala, jak je zřejmé ze zjištěných cen zlatného stříbra, bílého stříbra (Weiss Silber), 5, 6 a 7 lotového stříbra:

Přehled cen stříbra nakoupeného brněnskou mincovnou v letech 1622–1623

Datum	Druh stříbra				
	Zlacené zl. kr.	Bílé zl. kr.	5lotové zl. kr.	6lotové zl. kr.	7lotové zl. kr.
27. 2.		32			
23. 3.	37 30				
11. 5.	40 30	35			
8. 8.	49	42	14 15	17	19 40
30. 8.	55				
10. 10.		48	15 30	18	20 45
26. 11.	57	50			
27. 12.	64	54	20	23 45	25 45
20. 2.	66 30	59	21	25 5	

Bohužel, předložená tabulka neobsahuje úplné údaje pro všechny sledované druhy stříbra. Přece jen je však možné z ní postřehnout alespoň u jednoho druhu celkovou změnu ceny během jednoho roku. Jde o cenu bílého stříbra, která se zvýšila celkově o 84,3%, přičemž vzrůst ceny do poloviny r. 1622 byl zřejmě daleko pomalejší než v 2. polovině tohoto roku a na počátku r. 1623. Z února 1623 přináší účetní deníky dva ojedinelé údaje o nejvyšších docílených cenách stříbra. Podle nich se cena 1 hřivny stříbra (fajnu) rovnala dne 1. února 62 zlatým, dne 20. února 66 zlatým. Vzrostla tedy během dvou let na trojnásobek ceny, případně během jednoho roku o 76%.⁴⁰

Pokud jde o cenu vedoucího stříbrného nominálu – tolaru, dovolují účetní deníky podat tento přehled jejího vývoje:

³⁶ O tom, kolik nejrozličnější mince často nejvyšších hodnot bylo použito na ražbu nové méněhodnotné mince, svědčí např. součet příjmu tolarů od židů Wolfa a Davida, kteří od 6. března do 27. prosince 1622 odvedli 38952 kusů tolarů.

³⁷ Srv. Em. Nohejlová-Prátová, Dlouhá mince v Čechách v letech 1621–1623, Num. listy I, 1946, str. 33.

³⁸ Srv. A. Rump, Moravské vládní mince II, str. 210.

³⁹ Srv. Em. Nohejlová-Prátová, Dlouhá mince, str. 32. Později bylo Bassevimu placeno za 1 hřivnu stříbra 25 zl., od září 27 zl., v prosinci 29 zl. 30 kr. a konečně 36 zl. 30 kr.

⁴⁰ Vývoj ceny pagamentu podle jednotlivých nominálů dokládají účetní deníky těmito údaji:

10. 4. 1622	cena	4 zl. 30 kr.
30. 4.		5 zl.
29. 7.		5 zl. 3 kr.
30. 8.		5 zl. 12 kr.
10. 10.		5 zl. 20 kr.
26. 11.		5 zl. 30 kr.
17. 3. 1623		7 zl.

Z uvedených čísel je patrný rozdíl vývoje ceny tolaru a stříbra, která stoupala podstatně pomaleji. Dokladem toho je i srovnání s Dietrichsteinovým patentem z 15. února 1622, kterým byla zvýšena cena tolaru ze 3 zl. 15 kr. na 4 zl. 30 kr. a cena stříbra z 28 zl. na 32 zl.⁴¹ Zatímco uvedenou cenu tolaru dokládají účetní deníky ještě k 10. dubnu, cena stříbra již v březnu byla podstatně vyšší.⁴²

Těmito několika konkrétními údaji o změnách cen stříbra a tolaru i o jejich vzájemném poměru, jejichž zjištění je z hlediska širšího pojetí numismatiky jedním z předních úkolů, jsme v podstatě vyčerpali hlavní okruhy otázek, k jejichž řešení jsme se pokusili přispět rozbořením dosud neznámých brněnských účetních deníků. Vzhledem k použitým pramenům jsme byli nuceni ponechat řadu problémů nedotčených, případně jsme se je pokusili jen naznačit. Platí to v první řadě o otázkách spjatých s vlastní ražbou mincí de Wittova konsorcia, v nichž byl obsah čistého stříbra snižován na minimum za současného zvyšování počtu ražených kusů z hřivny sazeného kovu, ale i o problémech vlastního peněžního oběhu, v němž došlo k ohromné výměně ražené mince provázené zákazem užívání veškeré mince cizí, a v neposlední řadě o souvislostech měnových a mincovních poměrů v našich zemích se zeměmi okolními. Cíle našeho studia byly skromnější. Šlo nám o doplnění, případně upřesnění některých poznatků staršího bádání, na jejichž základě spolu s poznatky dalšími, jež vyplynou z průzkumu pramenné základny, by bylo možné přistoupit k celkovému výkladu obecnějších otázek měnového a mincovního vývoje našich zemí v počátcích třicetileté války.

Nominál	Cena hřivny				
	8. 8.	10. 10.	26. 11.	27. 12.	20. 2.
staré 24 kr.	34 zl.	37 zl.	38 zl.	46 zl.	49 zl.
staré 12 kr.	25 zl. 30 kr.			35 zl.	37 zl.
1/2 batzeny	22 zl. 15 kr.	23 zl. 30 kr.	24 zl. 30 kr.	30 zl. 30 kr.	32 zl. 30 kr.
groše	21 zl. 15 kr.	22 zl. 30 kr.	23 zl. 30 kr.	27 zl. 30 kr.	29 zl. 45 kr.
vídeňské 12kr.			22 zl. 30 kr.	27 zl. 30 kr.	

⁴¹ Srv. A. Rump, Moravské vládní mince II, str. 211–212.

⁴² Kromě vzrůstu ceny tolaru lze sledovat pro celý rok 1622 i měnící se hodnotu moravských peněz, k jejichž celkové hodnotě vyjádřené ve zlatých se připočítává: 32% (6. 3.); 38% (27. 6.); 51% (10. 7.); 54% (30. 8.); 62% (5. 12.); 72% (27. 12.).

Zur Tätigkeit der mährischen Münzstätten in der Zeit des de Wittschen Konsortiums 1622–1623

In den letzten Jahrzehnten widmete man in der tschechischen numismatischen Literatur u. a. auch erhöhte Aufmerksamkeit den Fragen der Münzprägung in Mähren zur Zeit des Dreissigjährigen Krieges und in den unmittelbar darauffolgenden Jahren (vgl. Anm. 1). Man berührte auch die Probleme der mährischen Münzstätten zur Zeit ihrer Verpachtung an Hans de Witte und seine Konsorten in den Jahren 1622–1623, die die Schlussetappe der langandauernden Währungs- und Münzentwicklung der böhmischen Länder sind und in einen der grössten Finanzbankrotte in ihrer Geschichte – die Kalade im J. 1623 – einmündeten. Der Autor ergänzt die bisherigen Erkenntnisse hinsichtlich der Tätigkeit der mährischen Münzstätten in diesen Jahren durch Angaben aus bisher von der Forschung nicht verwerteten Buchhaltungsbüchern der Münzstätte von Brno, die in den Beständen Prager Münzstätte im Staatlichen Zentralarchiv in Prag aufbewahrt werden. Aufgrund dieser Bücher konstatiert er, dass das Konsortium de Wittes die Münztätigkeit in der Münze von Brno unmittelbar nach Abschluss des Pachtvertrages, d. h. in der zweiten Februarhälfte 1622, aufnahm. Die ersten geprägten Münzarten waren die 48-Kreuzer, deren Prägung nicht in den Pachtvertrag aufgenommen worden war; sie bilden jedoch ein gewisses Bindeglied zwischen dieser Periode und dem vorherigen Zeitraum der Münze in Brno unter dem Münzmeister Hans Pecz. Diese ersten Prägungen des de Wittschen Konsortiums wird man auch unter den Prägungen Peczs suchen müssen (bisher kennen wir keinen 48-Kreuzer 1622 aus Brno ohne Münzmeisterzeichen, was ein charakteristisches Merkmal für die Prägungen aus der Zeit des Konsortiums ist). An die Prägung der 48-Kreuzer schloss sich dann unmittelbar die Prägung von 3-Kreuzern und 75- und 150-Kreuzern an. Die Feststellung der Prägung von 3-Kreuzern 1622 in Brno präzisiert die bisherige Ansicht, wonach die 3-Kreuzer zur Zeit des Konsortiums nur in der Münzstätte in Olomouc geprägt wurden. Später gesellten sich zu den angeführten Nominalwerten noch die 15-Kreuzer. Die Buchhaltungsbücher gestatten den Beginn ihrer Prägung in Mähren zum 11. Juli 1622 zu datieren, und dieses Datum ist gleichzeitig das Datum der Wiederaufnahme des Betriebs in der Münzstätte zu Olomouc. Bei den erstgenannten Nominalwerten kann eine komplette Übersicht über ihre Produktion für den Zeitraum von Mitte Februar bis Anfang Juli 1622 unterbreitet werden (siehe Übersicht über die Münzproduktion der Münze Brno, S. 124; A = Gewicht der schwarzen Bleche in Mark und Lot; B = Wert der geprägten Münze in Gulden und Kreuzern). Daraus geht hervor, dass man in der Münzstätte in Brno während dieser Zeit für 1790 593 Gulden neue Münzen prägte, d. h. mehr als 4000 000 Stück. Für die spätere Zeit gestatten die Tagebücher nicht die Erstellung einer ähnlich genauen Übersicht über die Münzproduktion. Man kann aber annehmen, dass die Arbeit in der Münze zu Brno ebenso intensiv fortgesetzt wurde. Was das Edelmetall für die Münzen anlangt, bildete Geldpagament die Grundlage für die Münztätigkeit. Seine Lieferanten waren einige Personen, unter denen – abgesehen vom Geschäftsführer des Konsortiums Jakob Basse – auch die Juden Wolf und David eine Sonderstellung einnahmen. Im Einklang mit der ihrem Höhepunkt zustrebenden Währungs- und Münzkrise erhöhte sich in kurzer Zeit sprunghaft der Preis des Silbers (siehe Übersicht über die Preise des von der Münzstätte

in Brno in den Jahren 1622–1623 aufgekauften Silbers, S. 129), der von 37 fl. 30 Kr. im März 1622 auf 66 fl. im Februar 1623 anstieg; es kam auch zu einem merklichen Umschwung im Wert des dominierenden Silbernominale – des Talers (siehe Übersicht auf S. 130).

Die Rechnungsbücher erlaubten keine nähere Erklärung der internen Verhältnisse in der Münze zu Brno. Münzmeister Hans Pecz wird hier als Wardein bezeichnet, mehrmals werden als Verwalter der Münzstätte Philipp Becker und Georg Hassler genannt; namentlich werden auch 3 gleichzeitig tätige Schmitzenmeister angeführt: Andreas Keller, Michael Winckler und Peter Achwalt.

Die grössere Aussagekraft des ersten der Rechnungsbücher gestattete eine eingehende Darstellung der Tätigkeit der Münzstätte in Brno. Über die Münze in Olomouc erhalten wir nur ausnahmsweise Auskunft, vor allem handelt es sich um Aufzeichnungen des Wertes der geprägten 3-Kreuzer; er wird zum 10. Oktober 1622 und zum 8. Februar 1623 mit den Beträgen 34044 fl. und 40 499 fl. 30 Kr. angegeben.

Im Zusammenhang mit den neu ermittelten Tatsachen, insbesondere hinsichtlich der Zusammensetzung der Münzproduktion, verweist der Autor auf die Notwendigkeit einer eingehenden metrologischen und typologischen Analyse des erhaltenen numismatischen Materials.

DANA SVOBODOVÁ

Z DĚJIN ČESKÉ NUMISMATIKY JINDŘICH OTOKAR MILTNER A ZAČÁTKY ORGANIZACE NUMISMATICKÉ PRÁCE

V celkovém vývoji numismatické práce v Čechách zaujímá bezesponu důležité místo polovina 19. století, kdy růst materiálové základny přinesl vznik první speciální organizace zájemců o numismatiku, a položil tak začátek další vývojové fázi tohoto vědního oboru. Existence nově založeného numismatického sdružení, nazvaného Verein für Numismatik, nepřesáhla časově sice o mnoho více než pouhá dvě desetiletí, avšak shodou okolností se právě kolem tohoto organizačního jádra tehdy soustřeďovalo veškeré odborné a vědecké numismatické úsilí. V malé skupince sdružení, na počátku jen šestnáctičlenné, vyniklo několik jedinců, kteří se v průběhu následujících let výraznou měrou podíleli na činnosti této organizace a měli pro celé vývojové období 50. až 70. let rozhodující význam. Jedním z nich byl Jindřich Otokar Miltner, jehož jméno je úzce spjato nejen s prvním numismatickým sdružením, ale zároveň také se sbírkou mincí a medailí tehdejšího Českého musea. Třebaže jediné velké dílo, které společně s Josefem Neumannem sepsal, je dnes každému i začínajícímu numismatikovi dobře známé, nebyla Miltnerově osobnosti věnována dosud takřka žádná pozornost.

Chceme-li dnes rekonstruovat jeho životní příběh, narážíme v něm na značné časové mezery i na nejasná místa, při jejichž vysvětlení je často nutné domýšlet kusé poznatky, abychom dospěli k ucelenějšímu obrazu. Musíme se totiž smířovat s nevelkým rozsahem dochovaného pramenného materiálu, naprosto neúměrným více než padesátiletému období Miltnerova života. Především z jeho obsáhlé korespondence, která by jistě poskytla důvěrnější svědectví jak o něm, tak i o jeho vztazích k různým přátelům a známým, máme dnes jen pouhý zlomek. Postrádáme rovněž zevrubné zprávy o jeho úřední činnosti, která se vlivem mimořádných okolností přenesla z Prahy do vzdálené Haliče. Obdobně chybí i dostatek materiálu, který by podrobněji osvětlil vývoj numismatické práce v Čechách v 50. až 70. letech, zejména pokud jde o údaje týkající se prvního numismatického sdružení v Praze. Přece však na základě studia historických pramenů i dosažitelné

Numismatický sborník 14, Praha 1976

literatury bylo možné pokusit se o celkový nástin Miltnerových životních osudů a zároveň také o přiblížení prostředí, které ho obklopovalo.

* * *

Během celé 1. poloviny minulého století narůstal v Čechách pozvolna zájem o numismatiku. Úřední schematismy, jejichž redaktorem byl 16 let sám profesor numismatiky na pražské universitě Jan Helbling z Hirzenfeldu,¹ nám do počátku 50. let zachycují již celkem 7 numismatických sbírek různých institucí a 18 sbírek soukromých.²

Instituce vlastní sbírky můžeme rozdělit na světské a duchovní:

Světské představovala v prvé řadě sbírka musejní, v níž se kromě nevýznamné části všeobecné skvěla znamenitá sbírka českých ražeb, darovaná museu Františkem Štemberkem z Manderscheidu. Jejím kustodem byl od 20. let bibliotékař Václav Hanka.³ Dále to byla sbírka universitní, obsahující mince všech zemí od starověku až po současnost. Založil ji a spravoval zmíněný profesor Helbling.⁴ Oběma sbírkám se pochopitelně početně ani významem zdaleka nemohla rovnat třetí, vedená při chebském gymnasiu prefektem Josefem Schammem.⁵ Byla to však patrně první ze školních sbírek, které byly zakládány v průběhu 19. století, aby pomáhaly žákům názorně poznávat mincovní vývoj našich i sousedních zemí.⁶

¹ Em. Nohejlová-Prátová – E. Šimek, Dvě století vědecké numismatiky v českých zemích (1771–1971). Numismatická komise při Ústavu čs. a světových dějin, Praha 1971, část 1, Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století vědecké numismatiky v českých zemích (1771–1971), str. 24; též, Zwei Jahrhunderte wissenschaftliche Numismatik in den böhmischen Ländern 1771–1971, Sbor. NM, ř. A – Historie, sv. XXVI, 1972, č. 1–2, str. 28–30.

² Tyto úřední schematismy, vydávané od r. 1789, přinesly již v l. 1802–1804 v oddíle "Einige Bibliotheker, Kunst, Münz und Naturalien Sammlungen und Künstler in und bei Prag" seznam několika numismatických sbírek. Po delší přestávce jej v oddíle "Stadt-anzeiger" zveřejnily znovu od r. 1819 a průběžně v něm pokračovaly. Uváděný seznam nebyl příliš přehledný, neboť byl řazen pouze abecedně. Od r. 1833 byli ve schematismech sběratelé rozdělení věcně podle oboru sběratelské činnosti. Od r. 1838 byl tento seznam uveden v oddíle "Bildungsanstalten" a byli zde poprvé jmenováni i sběratelé venkovští. Od r. 1842 byla u většiny sběratelů také upřesněna jejich specializace. Zatímco ve 20. letech bylo v jednotlivých letech uvedeno 4–8 sbírek, bylo ve 30. letech zachyceno již 5–11 sbírek, v r. 1840 pak 14 sbírek, v r. 1845 stoupl počet na 18 sbírek, v r. 1848 celkem na 20 sbírek a v r. 1851 již na 22 sbírek.

³ Musejní sbírka je ve schematismech uváděna poprvé r. 1833. Podrobněji o ní viz Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 26–29; též, Zwei Jahrhunderte, str. 32–39.

⁴ Universitní sbírka je uváděna ve schematismech r. 1833. Podrobněji o ní viz Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 23–24; též, Zwei Jahrhunderte, str. 28–30.

⁵ Sbírká při chebském gymnasiu je jmenována ve schematismech poprvé, r. 1848. Prefekt Josef Schamm je v témže schematismu uveden v seznamu vyučujících chebského gymnasia jako "Weltpriester" a "Fürsterzbischof, Notär".

⁶ Například jen při pátrání po osudech Miltnerovy rodiny jsem zjistila existenci numismatické sbírky gymnasia v Českých Budějovicích, kterou r. 1871 systematicky srovnal F. K. Miltner (viz J. B. Miltner, Život a působení Františka Karla Miltnera, Pam. arch. X, 1875, str. 356) a numismatické sbírky gymnasia v Hradci Králové, kterou v l. 1871–1883 spravoval J. B. Miltner (viz Výroční zpráva císař. král. vyššího gymnasia v Hradci

Ze čtyř numismatických sbírek církevních institucí patřily dvě premonstrátskému řádu. Na prvním místě to byla sbírka strahovská, spravovaná opatem Josefem Jeronýmem Zeidlerem a specializovaná na tovary,⁷ a sbírka kláštera v Teplé.⁸ Dále to byla sbírka benediktinského kláštera v Broumově, kterou pečlivě vedl opat Jan Nepomuk Rotter; bezpečně o ní víme, že obsahovala české ražby.⁹ Konečně pak ve sbírce cisterciáckého řádu ve Vyšším Brodě byla zastoupena antika, středověk i novověk.¹⁰

Majitelé 18 soukromých numismatických sbírek představují nespomě zajímavou paletu majetnějších vrstev tehdejší společnosti. Pochopitelně zde můžeme jmenovat v prvé řadě sbírky šlechtické: sbírku Antonína hraběte Valdštejna, uloženu na zámku v Duchcově,¹¹ dále kynžvartskou sbírku knížete Klementa Metternicha¹² a sbírku hraběte Františka Klebelsberga, který bydlel na Novém Městě ve Voršilské ulici a specializoval se na tovary a velké medaile.¹³

Z kategorie vyšších úředníků, z nichž mnohým náležel i šlechtický titul, patřil po několik let mezi sběratele mincí policejní ředitel, dvorní rada Leopold Sacher-Masoch, rytíř z Kronenthalu, přeložený do Prahy ze Lvova. Ve svém soukromém bytě ve Štěpánské ulici na Novém Městě se těšil sbírkou českých a polských mincí.¹⁴ Dále to byl význačný představitel českého národního života, zemský soudní rada Jan Norbert, rytíř z Neuberka, sídlící rovněž na Novém Městě v Panské ulici¹⁵ a pražský guberniální rada Josef Herget z Mostecké ulice na Malé Straně.¹⁶ Z venkovských úředníků náleželi ke sběratelům mladoboleslavský

Králové, Hradec Králové 1883, str. 21). – O školní numismatické sbírce, kterou r. 1865 založil na pardubické reálce profesor J. Smolík, se zmiňuje F. Šebek, Počátky numismatického zájmu v Pardubicích (1865–1890), Num. listy XXVII, 1972, str. 79.

⁷ Strahovská sbírka je poprvé jmenována ve schematismu z r. 1800. Není zcela jasné, zda opat Zeidler ji pouze spravoval, nebo zda měl mimo ni také svou vlastní soukromou sbírku. Podle B. Příbily (Soupis čsl. svatostek, katolických medailí, a jetonů II, Čechy-Praha, NČČsl XIII–XIV, 1937–1938, str. 65) sbíral prý Zeidler tovary a stříbrné medaile a dával si prostřednictvím V. Seidana razit "těžké kusy" medailí. – Srv. též Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 35; též, Zwei Jahrhunderte, str. 41.

⁸ Sbírkou kláštera v Teplé uvádí poprvé schematismus z r. 1841. – Srv. Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 7; též, Zwei Jahrhunderte, str. 8.

⁹ Sbírkou broumovského opatství uvádí poprvé schematismus z r. 1841. – Srv. Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 7; též, Zwei Jahrhunderte, str. 8. Viz též pozn. č. 124.

¹⁰ Vyšebrodská sbírka je jmenována poprvé ve schematismu r. 1839. – Srv. Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 7; též, Zwei Jahrhunderte, str. 8.

¹¹ Sbírká Antonína hraběte Valdštejna je jmenována poprvé ve schematismu r. 1845.

¹² Sbírká knížete Klementa Metternicha je jmenována poprvé ve schematismu r. 1838.

¹³ Klebelsbergova sbírka je poprvé jmenována ve schematismech již r. 1828. Catalog der auserlesenen Münzen und Medaillen Sammlung Sr. Excellenz des Herrn Grafen Franz v. Klebelsberg, Wien 1869, v úvodu upřesňuje, že ve sbírce byly především medaile, týkající se Vídně, série papežských mincí, ražených v Itálii a Francii, a soubor francouzských medailí. – Srv. též Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 111; též, Zwei Jahrhunderte, str. 46.

¹⁴ Masochovu sbírku zachycuje poprvé schematismus z r. 1851. – Srv. též pozn. č. 32a 123.

¹⁵ Neuberkova sbírka je poprvé jmenována ve schematismu z r. 1843.

¹⁶ Hergetova sbírka je jmenována ve schematismech od r. 1833. Schematismus z r. 1851 ji již neuvádí, buď tedy její majitel zemřel, nebo sbírku prodal.

krajský komisař a později okresní hejtmán Bernard von Merkel¹⁷ a justiciář a vrchní úředník na panství smečenském a slánském, později smíchovský okresní hejtmán František Karel Miltner se sbírkou českých mincí.¹⁸

Zaúmo sběratelská tradice některých jednotlivců z obou těchto vrstev trvala již po několik desetiletí, objevily se koncem 1. poloviny 19. století jako důsledek vzrůstajícího majetku nastupující buržoazie nové sbírky, zakládané i nižšími úředníky, představiteli inteligence a obchodníky.

Mezi nižšími úředníky – sběrateli nalézáme stavovského pokladníka Viléma Killiana, který bydlel v Pětikostelní ulici na Malé Straně a sbíral české mince,¹⁹ dále strážce depozit u zemského soudu Viléma Volkmana, bytem na malostranském ostrově Kampa, jenž sbíral pouze stříbrné ražby.²⁰ Assesor u zemského soudu Josef Neumann, majitel domu na Starém Městě v Ovocné ulici, měl původně sbírku českých mincí, kterou koncem 50. let prodal a zaměřil se pak výhradně na měděné ražby, jež se později také staly podkladem jeho známé práce.²¹ Podle společenského postavení bychom k této kategorii mohli přiřadit ještě pensionovaného poručíka Jana Fialu, jehož byt se nalézal na Starém Městě v Kotcích v domě u Tří korun. Měl sbírku všeobecnou a sbírku antických mincí, jejíž základ tvořily nepochybně mince získané za dlouholeté vojenské služby v Itálii.²² Z venkovských nižších úředníků zaznamenávají schematicky jen sušického justiciára Františka Mosera;²³ o jeho sbírce však nevíme dnes již nic.

¹⁷ Merkelova sbírka je jmenována poprvé ve schematických r. 1840.

¹⁸ Miltnerova sbírka je uvedena poprvé ve schematicismu r. 1851, ačkoliv první zprávy o ní jsou již z r. 1846 (srv. pozn. č. 73 a 76).

¹⁹ Killianova sbírka je ve schematických jmenována poprvé r. 1838, kdy byl Killian ještě úředníkem v Litoměřicích; do Prahy se přestěhoval r. 1839. Byla prý založena již r. 1821, jak tvrdí nestránkovaný úvod Verzeichniss der ausschliesslich böhmischen Münzen und Medaillen- Sammlung des Wilhelm Killian, Wien 1858. O Killianovi podrobněji Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 32; též, Zwei Jahrhunderte, str. 38. – O prodeji jeho sbírky ve Vídni též D. Svobodová, Jan Nepomuk Paris (1829–1861). Příspěvek k dějinám prvního českého numismatického sdružení, Num. listy XXVIII, 1973, str. 58.

²⁰ Volkmanova sbírka je zachycena poprvé ve schematicismu z r. 1851. Po Volkmanově smrti v r. 1860, kterou J. N. Paris komentoval slovy: "...malý náš numismatický spolek zas slabší" (Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 110; též, Zwei Jahrhunderte, str. 44), vystupuje mezi členy numismatického sdružení do popředí jeho syn Vilém Fridrich, pozdější profesor teoretické a praktické psychologie na pražské universitě.

²¹ Neumannova sbírka je jmenována teprve ve schematicismu r. 1851. Zprávu o prodeji Neumannovy sbírky českých mincí uvedl E. Fiala, České denáry, Praha 1895, str. 13. Srv. pozn. č. 259.

²² Fialova sbírka je jmenována ve schematicismu až z r. 1851. Považuji za nutné upozornit zde na zajímavou a dosud neznámou spolupráci tohoto pensionovaného poručíka při pořádání antických mincí v musejních sbírkách, o níž se zmiňuje profesor Helbling: "Ich beabsichtigte einen inwaliden Offizier mit der Ordnung der antiken Münze zu betrauen, welcher schon vor 30 Jahren sich in Italien damit beschäftigte und auch schon in Museum damit anfang." – Viz Archiv Národního musea, Numismatický kabinet L/7, č. 107, dopis profesora Helblinga musejnímu výboru z 1. listopadu 1852.

²³ Moserovu sbírku zachycuje poprvé schematicismus v r. 1846. Po r. 1848 odešel patrně do penze, protože ve schematicismu z r. 1851 je uveden již jen jako "Rechtsfreund".

Ke sběratelům z řad inteligence počítáme tři venkovské kněze. Je to P. Emeric Jan Petřík, člen premonstrátského řádu a hospodářský správce v Pátku nad Ohří, majitel sbírky středověkých mincí,²⁴ dále lokalista z Čemého Dolu na Královéhradecku, bratr broumovského opata P. Emanuel Rotter²⁵ a konečně P. Quirin Vilém Menschik, člen piaristického kolegia v Ostrově nad Ohří, který byl profesorem latiny na piaristickém gymnasiu v Litomyšli a specializoval se na sbírání antických ražeb.²⁶

Zvláštní kategorii tvořili pak dva obchodníci. Značné popularitě se těšil František Blecha, obchodník a odhadce obchodu s kořením. Bydlel na Malé Straně v Mostecké ulici a sbíral již dlouhá léta. Nejprve měl sbírku měděných ražeb, později se pod vlivem profesora Madera specializoval na středověké mince. Zdá se, že to byl jediný ze všech jmenovaných osmácti soukromých sběratelů, který mince sbíral a zároveň s nimi i v širším slova smyslu obchodoval. Pomáhal totiž doplňovat sbírky tolika sběratelům, že prý tehdy neexistovala v Čechách jediná sbírka, která by nevzrostla jeho přičiněním.²⁷ Schematicky uvádějí dále ještě venkovského obchodníka, Františka Vogela z Kamenického Šenova; o jeho sbírce však nic bližšího neudávají.²⁸

Jmenovaných 25 numismatických sbírek, které zachytil profesor Helbling ve svých schematiccích, můžeme spolehlivě považovat za onu sběratelskou základnu, z níž na rozhraní poloviny 19. století vrostlo první numismatické sdružení v Čechách a čtvrté v Evropě – Verein für Numismatik.

Jeho vznik je kladen do 1. poloviny r. 1849, kdy byli všichni známí sběratelé mincí a medailí vyzváni ke vstupu do nově utvořeného sdružení, statuta si mohli vyzdvihnout buď u Viléma Volkmana nebo u provizorního sekretáře Josefa Neumanna.²⁹ To jsou také první dvě jména, která jsou s činností sdružení vůbec

²⁴ Petříkova sbírka je poprvé uvedena ve schematicismu z r. 1842, její zaměření však prozrazuje teprve schematicismus z r. 1851. O Petříkovi viz podrobněji V. Závodský, Numismatické rukopisy Emericha Jana Petříka ve Strahovské knihovně, Num. listy XVI, 1961, str. 141–146. – Srv. též Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 33–34; též, Zwei Jahrhunderte, str. 39–40; D. Svobodová, Neznámé nálezy mincí v rukopisné pozůstalosti P. E. J. Petříka, Num. listy XXVII, 1972, str. 49–57.

²⁵ Rotterova sbírka se poprvé objevuje ve schematicismu r. 1841 a v dalších ročnících. R. 1851 již není jmenována. Za zjištění jeho přibuzenského vztahu k broumovskému opatovi děkuji p. O. Šafařovi z Náchoda.

²⁶ Menschikova sbírka je poprvé zachycena ve schematicismu r. 1843. Dle schematicismu z l. 1843–1851. byl Menschik profesorem latiny na piaristickém gymnasiu v Litomyšli, tedy ve městě značně vzdáleném jeho pedagogickému působení. Umístění Menschikovy sbírky v Ostrově nad Ohří si vysvětlují tím, že Menschik byl členem piaristického kolegia, které v Ostrově sídlilo. – Viz J. G. Sommer, Das Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt XV, Prag 1847, str. 95.

²⁷ Blechova sbírka je uváděna poprvé již ve schematicismu r. 1819. Podrobněji o jejím majiteli C. Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreichs I, Wien 1856, str. 432–433, a nekrolog v Lumíru 1855, č. 31, str. 743. Blecha byl zároveň znalcem obrazů a mědirytin, jeho knihovna se dostala do vlastnictví Lobkoviců.

²⁸ Vogelova sbírka je jmenována ve schematiccích od r. 1839. R. 1851 není již do schematicismu zahrnuta, patrně její majitel zemřel nebo sbírku prodal.

²⁹ Srv. Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 35; též, Zwei Jahrhunderte, str. 41. Poznámky řed. B. Přebila jsem k dispozici neměla.

spojována. Spolek byl pak z vyšších míst schválen až 1. dubna 1850³⁰ a ještě v témže měsíci se v pražské civilní plavecké škole konala zahajovací schůze jeho členů.³¹

S odstupem času a při zjevném nedostatku písemných pramenů nedovedeme dnes říci, kdo dal ke vzniku sdružení přímý podnět. Není však pochyb o tom, že Helblingovo několikaleté pravidelné zveřejňování podrobného seznamu pražských i venkovských sběratelů, doplněné později informacemi o zaměření jejich sbírkové činnosti, představovalo jakýsi bezděčný organizační impuls, kterým si majitelé sbírek vlastně poprvé navzájem uvědomili svou existenci. Odtud byl pak jen krůček ke snaze po spolupráci, ke sdělování zkušeností, k výměně materiálu, ale i ke vzájemnému poučování. V době bezprostředně po porážce červnového povstání bylo si ce celkovou tendencí režimu potlačit jakýkoliv politický život v zemi, nebylo ovšem překážek, které by stály v cestě nově zakládanému sdružení s úzce specializovaným programem. Ostatně dostatečným garantem loyality byl v tomto případě sám policejní ředitel Sacher-Masoch, jenž se s nápadnou ochotou stal předsedou nového sdružení, ačkoliv byl v Praze teprve velmi krátkou dobu.³²

Sdružení nepojalo do svých řad jistě veškeré tehdejší sběratele mincí a medailí, můžeme však konstatovat, že s výjimkou představitelů nejvyšší šlechty se ze všech jmenovaných společenských kategorií přihlašovalo tu více, tu méně jedinců. Z pochopitelných důvodů nebylo mezi nimi mnoho sběratelů mimopražských. Dále je pozoruhodné, že neexistovalo členství jednotlivých institucí, takže universitní sbírku reprezentoval osobně profesor Helbling, musejní pak Hanka. Numismatické sdružení proklamovalo od počátku své spojení s museem také tím, že se v musejních prostorách konaly jeho pravidelné měsíční schůzky.³³

Kromě jmen soukromých sběratelů, uvedených v příslušných ročnících Helblingových schématismů, nalézáme v seznamu řádných členů sdružení, známém bohužel až z r. 1853, ještě dalších devět jmen. Jsou to čtyři úředníci: ředitel buštěhradského panství Jan Rocker,³⁴ hejtman Josef Smikal,³⁵ bytem na Starém Městě ve Staré poštovní ulici, vrchní oficiál poštovního úřadu Eduard Allé, který bydlel na Novém Městě v Senovážné ulici,³⁶ a Jindřich Otokar Milner, tehdy konceptní praktikant pražského policejního ředitelství; dále několik příslušníků inteligence. Nejvýznačnější z nich byli dva vysokoškolsí profesoři, mimořádný profesor české

³⁰ Tamtéž. Srv. též C. Turnwald, Verein für Numismatik in Prag vom Jahre 1850, Der Münzensammler V, 1932, str. 54.

³¹ B. Koch, 100 Jahre Oesterreichische Numismatische Gesellschaft 1870–1970, Festschrift, Wien 1970, str. 8.

³² Leopold Sacher-Masoch sloužil původně v Haliči, v r. 1848 byl policejním ředitelem ve Lvově. R. 1849 mu byla prozatímně svěřena správa policejního ředitelství v Praze, r. 1850 byl jmenován policejním ředitelem. – Srv. J. Volf, Příchod policejního ředitele pražského Päumanna do Prahy a Museum Království českého, ČČH XVII, 1921, str. 423.

³³ C. Turnwald, l. c., str. 54–55.

³⁴ Tamtéž, str. 56. V seznamu členů je psán jako Rockert, podle schématismu z r. 1848 bylo správné znění jeho jména Rocker.

³⁵ C. Turnwald, l. c., str. 56. Bydliště Smikalovo viz Archiv hl. m. Prahy, konskripční archy-Pražané.

³⁶ C. Turnwald, l. c., str. 56. Bydliště Allého uvádí schématismus z r. 1848.

archeologie Jan Erazim Vocel a profesor pražské techniky Karel Wiesenfeld. Počet kněží sběratelů rozmnožil kněz řádu kňžovníků P. Josef Hoffmann³⁷ a františkánský kněz P. Čeněk Lichtblau, původně kaplan na farní škole u P. Marie Sněžné v Praze, později superior františkánského hospice na Skalce u Mníšku, o němž víme, že sbíral české mince a zvláště pak rodové ražby.³⁸ K těmto příslušníkům inteligence řadíme ještě pražského lékaře Fridricha Matějku, který sídlil na Malostranském náměstí a měl obstojnou sbírku českých mincí.³⁹ Nelze však zapomenout, že zde byli ještě jednotlivci, jejichž jména nám tento první seznam sdružení nezachoval, kteří se ale přece jen již tehdy mezi jeho členy počítali. Byl to například pozdější druhý předseda sdružení, opat strahovského kláštera Jeroným Zeidler,⁴⁰ dále Milnerův přítel, právník Jan Nepomuk Paris, snad medailér Seidan⁴¹ a někteří další.⁴²

Mimopražští členové se stali dopisujícími členy sdružení. Nalézáme mezi nimi pouze dvě nová jména: pardubického inženýra Ignáce Gassnera a olomouckého kněze Theodora Hampla.⁴³ Jména zahraničních čestných členů pak prozrazují dobré styky této malé skupinky z řadou významných sběratelů i numismatiků tehdejší Evropy.⁴⁴

Statuta, jejichž plné znění známe z r. 1848,⁴⁵ 1852⁴⁶ a 1853,⁴⁷ naznačují alespoň zhruba vývoj, jakým sdružení prošlo v prvních letech své existence. Je v nich zřetelné úsilí o jakýsi kompromis mezi programem vědeckým a aspekty ryze sběratelskými. Statuta zdůrazňují na prvním místě nutnost vědeckého vzdělání, které se přesněji vysvětluje jako vzájemné poučování o minci na společných

³⁷ C. Turnwald, l. c., str. 56.

³⁸ Tamtéž. Lichtblauovo zaměstnání na farní škole zachycuje schématismus z r. 1848. Podrobněji o Lichtblauovi viz J. Stránský, Numismatik P. Vincenc Lichtblau, Num. listy XV, 1960, str. 47–49. V Literárním archivu PNP se zachovaly celkem čtyři Lichtblauovy dopisy, adresované Hankovi. Podle podpisu na jednom z nich zčeštil také jeho křestní jméno na Čeněk.

³⁹ C. Turnwald, l. c., str. 56. Podrobněji o něm Em. Nohejlová-Prátorová, Dvě století, str. 110; též, Zwei Jahrhunderte, str. 43.

⁴⁰ Po přeložení policejního ředitele Sacher-Masocha z Prahy do Štýrského Hradce byl dr. Zeidler zvolen dne 8. listopadu 1854 druhým presidentem sdružení. – Em. Nohejlová-Prátorová, Dvě století, str. 110; též, Zwei Jahrhunderte, str. 44.

⁴¹ Též, Dvě století, str. 110–111; též, Zwei Jahrhunderte, str. 44.

⁴² Např. F. Šebek, l. c., str. 77, uvádí, že v r. 1849 požádal Filip Šedivý, tehdy kancelista úřadu státní správy v Polici nad Metují, Neumanna, aby mu zaslal statuta sdružení, o jehož založení se dočetl v novinách. Jeho jméno se však v seznamu členů neobjevilo.

⁴³ C. Turnwald, l. c., str. 56.

⁴⁴ Tamtéž. Mezi sedmi zahraničními členy z různých evropských zemí je nejznámější jméno J. P. Beierleina z Mnichova.

⁴⁵ Tištěná statuta z r. 1848, dosud u nás neznámá, jsou uložena v SÚA, fond Premonstrátský archiv Strahov, pozůstalost opata Zeidlera, karton 1321.

⁴⁶ Tamtéž, rkp. statut z r. 1852.

⁴⁷ Statuta z r. 1853 uvádí C. Turnwald, l. c., str. 55–56. Rozmnožený opis statut z téhož roku, stylisticky odlišný, se nalézá v pozůstalosti Eduarda Fialy, uložené v numismatickém oddělení Národního musea, př. č. 7/60.

schůzkách a přednášení vědeckých pojednání. Dosud zcela neznámou skutečností je, že do těchto stanov z r. 1848 byl zahrnut rovněž plán na zřízení vlastní knihovny, z níž by si jednotliví členové sdružení mohli půjčovat odbornou literaturu.⁴⁸ K tomu účelu byl také od členů požadován roční příspěvek ve výši 4 zlatých konvenční měny. Akvizici knihovního fondu měl mít na starost tajemník, který však ke každému nákupu potřeboval vždy předchozí schválení výboru. Nevíme, z jakého důvodu členové již během prvních let od realizace tohoto záměru upustili. Sběratelské aspekty reprezentovaly pak jednotlivé body statut, týkající se zprostředkování při prodeji mincí, odhadu cen, zpráv o aukcích atd. Tyto sběratelské aspekty měly od počátku existence sdružení silící tendenci. Můžeme tak soudit alespoň podle bodu ve statutech z r. 1852 o uspořádání prodeje mincí takovým způsobem, aby jednotliví členové měli střídavě podle abecedního pořádku přednostní právo koupě.⁴⁹ O rok později přibyl navíc ještě bod o ustanovení smírčího soudu, který jasně signalizoval spory mezi jednotlivými sběrateli.⁵⁰ Celkově tato statuta ukazují síce organizační uspořádání i obecný cíl, neprozrazují však ještě nic z dalších zcela konkrétních plánů, k nimž se sdružení v té době již s plnou energií chystalo.

Z výčtu řádných i korespondujících členů je zřejmé různorodé složení této organizace. Nacházíme mezi nimi jednotlivce s nestejnými finančními i společenskými možnostmi, především však také z různou úrovní vzdělání, které navzájem spojovala sběratelská činnost, jen výjimečně přerůstající v obecnější zájem o numismatiku. Třebaže dnes nemůžeme přesněji stanovit národnost všech členů sdružení, zdá se, že se v něm od počátku výrazně formovaly dva proudy: německý, představovaný organizačním vedením, to znamená prvním předsedou sdružení Sacher-Masochem i druhým předsedou, Zeidlerem, stejně tak jako tajemníkem Neumannem, a český, který tvořili Hanka, Petřík, Vocel, Lichtblau a oba Miltnerové. Vzájemný poměr obou národnostních mikroskupin se v průběhu let jistě často měnil, celkově však, jak později ukážeme, směřoval vývoj v neprospěch českého proudu.

* * *

⁴⁸ "Es wird eine Vereinsbibliothek gegründet. Die angeschafften Werke können von jedem wirklichen Mitgliede benützt und entlehnt werden. Ausserhalb Prags wohnende Mitglieder tragen jedoch die Übersendungskosten. Auch ist jedes Mitglied für jene, selbst zufällige Beschädigung und jeden derlei Verlust verantwortlich. Die Vereinsbibliothek ist ein untheilbares Eigenthum der jeweiligen wirklichen Vereinsmitglieder."

⁴⁹ "Bei Anträgen von Münzen haben die Mitglieder nach alphabetischer Ordnung das Vorkaufsrecht mit der Bestimmung, dass derjenige, der im ersten Falle der erste war, im nächsten der letzte sein solle."

⁵⁰ "Das Schiedsgericht ist inappellabel, es besteht aus 3 vom Präsidenten gewählter Mitglieder, Beschlussfassung mit Stimmenmehrheit."

Pokusili jsme se zde alespoň ve stručnosti postihnout šíři sběratelské základny, z níž vyrostlo první numismatické sdružení v Čechách. Není náhodné, že mezi jeho šestnácti členy se dvakrát setkáváme se jménem Miltner. Soustředíme nyní pozornost na tyto dvě postavy, otce a syna, z nichž mladší se postupem doby stal jedním z hlavních představitelů tehdejší české numismatiky.

Podle rodinné tradice pocházeli předkové Jindřicha Otokara Miltnera ze slezského Reichenbachu (dnes Dziérżoniów, PLR), odkud se počátkem 2. poloviny 18. století přestěhovali do Slaného.⁵¹ Zde získali právo měšťanské a časem náleželi k usedlým a váženým občanům města. Jindřich Otokar se narodil ve Slaném dne 22. října 1827 jako druhý z devíti dětí právníka Františka Karla Miltnera a jeho ženy Barbory, rozené Volcové, dcery slánského výběrčího nápojové daně.⁵² V době Jindřichova narození byl František Karel Miltner magistrátním radou ve Slaném, o dva roky později se stal justiciářem a vrchním úředníkem na panství smečenském a slánském a tuto funkci pak zastával nepřetržitě až do r. 1849.

Počátky chlapcova zájmu o historii byly dány prostředím, v němž vyrůstal. Jeho otec měl totiž záliby naprosto se vymykající zvyklostem tehdejších úřednických kruhů. Byl milovníkem starožitností v nejširším slova smyslu, a patřil tak k onomu romantickému proudu nadšených archeologů – diletantů, kteří tehdy v našich zemích pilně sbírali a zachraňovali památky dávné minulosti. Nejvlastnějším zájmem Františka Karla Miltnera byla historie města Slaného, k níž sbíral prameny již od svých studentských let. Úřední povinnosti, zájem o starožitnosti a později i o numismatiku a konečně také jeho choroba způsobily, že sepsání historie rodného města odkládal tak dlouho, až se k ní necítil více schopným. Po celý život shromažďoval a ochraňoval památky ve svém nejbližším okolí: do r. 1849 na Slánsku, později v okolí pražském a na Písecku.⁵³ O rozsahu této neúnavné práce

⁵¹ J. B. Miltner, l. c., str. 353.

⁵² SA Praha 2, Horská 7, rodná matrice města Slaného z let 1815–1833, pag. 255a. Kromě Jindřicha Otokara měl František Karel Miltner ještě pět dcer: Rosalii (*1826), Ludmilu (*1829), Albertinu (*1832), Marii Bojislavu (*1836) a Selinu Karolinu (*1839), a tři syny: Karla (*1833), Václava Bořivoje (*1837) a Jana Bohuslava (*1841). – Srv. J. Hulínský, František Karel Miltner, Slánský obzor XLI, 1933, str. 8–9, a též rodinný rodokmen, sestavený p. V. Janouchem, který mi prostřednictvím MUDr. PhDr. A. Vrbové, CSc., poskytla laskavě pí. M. Marčánová. Upřímně jim děkuji.

⁵³ Nejpodrobněji se postavou F. K. Miltnera zabýval jeho syn J. B. Miltner, l. c., který uvedl i některé drobné časopisecké zmínky, uveřejněné většinou při příležitosti otcova úmrtí. Tomuto článku předcházely v Památkách archeologických krátký nekrolog J. Kalouska, Památka Fr. K. Miltnera, Pam. arch. X, 1874, str. 175. Z obou autorů vycházel pozdější článek J. Hulínského, l. c., v němž jsou původní jen zprávy o dalších životních osudech jednotlivých členů Miltnerovy rodiny, psané na základě ústních údajů žijících potomků. Okrajové zmínky najdeme v Pamětech prof. K. Níngra, vydaných pod názvem Písecké vzpomínky J. Malým, Písek 1932, a v knize A. Sedláčka, Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou II, Písek 1912. O Miltnerově archeologické činnosti se zmiňuje K. Sklenář, Nástin vývoje prehistorického bádání v Čechách do roku 1919, Zprávy čs. společnosti archeologické při ČSAV XI, 1969, str. 10–11, a v populární práci Učenci a pohané, Praha 1974, str. 83, 107, 193. – V beletrii vylíčil postavu F. K. Miltnera J. Š. Baar v knize Jan Cimbur, vydané poprvé r. 1908.

Obr. č. 1 Fotografie J. O. Miltnera, uložená v oddělení historické archeologie Historického musea – Národního musea v Praze. Foto A. Bláha.

Oválná fotografie 6,8 x 11 cm, označená dole neznámou rukou "Miltner" a opatřená nezřetelným razítkem, byla zhotovena v r. 1885 u firmy J. Steffel v Kutné Hoře. Fotografovanou osobu lze blíže identifikovat pouze na základě stejnokroje. Dvouřadový kabát se stojacím límcem (Waffenrock) se nosil v armádě v l. 1850–1859, četnictvo a policie však používaly též stříh až do r. 1869, kdy byl zaveden kabát jednořadový. Druh šňůrových nárameníků je typický právě pro policejní úředníky, také tři hvězdičky na límci pak dosvědčují, že jde o policejního komisaře, zařazeného do IX. hodnostní třídy a nikoliv o státního úředníka, který by místo hvězdiček měl růžice (rosety). Schematismy potvrzují, že tento stejnokroj policejního komisaře mohl patřit jedině Jindřichu Otokaru Miltnerovi, protože ostatní Miltnerové byli v l. 1850 až 1869 buď ve státních nebo zemských službách. Fotografie byla zřejmě pořízena již v l. 1864–1869, její pozdější kopie se do musejních sbírek dostala neznámou cestou. Za její vyhledání děkuji p. Miloslavu Burešovi, za rozbor uniformy dr. Zbyška Svobodovi.

svědčí nejlépe výčet hmotných i písemných památek, věnovaných v průběhu let nezištně musejním sbírkám⁵⁴ a vrcholících v r. 1874 velkorysým odkazem museu z jeho pozůstalosti.⁵⁵

Františka Karla Miltnera přirozeně nesmírně těšilo, že jeho nejstarší syn s ním sdílel jeho záliby. Snažil se proto zasvětit jej do všeho svého počínání a odevzdat mu co nejvíce získaných vědomostí. Otcovský dům tak vytvářel pro dospívajícího chlapce ideální podmínky. Měl zde k dispozici bohatou otcovu knihovnu o několika tisících svazcích, mohl sledovat denní otcovo úsilí o záchranu památek a probuzení zájmu o ně v nejširších vrstvách, byl svědkem štedrosti, s jakou otec daroval tyto, mnohdy velmi vzácné předměty musejním sbírkám. Poznával také různé významné osobnosti tehdejší doby, jako např. Františka Palackého, Josefa Jungmanna, Václava Hanku, Matyáše Kalinu z Jäthensteinu či Václava Krolmuse, kteří patřili k okruhu otcových přátel⁵⁶ a o nichž slyšel mluvit jen s obdivem.

Na podzim r. 1843 odjel šestnáctiletý Jindřich Otokar na studia do Prahy, aby tu nejprve tři roky navštěvoval malostranské gymnasium⁵⁷ a v r. 1846 pak vstoupil do prvního ročníku filosofické fakulty pražské university.⁵⁸ Příchodem do Prahy se před ním otevřel nový svět, který zatím znal jen zběžně ze svých dosavadních

⁵⁴ V seznamu darů dnešního oddělení historické archeologie Národního musea v Praze jsou zaznamenány tyto dary F. K. Miltnera: hlaveň ze švihovky (č. inv. 476), kord z Mališovic u Smečna (č. inv. 558), železná přilbice (č. inv. 617), přilbice z Kašperku (č. inv. 636), renesanční zvoneček z r. 1558 (č. inv. 1293), konvice z r. 1670 (č. inv. 1372), kostěná lžička (č. inv. 1614), mosazné puklicové kování z 18. století (č. inv. 1639), ocelová miska (č. inv. 1880), gotický kachlík (č. inv. 2532), korbek (č. inv. 2993), majolikový džbánec s víkem (č. inv. 3078), majoliková holba s víkem (č. inv. 3079) a kotouč v rámci z r. 1610 (č. inv. 3351). Za vyhledání děkuji D. Staré, prom. hist. Další dary jsou zaznamenány ještě v seznamu přírůstků sbírek uveřejňovaných pravidelně v Musejníku: např. 3 přilbice, drátěná košile, 8 kusů brnění a hákovnice z hradu Kašperka (XXXII, 1858, str. 620), pěkně okrášlený keltský bronzový prsten (XXXVII, 1863, str. 174) či v Památkách archeologických: bronzový prsten etruské práce, bronzová mísa z hrobu u Hradiště nedaleko Písku a bronzový diadém z hrobu v Rovně u Písku (VII, 1868, str. 605), atd.

⁵⁵ Viz pozn. č. 307.

⁵⁶ Styky F. K. Miltnera s Palackým dosvědčuje dopis Palackého z 30. října 1823, OA Kladno, pobočka Slaný, miltnerovská sbírka, karton č. IV. Dopis publikoval též J. Hulínský, Neznámý list z korespondence F. Palackého, Slánský obzor XXIII, 1915, str. 24–29. – Styky s Jungmannem uvádí příslušný díl Riegrova slovníku z r. 1866, heslo F. K. Miltner. – Styky s Hankou dokládají Miltnerovy dopisy z l. 1832–1848, Literární archiv PNP, viz pozn. č. 73. – Styky s Kalinou z Jäthensteinu prokazuje Miltnerův dopis z 14. května 1832, tamtéž. – Srv. též J. Smolík, Něco o Hradištích, zvláště o Hradišti na slánské Hoře, Pam. arch. XI, 1880, str. 449. – O stycích s Krolmusem viz J. B. Miltner, l. c., str. 354, a K. Sklenář, Václav Krolmus a prehistorická sbírka Národního musea, ČNM CXXXIV, 1965, str. 28–29.

⁵⁷ Archiv hl. m. Prahy, Liber calculorum gymnasii caesareoregii Pragae minoris ab anno 1839 ad annum 1848 usque, kde je Jindřich Otokar Miltner zachycen ve škol. r. 1843–1844 jako žák 4. třídy gramatikální, v l. 1844–1846 pak jako žák 1. a 2. třídy humanitní.

⁵⁸ Archiv University Karlovy, Katalog für den ersten Jahrgang der philosophischen Obligatstudien in Studienjahre 1846–1847.

krátkých návštěv. V potování s klidným životem ve Slaném představovala předbřeznová Praha rušné velkoměsto, které mladému studentovi poskytovalo množství skvělých kulturních příležitostí. Směl trávit hodiny nerušenou prohlídkou obrazů ve veřejné galerii či navštěvovat četné koncerty, konané v Konviktě, v Malostranských lázních, v redutním sále na Masném trhu či v Platýzu. Pod vlivem otcových vzpomínek na činnost divadelního spolku slánských studentů na konci 20. let⁵⁹ přitahovala jeho pozomost česká představení tehdejších pražských divadel, ať již v Královském stavovském divadle, v Novém divadle v Růžové ulici, nebo v různých ochotnických kroužcích na soukromých jevištích a v divadelních sálech hostinců. Jistě ho lákaly i slavné české bály a besedy. V několika veřejných knihovnách si mladý Miltner doplňoval své znalosti, získané ještě za bytu ve Slaném. Především však prohluboval svůj stále rostoucí zájem o českou historii návštěvami sbírek Vlasteneckého musea, které právě v té době přesídlilo ze Štemberského paláce v sousedství Hradu do nových prostor v domě hraběte Nostice Na přikopech. Otcovy styky s význačnými představiteli české inteligence mu pomohly k tomu, aby brzy po svém příchodu ze Slaného snadno vnikl do prostředí veřejného i vědeckého života, který se koncem 1. poloviny 19. století v Praze intenzívně soustřeďoval a rozvíjel.

Rušné jaro r. 1848 zastihlo Jindřicha Otokara Miltnera jako studenta 2. ročníku filosofické fakulty. Z krátkého období několika týdnů na konci března a na začátku dubna se nám dochovaly tři obšířmé dopisy, v nichž na přání svého otce psal domů o všech převratných změnách, k nimž tehdy v Praze došlo.⁶⁰ Při jejich pročítání nám neunikne zajímavá skutečnost, příznačná pro složitě a často nevyjasněné národnostní poměry konce 40. let: ačkoli se oba Miltnerové považovali za horlivé české vlastence a Jindřich Otokar na universitě dokonce pilně navštěvoval nepovinné přednášky z češtiny a české literatury,⁶¹ byla vzájemná korespondence mezi otcem a synem vedena výlučně německy.⁶² Dopisy počínají líčením bohoslužeb za padlé vídeňské studenty dne 21. března a pokračují den po dni až ke slavnostní iluminaci na počest druhé české delegace, která se vrátila s příznivým výsledkem z Vídně 11. dubna 1848. Jsou psány věcně a obsahují ryze objektivní popis událostí v chronologickém sledu; jen výjimečně v nich zazní osobnější tón.⁶³ Nalezneme v nich však již určitý historický smysl pro třídění jednotlivých

⁵⁹ Divadelní spolek slánských studentů, hmotně podporovaný krajským komisařem Klecanským a poštmistrem Hubatkou, pořádal tehdy i dvakrát do týdne svá představení, jejichž výnos byl určen k dobročinným účelům. Kromě F. K. Miltnera byli členy spolku také Josef Frič a Karel Alois Vinařický. – Srv. dopis F. K. Miltnera K. A. Vinařickému z 14. listopadu 1820, Literární archiv PNP; též J. B. Miltner, l. c., str. 353.

⁶⁰ OA Kladno, pobočka Slaný, miltnerovská sbírka, karton č. IV, dopisy J. O. Miltnera otci z 1., 2. a 13. dubna 1848. Za upozornění děkuji dr. Z. Malému, CSC.

⁶¹ Archiv University Karlovy, Katalog für den freyen Lehrgegenstand der böhmischen Sprache und Literatur, II. Lehrkurs vom Studienjahre 1847.

⁶² Srv. též pozn. č. 75.

⁶³ Je tomu tak například při líčení proslulé "iluminace", která byla po nepřiznivě zprávě z Vídně zrušena: "... nach 8 Uhr war alles finster wie ein Grab, selbst die Fahnen mussten weggenommen werden und nach dem grössten Jubel stand nun Prag schmucklos und finster brülend da, es war der Kontrast so entsetzlich, dass ich durch mein Leben daran denken werde." – Viz dopis J. O. Miltnera otci z 1. dubna 1848.

faktů, neboť hned v prvním dopise slíbil Jindřich Otokar otci, že mu napíše každou zprávu, o níž se dozví z autentických pramenů, hlavně však o událostech, jichž se sám zúčastní.⁶⁴ Jeho pozomost upoutával tehdy pochopitelně především bezprostřední průběh studentského hnutí, nepokoušel se chápat současné dění v nějakých širších souvislostech či je snad hodnotit. V jistém slova smyslu je zde vlastně předznamenáno i budoucí Miltnerovo politické zaměření, které nikdy nevybočilo z linie loajálního občana monarchie. Od samého začátku revolučních událostí si jedenadvacetiletý Jindřich Otokar zachoval střízlivý odstup od "horkých" studentských hlav, reprezentovaných především jeho ročníkovým kolegou Josefem Václavem Fričem.⁶⁵ V půlce března vstoupil do nově zřízené studentské legie, a díky oblíbě u svých kolegů, získal v prvních volbách hodnost dekuriona,⁶⁶ v druhých na počátku dubna dokonce hodnost vrchního dekuriona, takže velel 25 legionářům.⁶⁷ Zřejmě rád nosil předepsaný stejnokroj s charakteristickou zelenou čapkou filosofické fakulty a snažil se opatřit si i vlastní zbraň.⁶⁸ S jistým zálibením líčil otci různá slavnostní vystoupení, při nichž se blýskly vytvořené řady legie, popisoval cvičení ve zbrani i noční hlídkování ve zúhlých pražských uličkách. Nevstoupil však do radikálně zaměřeného studentského spolku Slávie,⁶⁹ stejně jako není známo, že by se byl později aktivně zúčastnil bojů na barikádách v červnovém povstání.⁷⁰

Zdá se, že ani v tak vzrušených měsících jara 1848 nemohl být Miltner cele zaujat politickým děním, protože již tehdy věnoval mnoho svého volného času podobným zálibám, jaké měl jeho otec – zájmu o historii a starožitnosti. Nesmírný obdiv k otci byl bezpochyby určujícím momentem také při volbě jeho budoucího povolání. Po dokončení filosofické fakulty, tehdy dvouleté, vstoupil na podzim 1848 na práva, aby tak pokračoval v otcově úřednické dráze. Tradičně konservativní duch této fakulty⁷¹ dotvářel Miltnerovo celkové smýšlení a nemalou měrou

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Například ve zprávě o nepřiznivém výsledku první petice (27. března) Miltner píše: "... alles rannte mit dem wilden Geschrei "nicht bewilligt" in den Höfen umher, man wollte keinen Dienst mehr leisten, kurz sie hätten alles mit Haut und Haaren gefressen. Wenn man nur gewusst hätte, wie mit vieler Mühe gelang es uns die Leute so zu beruhigen, dass sie sich wieder zum Dienste, wenigstens bis zum kommenden Tage hergaben." O den později při líčení bouřlivé schůze měšťanů a studentů ve Svatováclavských lázních a na Žoříně píše kriticky: "... die Hitzköpfe von uns wütheten, dass sie noch so mangelhaft bewaffnet waren ...". – tamtéž.

⁶⁶ Tamtéž, dopis J. O. Miltnera otci z 1. dubna 1848.

⁶⁷ Tamtéž, dopis J. O. Miltnera otci z 2. dubna 1848.

⁶⁸ Pro Miltnerův uctivý poměr k otci je příznačné, že napřed prosil o schválení, zda si vůbec smí jednotlivé součásti legionářské výzbroje koupit.

⁶⁹ SÚA, KV 1848/4, abecední seznam členů Slávie.

⁷⁰ Jeho jméno se alespoň nevyskytuje v protokolech vyšetřovací komise, která jednotlivé zatčené účastníky červnového povstání vyslyšala. – Viz jmenný rejstřík práce A. Bajeroové, Svatodušní bouře ve světle soudního vyšetřování, Plzeň 1920.

⁷¹ Srv. např. příkré hodnocení této fakulty v soudobém tisku: "... ve fakultě právnické živel německý nejvíce ze všech fakult zastoupen jest ... do lůna fakulty [té] odjakživa se utíkali synové našich vyšších i nižších burokratův, samých to Němcův nebo odrodilcův, pěkně vyhlídky odtud majíce." – Pražské noviny 8. června 1848, článek J. Stanislava Z.: Slovo o právnické fakultě.

ovlivnil i jeho pozdější osud. V letech studí rozhodně nezanedbával své dosa-
vadní záliby, vždyť počátek 50. let minulého století a ponurá atmosféra Bachova
absolutismu jen podporovala únik mladého člověka do vlastního světa, vyplněného
láskou k památkám minulosti. Šťastná shoda okolností přispěla tehdy k podsta-
tnému prohloubení jeho zájmů – kromě přednášek o rakouském státním právu, fi-
nančnictví, soudním řízení, o politické teorii a počátcích národního hospodářství
si totiž mladý Miltner na universitě s nadšením mohl zapsat i přednášky české
archeologie v podání již zmíněného právě jmenovaného mimořádného profesora
české archeologie a dějin umění, Jana Erazima Vocela, a stát se tak jedním z jeho
prvních posluchačů.⁷² Souběžně se zájmem o historii a starožitnosti, který jej
zaujal již od dětských let a postupně se prohluboval, vykrytalizoval u něho
ještě specifický zájem o sbírání mincí a později i o numismatiku v širším slova
smyslu.

Můžeme-li věřit svědectví jeho nejmladšího bratra, pozdějšího historika Jana
Bohuslava Miltnera, založil prý jejich otec teprve na Jindřichův popud a přání
někdy ve 40. letech minulého století vlastní sbírku mincí a začal se vůbec zabývat
numismatikou.⁷³ Postavení i důvěra, které se František Karel Miltner těšil ve všech
místech svého úředního působení, mu umožnily získávat nové přínůstky do sbírky
nejen koupí od sběratelů a starožitníků, ale také od prostých lidí. Ochotně mu
přinášeli do kanceláře staré mince, schovávané doma, i ty, které našli při vý-
kopech či během polních prací, protože věděli, že jim za ně zaplatí lépe než zlat-
ník ve městě.⁷⁴ Kromě toho si brzy zvykl pověřovat příležitostnými nákupy a vý-
měnami v Praze právě Jindřicha Otokara,⁷⁵ který se touto cestou ještě jako stu-
dent seznámil s řadou tehdejších sběratelů.

Tak se pozvolna, velmi cílevědomě vytvářela cenná sbírka, doplňovaná také
duplikáty ze sbírky musejní, za něž František Karel Miltner posílal museu různé

⁷² Archiv University Karlovy, Hauptkatalog der Hoerer der Rechts und Staatswissen-
schafts Fakultät an der Prager k. k. Universitaet 1850, 1851, 1852.

⁷³ J. B. Miltner, l. c., str. 356. – Prvním dokladem o sběratelské činnosti F. K.
Miltnera je jeho dopis Hankovi z 9. března 1846 (viz pozn. č. 76). Určitý náznak jeho vzta-
hu k numismatickému materiálu však můžeme sledovat již dříve. V r. 1827 dal F. K. Miltner
jakémusi svému kmotřenci zhotovit stříbrnou křestní medaili s obrazem Ježíšova křtu
v Jordánu na líci a s nápisem na rubu: "Denke nur an das /was Du versprochen/ sey ein
Christ! /Franz Miltner/ k. staendischer Beamter am 22 ten August/ 1827". – Viz sbírka
numismatického oddělení Národního musea v Praze, Přibilova sbírka př. 33/41. Za upozor-
nění děkuji Z. Míkové, prom. hist.

⁷⁴ Srv. nepodepsaný nekrolog "Fr. Miltner v Písku", Pokrok 1874, č. 322, z 24. listo-
padu 1874; dále J. B. Miltner, l. c., str. 356. Lze však pochybovat o pravdivosti tvrzení
J. B. Miltnera, že by jeho otcí přinášeli hraběcí zřízcenci k výměně "tolary šlikovské a jiné
vzácné mince české; utržené při prodeji dříví". – O záchraně náleзовých kusů při výkopo-
vých pracích v Písku se zmiňují též Paměti prof. K. Ningra, str. 77.

⁷⁵ Svědectvím je dochovaný německy psaný dopis F. K. Miltnera ze 6. března 1849,
v němž dává Jindřichu Otokarovi přesné instrukce pro výměnu několika mincí s pražským
sběratelem V. Killianem. – OA Náchod, Fond archiv benediktinského gymnasia Broumov,
č. inv. 179. Za upozornění děkuji p. O. Šafářovi z Náchoda.

zachráněné rukopisy.⁷⁶ Zároveň s růstem sbírky se u něho počal projevovat nový
a dosud neobvyklý sběratelský vztah k materiálu. Dosvědčuje nám jej skutečnost,
že mezi četnými nezištnými dary, které museu velkomyslně věnoval, se mince vy-
skytují pouze ojedinele.⁷⁷ Tato první miltnerovská sbírka, vytvářená obětavě pro
nejstaršího syna Jindřicha Otokara, byla speciálně ohraničena na české ražby
a podle zpráv současníků měla obsahovat asi 3000 kusů.⁷⁸ Dnes z nich známe
bohužel jen dva exempláře: variantu denáru Boleslava III.⁷⁹ a variantu měděného
žetonu Adama Čechtického z Kranichfeldu.⁸⁰ Ani osud této sbírky není zcela
jasný. Její majitel se jí prý počátkem 50. let zřekl.⁸¹ V r. 1856 o ní již mluví Hanka
jako o "bývalé sbírce F. K. Miltnera".⁸²

Zájem o numismatiku přivedl oba Miltnery ke vstupu do prvního numismatické-
ho sdružení, které se koncem 40. let minulého století v Praze vytvořilo. Díky
svému otci v něm Jindřich Otokar zaujímal lepší pozici, než jaká by jinak odpo-
vídala jeho věku a sociálnímu postavení studenta. Akvizice, které pro otce v Pra-
ze vykonával, jej seznámily s praktickým nazíráním sběratele; dobré jméno otcovo
mu pomáhalo získávat důvěru starší generace. Rodinná knihovna ve Slaném polo-
žila pevný základ jeho všeobecného rozhledu, Vocelovy přednášky i vlastní pilné
studium mu později otevíraly hlubší pohled, dovolující zasadit získané znalosti
do širších historických souvislostí.

Záliba v archeologii a především láska k numismatice rozhodly, že v lednu
1851 vstoupil Jindřich Otokar Miltner ještě před ukončením svých právnických
studí jako bezplatný asistent do služeb tehdejšího Českého musea⁸³ a 25. února

⁷⁶ Tuto výměnu dokládají dva dopisy F. K. Miltnera Hankovi. V prvním z nich z 9. břez-
na 1846 píše: "... podle úmluvy odesílám k nahlédnutí tři památné knihy do museum
za duplikáty mincí odhodlané a žádám o brzkou známost na poště, jaké mince za jednu
neb druhou neb za všechny tři mně se podají." V druhém dopise ze 13. září 1848 žádá
F. K. Miltner o sdělení, kdy se má dostavit k provedení další výměny: "... příkládám
poznámenání mně dle Voigta ještě scházejících vévodských mincí, které bych si obzvláště
žádal, ostatně se však také jinými přiměřenými mincemi uspokojím." Literární archiv PNP.

⁷⁷ V. Nebe ský, Dějiny musea Království českého, Praha 1868, str. 155, píše, že
F. K. Miltner daroval museu několik vzácných českých denárů. Autor Miltnerova nekrologu
(Pokrok 1874, č. 312 ze 13. listopadu 1874) vyslovil dokonce názor, že "sbírky Českého
musea obohatil vzácnými sbírkami mincí". Mimo již uvedené výměny mincí za darované
rukopisy jsem však našla jen zprávu o danu Vladivojova denáru, ČČM XXIX, 1855, str. 278.

⁷⁸ Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1851, str. 300; J. B. Miltner,
l. c., str. 356.

⁷⁹ V. Hanka, Popsání i vyobrazení českých mincí, Pam. arch. II, 1856, str. 143, č.
19a, kde uvádí, že jde o exemplář darovaný museu z bývalé sbírky Františka Miltnera.

⁸⁰ H. D. Miltner-J. Neumann, Beschreibung der bisher bekannten böhmischen
Privatmünzen und Medaillen, Prag 1852–1870, str. 28, č. XXII. – Používám německé
podoby Miltnerova křestního jména všude tam, kde jde o přímou citaci tisku.

⁸¹ J. B. Miltner, l. c., str. 356.

⁸² Viz pozn. č. 79.

⁸³ Protokol řádné schůze výboru Českého musea ze dne 7. ledna 1851, ČČM XXV, 1851,
str. 223.

1851 podepsal formule slavnostního slibu, jímž byly vymezeny jeho povinnosti jako asistenta sbírek archeologických a numismatických.⁸⁴

Počátkem 2. poloviny minulého století byla ovšem numismatická sbírka Českého musea pouhou součástí sbírek archeologických a spadala, jak již bylo uvedeno, do kompetence bibliotékaře Václava Hanky, který byl od počátku ustanoven jejím kustodem. Od r. 1830, kdy František Štemberk z Manderscheidu daroval museu svůj ucelený soubor českých mincí a medailí, nabyla tato sbírka takového významu, že byla přímo předurčena, aby se stala podkladem dalšího odborného a vědeckého numismatického studia. Bohatství sbírkového materiálu i písemné poznámky Štemberkovy ovlivnily skutečně koncem 30. let a na počátku 40. let vznik jediného numismatického článku Františka Palackého i čtyř článků Hankových, které publikoval přímo na požádání správního výboru Společnosti tehdejšího Vlasteneckého musea v Čechách. Kromě Hankova knižního inventáře, dokončeného v r. 1837, do něhož bylo zahrnuto 4 496 ražeb,⁸⁵ nepokročilo však inventurní zpracování numismatické sbírky kupředu, ačkoliv již od poloviny 20. let pomáhal Hankovi přeochoťně sám profesor Helbling. Ten podle ústní dohody s oběma Štemberky měl uspořádat soubor nečeských mincí,⁸⁶ avšak snad vzhledem k pedagogickým povinnostem i časovým nárokům, které univerzitní sbírka mincí vyžadovala, nevyústila jeho dlouholetá pomoc v musejní numismatické sbírce kupodivu ani ve výsledky publikační, a neprojevila se ani po stránce inventarizační.

V polovině r. 1850 byla proto na řádné schůzi musejního výboru projednána nutnost zpracování všech sbírek Českého musea formou předepsaných jednotných inventářů a zároveň byly zřízeny tři komise, které měly zajistit splnění tohoto náročného úkolu. Sbírkou archeologické, numismatické a sbírky pečetí měl prohlédnout člen správního výboru, policejní ředitel Sacher-Masoch spolu s profesorem Vocelem.⁸⁷

Komise konstatovala, že Štemberkova sbírka je sice inventarizována, ale její uspořádání je neúčelné, nové přírůstky pak nejsou vůbec zpracovány. Navrhla proto vyhledat sílu, která by srovnala mince do jednotlivých příhrádek skříně tak, aby mohl být při novém uspořádání dodržen jejich chronologický sled, dále náležitě

⁸⁴ Srv. Pflichten-Angelobungs-Formel der Assistenten für botanische, archäologische und numismatische Sammlungen Herrn Miltner und Herrn Böhm, Archiv NM, registratura NM 1/7 č. 11.

⁸⁵ Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 29; též, Zwei Jahrhunderte, str. 35.

⁸⁶ "... gleich bei Errichtung des Museums wurde ich von den verewigten ersten Präsidenten des Museums als dem für Böhmen unvergesslichen Kaspar Grafen Sternberg mit dem vertrauensvollen Auftrage mündlich beehrt: Die Münzen und Siegille des Museums zu ordnen." Dopis Helblingův musejnímu výboru z 20. srpna 1844. Archiv NM, Numismatický kabinet L/6 č. 28. – V r. 1852 upřesňuje svůj předchozí údaj takto: "... dass ich mit der Ordnung der nicht böhmischen Münzen unter der Ansicht oder Intervention des Herrn F. Grafen Sternberg bevollmächtigt wurde." Tamtéž, Numismatický kabinet L/7, č. 107. – Srv. též Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 23; též, Zwei Jahrhunderte, str. 28.

⁸⁷ Protokoll der ordentlichen Sitzung des böhmischen Museumsausschusses am 22. August 1850, Geschichte und Verhandlungen der Gesellschaft des böhmischen Museums in den Jahren 1846–1850, Prag 1851, str. 135–136.

srovnala nové přírůstky, vytřídila duplikáty a pořídila jejich seznam. Zároveň oba členové komise doporučili, aby na tuto práci byl přijat sudující právník Jindřich Otokar Miltner.⁸⁸ Jejich výběr nebyl nahodilý. Hrál zde úlohu jistě především Miltnerovo členství jak v musejní společnosti,⁸⁹ tak i v prvním numismatickém sdružení. Kromě toho nemůžeme přehlédnout, že šlo také o pilného posluchače archeologických přednášek, kterému byl profesor Vocel zřejmě mimořádně nakloněn.⁹⁰ Na schůzi výboru Českého musea 7. ledna 1851 bylo oznámeno, že Miltner je ochoten věnovat bezplatně své síly museu a byl tedy přijat za asistenta sbírky archeologické a numismatické.⁹¹ Brzy se ukázalo, že komise volila správně, neboť mladý student v krátké době vykonal maximum uložené práce.

Během následujících tří měsíců uspořádal posud nezařazené české mince a napsal k nim příslušný seznam duplikátů. Dále s pomocí svého přítele a kolegy z právnické fakulty Jana Nepomuka Paříse srovnal sbírku řeckých a římských ražeb,⁹² která tehdy obsahovala celkem 1 185 kusů. Jejich soupis, dokončený v červnu 1851, je vůbec prvním česky psaným inventářem dnešního numismatického oddělení Národního musea v Praze.⁹³ V druhém, německy psaném katalogu zachytil Miltner část všeobecné sbírky evropských mincí v celkovém počtu 433 kusů.⁹⁴ Jeho třetím katalogem je německy psaný seznam 77 přírůstků numismatické sbírky z doby od 3. dubna 1851 až do 9. července 1852.⁹⁵ Všechna práce byla přitom ztížena tím, že museum nemělo v té době k dispozici ani nejzákladnější literaturu, takže musel určovat materiál podle vlastních nebo vypůjčených knih.⁹⁶

Hned na počátku své činnosti v numismatické sbírce požádal Miltner správní výbor musea, aby směl numismatickou sbírku uspořádat systematicky bez přihlídnutí k jednotlivým formátům mincí, jak tomu bylo dosud, kdy mince jedné

⁸⁸ Protokoll der ordentlichen Sitzung des böhmischen Museumsausschusses am 26. November und 3. December 1850, tamtéž, str. 155.

⁸⁹ ČČM XXV, 1851, I, str. 160; II, str. 212. – O tři roky později se pak J. O. Miltner stal také členem Matice české. Srv. ČČM XXXIII, 1859, str. 65.

⁹⁰ Důkazem této náklonnosti je i skutečnost, že profesor Vocel později často litoval, jaký osud Jindřicha potkal. – Srv. dopis J. B. Miltnera A. Rybíčkoví z 31. srpna 1875. Literární archiv PNP.

⁹¹ Protokol řádné schůze výboru Českého musea 7. ledna 1851, ČČM XXV, 1851, str. 213.

⁹² D. Svo bodová, Jan Nepomuk Paris, I. c., str. 48.

⁹³ Archiv NM, Numismatický kabinet L/7 č. 39, zpráva J. O. Miltnera musejnímu výboru z 24. března 1851. – Srv. též Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 30; též, Zwei Jahrhunderte, str. 36.

⁹⁴ Archiv NM, Numismatický kabinet L/7 č. 52, zpráva J. O. Miltnera musejnímu výboru z 9. června 1851. – Srv. též Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 30; též, Zwei Jahrhunderte, str. 36.

⁹⁵ Národní museum, numismatické oddělení, Accessions-Catalog der Münzsammlungen des böhmischen Museums.

⁹⁶ "... doch sind ausser den römischen und griechischen Münzen auch schon die von Portugal, Spanien, Frankreich und England vollkommen inventirt und so gut es bei der schlechten, so oft beklagten Einrichtung der Münzkasten ging, geordnet und Mehr nach Möglichkeit bei dem Mangel alle Münzwerken aus eigenen oder erborgten Büchern bestimmt." – Archiv NM, Numismatický kabinet L/7 č. 99, zpráva J. O. Miltnera musejnímu výboru z 6. července 1852.

země byly ve dvou i ve třech různých částech skříně.⁹⁷ Tuto změnu výbor zamítl,⁹⁸ stejně jako 6 let předtím podobnou žádost profesora Helblinga,⁹⁹ a trval na udržení toho systému, který vstl sbírce František Štemberk. Dále předložil Miltner správnímu výboru návrh na prodej vyříděných duplikátů českých ražeb, jejichž cenu odhadl sám na 106 zlatých 53 1/2 krejcarů konvenční měny. Tato výše by podle jeho názoru připadala v úvahu pouze v případě, kdyby bylo možné prodat i všechny v seznamu uvedené zlomky brakteátů a špatně zachované groše Václava IV. a Vladislava II. Protože nepředpokládal, že by se podařilo uskutečnit prodej všech duplikátních mincí jako konvolutu, podal současně návrh, který prozrazuje jeho dobrou znalost podmínek sběratelského trhu. Připomenul totiž, že by bylo nejlepší využít příležitosti návštěvy bedřínského obchodníka Kronera, nakupujícího v Praze české mince, konkrétně např. právě pražské groše, kterých by si jinak nikdo z domácích numismatiků ani nevšiml. Zároveň také doporučil, aby při prodeji duplikátů byla dána přednost pražským sběratelům, a teprve zbývající duplikáty byly nabídnuty Kronerovi. Poškozené kusy, o něž by nebyl vůbec žádný zájem, mohly být prodány jako drahý kov. Obnos, který museum touto akcí získá, měl podle Miltnerova názoru vytvořit fond k zakoupení potřebného inventáře, zejména nové skříně na mince, hodné české sbírky.¹⁰⁰ Nevíme bohužel, zda správní výbor tento způsob prodeje schválil. Kusá zpráva nás pouze informuje, že prodej duplikátů přinesl zisk 80 zlatých a 4 krejcarů, za něž z rozhodnutí správního výboru bylo nakonec koupeno 81 mincí a medailí.¹⁰¹

Archeologickou sbírku se Miltner snažil upravit účelnější dislokací, dále inventarizoval sbírku "pohanských starožitností" a připravoval ostatní části sbírky k inventarizaci. Ke sbírce epigrafické zhotovil krátký průběžný index.¹⁰² Aktivně pracoval také v Archeologickém sboru.¹⁰³ Udivující je, že do náplně Miltnerovy práce, která se týkala dvou základních sbírkových fondů, uložených navíc ještě v různých poschodích Nosticova paláce, byl zahrnut také dozor, takže v létě r. 1851 prosil student musejní výbor, aby alespoň ustanovil někoho, kdo by střídavě s ním dohlížel v čas otevření musejních sbírek v "síních archeologických", protože jemu "nemožno tolik času bez nějakého užitku ani pro museum, ani pro sebe zmařit".¹⁰⁴

⁹⁷ Tamtéž, Numismatický kabinet L/7 č. 39, zpráva J. O. Miltnera musejnímu výboru z 24. března 1851.

⁹⁸ ČČM XXV, 1851, II, str. 223.

⁹⁹ Archiv NM, Numismatický kabinet L/6 č. 28, dopis prof. Helblinga musejnímu výboru z 20. srpna 1844.

¹⁰⁰ Tamtéž, Numismatický kabinet L/7 č. 52, zpráva J. O. Miltnera musejnímu výboru z 1. července 1851.

¹⁰¹ Tamtéž, Numismatický kabinet L/7 č. 99, zpráva J. O. Miltnera musejnímu výboru ze 6. července 1852.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Dokladem Miltnerovy činnosti v Archeologickém sboru je např. jeho dopis F. Palackému z 2. září 1851 (Literární archiv PNP), týkající se kopání pohřebišt v pražském okolí.

¹⁰⁴ Archiv NM, Numismatický kabinet L/7 č. 52, zpráva J. O. Miltnera musejnímu výboru z 9. června 1851.

Na schůzi 28. října 1851 rozhodl správní výbor musea odměnit Miltnera se zřetelem k jeho píli a "prospěšné způsobilosti" v pořádání a katalogizování numismatických a archeologických sbírek zvláštní remunerací 50 zlatých konvenční měny.¹⁰⁵ Nicméně však již v polovině r. 1852 považoval Miltner za nutné přerušit svou práci a s politováním sdělil musejnímu výboru, že ze služeb musejních vystupuje a museu bude nadále prospěšný pouze jako člen Společnosti musea.¹⁰⁶

V té době ukončil svá studia na právnické fakultě pražské university a snažil se najít si vhodné místo. Nejspíše dlouho doufal, že se mu podaří zakotvit natrvalo v tichu musejních sbírek, kde se bude smět plně věnovat svým vyhraněným zájmům. Bohužel se tak nestalo. Osmnáctiměsíční práce v museu mu sice vynesla uznání správního výboru,¹⁰⁷ avšak vzhledem k poměrně malému rozsahu numismatické sbírky nebyly zde žádné vyhlídky na získání stálého zaměstnání. Navíc musel Miltner brát v úvahu i nepříjemnou skutečnost, že jeho práce v numismatické sbírce vzbudila značnou nelibost profesora Helblinga. Rozhodnutí komise jako by totiž nebralo vůbec na vědomí dlouholetou Helblingovu výpomoc. Správní výbor pověřil mladého studenta stanoveným úkolem, ale nepovažoval za nutné určit jakýmkoli způsobem jeho vztah k profesoru Helblingovi, ačkoli v správně měla být tato záležitost projednána s Hankou jako s kustodem sbírky ještě před Miltnerovým přijetím. V době jednání komise však Hanka zůstal podivuhodným způsobem stranou. Již delší čas ponechával uspořádání numismatické sbírky zcela v Helblingově kompetenci, a tím si také vysvětlíme, proč právě Helbling byl názorem komise na celkový stav sbírky tak nesmírně pohoršen. Prohlásil její výrok za pouhou lež, Miltnerovu přítomnost ve sbírce pak považoval za projev vyslovené nedůvěry ke své vlastní osobě. Očekával samozřejmě, že mu Miltner bude přímo podřízen, a ačkoli oba byli členy právě vzniklého numismatického sdružení, zaujal k němu od počátku značně nepřátelský postoj, předem vylučující jakoukoliv dohodu. Dával okázale najevo, že má více služebních let jako universitní profesor numismatiky, než tento mladík let života, a prohlásil, že Miltner sice mincím rozumí, postrádá však prý obsáhlou znalost celkového mincovního vývoje. Uznával

¹⁰⁵ Tamtéž, Numismatický kabinet L/7 č. 16, dopis musejního výboru J. O. Miltnerovi z 30. října 1851.

¹⁰⁶ Tamtéž, Numismatický kabinet L/7 č. 99, zpráva J. O. Miltnera musejnímu výboru ze 6. července 1852. — Miltnerův vztah k museu dokazují v tomto období i jeho četné dary. Numismatické sbírce věnoval pouze dva stříbrné bavorské krejcarý z r. 1847 a 1848 (ČČM XXV, 1851, sv. IV, str. 156), většina jeho darů byla určena tehdejší sbírce starožitností. Byla to římská parce z Herkulanea; popelnice, nalezená v Nové Vsi u Kolína; dvě malovaná skla ze 17. století; starý zámek od vaku; starý zámeček nalezený v Karlštejně; ostruha, nalezená v Hradečné u Smečna; starý růžek na střelný prach; starý zámek od pušky; pět hrotů šípových; kus koule hadíkové; prsten železný, nalezený v Košticích; velký starobylý zámek; starobylá tarasnice; starobylý meč (tamtéž, str. 157); dále pak kameninový džbánek s víkem; kotouč v sevření ze 17. století (Národní museum, oddělení historické archeologie, seznam darů č. 3112, 3341. Za vyhledání děkuji prom. hist. D. Staré); konečně velký džbán z r. 1691 s cínovým víkem a kováním okolo dna a dvě skleněné desky z r. 1675, nalezené u Smečna (Pam. arch, II, 1857, str. 283 a 329).

¹⁰⁷ Přednesení prozatímního jednatele J. E. Vocela na valném shromáždění Společnosti Českého musea dne 29. července 1852, ČČM XXVI, 1852, sv. III, str. 51–52.

jeho schopnosti i horlivost, ale doložil, že by bylo zapotřebí, aby se učil napřed buď v Petrohradu u Reichela, v Kodani u Jensena, v Paříži u Rollina nebo v Neapoli u Giovanelliho.¹⁰⁸

Správní výbor se snažil Helblingovu stížnost urovnat vysvětlením, že nepovažoval za vhodné obrátit se na něho s takovou prací jako je inventarizace a ujistil jej, že s jeho pomocí v numismatické sbírce i nadále počítá.¹⁰⁹ Helblingova stížnost, psaná v listopadu 1852, sice již nemohla ve svých důsledcích Miltnera postihnout, měla však neblahý dopad na další vývoj numismatické sbírky v příštích letech. Pod vlivem Helblingovy stížnosti, a snad i s přihlédnutím k jeho určitému podivinství, nebyl totiž po Miltnerově odchodu přijat žádný další mimořádný pracovník, který by v této pro museum nezbytné práci pokračoval. Formálně tedy sbírka zůstávala nadále v rukou kustoda Hanky a po jeho smrti r. 1861 byl jejím správcem jmenován bibliotékař Vrtátka.¹¹⁰ Ani ten se správě sbírky příliš nevěnoval, takže například v přírůstkové knize pokračoval teprve od podzimu 1867.¹¹¹ Podstatnou změnu v historickém vývoji numismatické musejní sbírky představuje proto teprve r. 1881, kdy se jejím kustosem stal profesor matematiky na Československé obchodní akademii dosavadní redaktor Památek archeologických, Josef Smolík.¹¹²

* * *

V létě 1852, kdy pětadvacetiletý Miltner ukončil svá studia na právnické fakultě a odešel rovněž ze služeb Českého musea, byly již v plném proudu přípravy k vydání počátečních sešitů práce "Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Privatmünzen und Medaillen", která měla představovat první velký čin nedávno vzniklého pražského numismatického sdružení. Jeho členové se jím snažili vědomě navázat na čtyřsvazkové dílo zakladatele české vědecké numismatiky Mikuláše Adaukta Voigta Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen, vydané v l. 1771–1787. Nutnost realizace Voigtova nástinu zamýšleného 5. svazku zdůraznil v r. 1827 sám František Štemberk ve své formulaci programu české numismatiké vědy: "Značný je naproti tomu v Čechách a na Moravě počet mincí a žetonů měst a horních měst, arcibiskupství, biskupství, šlechty, učenců a jiných soukromých osob. Ale i v tomto oboru je ještě zapotřebí mnoho objevit, rozluštit, a zdůvodnit. U mnohých kusů je nám u osob, jichž se to týká, sotva známo jméno, zřídka kdy důvod k ražbě. K podrobnějšímu osvětlení nám chybí monografie, v níž

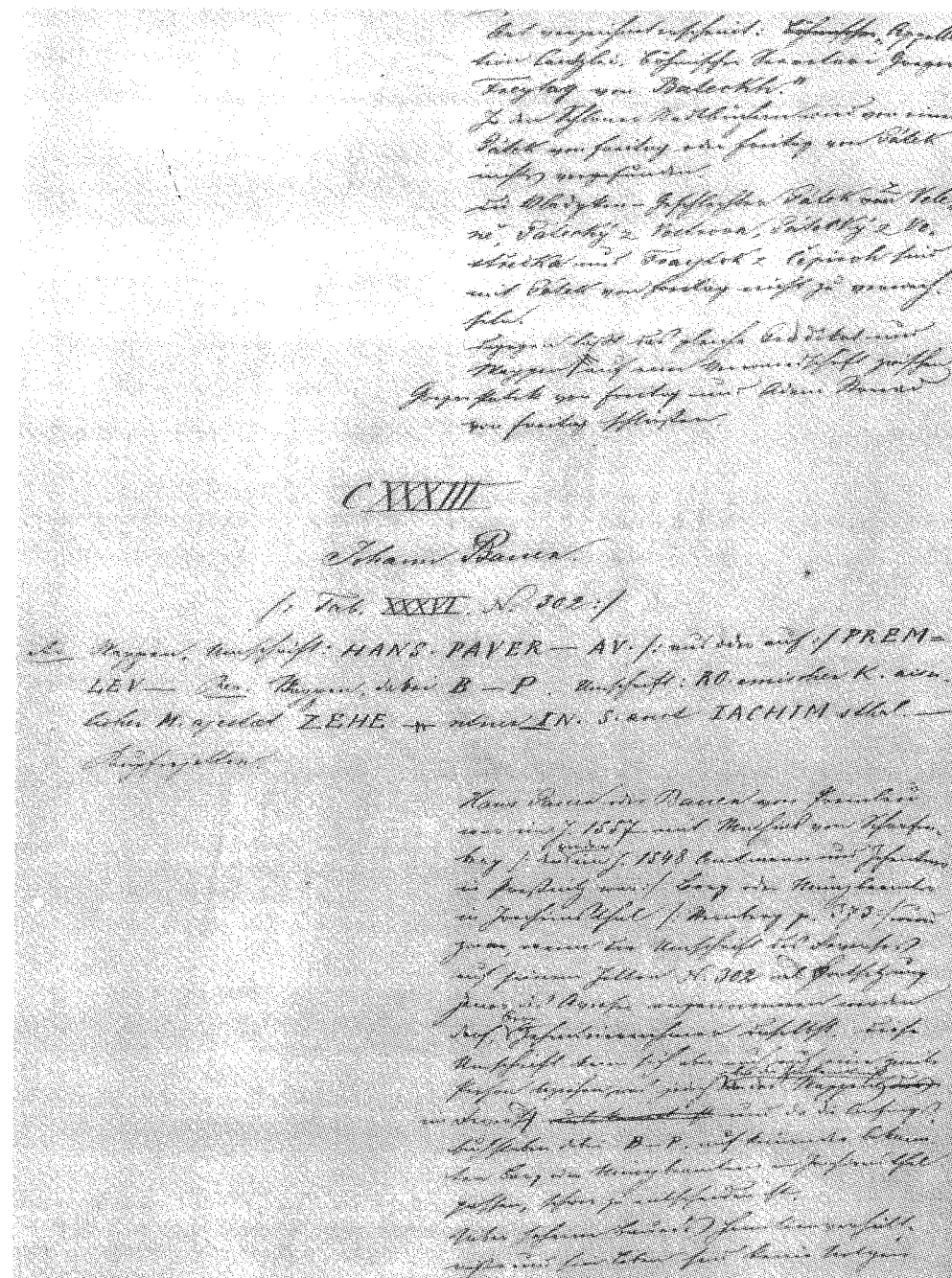
¹⁰⁸ Archiv NM, Numismatický kabinet L/7 č. 107, dopis prof. Helblinga musejnímu výboru z 1. listopadu 1852.

¹⁰⁹ Tamtéž, odpověď musejního výboru prof. Helblingovi z 20. listopadu 1852.

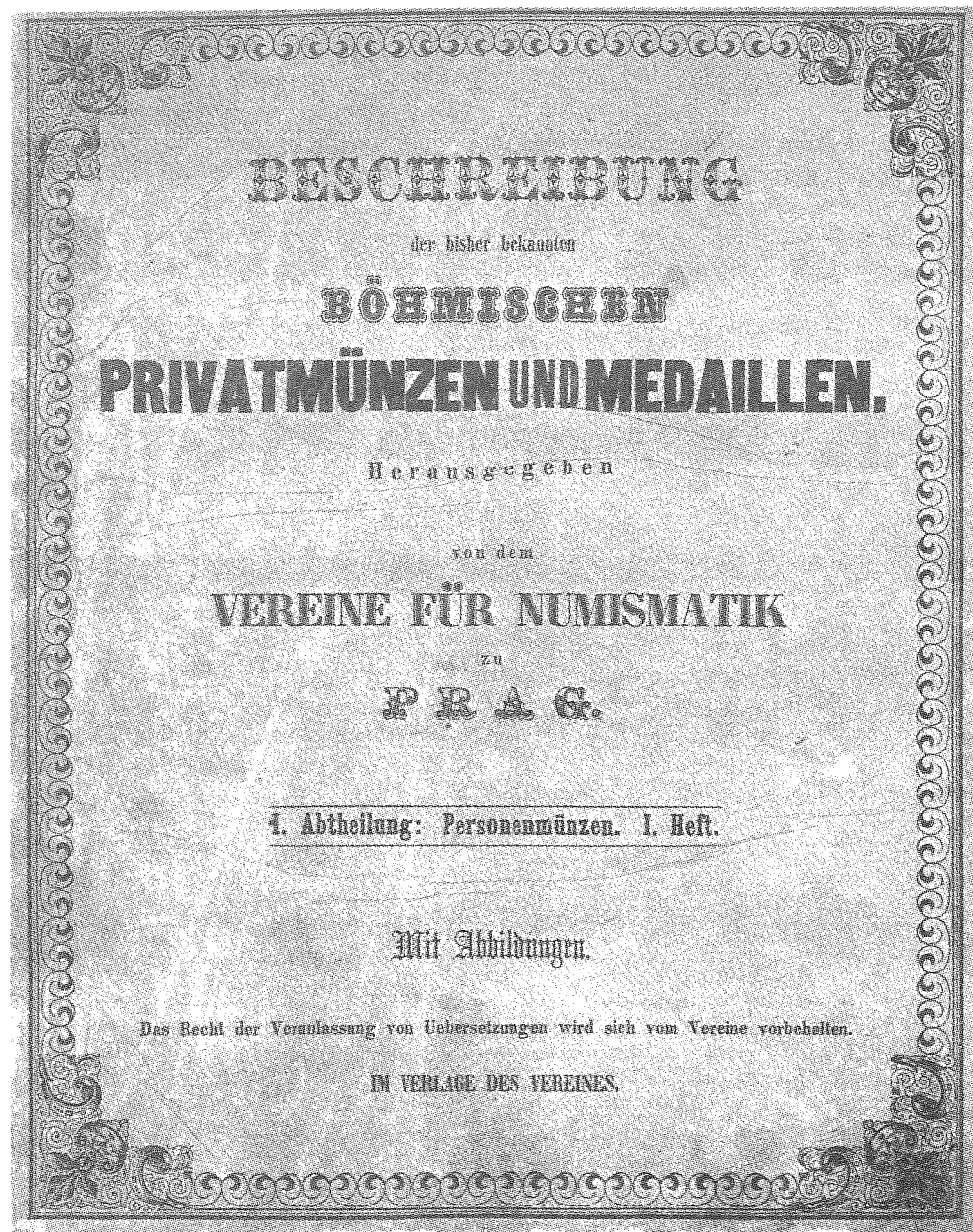
¹¹⁰ L. Nemeškal, Numismatické oddělení Národního musea 1818–1968, Num. listy XXIII, 1968, str. 3; Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 32; táž, Zwei Jahrhunderte, str. 38–39.

¹¹¹ Národní museum, numismatické oddělení, přírůstkový katalog z l. 1867–1900.

¹¹² L. Nemeškal, l. c., str. 3; Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 41–46; Zwei Jahrhunderte, str. 48–53.

Obr. č. 2 Ukázka Miltnerova rukopisu soupisu českých soukromých mincí a medailí, uložená v OA Kladno, pobočka Slaný. Foto A. Blába.

Obr. č. 3 Titulní list 1. sešitu soupisu českých soukromých mincí a medailí. Foto A. Bláha.

bychom mohli hledat radu.”¹¹³ O částečnou realizaci tohoto plánu se zřejmě pokoušel již Hanka svými popisy rodových ražeb rožmberských, šlikovských a valdštejnských, které psal na podkladě Štemberkových poznámek v “katalozích” jeho sbírky a uveřejnil ve 30. a 40. letech na stránkách Musejíku,¹¹⁴ členové numis-

maického sdružení však byli od počátku rozhodnutí uskutečnit Štemberkův záměr v podobě co nejuplnějši. V pozadí celé závažné akce, již mělo sdružení poprvé vystoupit před českou veřejností, byl kromě zjevné snahy o dokončení Voigtova díla i důvod ryze praktický, totiž vznášající záliba ve sbírání českých soukromých mincí, která se výrazně projevila již od 40. let minulého století.¹¹⁵ Z té pak přirozeně plynula potřeba takové publikace, která by shmula, určila a roztříдила všechny dostupný materiál a podala k němu i náležitě vysvětlení.

Připravovaná práce byla rozvržena do tří částí. V první měly být v abecedním pořádku uvedeny ražby jednotlivých osob šlechtického, rytířského a měšťanského stavu a duchovenstva, mince rodů, oprávněných k ražbě, jako byli Eggenberkové, Rožmberkové, Šlikové a Valdštejnové. Druhá část měla obsahovat pamětní mince a medaile českých měst a obcí spolu s běžnými mincemi města Chebu. Konečně ve třetí části měly být popsány původně ražby duchovenstva, do nichž by byly zahrnuty instalační mince pražských arcibiskupů, litoměřických biskupů a vyšehradských proboštů, pamětní ražby na postavení a vysvěcení jednotlivých kostelů, mince s obrazem českých zemských patronů, ražby s biblickými náměty atd. Členové sdružení rozhodli, že do publikace budou zařazeny pouze české mince pocházející z českých mincoven nebo ražby mincoven cizích, které však zobrazují české osoby, rody a události.¹¹⁶ Porovnáme-li tento plán s tematickým rozdělením zamýšleného pátého Voigtova svazku, zjistíme, že členové pražského numismatického sdružení mínili realizovat všech deset kapitol první, tj. české části, s výjimkou výtěžkových tolarů. Druhá část pod souhrnným označením Moravské mince pochopitelně odpadla.¹¹⁷

¹¹³ “Ansehnlich ist dagegen in Böhmen und Mähren die Zahl der Medaillen und Schaufennige von Städten und Bergstädten, Erzbischöfen, Bischöfen, Prälaten und Kirchen, Innungen, Landesbaronen, Edlen, Gelehrten und andern Privaten. Aber auch in diesen Fächern ist noch vieles zu entdecken, zu entziffern und zu berechtigen. An manchem Stücke ist uns von der Person, die es angeht, kaum der Name, höchst selten die Veranlassung seiner Erscheinung bekannt. Zur hinlänglichen Beleuchtung fehlen uns Monographien, die wir zu Rathe ziehen könnten.” Fr. v. Sternberg-Manderscheid, Über den gegenwärtigen Stand der vaterländischen Münzkunde in Böhmen, Abhandlungen der kgl. Böhm. Ges. d. Wiss., Neue (IV) Folge, I. Bd, Prag 1827, str. 10.

¹¹⁴ Srv. V. Hanka, Rodinné mince a medaile rodu Rožmberského v Čechách, ČČM XI, 1837, str. 452–459, doplněk ČČM XIII, 1839, str. 439; též, Familien-Münzen und Medaillen des Hauses Rosenberg in Böhmen, Verhandl. Ges. Böhm. Mus. Prag 1837, str. 70–79; též, Münzen und Medaillen des hochgräflichen Schlickischen Hauses, tamtéž, 1838, str. 48–65; 1839, str. 68–77; též, Mince a medaile hraběcího šlikovského domu, ČČM XII, 1838, str. 499–512; XIII, 1839, str. 433–439; též, Münzen und Medaillen Albert Herzogs v. Friedland (nebst einem Abhange von Waldsteinischen Familien-Medaillen), Verhandl. Ges. Böhm. Mus., Prag 1840, str. 47–64; 1841, str. 80–94; též, Mince a medaile Alberta vévody Fridlandského, ČČM XVI, 1842, str. 81–93.

¹¹⁵ M. Donebauer, Die Fälschungen böhmischer Münzen und deren Stempel, NZ XI, 1880, str. 406.

¹¹⁶ H. O. Miltnér–J. Neumann, l. c., předmluva Sacher-Masochova z r. 1852.

¹¹⁷ M. A. Voigt, Beschreibung der bisher bekannten Böhmischen Münzen nach chronologischer Ordnung, Bd. IV, Prag 1787, nestr. předmluva. – Viz též L. Nemeškal, Mikuláš Adaukt Voigt a první česká vědecká práce numismatická, ČsČH XIX, 1971, str. 680.

Publikace měla být vydávána postupně ve volně prodávaných sešitech, průběžně číslovaných, jejichž počet byl předběžně odhadnut na dvanáct až sedmáct.¹¹⁸ Cena sešitu pro předplatitele byla stanovena na 45 krejcarů, krámská cena pak na 1 zlatý 12 krejcarů konvenční měny.¹¹⁹ Původně se počítalo s tím, že práce bude vycházet současně v německé i české verzi a bude dokončena ve třech letech, tedy již v r. 1855.¹²⁰ Členové sdružení přikládali této akci značnou důležitost, především proto, že teprve její úspěch měl být předpokladem k dalšímu edičnímu činu, k reedici Voigtova díla, doplněné poznatky současného stavu bádání a rozšířené o knížecí a královské ražby, známé z nových nálezů.¹²¹

Brzy se ukázalo, že numismatické sdružení přecenilo své síly a jeho členové neměli pojem o tom, jakou námahu plánovaná práce představuje, ani si neuvědomili celkový rozsah finančních nákladů, spojených s jejím vydáním. Podle slov předmluvy, psané v srpnu 1852, se jaksi automaticky předpokládalo, že členové sdružení poskytnou podklad materiálem ze svých sbírek. Genealogické a historické poznámky měli pak společně zpracovat stavovský krajský pokladník Killian a oba Miltnerové, otec i syn.¹²² Toto rozhodnutí bylo jistě neuvážené, neboť nikdo z těchto tří členů neměl s publikační činností žádné zkušenosti. Mimoto dílo takového rozsahu vyžadovalo při zjevně zamyšleném kolektivním charakteru zároveň také schopného organizátora, který by dokázal udržet celkovou koncepci a práci zdárně dokončit. Bylo jistě paradoxem, že mravní zodpovědnost za připravovanou publikaci na sebe v průběhu dalších let vzal nejmladší ze šestnácti členů numismatického sdružení, tehdy právě absolvovaný právník Jindřich Otokar Miltner.

Na přípravách k sepsání plánovaného díla se začal podílet vlastně již v l. 1851–1852, kdy, ať již z osobní iniciativy, nebo na přímý pokyn vedoucích představitelů numismatického sdružení, začal se svým otcem shromažďovat podkladový materiál. V této počáteční fázi nabyla základní důležitosti jeho činnost v numismatické sbírce Českého musea. Umožnila mu totiž důkladně se seznámit nejen s jednotlivými soukromými českými mincemi a medailemi v tehdejší nejvýznamnější české sbírce, ale zároveň také prostudovat písemné poznámky Štemberkovy a jeho kresby.

Nevíme dnes přesně, jakou formou byly zkoumány soukromé české ražby v jiných sbírkách. Patně byli tímto úkolem pověřeni i někteří další členové sdružení, neboť do dnešních dnů se nám dochovaly dva přípravné soupisy, pocházející z r. 1852. Jsou psané s obdobným záměrem, takže mimo ražby soukromé je v obou i výčet všech mincí vládních s odkazy na příslušné stránky Voigtova díla i na

¹¹⁸ Údaj o 12 sešitech práce přinesla zpráva Pražských novin 19. června 1852, ale již koncem prosince téhož roku zapsal E. J. Petřík, jistě dobře informovaný o všech přípravách, že sešitů bude 17. – Srv. Em. Nohejlová-Prátová, *Zwei Jahrhunderte*, str. 44–45.

¹¹⁹ Pam. arch. I, 1854, str. 96.

¹²⁰ H. O. Miltner – J. Neumann, l. c., závěrečné slovo H. O. Miltnera z r. 1868.

¹²¹ Tamtéž, předmluva L. Sacher-Masocha z r. 1852.

¹²² Tamtéž. Pozoruhodné je, že Hanka, který měl v té době na poli numismatiky ze svých současníků největší publikační zkušenosti, zůstal stranou. Patně již tehdy bylo rozhodnuto, že bude připravovat reedici Voigtova díla, nakonec zúženou pouze na popis českých denárů. – Srv. pozn. č. 158.

novější literaturu. Prvním z nich je soupis české části sbírky předsedy numismatického sdružení Sacher-Masocha, jehož autorem byl právě Jindřich Otokar Miltner.¹²³ Druhým je soupis českých ražeb ze sbírky broumovského benediktinského opatství, jehož autora nelze spolehlivě určit.¹²⁴ Oba pisatelé měli bezesporu na mysli nejen přípravu k soupisu dosud známých českých soukromých mincí a medailí, ale i pozdější reedici Voigtova díla.

Vzhledem k tomu, že ani Masochova sbírka, ani sbírka broumovského opatství nepatřily, pokud šlo o české soukromé ražby, mezi nejbohatší, můžeme předpokládat, že byly pořízeny asi ještě soupisy dalších českých sbírek, které se nedochovaly. Díky tomu, že však v soupisu soukromých českých mincí a medailí byly výslovně jmenovány exempláře vyskytující se tehdy pouze v jediné sbírce, dokážeme dnes alespoň částečně rekonstruovat, které sbírky vlastně sloužily jako studijní podklad.

Ze sbírek českých byl největší počet unikátních ražeb zaznamenán pochopitelně ve sbírce musejní, a sice 27 exemplářů,¹²⁵ mimoto byly navíc ještě dva exempláře citovány podle Štemberkových vyobrazení v jeho poznámkách.¹²⁶ Na druhém místě byla sbírka Killianova s 24 exempláři,¹²⁷ s jedním či dvěma exempláři následovala sbírka hraběte Berchtolda,¹²⁸ Matějkova,¹²⁹ Masochova,¹³⁰ Miltnerova,¹³¹

¹²³ Národní museum, numismatické oddělení, př. č. 62/36. Tento soupis Masochovy sbírky byl považován za pozdější opis, (Srv. Em. Nohejlová-Prátová, *Dvě století*, str. 108; t. á. z, *Zwei Jahrhunderte*, str. 42), teprve porovnáním s Miltnerovým rukopisem bylo možné přesně určit autora soupisu, kterým je jednoznačně J. O. Miltner. Soupis má 140 nečíslovaných stran, je psán německy, časově poslední mincí je pražský dvacetikrejcar Františka Josefa I. z r. 1852. Je příznačné, že polská část Masochovy sbírky nebyla do tohoto soupisu pojata.

¹²⁴ Národní museum, numismatické oddělení, př. č. 7/58. Na zadní straně desky je uvnitř připsáno "Joh. Paris 451/3". Porovnáním s rukopisem J. N. Parise však byla vyloučena možnost, že by mohl být autorem soupisu. Soupis má 277 německy psaných stran, časově poslední mincí je opět pražský dvacetikrejcar Františka Josefa z r. 1852. Již při zapisování tohoto soupisu do přírůstkové knihy v r. 1958 vyslovila Em. Nohejlová-Prátová poprvé domněnku, že jde o součást příprav k dílu *Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Privatmünzen und Medaillen*. Třetí podobný soupis je uložen ve sbírkách Vlastivědného musea v Broumově, dosud však není znám ani autor soupisu, ani vlastník sepsané sbírky. V současné době se studiem tohoto soupisu zabývá náhodský badatel Oldřich Šafář.

¹²⁵ H. O. Miltner – J. Neumann, l. c., č. VII, XXIV, XXXII/5, XXXII/6, XXXII/8, XXV/2, XLV, XLVIII/4, XLVIII/10, XLVIII/14, L/1, L/4, LXVIII/1, LXVIII/2, LXVIII/9, LXVIII/10, LXVIII/12, LXXII, LXXVII/1, LXXXVII/2, CVI/1, CVII/5, CX/1, CLXI/92, CLXI/100, CLXI/101, CLXI/113.

¹²⁶ Tamtéž, č. IX, XXXI.

¹²⁷ Tamtéž, č. XXIX, XXXII/8, XXXII/10, XXXII/11, XXXII/15, XXXII/16, XLVIII/18, LIII, LXVIII/6, LXVIII/7, LXVIII/8, LXXI/1, LXXVII/3, LXXXI/1, LXXXIII, LXXXVII/1, LXXXIX, XCVII, CII, CIII/1, CIII/3, CVII/1, CX/2, CLXI/109.

¹²⁸ Tamtéž, č. XCVIII/2.

¹²⁹ Tamtéž, č. CVI/2, CXCI/51.

¹³⁰ Tamtéž, č. XLVIII/16, LXXVII/2.

¹³¹ Tamtéž, č. XXII.

metternichovská na Kynžvartě,¹³² Neumannova,¹³³ schwarzenberská na Krumlově¹³⁴ a sbírka blíže nejmenovaného pražského sběratele.¹³⁵ Kromě těchto českých sbírek jsou uvedeny také unikátní kusy ze sbírek vídeňských: třináct exemplářů obsahoval vídeňský mincovní kabinet,¹³⁶ tři exempláře byly přímo součástí císařského mincovního pokladu¹³⁷ a jeden kus byl ze sbírky Františka hraběte Eltze.¹³⁸ Na prohlednutí uvedených vídeňských sbírek se mohl podílet nejspíše Miltnerův přítel Jan Nepomuk Paris, který se v r. 1856 stal spolupracovníkem císařské dvorní knihovny ve Vídni a opatřoval tam svědomitě otisky českých mincí z vídeňských sbírek jako podklad pro Hankův článek Popsání i vyobrazení českých mincí, otiskovaný v l. 1855–1860 v Památkách archeologických.¹³⁹

Všechny podkladový numismatický materiál byl shromážděn poměrně brzy, takže pražský litograf František Liebisch dokončil vyobrazení jednotlivých ražeb první části soupisu o mnoho let dříve, než k nim byl napsán doprovodný text.¹⁴⁰ Rozsáhlé studium materiálu v četných sbírkách, znesnadněné tím, že bylo zapotřebí zjistit také všechny novodobé padělky a upozornit na ně čtenáře, tvořilo totiž pouze menší díl přípravných prací. Mnohem namáhavější bylo hledat k jednotlivým soukromým ražbám náležitá životní a rodopisná data vydavatelů i historické zdůvodnění ražeb samých. V době, kdy byla monograficky zpracována jen historie několika předních českých rodin, to znamenalo neúnavné studium jak pramenů psaných, listin, análů, snesení sněmů a desk zemských i kronik a matrik, tak i dosavadní literatury.

Plánovaná práce tak měla již od počátku rozhodující vliv na utváření životních osudů mladého Miltnera. Jak jsme již uvedli, vystoupil po dokončení studií v létě 1852 ze služeb Českého musea, kde nespatořoval perspektivu svého dalšího uplatnění, a hledal si stálé místo. Vzhledem k náročnosti úkolů spojených s přípravou soupisu českých soukromých mincí a medailí považoval za naprosto nezbytné zůstat v Praze, kde měl téměř všechny prameny k dispozici. Do jeho života tehdy zasáhl muž, který, veden prestižními důvody i svou zálibou ve spolkové činnosti, ovlivnil bezprostředně další práci Jindřicha Otokara a celou jeho další budoucnost. Nejmladší Miltnerův bratr Jan Bohuslav napsal později doslova:

¹³² Tamtéž, č. XCI.

¹³³ Tamtéž, č. CI/2.

¹³⁴ Tamtéž, č. CXL.

¹³⁵ Tamtéž, č. CXCI/29.

¹³⁶ Tamtéž, č. X, XXXII/1, XCII/3, XCIV, CVIII/1, CVIII/5, CVIII/8, CXI, CXXVII, CXXXI, CXLIV/8, CXLI/63, CXLI/118.

¹³⁷ Tamtéž, č. XXXIII, XLII/1, XLIII/10.

¹³⁸ Tamtéž, č. XLIV/1.

¹³⁹ D. Svoboda, Jan Nepomuk Paris, str. 51–52. – Srv. pozn. č. 158.

¹⁴⁰ Počínaje tabulkou LXVII je v soupisu u každé tabulky uveden letopočet, takže jsme informováni o tom, že tabulky LXVII–LXXX zhotovil Liebisch v l. 1856–1859 ještě jako zaměstnanec litografického ústavu E. Kutschery, který v r. 1859 převzal. Téhož roku dokončil také poslední tabulku LXXXI. Ze závěrečných dvou tabulek této první části soupisu je uveden jen autor první z nich Č. Hrbek a byla zhotovena r. 1863, zatímco druhá je bez údaje o autorovi a kupodivu byla zhotovena o tři roky dříve.

„... že se Jindřich neobrátí raději k profesuře, toho hlavní vinu (vedle neblahých poměrů let padesátých) má numismatik p. Sacher-Masoch.“¹⁴¹

Dvorní rada, Leopold Sacher-Masoch rytíř z Kronenthalu, který se po bouřlivých měsících r. 1848 dostal do čela tehdejšího policejního ředitelství v Praze, byl velmi rozporuplnou postavou. V krátké době se díky své mocné pozici, nikoli v svým zásluhám, stal členem výboru Společnosti musea, členem rady jeho komisi, čestným členem Královské české společnosti nauk a předsedou nově vzniklého numismatického sdružení. Z většiny těchto institucí se snažil nejružnějším intrikami odstranit představitele nepohodlné Vídně. V hlavním městě monarchie však na něho pohlíželi současně jako na neschopného úředníka, který nedokáže složitě poměry v Praze zvládnout, má málo času vědeckým a uměleckým diletantismem, vášnivě spolkaří a trestuhodně zanedbává své úřední povinnosti, což také později vedlo k jeho odvolání.¹⁴² V Miltnerově životě sehrál bezesporu významnou roli. Zasadil se o jeho příchod do musea, neváhal sotva končícímu právníkovi světnit důležitou úlohu při první velké ediční akci nového numismatického sdružení a konečně mu dal plně k dispozici svou sbírku českých mincí, potřebných ke studiu. Ve chvíli, kdy Miltner rozhodoval o své další budoucnosti, nabídl mu jako nový projev své přízně místo podřízeného ve svém úřadě. Miltner byl až příliš loajální, než aby odmítl přátelství tak málo populárního muže, jakým Sacher-Masoch při všem svém úsilí v Praze byl. Přijetí Masochovy nabídky mělo ovšem důsledky, které Miltner nemohl předvídat: znamenalo téměř třicetiletou službu v nejméně příjemném úřadu monarchie, službu, kterou po čase z duše nenáviděl, ale již nikdy neměl možnost ji opustit.

Ještě koncem června r. 1852 si absolvovaný právník Miltner podal žádost na policejní ředitelství, k níž přiložil i revers svého otce. Okresní hejtman na Smíchově se jím zavázal, že v případě Jindřichova přijetí jej až do jeho definitivního ustanovení zaopatří vším potřebným, jak pokud jde o výživu, tak i o ošacení.¹⁴³ V polovině července 1852 byla Miltnerova žádost kladně vyřízena.¹⁴⁴ Stal se tak praktikantem policejního ředitelství v Praze¹⁴⁵ a koncem března příštího roku vykonal státní zkoušku administrativního oddělení.¹⁴⁶ 22. dubna 1853 byl

¹⁴¹ Dopis J. B. Miltnera A. Rybičkovi z 31. srpna 1875.

¹⁴² Srv. J. Volf, Za vlády policejního ministra Kempena z Fichtenstammu, Osvěta XLIX, 1919, str. 513; též, Příchod policejního ředitele pražského str. 425–428; J. Prokeš, Z těžké doby „Matice české“ 1850–1860, ČNM CV, 1931, str. 20–21, 27; Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 36; též, Zwei Jahrhunderte, str. 42.

¹⁴³ SÚA, PP 1852–1854, SA/4, 185, č. 4831, žádost J. O. Miltnera a revers F. K. Miltnera ze 30. června 1852.

¹⁴⁴ Tamtéž, připsi místodržitele Mescéryho z 18. července 1852.

¹⁴⁵ Archiwum Państwowe Miasta Krakowa i Województwa Krakowskiego, c. k. Dyrekcja Policji w Krakowie, Akta prezydialne DP Kr 2, kvalifikační posudek policejního ředitele Päumanna na J. O. Miltnera při jeho odchodu z Prahy, opis z 11. dubna 1858. Mikrofilmy polského archívního materiálu a rovněž haličských schematiců mi byly poskytnuty prostřednictvím Archívni správy MV. Za jejich vyhledání a zaslání děkuji pracovníkům krakovských archívů.

¹⁴⁶ Tamtéž.

vzat do přísahy.¹⁴⁷ V dalším roce dosáhl místa konceptního adjunkta II. třídy s ročním platem 300 zlatých konvenční měny¹⁴⁸ a byl zařazen do nově vzniklého tiskového oddělení.¹⁴⁹

Vstupem do zaměstnání nastala pro Jindřicha Otokara léta velmi intenzivní práce. Materiál, který se svým otcem počátkem 50. let pracně shromáždil, byly v podstatě jen krátké poznámky a poukazy na prameny naprosto nezpůsobitelné k vydání. Teprve v průběhu popisu vyobrazovaných mincí musel k nim být opatřován náležitý genealogický a historický komentář. V té době se ještě mohl jak při studiu pramenů, tak i literatury plně spoléhat na spolupráci svého otce, který mu pomáhal i při formulaci některých částí textu, zatím co třetí člen sdružení, Vilém Killian, pouze vyhledával a shromažďoval mince a medaile pro vyobrazení a prováděl namáhavé korektury litografie.¹⁵⁰

Na přelomu r. 1852–1853 vyšel 1. sešit soupisu s předmluvou předsedy sdružení Sacher-Masocha.¹⁵¹ Do konce r. 1854 následovalo dalších 5 sešitů plánovaného díla, které se setkaly s příznivou kritikou v Památkách archeologických. Nepodepsaný autor seznámil nejprve čtenáře s edičním záměrem vydavatelů, pochválil Liebischovy čisté a zřetelně ryté obrazy jednotlivých ražeb a konstatoval, že text pochází "z pera znalého a bedlivého".¹⁵²

V té době se zdálo, že Miltnerova pracovní energie je takřka nevyčerpatelná: dokázal zvládnout nejen úkoly v úřadě a průběžnou práci na soupisu, ale působil ještě aktivně v Archeologickém musejním sboru¹⁵³ a dokonce pomýšlel i na spolupráci s Hankou při popisu českých denárů.¹⁵⁴ Zároveň také dokončil svůj článek

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ "Zur Handhabung der Vorschriften des Pressgesetzes besteht, in Folge der Allerhöchsten Entschliessung vom 10. November 1854, bei der Polizei-Direktion ein besonderes Press-Bureau." – Srv. Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich für das Jahr 1856, Wien 1856, Bd. III, str. 141.

¹⁵⁰ H. O. Miltner – J. Neumann, l. c., závěrečné slovo H. O. Miltnera z r. 1868.

¹⁵¹ Korespondující člen sdružení E. J. Petřík píše 31. prosince 1852 o prvním sešitu, který se před krátkou dobou objevil (srv. Nohejlová-Pátová, Zwei Jahrhunderte, str. 44–45), zatímco tajemník Neumann ve svém dopise policejnímu ředitelství z 28. února 1853 oznamuje, že první sešit soupisové práce vyšel v lednu 1853. – Srv. C. Turnwald, l. c., str. 55.

¹⁵² Pam. arch. I, 1854, str. 96.

¹⁵³ V záznamech o sezení Archeologického sboru Musea Království českého nacházíme o Miltnerově činnosti několik zmínek: 18. června 1855 podal zprávu o stavu Masochových návrhů na obnovu hrobu sv. Ludmily v chrámu sv. Jiří na Hradě pražském (Pam. arch. I, 1855, str. 336), 17. ledna 1856 referoval o postavení starobylého oltáře hradní kaple zvíkovské (Pam. arch. II, 1856, str. 47), 25. června téhož roku informoval o výsledku svého archeologického výzkumu v Nových Dvorech u Písku, o opravě hradu Zvíkova, o průzkumu oltáře v kostele pod hradem Rábí a o starožitných památkách na hradě velhartickém (Pam. arch. II, 1856, str. 143). 27. března 1858 společně s Hankou navrhl, aby byly z Killianovy sbírky českých mincí zakoupeny exempláře, které nejsou zastoupeny v musejní sbírce (Pam. arch. III 1858, str. 94).

¹⁵⁴ Tento návrh sboru Matice české přednesl na schůzi Archeologického sboru profesor Vocel. Počínaje 3. sešitem 1. ročníku měl vycházet v Památkách archeologických vždy jeden obraz nejstarších českých mincí z doby knížecí s příslušným textem Hankovým a Miltnerovým. Ve schválení návrhu se zdůrazňuje, že tak "... cena těchto Památek

nazvaný Smečno pro Památky archeologické¹⁵⁵ a současně jej vydal samostatně u Josefa Pospíšila v Praze.¹⁵⁶ Vzdal jím hold rodné krajině a oslavil jím ovšem také rod Clam-Martiničů, kteří byli držiteli Smečna a až do r. 1848 bezprostředními nadřízenými jeho otce. Příspěvek, který se objevil v 1. ročníku nově založeného časopisu, navazoval v podstatě na program z r. 1854, v němž redakce pod vedením Karla Vladislava Zapa slibovala zveřejňovat monografie památných měst a menších osad, kostelů, zámků, hradů, radnic atd. Miltner se tak přihlásil ke svým starým zájmům o široce pojatou archeologii, které však – jak ukážeme – brzy musely ustoupit do pozadí.

Již r. 1855 došlo k první vážné překážce v dosud plynulém vydávání soupisu, a tím i k určitému zlomu v intenzitě Miltnerovy práce. V průběhu roku byl totiž František Karel Miltner jmenován místodržícím radou a krajským hejtnanem v Písku.¹⁵⁷ Po jeho přeložení z Prahy na venkov dopadla všechna tíha textu a především i všech přípravných prací na jeho syna. Jindřich Otokar se vzdal myšlenky na plánovanou spolupráci s Hankou¹⁵⁸ a denně po návratu z úřadu se ve svém bytě v domě U tří per na Uhelném trhu¹⁵⁹ soustředěně věnoval jednotlivým kapitolám soupisu. Brzy po otcově odjezdu byl nápor příliš velký, než aby jej mohl jeho organismus vydržet. Počátkem r. 1856 se dostavilo náhlé chrlení krve, které si vyžádalo jedenáctidenní klid na lůžku.¹⁶⁰

V době Miltnerova onemocnění byl v čele pražské policie již nový ředitel, baron Antonín Päumann, jenž v r. 1854 vystřídal Sacher-Masocha.¹⁶¹ Od nastoupení svého úřadu byl Päumann značně neoblíbený, protože plnil rozkazy Vídně mnohem horlivěji než jeho předchůdce a byl všeobecně znám i svým vyhraněně protičeským postojem.¹⁶² Shodou okolností byl také numismatikem,¹⁶³ a třebaže se nezařadil

ještě více zvýšena bude ... nejen milovníci starožitností vůbec, ale i znatelé a sběratelé starých mincí zvlášť k Památkám své účastenství obrátí." – Pam. arch. I, 1854, str. 93

¹⁵⁵ J. O. Miltner, Smečno, Pam. arch. I, 1855, str. 325–328; 359–368.

¹⁵⁶ Týž, Smečno, Praha 1855, 14 str.

¹⁵⁷ H. O. Miltner – J. Neumann, l. c., závěrečné slovo H. O. Miltnera z r. 1868.

¹⁵⁸ Hanka se ujal tohoto úkolu sám, článek Popsání i vyobrazení českých mincí srv. (Pam. arch. I, 1855, str. 234–236; 282–283; 328–329; 369; II, 1856, str. 42; 88–89; 141–143; 177; 1857, str. 229–230; 281; 324–325; 366; III, 1858, str. 41; 87–88; 135–136; 186–187; 1859, 323–324; 369–370; IV, 1860, str. 85–87; 138–139; 184–186). Po Hankově smrti v r. 1861 doufal Zap, že se najde někdo z českých numismatiků, kdo Hankovu práci dokončí.

¹⁵⁹ Archiv hl. m. Prahy, konskripční list Pražané, zápis z r. 1855.

¹⁶⁰ SÚA, PM 1855–9, 1/19/14, Zpráva policejního ředitele Päumanna pražskému místodržitelství ze 14. dubna 1856 a žádost H. O. Miltnera policejnímu ředitelství z 22. dubna 1856. Za vyhledání tohoto materiálu z právě tříděného fondu děkuji dr. A. Sakařové, CSc.

¹⁶¹ Sacher-Masoch byl 25. září přeložen do Štýrského Hradce, kde prý úřad policejního ředitele nevyžaduje tolik energie a obratnosti jako v Praze. – Srv. J. Volf, Příchod policejního ředitele, str. 423. – Již v r. 1856 byl Sacher-Masoch dán do pense. Viz Hof und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich f. d. Jahr 1856, Bd I, str. 70.

¹⁶² Známý byl zejména Päumannův výrok: "Ich muss das arme Prag von dem slawischen Gesindel befreien." – J. Volf, Příchod policejního ředitele, str. 438.

¹⁶³ E. Fiala v předmluvě ke svým Českým denárům (Praha 1897, str. 16) jmenuje Ant. Päumanna mezi majiteli českých sbírek, dosud se však soudilo, že jde o Päumannova

mezi členy pražského numismatického sdružení, byl od samého počátku Miltnerovi zjevně nakloněn. Ve svém hlášení českému místodržitelství Päumann konstatoval, že výdaje, spojené s lékařským ošetřováním přesáhly možnosti tehdejšího Miltnerova platu a navrhl, aby mladý úředník dostal mimořádný příspěvek ve výši 40 zlatých konvenční měny. Připojil zdůvodnění, že k narušení zdraví přispěl pobyt v místnosti revize knih, která byla zřejmě nevyhovující. Koncem dubna 1856 si Miltner vyžádal ještě šestitýdenní dovolenou k rekonvalescenci a odjel za otcem do Písku.¹⁶⁴

Po svém návratu vypomáhal dále vrchnímu policejnímu komisaři Antonínu Grünovi při revizi knih, vykonával dozor nad divadelními kusy a zkušebními výtisky, zabýval se pořádáním a evidencí úřední knihovny a různou konceptní prací.¹⁶⁵ Netušil, že během několika příštích měsíců dojde k události, která svými důsledky znatelně vychýlí jeho životní dráhu.

Období bachovského absolutismu trvalo tehdy již několik let a opozice Pražanů se projevovala, když nemohla jinak, v různých drobných narážkách a posměších. Projevem antipatií k rakouské monarchii a zejména k jejímu představiteli, císaři Františku Josefovi, byly množící se urážlivé výtoky, které končily soudním řízením.¹⁶⁶ Do období ke konci krymské války spadá podobná aféra, k níž se nešťastnou náhodou připletl i Miltner. 24. září 1856 bylo ve 264. čísle listu *Mercy's Anzeiger und Tageblatt* omylem vynecháno písmeno "n" ve jménu císařově a termín "Fraz" tak vzhledem k mládí panovníka vzbudil značné veselí Pražanů. Než se na osudnou chybu přišlo, byla část nákladu dána veřejnosti. Policie se snažila jednotlivá čísla stáhnout a aféru utajit, zároveň však ostře vystoupila proti viníkům. Policejní ředitel Päumann pracně vysvětloval pražskému místodržitelství, že prokazatelně nešlo v tomto případě o zlý úmysl, neboť stránku tiskl sotva vyučený tiskař a za nemocnělého korektora kontroloval jiný, nedostatečně zodpovědný pracovník, nicméně bylo zahájeno řízení s nakladatelem i s korektorem. Nakladatel byl potrestán pokutou 50 zlatých a korektor 48 hodinami vězení. Miltnera, který měl zkušební číslo časopisu prohlédnout a chybu přešel bez povšimnutí, musel Päumann, ač nerad, potrestat přeřazením do jiného oddělení a na jeho místo přidělil konceptního adjunkta Viléma Hoffmanna.¹⁶⁷

Miltnerově účasti v celé této aféře nemůžeme přikládat nějaký politický význam. Celá jeho výchova v loajální úřednické rodině, tón jeho dopisu otcí z jara 1848 a konečně úzké styky se Sacher-Masochem a pravděpodobně i s jeho nástupcem, dosvědčují, že šlo zřejmě jen o přehlédnutí, o jedinou chybu jinak vzorného úředníka. Proto také policejní ředitel Päumann již za pouhé dva měsíce žádal pražské místodržitelství, aby směl Miltnera přeřadit zpět. Napsal, že přeložením do jiného oddělení byl Miltner již dostatečně potrestán, takže tohoto schopného a výtečného pracovníka by nyní chtěl zase povzbudit k novému úsilí a vrátit jej tam, kdy by uplatnil své vzdělání a schopnosti. Svou žádost zdůvodnil tím, že na Miltnerovo místo byl přeřazen konceptní adjunkt Hoffmann, který po šesti měsících služby je pouhým začátečníkem, takže seznámení s obvodní vyšetřovací službou bude pro něho nanejvýš žádoucí. Miltnerův návrat na původní místo v tiskovém oddělení potřeboval tím spíše, že jeden z úředníků onemocněl a ke konci roku byl vždy velký nával práce.¹⁶⁸

Pražské místodržitelství postoupilo 4. prosince téhož roku Päumannovu žádost šéfu nejvyššího policejního úřadu ve Vídni, podmaršálkovi Kempenovi z Fichtenstammu.¹⁶⁹ Koncem prosince přišla z Vídně strohá odpověď Kempenova zástupce, sekčního šéfa Georga Hartmanna, v níž byl sice schválen Miltnerův návrat do tiskového oddělení, zároveň bylo však připojeno i důtklivé varování, že napříště by přeložení úředníka do jiného oddělení policejního ředitelství nemělo být označováno za trest, jak se to stalo v Päumannově žádosti.¹⁷⁰

Celá aféra tím zdánlivě skončila. Ale pouze zdánlivě. Miltnerovo jméno totiž zřejmě utkvělo sekčnímu šéfovi nejvyššího policejního úřadu v hlavě. A právě tato skutečnost se stala Miltnerovi osudná. Se jménem nadřízeného této instituce – Kempena z Fichtenstammu – bylo totiž spjata násilné překládání policejních úředníků v rámci monarchie, jehož míra zastúpila vše, co dosud v tomto směru existovalo.¹⁷¹ Díky Kempenovým antipatiím ke všemu českému¹⁷² bylo nejhůře postiženo především pražské policejní ředitelství, odkud v l. 1852–1859 odešlo celkem 24 úředníků do Krakova, Temešvánu, Lvova, Pešti, Košic, Osijeku, Benátek, Sibině, Brašova, Vojvodiny, ale i do Vídně, Bma a Štýrského Hradce.¹⁷³ Bylo shodou nešťastných okolností, že jedním z těchto "Kempenových husarů", jak se těmto násilně přeloženým úředníkům říkalo,¹⁷⁴ se stal právě nic netušící Miltner.

¹⁶⁸ Tamtéž, 8/4/22/3, zpráva policejního ředitele Päumanna pražskému místodržitelství z 30. listopadu 1856.

¹⁶⁹ Tamtéž, zpráva pražského místodržitelství nejvyššímu policejnímu úřadu ve Vídni ze 4. prosince 1856.

¹⁷⁰ "... es erwünscht wäre, wenn Versetzung eines Beamten in ein anderes Departement der Polizey Direktion nicht als eine Strafe bezeichnet würde, wie dies im vorliegenden Bericht des Polizey-Direktors geschehen ist." – Tamtéž, přepis nejvyššího policejního úřadu ve Vídni pražskému místodržitelství z 29. prosince 1856.

¹⁷¹ H. Oberhummer, *Die Wiener Polizei. 200 Jahre Sicherheit in Österreich*, Bd. 1, Wien 1937, str. 93, 252–253.

¹⁷² J. Volf, *Za vlády policejního ministra Kempena z Fichtenstammu*, str. 513.

¹⁷³ H. Oberhummer, *l. c.*, Bd. II, str. 93, 109–110.

¹⁷⁴ Tamtéž, str. 93.

syna (srv. Em. Nohejlová-Prátová, *Dvě století*, str. 107–108; též, *Zwei Jahrhunderte*, str. 42). Teprve článek polské badatelky E. Triller, *Styky Karla Beyera s numismatikou v Čechách ve 40.–70. letech 19. století*, Num. listy XXVIII, 1973, str. 142–143, nám přesvědčivě dokazuje, že Päumann se již dlouhá léta před svým příchodem do Prahy zajímal o numismatiku a měl obsáhlou sbírku polských mincí a medailí. – Viz též pozn. č. 176.

¹⁶⁴ SÚA, PM 1855–9, 1/19/4, zpráva policejního ředitele Päumanna pražskému místodržitelství ze 14. dubna 1856, žádost J. O. Miltnera policejnímu ředitelství z 22. dubna 1856 a její schválení z 25. dubna 1856.

¹⁶⁵ "... er wird zur Aushilfe im Bücherrevisions-Geschäfte, wo er eine wesentliche Nütze des Oberkommissärs Grünes ist, zur Durchsicht der Theaterstücke und Probe-exemplare, zur Ordnung und Ewidenthaltung der Amtsbibliothek und zu Conceptarbeiten verwendet." (Kvalifikační posudek na J. O. Miltnera.)

¹⁶⁶ *Přehled československých dějin II*, Praha 1960, str. 147–148.

¹⁶⁷ SÚA, PM 1855–9, 8/4/17/5, zpráva policejního ředitele Päumanna pražskému místodržitelství z 25. září 1856.

11. dubna 1858 dostal pražský místodržící Mescéry od sekčního šéfa nejvyššího policejního úřadu ve Vídni Hartmanna příkaz, aby konceptní adjunkt II. třídy Jindřich Otokar Miltner obsadil místo konceptního adjunkta I. třídy s ročním platem 400 zlatých konvenční měny na policejním ředitelství v Krakově, kam se má s okamžitou platností odebrat a ohlásit se u policejního ředitele, vládního rady Neuhsery. Cestovní výlohy ve výši 50 zlatých mu budou hrazeny.¹⁷⁵

Toto náhlé rozhodnutí překvapilo nejen Miltnera, ale patrně také jeho nadřízeného policejního ředitele Päumanna, který, jak už jsme podotkli, choval jako numismatik k Miltnerovi jistě značné sympatie. Navíc podobně jako před časem Sacher-Masoch, i on zatoužil brzy po svém přeložení do Prahy po sbírce českých mincí,¹⁷⁶ a kdo mohl být při její koupi vhodnějším rádcem, než právě jeho podřízený. Vysvědčení, které dal Päumann Miltnerovi na odchodnou, nešetří superlativy. Díky jemu se dovídáme, že Jindřich Otokar hovořil aktivně německy a česky, pasívně znal francouzštinu, ruštinu a polštinu. Měl výborné schopnosti, byl pilný, nevázal se při výkonu svých povinností na úřední hodiny, ale byl ochotně k službám i v době mimopracovní. Byl mnohostranně vzdělaný a svých vědeckých schopností uměl využít i při plnění tiskově politických úkolů. Jeho vnímavost jej činila způsobným i pro ostatní politické obory. Také Miltnerovo vystupování v úřadě i mimo úřad, stejně jako politické smýšlení, bylo vždy korektní. Pokud jde o osobní vlastnosti, zmínil se pražský policejní ředitel ještě o jeho mlčenlivosti, vážnosti a spolehlivosti.¹⁷⁷ Třebaže z tohoto posudku cítíme, že Päumannovo mínění i sympatie byly zjevně na Miltnerově straně, nemohl v celé záležitosti proti vůli svého nadřízeného ve Vídni nic podniknout. Ostatně příznačné je, že o rok později byl z Prahy do Krakova přeložen ještě další úředník z policejního ředitelství, kterého Päumann pro změnu zase kdysi označil za méně schopného, totiž konceptní adjunkt Hoffmann.¹⁷⁸ V l. 1861–1863, jak ještě později uvidíme, se pak na místě policejního ředitele v Krakově octl sám baron Antonín Päumann.¹⁷⁹

Jindřich Otokar chápal své přeložení především jako přímé ohrožení započaté práce. Odhodlal se ještě k poslednímu pokusu změnit toto osudové rozhodnutí osobní intervencí na nejvyšších místech. Tak si alespoň vysvětlujeme jeho náhlou cestu do hlavního města monarchie, k níž došlo na konci dubna 1858. Ve Vídni navštívil při té příležitosti také dávného přítele Jana Nepomuka Parise a hovořil s ním o své práci na soupisu.¹⁸⁰ K Parisovu údivu prohlásil, že chce pokračovat

¹⁷⁵ SÚA, PM 1855–9, 1/18/14, přípis nejvyššího policejního úřadu ve Vídni pražskému místodržitelství z 11. dubna 1858. – Miltnerovo povýšení na konceptního adjunkta I. třídy znamenalo zvýšení platu ze 300 na 400 zl. ročně. – Tamtéž, zpráva policejního ředitele Päumanna pražskému místodržitelství z 31. května 1858.

¹⁷⁶ E. Triller, Styky Karla Beyera s numismatiky v Čechách, str. 142.

¹⁷⁷ Kvalifikační posudek na J. O. Miltnera.

¹⁷⁸ H. Oberhammer, l. c., Bd. II, str. 110, 120.

¹⁷⁹ Handbuch des Staathaltetei-Gebietes in Galizien f. d. Jahr 1861, str. 109, 1863, str. 124; též J. Volf, Příchod policejního ředitele, str. 430–431.

¹⁸⁰ Paris v dopise Hankovi 17. května 1858 napsal znepokojeně: "Miltner prý přijde do Krakova? Co se stane z numismatického spisu o rodinách?" Literární archiv PNP, viz též Em. Nohejlová-Prátová, Zwei Jahrhunderte, str. 45.

ve stanoveném úkolu i za nových a velice zúžených podmínek.¹⁸¹ S tímto pevným odhodláním opustil třicetiletý numismatik 1. května 1858 svou vlast,¹⁸² do níž se již neměl nikdy natrvalo vrátit. Strohý byrokratický rozkaz nejvyššího policejního úřadu tak Miltnera násilně vytrhl z dosavadních, cílevědomou činností naplněných dnů v Praze a přivedl jej do nového, zcela neznámého prostředí.

* * *

Krakov byl v polovině minulého století poměrně malým městem, i s předměstím nedosahoval počtu 40 000 obyvatel. Neměl sice rozvinutější obchod ani průmysl, zato však byl bez ohledu na stávající hranice významným kulturním centrem polského národního života. Po vídeňském kongresu byl totiž prohlášen svobodným městem pod společným protektorátem Rakouska, Ruska a Pruska. V Polsku, již třikrát násilně děleném, představoval tak jediné svobodné území, které se stalo přirozeným střediskem všech revolučních polských snah. Po listopadovém povstání v r. 1831, kdy se část obyvatelstva přidala k povstalcům a kdy se do města později stáhli uprchlíci, byl Krakov dočasně obsazen carskými vojsky, r. 1833 pak došlo k jistým omezením krakovské ústavy. V r. 1836 bylo město znovu obsazeno, tentokrát rakouským vojskem, jehož posádka zde zůstala až do r. 1841. Po neúspěšném povstání haličských sedláků v r. 1846 zabrali Krakov opět Rakušané a připojili jej k Haliči, která tvořila severovýchodní, převážně zemědělskou provincii habsburské monarchie, vklíněnou mezi ruské území Volyně a Podolska na jedné a tzv. Království polské (pod ruskou nadvládou) na druhé straně. Bývalé svobodné město se tak stalo pouhou součástí rakouského státu. V porovnání s útlakem pruského absolutismu i carského despotismu v ostatních částech Polska byla však rakouská správa přece jen liberálnější a v počátečním údobí se projevovala spíše na poli administrativním. Kdo tehdy neuprchl do emigrace nebo komu se nepodařilo se z ní včas vrátit, usadil se v posledním svobodném zbytku polského území, v Krakově. Národní úsilí se zde opíralo především o slavnou Jagellonskou universitu, s níž úzce spolupracovalo tzv. Towarzystwo Naukowe, založené zde již r. 1816. Město tak stálo v čele rozvoje polského vědeckého bádání a bylo zejména jeho zásluhou, že polská věda v 2. polovině 19. století nestagnovala, třebaže musela překonávat překážky různého druhu. Počátkem 50. let byl jejím úkolem především cílevědomý boj proti silné germanizaci, neboť po odvolání rakouské ústavy v r. 1851 byly zrušeny také všechny jazykové ústupky, Krakovu původně přiznané, a do úřadů i škol byla násilně zaváděna němčina. Celková politická situace ve městě byla komplikovaná tím, že polské obyvatelstvo nepředsta-

¹⁸¹ "H. Miltner ist nach Euer Gnaden Abreise mit dem nächsten Zug angekommen und ist einige Tage in Wien geblieben, er theilte mir seinen Entschluss mit, das numismatische Werk auch in Krakau fortzusetzen," píše Paris a dodává: "ich bin sehr begierig, was in der numismatischen Sitzung darüber beschlossen wurde und wird." – SÚA, fond Premonstrátský archiv, pozůstalost opata Zeidlera, kart. 1321, dopis J. N. Parise J. Zeidlerovi z 9. června 1858.

¹⁸² SÚA, PM 1855–9, 1/19/14, zpráva policejního ředitele Päumanna pražskému místodržitelství z 31. května 1858.

vovalo pochopitelně homogenní celek a mezi jeho jednotlivými sociálními složkami panovalo znatelné vnitřní napětí.¹⁸³

Takový byl asi obraz města, do něhož počátkem května 1858 nedobrovolně přijel Jindřich Otakar Miltner, aby zde strávil období dvaceti tří let svého života.

Víme-li, jak vyčerpávající práci byly naplněny poslední měsíce jeho pobytu v Praze, je pro nás překvapující skutečností, že po svém přjezdu do Krakova obětoval mnoho času a energie, aby splynul s novým prostředím a uplatnil se v kruzích místní polské inteligence.

První jeho příležitostí byla krakovská výstava starožitností, slavnostně zahájena dne 11. září 1858. Jejími iniciátory byli členové archeologické sekce krakovského Towarzystwa Nauk, kteří se tak snažili získat u nejširší veřejnosti pochopení pro sběr a ochranu památek minulosti. Výstava odpovídala současně vzrůstající vlastenecké vlně a měla tak obrovskou odezvu, že bylo nutné téměř jejího ukončení dvakrát odložit.¹⁸⁴ Miltner sepsal pohotově německého průvodce po výstavě a vydal jej v osmerkovém formátu u krakovského nakladatele Julia Wildta. Tento "náčrt výstavy" publikoval vysloveně jako přispívající člen Musea království českého, člen jeho Archeologického sboru a člen numismatického sdružení v Praze, jak si hrdě napsal na titulní stránku své práce, která měla upozornit návštěvníky na nejzajímavější exponáty, a ulehčit jim tak orientaci. Miltner pečlivě popsal všechny předměty, vystavené v pěti sálech paláce knížete Lubomírského; přitom uplatnil jak své znalosti odborné, tak i znalost polské historie. Zvláštní pozornost věnoval pátému sálu, kde byly umístěny sbírky numismatické, sfragistické, sbírka rytin a archiv. Tyto speciální exponáty nebyly pochopitelně z bezpečnostních důvodů přístupné širšímu publiku, avšak zájemci se mohli ohlásit přítomnému členu výstavního výboru, jenž jim umožnil prohlídku. V hodnocení numismatické části výstavy Miltner konstatoval, že sice téměř každé období mincovního vývoje je připomenuto vhodnými ukázkami, ale v poměru k ostatním sbírkám je numismatika na výstavě dost slabě reprezentována.¹⁸⁵

Průvodce po výstavě starožitností byl pravděpodobně úspěšným edičním činem, neboť v zápětí požádal nakladatel Wildt Miltnera o napsání praktického průvodce po Krakově a okolí, který by nahradil dosavadní příručky D. E. Friedleina a O. Wiganda, vydané ve 40. letech a po velkém požáru r. 1850 téměř nepotřebné. Třebaže byl Miltner značně opožděn v práci na svém soupise, kupodivu Wildtovi vyhověl. Výsledkem byla útlá knížka opět osmerkového formátu, zdobená dobovými rytinami, jejíž text byl rozdělen do pěti tematických částí. První z nich byla

¹⁸³ Z rozsáhlé literatury k dějinám Krakova v tomto období jmenujme alespoň tyto práce: S. Estreicher, Znaczenie Krakowa dla życia narodowego polskiego w ciągu w. XIX, Kraków w XIX. w., tom I, Biblioteka Krakowska Nr. 72, Kraków 1932; R. Grodecki, K. Lepszy, J. Feldman, Kraków i ziemia krakowska, Lwów 1934; M. Estreicherówna, Życie towarzyskie i obyczajowe Krakowa w latach 1848–1863, Kraków 1968; H. Brodowska, Historia Polski drugiej połowy XIX. wieku. Okres kapitalizmu przedmonopolistycznego, Łódź-Warszawa 1962 aj.

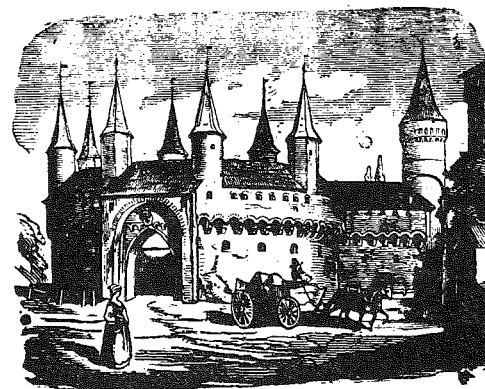
¹⁸⁴ M. E. Estreicherówna, l. c., str. 130.

¹⁸⁵ H. O. Miltner, Die archäologische Ausstellung in Krakau, Krakau 1858, 40 str.

Der Führer

durch

Krakau und Umgegend.

Florians-Thor.

KRAKAU,

Verlag von Julius Wildt.

1861.

Obr. č. 4 Titulní stránka německého vydání Miltnerova průvodce po Krakově. Foto A. Bláha.

historickým přehledem vývoje Krakova, druhá obsahovala topograficko-statistické poznámky, třetí věnovala pozornost krakovským památkám, ve čtvrté byly vypočítány výlety do krakovského okolí a konečně pátá shmovala mince, míry a váhy nové desetinné soustavy, jejíž zavedení působilo občanům celé rakouské monarchie značně obtíže. Jako ve svém průvodci výstavou starožitností, tak i zde se Miltner snažil prokázat znalost polské historie, a proto zařadil do úvodu stručný přehled literatury o dějinách Krakova od počátku 17. století až po současnost. Celkově je však průvodce po Krakově psán zcela faktograficky, autor se nikde nedal sthnout k osobnějšímu tónu. Německá verze knížky vyšla v r. 1861,¹⁸⁶

¹⁸⁶ Týmž, Der Führer durch Krakau und Umgegend, Krakau 1861, 61 str.

bezprostředně následovala ještě v téže roce verše polská, z němčiny přeložená Mieczysławem Czernickim, vydaná rovněž u Wildta v nákladu 600 exemplářů.¹⁸⁷

Vzhledem k nedostatku zpráv o Miltnerově pobytu v Krakově nevíme přesně, kdo mu v tak krátké době usnadnil vydání tří publikací a kdo mu pomohl, aby se ihned po svém příjezdu mohl podílet na největší současné krakovské kulturní události, jakou výstava starožitností bezesporu byla. Můžeme předpokládat, že Jindřich Otokar se pokusil využít dosavadních česko-polských kulturních styků a navázal především na kontakty, které vedly z Musea království Českého do Polska a hlavně přímo do Krakova. S největší pravděpodobností mu tehdy pomohl Hanka, o němž bylo známo, že se vždy ochotně staral o Čechy, kteří odcházeli do ciziny, zejména do slovanských zemí.¹⁸⁸ Hanka znal dva polské numismatiky: jedním byl krakovský numismatik Kazimír Stronczyński, s nímž byl v přátelských stycích již od r. 1839,¹⁸⁹ druhým varšavský numismatik Karel Beyer, se kterým se seznámil v r. 1844.¹⁹⁰ O Stronczyńském se ovšem Miltner nikde nezmiňuje, zatímco Beyera jako spoluvůdce varšavské a později i krakovské výstavy starožitností¹⁹¹ patrně poznal osobně, alespoň Beyerova fotografická alba obou těchto výstav ve svém průvodci uznale oceňuje.¹⁹² Hankovým prostřednictvím se možná sešel také se svým vrstevníkem, krakovským archeologem a pozdějším profesorem Jagellonské university Josefem Łepkowskim,¹⁹³ jenž byl na krakovské výstavě starožitností jedním z informátorů.¹⁹⁴ Pozitivně víme, že o Łepkowského práci Przewodnik dla zwiedzających Kraków se Miltner zajímal ještě před jejím vydáním a v závěru polského vydání svého průvodce po Krakově ji vřele doporučoval čtenářům.¹⁹⁵ Shodou okolností se Łepkowski stal dopisujícím členem Archeologic-

¹⁸⁷ T ý ž, Przewodnik po Krakowie i jego okolicach z dodaniem Instrukcyi do Szczawnicy, Krynicy, Swoszowic i Wieliczki, Kraków 1861, 69 str.

¹⁸⁸ Srv. J. Hanuš, Počátky novočeské romantiky. Literatura česká devatenáctého století I, Praha 1911, str. 776.

¹⁸⁹ Knihovna Národního musea, Hankův památníček IX H 22, zápis K. Stronczyńského z 30. srpna 1839. Stronczyński se podepsal jako "szanownego pobratymca Wacława Hanki prawdziwy wielbiciel" a nakreslil mu do památníčku líc a rub pražského groše. Při své další návštěvě nakreslil do Hankova památníčku Boleslavův denár (tamtéž, IX H 27).

¹⁹⁰ Podrobněji o Hankových stycích s K. Beyerem viz E. Triller, Styky Karla Beyera s numismatiky v Čechách, str. 141–142.

¹⁹¹ T ý ž, Karol Beyer-numizmatyk i archeolog (1818–1877), WN VIII, 1964, str. 194.

¹⁹² "Der als Künstler und Archeolog bestens bekannte Photograph Beyer aus Warschau hat die interessantesten Objecte der Ausstellung in schönen Gruppen zusammengestellt aufgenommen und bereitet ein Album zur Herausgabe, welches das gleichfalls von ihm herausgegebene der Warschauer Ausstellung an Schönheit noch übertreffen wird. Diese Arbeiten werden eine bleibende Erinnerung für Diejenigen, welche die Ausstellung persönlich zu besuchen Gelegenheit hatten und ein reichliches Material zu Studien für Jene, welchen die eigene Anschauung der hiesigen Alterthümer nicht möglich war, bieten." – H. O. Miltner, Die archäologische Ausstellung, str. 40.

¹⁹³ Hanka znal Łepkowského již od r. 1856. – Srv. Knihovna Národního musea, Hankův památníček IX H 29, zápis J. Łepkowského z 2. září 1856.

¹⁹⁴ H. O. Miltner, Die archäologische Ausstellung, str. 37.

¹⁹⁵ "... w roku zeslym zapowiedziata księgamia Orgelbranda w Warszawie, wydanie illustrowanego drzeworytami Przewodnika dla zwiedzających Kraków, napisanego przez

kého sboru Musea Království Českého na téže schůzi, kdy jím byl jmenován i Jindřich Otokar Miltner; další populární postava, církevní historik krakovský biskup Ludvík Łętowski, byl tehdy zvolen čestným členem sboru.¹⁹⁶ Oba poslední kontakty mohly znamenat mnoho, uvážíme-li, že právě u těchto dvou vědců se pravidelně scházeli představitelé krakovské inteligence.¹⁹⁷ Jak si však ukážeme dále, neměl zřejmě žádný z navázaných styků trvalejší ráz. Proti jakémukoliv očekávání se Miltner po slibném začátku svého pobytu v Krakově náhle uzavřel sám do sebe, vrátil se k intenzivní práci na soupisu soukromých českých mincí a medailí a až na jedinou výjimku se během dalších desetiletí, strávených za hranicemi své vlasti, nepokusil již zabývat polskou tematikou.

Abychom pochopili nezdar jeho úsilí uplatnit se v Krakově, musíme přihlídnout ke společenskému postavení, které tam zaujímal. Po svém příjezdu se stal totiž jedním z početné vrstvy úředníků rakouské správy, kteří se od r. 1849 sjížděli do Krakova ze všech končin, aby organizovali i zde administrativní a soudní aparát, shodný s ostatními částmi monarchie.¹⁹⁸ Jejich počet spolu s pomocnými respicienty, dozorcí a finančníky se pohyboval kolem šesti set. Mimoto zde byla ještě pochopitelně řada dosazených soudních úředníků, profesorů na gymnasiích i na universitě a rovněž tak i specialistů v technických a jiných institucích. Zatímco krakovská německá menšina, přistěhovalá v průběhu 1. poloviny 19. století, se pozvolna popořila, noví přistěhovalci nesplynuli s místním obyvatelstvem a vytvořili jakousi uzavřenou společnost, která se stýkala v práci a společně trávila i svůj odpočinek, navzájem se navštěvovala, pořádala pravidelně vlastní bály a měla i vlastní kasino, umístěné v sadech, obklopujících město, kde také bývala nejvyhledávanější městská promenáda.¹⁹⁹

Mezi novými přistěhovalci a krakovským obyvatelstvem vznikaly přirozeně antipatie, stejně jako existovala i nevěříčnost mezi nimi a příslušníky dosavadních krakovských samosprávných orgánů, kteří byli v čele města do r. 1846 a jejichž administrativní metody nebyly ve srovnání s dosazenými nástupci zdaleka tak byrokratické.²⁰⁰ Všechny vrstvy ve městě se postupně sjednocovaly v odporu

J. Łepkowskiego. Przewodnik ten już dla tego samego że ostami, dokładniejszy zapewne będzie od swoich poprzedników; drzeworyty zaś rozpowszechnią artystyczne zabytki, na których ma autor przesunąć dzieje sztuk pięknych w Polsce." – H. O. Miltner, Przewodnik po Krakowie, l. c., str. 63.

¹⁹⁶ ČČM XXXVI, 1862, str. 19; Pam. arch. V, 1862, str. 45.

¹⁹⁷ U biskupa Łętowského se konaly pravidelné páteční čaje literátů, Łepkowski přijímal ve svém skromném bytě, přeplněném knížkami mladé literáty vždy v neděli. – Srv. M. Estreicherówna, l. c., str. 84–85.

¹⁹⁸ K. Grzybowski, Galicja 1848–1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii. Studia nad historią państwa i prawa, serie II, tom IX, Kraków-Wrocław-Warszawa 1959, str. 174.

¹⁹⁹ Dzieła ks. Waleryana Kalinki, tom X, Galicja i Kraków pod panowaniem austriackim, Kraków 1898, str. 439–440; S. Estreicher, l. c., str. 9–10; M. Estreicherówna, l. c., str. 62; J. Demel, Stosunki gospodarcze i społeczne Krakowa, w latach 1853–1866, Biblioteka Krakowska Nr. 112, Wrocław-Kraków 1958, str. 524.

²⁰⁰ Dzieła ks. Waleryana Kalinki, str. 441.

proti rakouské nadvládě a jejím představitelům.²⁰¹ Čeští úředníci netvořili žádnou výjimku, byli stejně jako ostatní přistěhovalci pro Poláky nepřátelským živlem a částečně také nevítanou konkurencí: buď jim zabírali místa v úřadě, nebo byli překážkou jejich rychlejšího postupu. S polským obyvatelstvem se zpravidla nesházeli, a to ani ti, kdo se oženili s Polkami. Nechuť byla vzájemná, Poláci dokonce Čechům přezdívali "Švábů". Přispívala k tomu především ta okolnost, že málokdo z Čechů se v Krakově naučil dokonale polsky. Vadilo jim v tom jednak užívání němčiny v úřadech, jednak pohodlný zvyk českého člověka, který rád podceňuje těžkosti jiného slovanského jazyka, a nevěnuje proto jeho studiu dostatečnou péči.²⁰²

Prakticky tato situace znamenala, že Čech zastávající místo úředníka v budově krakovského policejního ředitelství v Mikulášské ulici byl i proti své vůli Krakovany zařazován do nepřátelského tábora a byl prostě součástí rakouské okupační správy.²⁰³ Tento moment se pro Miltnera brzy stal rozhodující překážkou při navazování bližších kontaktů s představiteli krakovské inteligence, překážkou tím větší, že i zde byl přidělen k nenáviděné cenzuře²⁰⁴ a jeho nesporné schopnosti jej časem předurčily k doзору nad ediční činností krakovského Towarzystwa Naukowego,²⁰⁵ na které byli Poláci tak pyšní. Není divné se proto, že přes veškeré úsilí počátečních měsíců svého pobytu nedosáhl toho, aby jej polská inteligence

²⁰¹ S. Estreicher, l. c., str. 12–13.

²⁰² A. Stašek, Česká úřednická kolonie v Haliči, Lumír XLIV, 1916, str. 83; též, Vzpomínky, Praha 1925, str. 126–127. – Srv. též pozn. č. 302.

²⁰³ Nelze nezapomenout zde případu policejního ředitele Františka Guta, který byl násilně dosazen do Krakova po neúspěšném listopadovém povstání v r. 1831. Gut, rodem Čech z Litomyšle, proslul nemilosrdným pronásledováním polských emigrantů, ostrou čístkou v řadách úřednictva a výrazně protipolským vystupováním. Krakovské obyvatelstvo jej upřímně nenávidělo. Dostával poštou anonymní letáky (Pożegnanie Guta, Elegia na śmierć Gutka aj.), které zároveň tajně kolovaly po Krakově. Byl ze své funkce odvolán v r. 1839. – Srv. Wspomnienia Ambrożego Grabowskiego, wyd. S. Estreicher, Biblioteka Krakowska Nr. 40, tom. 1, Kraków 1909, str. 120–122.

²⁰⁴ Již v době po listopadovém povstání v r. 1831 byl úřad cenzora v Krakově předmětem mnoha satirických veršů a posměšků. Např. ve výše uvedené elegii "na śmierć Gutka" jsou úřadu cenzora věnovány tyto příznačné verše:

"Kostuś cenzor niezmiemie przyjemny męzczyzna
Co z mowy naszej wykreślił słowo "Ojczyzna",
Który twierdzi, że pisac po polsku to zbrodnia,
Na podobną chorobą zapadł od tygodnia;
Stracił rozum ze strachu i złorzeczy pono,
Że go w roku trydziestym wraz nie powieszono."

Srv. T. Gutkowski, Cenzura w Wolnem mieście Krakowie 1832–1846, Biblioteka Krakowska č. 49 Kraków 1915, str. 39.

²⁰⁵ Srv. zápis A. Ryszarda: "... naležala do niego Cenzura pism i Towarzystwa." Biblioteka Akademii Nauk Ukrainkii RSR u Lvovi, sign. 4475 III, Album Numizmatyczne Polskie Ant. Ryszarda, T. II, karta 22 rs (2 verse), Mikrofilm Miltnerova životopisu mi byl poskytnut prostřednictvím Archivní správy MV, za jeho vyhledání děkuji pracovníkům knihovny Akademie věd ve Lvově. – Srv. pozn. č. 288.

v Krakově přijala mezi sebe. To byla také hlavní příčina jeho nespokojenosti a vzrůstající touhy po domově.

Vzdálenou vlast nemohla Miltnerovi nahradit ani společnost českých krajanů, která se jako jediná oddělila během 50. let minulého století z mnohonárodnostní skupiny nových přistěhovalců.²⁰⁶ Byli mezi nimi lidé různé povahy a různých názorů, většinou úředníci, ale i vojenští lékaři, železniční inženýři, profesori, stejně jako členové policejního ředitelství. Na schůzkách v menších rodinných kroužcích či v oblíbené krakovské hospodě s příznačným názvem Praha, kde se čepovalo plzeňské pivo, býval předmětem jejich hovoru vždy vzdálený domov, do něhož by se byli všichni rádi co nejdříve vrátili.²⁰⁷

Dochovala se nám jména jen několika příslušníků této krajské společnosti z počátku 60. let minulého století. Patřil mezi ně úředník ženiijního ředitelství, básník Josef Melichar,²⁰⁸ důstojník z místní posádky Antonín Preininger,²⁰⁹ plukovní kaplan P. Eduard Jelínek,²¹⁰ dále strýc spisovatele Antala Staška, úředník státní účtárny František Zeman,²¹¹ a jeho kolega Karel Pichler, který byl prvním překladatelem Swiftových Gulliverových cest do češtiny.²¹² Přimo z krakovského policejního ředitelství se k nim řadili nechvalně známý vrchní komisař František Dedera, zvěčnělý v Havlíčkových Tyrolských elegiích,²¹³ konceptní adjunkt Alois Knap, za kterého Miltner omdoval u Erbeny,²¹⁴ manžel Máchovy milanky Lori Šimkové, kancelista František Sieh,²¹⁵ a zřízenec Veselský.²¹⁶

Významné místo v této krajské společnosti zaujímal správce fary sv. Salvátora premonstrátského kláštera jeptišek v nedalekém Zvěřinci a okresní dozorce krakovských předměstských škol, páter Eugen Tupý, proslavený především pod

²⁰⁶ J. Demel, l. c., str. 527–528; A. Matuška, Život Boleslava Jablonského, Praha 1886, str. 86–89.

²⁰⁷ Tamtéž; A. Stašek, Česká úřednická kolonie, str. 82–83; též, Vzpomínky, str. 125–126. – Srv. též zprávu v krakovském Czase, č. 272 z 26. listopadu 1861.

²⁰⁸ J. Demel, l. c., str. 528. – Melichar prý zemřel v Krakově r. 1863.

²⁰⁹ A. Matuška, l. c., str. 86–88. – Preininger byl v Krakově do r. 1862, kdy se odebral do Vídně k auditoriátu.

²¹⁰ Tamtéž, str. 79, 89.

²¹¹ A. Stašek, Vzpomínky, str. 110, 113, 121–125, 128–129, 140. – Antal Stašek bydlel u svého strýce v Krakově v l. 1859–1861 a studoval na tamním gymnasiu.

²¹² Tamtéž, str. 126. – Srv. též Riegrův slovník naučný VI, str. 357.

²¹³ Tamtéž, str. 125. – Dedera sloužil v Krakově v l. 1860–1862, kdy byl opět přeložen do Prahy. V r. 1863 se pro svou znalost polštiny stal představeným policejní expozitury, které byl svěřen dozor nad internovanými polskými povstanci v královéhradecké pevnosti. – Srv. L. Domečka, Příspěvky k životopisu Frant. Dedery, Ohlas od Nežárky, roč. 58, č. 32 z 10. srpna 1928.

²¹⁴ Srv. pozn. č. 237.

²¹⁵ M. Ivanov, Historie skoró detektivní, Praha 1973, str. 140. – Máchovský badatel K. Jan ský (Karel Hynek Mácha, Život uchvatitele krásy, Praha 1953, str. 328) omylem soudí, že Lori manžel sloužil ve Lvově. V haličských schematismech je však zachycena jeho služba pouze na policejním ředitelství v Krakově v l. 1861–1873.

²¹⁶ A. Stašek, Česká úřednická kolonie, str. 84.

svým básnickým jménem Boleslav Jablonský.²¹⁷ Víme o něm, že se s Jindřichem Otokarem Miltnerem dobře znal a nazýval jej dokonce "naším historiografem".²¹⁸ Měli v Čechách společného přítele, již zmíněného člena pražského numismatického sdružení pátera Petřika, který si Jablonského oblíbil v době jeho pětiletého působení na faře v Radončích, poblíž Pátku nad Ohň.²¹⁹ Jablonského spojovaly s Miltnerem podobné životní strasti. V r. 1847 byl vyslán strahovským opatem Zeidlerem do Zvěřince a zdánlivě neměl – alespoň v porovnání s většinou příslušníků české úřednické kolonie – příčiny k nespokojenosti. Jako katolický kněz byl velmi oblíben, měl mezi krakovskými Poláky mnoho přátel, naučil se polsky tak dobře, že polsky nejen kázal, ale psal dokonce i polské verše, patřil k horlivým zastáncům polsko-české vzájemnosti. Nemohl si rozhodně stěžovat na nedostatek uznání. R. 1855 byl ustanoven biskupským komisařem Zvěřineckého kláštera, v r. 1856 byl jmenován radou duchovního soudu manželského, v r. 1857 se stal dozorcem a visitátorem škol katolických, r. 1860 též evangelických a israelských, r. 1863 examínátorem a soudcem prosynodiálním a viceděkanem města Krakova, r. 1866 a 1867 referentem konsistoriálním; mimoto byl též členem Towarzystwa Nauk v Krakově.²²⁰ A přece celých třicet čtyř let, strávených na zvěřinecké faře, považoval svůj pobyt v Haliči pouze za dočasnou nepřízeň osudu a prohlašoval, že neví, čím si to zasloužil, že tam musí žít.²²¹ Čteme-li Jablonského verše, plné tesknosti po vzdáleném domově,²²² uvědomujeme si, že stejně, ba v mnohém ještě hůře musel snášet své odloučení Miltner.

Nemůže nás proto překvapit, že také on se brzy začal zabývat myšlenkou na návrat do vlasti. Jakmile se blíže seznámil s krakovským prostředím a poznal všechny nevýhody svého společenského postavení, usilovně hledal východiško. Bohužel úřady v Čechách byly tehdy přeplněny a změna zaměstnání nebyla ani při vlivné protekci pro právníka snadnou záležitostí. Již první roky, prožité v Krakově, přiměly Miltnera, aby se v Praze ucházel o sebestřednější místo. Mamě. V srpnu 1859 rezignoval ze svého úřadu presidenta zemské vlády pro západní Halič bývalý nadřízený jeho otce, mladý hrabě Jindřich Clam Martinic,²²³ aniž jak-

²¹⁷ Tamtéž; srv. také J. Demel, l. c., str. 528.

²¹⁸ F. L. Hovorka, U Boleslava Jablonského, Divadelní listy č. 7, 1881, též A. Mattuška, l. c., str. 93. - Srv. též pozn. č. 315.

²¹⁹ A. Mattuška, l. c., str. 56, 58, 65. - Jablonský věnoval r. 1844 Petříkovi i jednu ze svých básní, nazvanou Píseň k jmeninám pana Emericha Petřika, inspektora statku Páteckého. - Viz B. Jablonský, Básně, 8. vyd., Praha 1893, str. 321-322.

²²⁰ E. Jelínek, Boleslav Jablonský, Praha 1881, str. 6.

²²¹ A. Mattuška, l. c., str. 77.

²²² Z mnohých Jablonského veršů, motivovaných touhou po domově, vybírám alespoň tento charakteristický úryvek:

"Smutno tu, bratři! smutno v cizím kraji!
 srdci se stýská, ač to oko tají;
 hovor mě nudí – zábavy mě nudí,
 lidé mě nudí – celý svět mě nudí!
 Oj smutno, smutno! srdce ke svému skáče –
 u nás jináče! ach, u nás jináče!"

B. Jablonský, l. c., str. 210.

²²³ J. Demel, l. c., str. 366, 370.

koliv zasáhl ve prospěch svého vrstevníka. O dva roky později napsal Miltner archiváři města Prahy, básníku Karlu Jaromíru Erbenovi: "Všemožně se starám, aby se již jednou mé tříleté vyhnanství z vlasti skončilo, bohužel nadarmo. Konečně jsem žádal o místo koncipisty, ano i o místo praktikanta při slavném výboru zemským, nemohu se však odpovědi dočkat. Je-li Vám možno, smilujte se nad ubohým vyhnancem a podporujte u doktora Riégra, Braunera neb Wenziga moji zajiště ne neskromnou žádost."²²⁴

Všechny Miltnerovy naděje, upínající se k návratu do Prahy, postupem doby zklamaly. V této době značných duševních depresí jej znovu přepadla nemoc, doprovázená zimnicí.²²⁵ A to ještě netušil, že jeho postavení se v nejbližších měsících podstatně zhorší po přeložení ředitele pražské policie Antonína Päumanna do Krakova.²²⁶

Päumann, rodák ze Lvova a po matce polského původu, sloužil totiž v l. 1834-1841 jako vrchní komisař na policejním ředitelství ve Lvově. Tam, stejně jako později v Praze, jej provázela pověst nepřítel slovanských národů²²⁷ a oddaného přísluhovače Vídně. V Krakově ho Poláci po jeho příjezdu přivítali dopisem, v němž byl namalován provaz, dýka a bambítka a pod nimi seznam všech černožlutých, odsouzených tajným soudem polského národa.²²⁸ Není pochyby o tom, že jeho přátelské vztahy k Miltnerovi, dané společnými numismatickými zájmy, musely v Krakově vzbudit mnohem větší pohoršení než v méně nacionalisticky vytocené Praze. Päumannovi vděčil Miltner pravděpodobně za své rychlé povýšení na aktvára,²²⁹ ale zároveň jej Päumannova přízeň nadobro zkompromitovala v očích krakovské inteligence.

Situace se navíc zkomplikovala tím, že začátkem r. 1863 vypuklo v Polsku tzv. lednové povstání. Boj Poláků proti carismu za obnovení státní samostatnosti se odehrával sice v sousedním Království polském, ale měl svou přirozenou odezvu i v Krakově. Krakovští dokonce uskutečnili na pomoc povstalcům výpravu, která ale byla rozprášena u obce Miéchow.²³⁰ Když se na podzim 1863 zdálo, že se boj z Království polského přenesení na území Haliče, neváhala ovšem polská

²²⁴ Literární archiv PNP, dopis J. O. Miltnera K. J. Erbenovi z 28. července 1861.

²²⁵ Tamtéž, dovětek téhož dopisu, psaný 3. září 1861.

²²⁶ Handbuch des Statthaltereii-Gebietes in Galizien für das Jahr 1861, Lemberg 1861, str. 109. - V r. 1863 vystřídal Päumanna Karel Englisch de Payne, který se ve funkci krakovského ředitele policie udržel až do r. 1900. - Srv. J. Demel, l. c., str. 455-456.

²²⁷ Vzhledem k Päumannovu protipolskému vystupování je jistě paradoxní, že varšavskému numismatiku K. Beyerovi dovolil, aby mu psal dopisy polsky a prohlašoval, že polštinu považuje za svou mateřštinu. - Srv. E. Triller, Styky Karla Beyera s numismatikou v Čechách, str. 142.

²²⁸ J. Volf, Příchod policejního ředitele pražského Päumanna, str. 430-431.

²²⁹ Miltner byl jmenován aktvárem policejního ředitelství ve Lvově, kde se zřejmě právě uvolnilo systemizované místo, byl však přidělen ke služebnému výkonu policejního ředitelství v Krakově. - Viz Handbuch des Statthaltereii-Gebietes in Galizien f. d. J. 1863, Lemberg 1863, str. 123-124.

²³⁰ Podrobně se tímto významným obdobím krakovských dějin zabývá studie W. Tokarze, Kraków w początkach powstania styczniowego i wyprawa na Miéchow, Biblioteka Krakowska Nr. 50-51, Kraków 1915-16.

aristokracie požádat o pomoc rakouskou vládu. Koncem února 1864 byl v Haliči vyhlášen stav obležení. Začalo masové zatýkání, konfiskace zbraní, byli vyhoštěni emigranti. Výjimečný stav trval až do dubna 1865, kdy byly zlikvidovány poslední povstalecké oddíly v Království polském.²³¹

V Krakově přineslo lednové povstání zesílení polského nacionalismu a hlavně zostření nenávisti proti všemu rakouskému. Halič si znovu tehdy připomínala rakouský zásah z r. 1836, vedoucí k vyhoštění emigrantů, rakouský podíl na potlačení haličského povstání i násilnou rakouskou okupaci města. Ozývaly se hlasy, nabádající nejen k nedůvěře v rakouský stát, ale přímo konkrétně k naprostému bojkotování úředníků rakouské správy v denním životě, dokonce i hlasy proti poslouchání koncertů rakouské vojenské hudby ("vše, co je rakouské, je nám odporné").²³²

Lednové povstání vzbudilo značnou odezvu také v Čechách, kde radikálně demokratická polonofilská skupina organizovala různé pomocné akce, ať již to byly sbírky ve prospěch povstání, nábor dobrovolníků, opatrování zbraní, střeliva a léčiv, či podpora uprchlíků z intemačních táborů a tajných kurýrů polské revoluční vlády. Většina těchto akcí byla orientována právě na Krakov a v blízké osadě Wola Justowska bylo dokonce zřízeno sběrné středisko, kterým v pozdním jaře a létě 1863 prošla většina českých dobrovolníků.²³³

Do jakého nepříznivého světla byl za těchto vzrušených dnů postaven a do jakých konfliktních situací se asi dostával český úředník policejního ředitelství v Krakově a ještě k tomu censor! Ať již zastával jakékoliv osobní stanovisko, jeho povinností bylo sloužit rakouské vládě. A nedělejme si iluze, sloužil jistě svědomitě, neboť po skončení tohoto krisového období byl 29. června 1864 povýšen na komisaře, a navíc mu byl udělen zlatý záslužný kříž s korunou.²³⁴

Ještě před tímto povýšením došlo však v Miltnerově osobním životě k významné změně. V září 1863, kdy byly boje s povstalcí v sousedním Království polském ještě v plném proudu, oženil se s dvacetiletou Polkou Annou Mayerovou, dcerou cukráře z nedalekého Těšína.²³⁵ Byl to patrně sňatek z lásky, kterým Miltner finančně příliš nezískal, sňatek, kterým dal znovu najevo jisté sympatie k pol-

²³¹ H. Brodowska, *Historia Polski drugiej połowy XIX. wieku*, str. 98.

²³² V originále: "Wszystko, co austriackie, jest nam wstrętne." – Srv. W. Tokarz, *I. c.*, str. 106; též M. Estreicherówna, *I. c.*, str. 46.

²³³ V. Žáček, *Češi a Poláci v době lednového povstání polského v roce 1863*, ČsČH XI, 1963, str. 730–731.

²³⁴ Archiwum Państwowe Miasta Krakowa i Województwa Krakowskiego, C. k. Dyrekcja Policji w Krakowie, Akta prezydialne DP kr. 23, Verzeichniss der in dem systemisierten Personalstande der Polizei in Krakau angestellten Beamten und Diener v. J. 1873, 1879. – Výši tehdejšího Miltnerova platu neznáme, víme jen, že v r. 1873 měl jako úředník IX. hodnostní třídy ročně 1 200 zlatých rakouské měny a 300 zlatých rakouské měny činovního, v r. 1879 se mu plat zvýšil o 100 zlatých rakouské měny, činovní zůstávalo stejné.

²³⁵ Sňatek se konal 2. září 1863 v kostele sv. Máří Magdaleny v Těšíně, svědky byli starosta Jan Katoliska a písař Henryk Zittner. – Za výpis z matrik děkuji P. W. Wrzołovi z římskokatolického farního úřadu v Těšíně (PLR).

skému národu a ukázal zřejmou snahu vymknout se z uzavřené společnosti úředníků rakouské správy v Krakově.

Ani mladičká žena, ani dcera, narozená o rok později a pojmenovaná po Miltnerově mladší sestře Ludmila,²³⁶ nemohly však utišit jeho stesk po domově a smířit jej s Krakovem. V dopise Karlu Jaromíru Erbenovi z listopadu 1864, v němž prosil o podporu žádosti svého krajana Aloise Knapa, prohlásil znovu otevřeně: "Každý z nás vyhnanců v nejvřelejší touhu má navrátiti se do vlasti."²³⁷ To už se blížil k čtyřicítce a zřetelněji než kdy jindy viděl, že i po svém sňatku s Polkou bude v Krakově nadále považován za nežádoucího cizince, že jej nečeká nic jiného než život mezi lidmi, kterým zůstane i proti své vůli vzdálen. Přitom věděl, že jeho vyhlídky na návrat do Čech se rok od roku zhoršují, tím spíše, že měl nyní za sebou již více než deset služebních let a před sebou starosti o rychle se rozrůstající rodinu.²³⁸ Ve snaze přehlušit léty nashromážděnou vnitřní nespokojenost napřel všechny své síly a schopnosti k dokončení práce, kterou v Praze započal.

* * *

Po Miltnerově odjezdu se termíny vydávání jednotlivých sešitů soupisu soukromých českých mincí a medailí ke značné nelibosti nedočkavých zájemců a zejména předplatitelů neustále prodlužovaly. Již v r. 1859 musel na obranu autora vystoupit v Památkách archeologických sám jejich zakladatel a první redaktor Karel Vladislav Zap, který napsal doslova: "...obracíme opět pozornost na toto vlastenecké dílo... o jeho veliké ceně co díla numismatického zbytečno zde mluvit, třeba ale doložit, že výtečný text pana Miltnera má také velikou důležitost genealogickou, historickou a topografickou; pokračuje sice pomalu, ale takové věci, jak je p. Miltner podává, nedají se přes noc sestavit a potřebují namáhavého, vytrvalého a bedlivého shledávání a zpytování."²³⁹

V průběhu let překročil soupis původně stanovený rozsah, takže v r. 1858 vyšel 14. sešit, v dalších dvou letech se Miltnerovi za nesmírně obětavé práce podařilo dokončit dalších pět sešitů.²⁴⁰ Všechny podkladový materiál z Čech si musel opatřovat cestou zdoluhavé a nákladné korespondence.²⁴¹ Dnes si o ní

²³⁶ Dcera Ludmila se narodila 28. srpna 1864. – Archiwum Państwowe miasta Krakowa i Województwa Krakowskiego, Dz. l., nr. 123, Spis ludności miasta Krakowa z r. 1880.

²³⁷ Konceptní adjunkt Knap byl do Krakova přeložen již v r. 1854, podle Miltnera byl pro svou přímou v Krakově persona ingrata. Knapova snaha dostat se do Prahy nebyla zřejmě úspěšná, protože je ještě v r. 1868 uveden v haličském schematismu jen jako konceptní adjunkt.

²³⁸ 18. května 1866 se Miltnerovým narodila druhá dcera Marie, 18. března 1868 syn Karel a 5. září 1870 třetí dcera Anna. – Viz Spis ludności miasta Krakowa z r. 1880.

²³⁹ Pam. arch. III, 1859, str. 240. – Za určení autorství značky -z- děkuji dr. P. Blažičkovi, CSc., z Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV.

²⁴⁰ Zjištění přesného postupu vydávání jednotlivých sešitů je ztíženo tím, že dílo dnes existuje v knihovnách většinou svázané bez původních obálek. Měla jsem k dispozici jen několik původních sešitů. Částečnou rekonstrukci postupu vydávání lze však provést podle zpráv v Památkách archeologických a podle termínů, v nichž byly jednotlivé sešity darovány musejní knihovně.

²⁴¹ H. O. Miltner – J. Neumann, *I. c.*; závěrečné slovo H. O. Miltnera z r. 1868.

můžeme udělat představu jen z jediného dochovaného Miltnerova dopisu, v němž se obrátil na archiváře musea a později archiváře města Prahy Erben a žádal bližší informace o rodině Píseckých z Kranichfeldu a rodině pražského měšťana Wolfa Pragera. "Odpusťte, že Vás tolikero prosbami obtěžuji," psal s hořkostí, "o mém smutném odloučení ode všech zdrojů, které k svým pracem nevyhnutelně potřebuji, nezbyvá mně nic jiného než na láskavost svých známých se obrátiti."²⁴²

Chceme-li pochopit příčiny jeho svízelného postavení, musíme si napřed objasnit celkovou situaci ve vývoji numismatické práce v Čechách, kde počátkem 60. let došlo k jistému zlomu. Především po Hankově úmrtí klesl na řadu let význam sbírky Musea Království českého. Stála-li u Hanky numismatika na okraji jeho vědecké činnosti, pak novým kustodem, bibliotékářem Vrtátkem, byla zcela opomíjena.²⁴³ Vydat katalog musejní sbírky, jak požadoval jeden ze členů numismatického sdružení, bylo tedy za takových podmínek naprosto vyloučeno.²⁴⁴ Druhá významná pražská sbírka, universitní, přejatá v r. 1859 Hankou, byla na tom o poznání lépe. V r. 1861 se jí ujal profesor Vocel a využíval ji alespoň k občasným demonstracím na svých přednáškách o řeckých a římských mincích. Jeho zájem však patřil takřka výhradně archeologii.²⁴⁵ Numismatická práce se v těchto letech zřetelně přenesla do pražského numismatického sdružení, třebaže i ono procházelo jistou krizí. Nepříznivou situaci způsobil hlavně odchod aktivních členů, jejichž jména byla spojena přímo s počátky této organizace. Po úmrtí Jana Norberta rytíře z Neuberka v r. 1859 následovala o rok později smrt kronikáře tehdejšího numismatického dění Petřika a jednoho z prvních organizátorů sdružení, malostranského sběratele Viléma Volkmana; skonem Hankovým byl v r. 1861 přerván pokus o popis českých denárů, vycházející na pokračování v Památkách archeologických. V témže roce ztratilo také sdružení v Janu Nepomuku Parisovi živý kontakt s hlavním městem monarchie, který mladý právník několik let obětavě prostředkoval. Konečně v r. 1865 zesnul i profesor Helbling, jehož přehledy současných sbírek ve schematických napomohly koncem 40. let vzniku sdružení. Takové změny rozhodně nemohly nahradit přihlášky nových zájemců, ačkoliv o ně nebyla nouze.²⁴⁶

Nedostatek pramenného materiálu nám nedovoluje v plné míře posoudit tehdejší činnost pražského numismatického sdružení. Z několika dochovaných protokolů z l. 1863–1864 se pouze dovídáme, že měsíční schůzky se v té době konaly ještě

²⁴² Dopis J. O. Miltnera K. J. Erbenovi z 28. července 1861.

²⁴³ Em. Nohejlová-Práťová, Dvě století, str. 32; též, Zwei Jahrhunderte, str. 38 až 39.

²⁴⁴ SÚA, fond Premonstrátský archiv Strahov, pozůstalost opata Zeidlera, kart. č. 1321, protokol o schůzi pražského numismatického sdružení z 28. února 1864.

²⁴⁵ Em. Nohejlová-Práťová, Dvě století, str. 24–25; též, Zwei Jahrhunderte, str. 30–31.

²⁴⁶ V protokolech je záznam o přijetí barona Jana Ehrenburga, továrníka Viléma Trinkse a katechety Romana Beera. V zápise přítomných nalézáme nová jména: směnárníka Emanuela Miksche, mladšího Volkmana, Jana Schlumbergera a von Markse. – Viz SÚA, fond Premonstrátský archiv, pozůstalost opata Zeidlera, kart. č. 1321, protokoly o schůzi pražského numismatického sdružení ze dne 27. prosince 1862, 31. ledna a 28. února 1863 a 28. února 1864.

naprosto pravidelně a měly obstojnou účast. Členové sdružení se živě zajímali o současné nálezy mincí, o nichž jim referoval profesor Vocel, a vraceli se v diskusích i k nálezům starším, jako byl například slavný nález duhovek u Podmokel či u Nižboru. Znovu se tenkrát na pořadu jednání objevila myšlenka realizovat nedokončený soupis českých denárů, jejichž studiem se na podkladě objevených nálezů zabýval především jeden z nových členů, pražský směnárník Emanuel Miksch. Jeho přednáška byla dokonce litograficky rozmnožena a mzdána členům jako podklad pro diskusi, po jejímž uzavření měla být teprve projednána přesnější forma zamýšleného díla.²⁴⁷ Zatímco většinu členů zaměstnávala myšlenka na pokračování a do jisté míry i revizi Hankova soupisu, byl tajemník sdružení Neumann již po několik let zcela soustředěn na obsáhlý soupis měděných ražeb, které pilně vydával vlastním nákladem. Zájem na zdámém ukončení prvního edičního činu sdružení však zůstával zřetelně stranou, takže ze všech členů přispěli Miltnerovi po jeho odchodu do Krakova po odborné stránce pouze Petřik a Hanka.²⁴⁸ Jejich úmrtím se okruh Miltnerových spolupracovníků zúžil prakticky jen na otce. Bývalý okresní hejtmán, který byl v r. 1862 dán do pense²⁴⁹ a odstěhoval se do pražského předměstí Karlína, byl opravdu ochoten synovi pomáhat ze všech sil, mnoho článků zdokonalil a mnoho prý také sám napsal,²⁵⁰ pokud mu to ovšem dovozovala jeho podagra. Vždyť již před lety si dával psát své soukromé dopisy písařem, protože mu nemoc zabráňovala ve psaní.²⁵¹ Jakákoliv spolupráce s Vilémem Killianem nepřicházela v té době vůbec v úvahu. Tento kdysi čelný představitel sdružení byl totiž v očích numismatické veřejnosti v Čechách zcela zdiskreditován poté, co v r. 1858 byla při dražbě jeho sbírky zjištěna četná falsa českých mincí a především rodových ražeb. Všechny padělky, prodané za vysoké ceny, byly vráceny majiteli zpět a celá aféra, trapná zejména vzhledem ke Killianově dosavadnímu, byť nevelkému podílu na soupisu rodových mincí a medailí, byla utu-

²⁴⁷ Tamtéž. – Numismatického života se účastnili příslušníci tří generací Mikschovy rodiny. Některý z nich (patrně Rudolf) pak počestil rodové jméno a začal se psát Mikš. – Srv. též nekrolog O. Mikše z pera Em. Nohejlové-Práťové, Num. listy III, 1948, str. 91.

²⁴⁸ H. O. Miltner-J. Neumann, l. c., závěrečné slovo H. O. Miltnera z r. 1868.

²⁴⁹ Jeho odchod do pense následoval po neúspěšné kandidatuře při volbách do zemského sněmu v březnu 1861. F. K. Miltner nedokázal kandidaturu odmítnout, třebaže si jejím přijetím na veřejnosti bezesporu uškodil. Po volbách vysvětlil v dopise ze 4. dubna 1861 místodržitelství, že v Písku rozhodla proti němu obrovská agitace české strany, zejména z řad učitelstva, a navrhl – i když prý asi s těžkým srdcem – aby někteří z agitátorů byli z Písku přeloženi. Na jaře 1862 byl jeden z navrhovaných, profesor Krejčí, skutečně přeložen, ale v zápětí byl pensionován také F. K. Miltner. (Srv. Paměti prof. Ningra, str. 128; nekrolog Fr. Miltner v Písku, Pokrok č. 322 z 24. listopadu 1874). A. Sedláček (l. c., str. 249–250) dává Miltnerovo pensionování do přímé souvislosti se skutečností, že odmítl dále zakročít proti těm měšťanům, kteří se zasazovali o ponehání Krejčího.

²⁵⁰ H. O. Miltner-J. Neumann, l. c., závěrečné slovo H. O. Miltnera. – Synovská úcta Jindřicha Otokara i Jana Bohuslava jistě nedovolila oběma, aby otci upřeli jakoukoliv zásluhu o toto dílo. Ani jeden z nich však jej neoznačuje přímo za spoluautora.

²⁵¹ "... vlastnoruční psaní ne lenivost neb pohodlí, nýbrž jenom podagra mně zabráňuje," píše F. K. Miltner 3. prosince 1844 V. Hankovi. – Literární archiv PNP.

lána.²⁵² V dalších letech se Killian stáhl do ústraní a nenavštěvoval již ani schůze sdružení.²⁵³ Za těchto okolností poskytl Jindřichu Otokarovi nakonec pomoc jeho přítel, stojící zcela mimo okruh sdružení, tuchoměřický lesník, svobodný pan Kfeller ze Sachsengrünü, který obětavě posílal na krakovskou adresu nezbytné výtahy českých desk zemských.²⁵⁴ Kromě toho na některé Miltnerovy dotazy odpovídal také archivář města Prahy Karel Jaromír Erben a snad i někteří jiní čeští historikové.

Zdálo se takřka nemožné dovést práci na velkoryse pojatém díle k úspěšnému konci, zvláště když uvážíme, že postupem doby vznikaly ještě nečekané potíže finanční. Náklady spojené s vydáním 1. sešitu zapravil tehdejší člen numismatického sdružení Jan Norbert rytíř z Neuberka z vlastních prostředků. V příštích letech však nesouhlasil s obsáhlejším textem a hlavně s nedodržováním temínů ve vydávání jednotlivých sešitů a odmítl celou akci finančně podporovat. Ani ostatní členové numismatického sdružení neprojeví větší ochotu přispět ke zdaru díla. Navíc se počet nemnohých předplatitelů lety ustavičně zmenšoval.²⁵⁵ Česká skupina ve sdružení požadovala původně, aby soupis byl paralelně vydáván také v češtině. Vzhledem k výše uvedeným nesnázím odmítla ovšem Matice česká převzít navrženou výši poloviny nákladů za vyobrazení, takže k českému vydání nakonec vůbec nedošlo.²⁵⁶

Po finanční stránce vypadal tedy první ediční čin pražského numismatického sdružení nanejvýš nezdařile. Někteří členové začali uvažovat a posléze i jednat o jeho zastavení. V rozhodujícím okamžiku však zakročil tehdejší sekretář sdružení, zemský soudní rada Josef Neumann, a vlastní finanční obětí umožnil ukončení práce a převzal zároveň od sdružení příslušné vlastnické a dispoziční právo.²⁵⁷

V srpnu 1868 odevzdal Jindřich Otokar Miltner konečně poslední 26. sešit soupisu, a tím dokončil prvou část plánovaného díla. Citátem "Habent sua fata libelli" uvedl své závěrečné slovo, v němž se čtenářům snažil vysvětlit příčiny zdržení své práce. Jeho popis soukromých mincí a medailí jednotlivých osob obsahoval tolik dosud neznámých genealogických a topografických údajů, že v závěru svého doslovu doporučil Miltner zhotovení přesného jmenného i topografického

²⁵² Je příznačné, že první se o této dlouho utajované ostudě zmínil J. Smolík (Padělané starší české mince, Pam. arch. XI, 1878, str. 573–580), když dal killianská falsa do souvislosti s falešnými razidly českých mincí a žetonů, nalezenými na vrchu Bohdalci r. 1860. – Srv. též M. Donebauer, l. c., str. 405–444; V. Katz, Numismatické padělký, Věstník NSČS I, 1919, str. 38–39; Em. Nohejlová-Prátorová, Dvě století, str. 103–104; t á ž, Zwei Jahrhunderte, str. 36.

²⁵³ Srv. presence členů v protokolech uvedených schůzí numismatického sdružení ze 60. let minulého století.

²⁵⁴ H. O. Miltner-J. Neumann, l. c., závěrečné slovo H. O. Miltnera z r. 1868.

²⁵⁵ Tamtéž, závěrečné slovo J. Neumanna z r. 1870.

²⁵⁶ Tamtéž, závěrečné slovo H. O. Miltnera z r. 1868.

²⁵⁷ Tamtéž, závěrečné slovo J. Neumanna z r. 1870. – Vzhledem k tomu, že ještě 24. sešit soupisu vyšel nákladem pražského numismatického sdružení (Pam. arch. VII, 1868, str. 86) byly Neumannovým přičiněním vydány vlastně pouze poslední dva Miltnerovy sešity.

rejstříku.²⁵⁸ K jeho vydání však nedošlo. Prakticky založený Neumann, který v té době měl již bohaté publikační zkušenosti,²⁵⁹ počkal pouze na dokončení této 1. části soupisu a rozhodl se, že bez ohledu na své značné pracovní zatížení napíše 2. a 3. část sám a vydá je v jediném 27. sešitě.

Vzhledem k netrpělivosti čtenářů²⁶⁰ i ke svým vlastním finančním možnostem přikročil k některým úsporným opatřením. Především omezil finančně nákladnou obrazovou část, takže všechny popsané kusy nejsou již zároveň vyobrazeny. V 2. části popsal sice ražby duchovenstva, vynechal však původně plánované medaile českých zemských patronů a medaile s biblickými náměty. Konečně ve 3. části zkrátil u všech popsaných ražeb jednotlivých měst a obcí vysvětlení skutečně na minimum.²⁶¹ Jestliže Miltnerova část soupisu obsáhla 699 ražeb na 721 stranách textu, měla Neumannova 2. a 3. část, vydaná nakonec ve dvou sešitech, pouze 381 ražeb na 108 stranách textu.

I při této zřejmě nevyváženosti všech 3 částí práce se soupis stal jedním ze základních děl naší numismatické literatury. Metodicky se sice autoři snažili navázat na Voigtovo dílo, při značném rozsahu se však museli spokojit pouze s krátkým výstižným popisem vnějšku všech uvedených ražeb a nevěnovali současně pozornost také obrazu jejich vnitřního vývoje. Peněžně historické otázky, stejně tak jako posouzení umělecké stránky ražeb či podrobnější rozbor průběžně uváděných novodobých padělků zůstaly proto nutně stranou.²⁶² K soupisu byl shledán všechny dosažitelný materiál ze soudobých sbírek, 1. a 2. část byly mimoto založeny na pramenech psaných i na veškeré dostupné literatuře, které umožnily podat životní a rodopisná data vydavatelů jednotlivých ražeb a osvětlit události vedoucí k jejich vzniku. Kromě výkladu numismatického tak byl shromážděn

²⁵⁸ H. O. Miltner-J. Neumann, l. c., závěrečné slovo H. O. Miltnera z r. 1868. Miltnerův návrh však není původní, neboť s požadavkem podrobného rejstříku se poprvé setkáváme již v Zapově recenzi, Pam. arch. III, 1859, str. 240.

²⁵⁹ V r. 1868 vyšel již 5. díl práce, kterou vydával vlastním nákladem. – Srv. J. Neumann, Beschreibung der bekanntesten Kupfermünzen, Prag, I, 1858; II, 1861; III, 1863; IV, 1865; V, 1868; VI, 1872. – Tato práce nikterak nesouvisela s perspektivním plánem numismatického sdružení a Neumann se také nikde v úvodu o sdružení nezmínil.

²⁶⁰ Reakcí na tuto netrpělivost čtenářů je i oznámení, které dal Neumann vytisknout na zadní stránku obálky posledního, tj. 26. Miltnerova sešitu: "Anlässlich mehrfacher Interpellationen wegen der Verzögerung der Herausgabe dieses Werkes theile ich mit, dass ich an dieser Verzögerung nicht Schuld trage, weil uns die letzten Manuscripts-Bögen dieses Satzes erst wenige Tage vor der Drucklegung zukamen; weiter theile ich mit, dass das 27. Heft, Medaillen und Jetone geistlicher Herren und der Städte enthalten, und muthmasslich mit dem 27. Hefte das Werk geschlossen werden wird. J. Neumann." – Z technických důvodů se však Neumann později rozhodl vydat zbývající část práce přece jen ve dvou sešitech.

²⁶¹ U většiny lokalit chybí např. jakékoliv bližší geografické určení. U známějších měst je uveden rok založení, příp. popis městského znaku, pouze k městu Cheb je připojena stručná historie města od jeho založení až do poloviny 19. století.

²⁶² J. Smolík (Padělané starší české mince, str. 579–580) např. konstatuje, že autoři soupisu "nikde na to nepřišli, že sdružené tyto kolky nejsou nové, nýbrž padělatelem už na jiných, nechť dím, hlavních jetonech (s heslem) použité..."

i velmi bohatý materiál genealogický, topografický a heraldický. Významný podíl na úspěchu práce pak měla také přesnost Liebischových litografických vyobrazení.²⁶³ Tento první a zároveň poslední ediční čin pražského numismatického sdružení byl vykoupěn nesmírně obětavou a pilnou prací Miltnerovou, za jeho dokončení pak bezesporu vděčíme prozíravosti i rozhodnosti Josefa Neumanna.

Trvalý Miltnerův pobyt v Krakově ovšem způsobil, že on sám nepociťoval zdaleka tak ostře nepřijemnosti vznikající opožděným vydáváním práce, kterou byla v r. 1853 ediční činnost pražského numismatického sdružení slavnostně zahájena. Zatímco Josef Neumann uznal ve svém doslovu velké zásluhy Jindřicha Otokara Miltnera i jeho otce na dokonalém zpracování 1. části soupisu, poděkoval Miltner za materiální podporu při vytištění díla nejprve Zeidlemvi jako předsedovi, teprve na druhém místě Neumannovi jako tajemníku sdružení.²⁶⁴

Zjevná roztržka mezi oběma hlavními představiteli numismatické práce v 60. letech minulého století měla své kořeny především v jejich příslušnosti k různým proudům sdružení. Oba vzděláním právníci a povoláním úředníci státního aparátu monarchie byli totiž z národnostního hlediska vzájemnými protipóly. Zatímco Miltner, žijící ve vzdáleném Krakově, neztratil pocit sounáležitosti s českým životem a křečovitě se držel posledních nitěk, které ho ještě spojovaly s domovem, byl Neumann úzce spjat s pražskou německou menšinou a aktivně pracoval v řadě německých spolků.²⁶⁵ K jejich napjatému poměru pak nemálo přispěla skutečnost, že již koncem r. 1862 seznámil Neumann na schůzi sdružení přítomné členy s postupem jednotlivých částí svého soupisu měděných ražeb a vyzval je, aby pro část věnovanou ražbám české provenience jej zpravili o všech dosud nepublikovaných žetonech, které mají.²⁶⁶ Tak se stalo, že Neumannův soupis měděných ražeb, vycházející od r. 1858 paralelně s Miltnerovým soupisem českých soukromých mincí a medailí, přinesl ve svém 5. díle, ukončeném právě r. 1868, popis českých měděných žetonů, mezi nimi i mnohých, které Miltner neznal. To ovšem nesvědčí ani o upřímné spolupráci ostatních členů pražského numismatického sdružení, kteří materiálovým podkladem ze svých sbírek měli přispět hlavně ke zdanu prvního společného díla, na jehož vydávání se usnesli již v r. 1852.²⁶⁷

²⁶³ Em. Nohejlová-Prátová, *Dvě století*, str. 37–38; táž, *Zwei Jahrhunderte*, str. 45.

²⁶⁴ H. O. Miltner-J. Neumann, *I. c.*, závěrečné slovo J. Neumanna z r. 1870 a H. O. Miltnera z r. 1868.

²⁶⁵ "... sein Sinn für Geselligkeit äusserte durch die Beteiligung an einer Anzahl deutscher Vereine in Prag, dem Turnverein, Männergesangsverein (als Mitglied desselben Ehrenbürger Neumichl genannt), der Prager blauen Montagsgesellschaft, dem deutschen Casino etc." – Srv. C. Ernst, *Joseph Neumann*, NZ XI, 1879, str. 450.

²⁶⁶ Protokol o schůzi numismatického sdružení v Praze ze dne 27. prosince 1862.

²⁶⁷ Dokladem této špatné spolupráce je např. dopis, v němž E. Allé nabízí opatu broumovského kláštera J. N. Rotterovi ke koupi neznámou variantu zlatníku Albrechta z Valdštejna z r. 1626 s opisem DUX FRIEDLANDICA. Allé vysloveně podotýká, že tato mince není uvedena ani ve Wellenheimovi, ani v katalogu Killianovy sbírky, ani v právě vydávaném soupisu soukromých ražeb. Vůbec však neuvažuje o tom, že by jako člen numismatického sdružení měl o neznámé variantě informovat Miltnera, a zasloužit se tak o její uvedení v textu, nebo alespoň v doplňcích práce. – Viz *Vlastivědné museum Broumov*, dopis E. Allého J. N. Rotterovi z 16. prosince 1859.

Miltnerův nejmladší bratr, historik Jan Bohuslav, si o několik let později otevřeně postěžoval: "... k velikému záslužnému dílu o rodinných mincích českých Jindřicha Otokara Miltnera ... přičinil nedočkavý nakladatel p. Josef Neumann, rada soudu zemského, stručné pojednání o mincích osob duchovních a měst českých." ²⁶⁸ Nepříznivé stanovisko zaujala zřejmě i redakce *Památek archeologických*, která v průběhu let několikrát referovala o jednotlivých sešitech soupisu, přinesla také v r. 1868 zprávu o posledním sešitu Miltnerovy části s patřičným oceněním,²⁶⁹ nikde však nenajdeme zmínku o Neumannově dokončení. Naproti tomu tehdejší nepočtená numismatická veřejnost sdílela určitě opačný názor a rozhodně nepožadovala podrobnější zpracování 2. a 3. části, které by se při Miltnerově důkladnosti protáhlo nepochybně ještě na několik dalších let.

Vydání 28. sešitu popisu soukromých mincí a medailí uzavřelo v r. 1870 první ediční čin sdružení, jenž však měl být také jeho činem posledním. Během následujících dvou let skončila totiž první speciální organizace zájemců o numismatiku v Čechách zcela neočekávaně svou činností.

Vzhledem k mezerovitým zprávám o jeho více než dvacetileté existenci nemůžeme dnes s určitostí říci, co tento zánik způsobil. Tajemník Neumann ve svém podání policejnímu ředitelství z 1. února 1873 požádal sám o rozpuštění sdružení se zdůvodněním, že v r. 1870 zemřel dlouholetý předseda opat Zeidler a před ním i někteří další členové, jejichž místa nelze nahradit pouhými diletanty, a dále tím, že ostatní členové nevyvíjeli dostatečnou aktivitu.²⁷⁰ Toto vysvětlení ovšem nebylo asi zcela upřímné. Hlubší příčiny zániku sdružení musíme totiž hledat spíše v pozadí národnostního rozporu, které se během celého období existence sdružení projevovaly. Pro Neumanna, který nebyl osobně příliš nakloněn českým národním snahám, bylo rozhodujícím momentem založení rakouské numismatické společnosti, k němuž došlo ve Vídni právě r. 1870.²⁷¹ Neumann, stýkající se s mnoha význačnými numismatiky tehdejší Evropy,²⁷² znal jako tajemník velmi dobře potíže, s nimiž se po stránce organizační muselo pražské sdružení během svého trvání v provinční Praze ustavičně potýkat. Předpokládal proto, že společnost, založená v hlavním městě monarchie, má před sebou otevřenou budoucnost a chtěl k ní přispět zrušením i tak nepatrné konkurence, jakou pražské sdružení tehdy představovalo. Jeho přezíravý postoj k české numismatice konečně dosta-

²⁶⁸ J. B. Miltner, *I. c.*, str. 356.

²⁶⁹ *Pam. arch.* VIII, 1868–69, str. 240.

²⁷⁰ C. Turnwald, *I. c.*, str. 57–58.

²⁷¹ Neumann považoval jistě za zvláštní poctu, že byl ihned po založení rakouské numismatické společnosti jmenován jejím dopisujícím členem. – Srv. C. Ernst, *I. c.*, str. 450.

²⁷² O rozsahu a šíři Neumannových styků s cizinou si můžeme udělat představu z předmluv k jednotlivým dílům jeho soupisu měděných ražeb i z popisu jeho cest po evropských sbírkách a kabinetech, které podnikl r. 1870 a 1876 s mladým Eduardem Fialou. – Srv. J. Ruml, *Životopis Eduarda Fialy. Eduard Fiala (1855–1924), jeho život, jeho význam a jeho numismatické dílo. Sborník příspěvků k 50. výročí jeho úmrtí*, Praha 1974, str. 17–18.

tečně dokládá skutečnost, že v r. 1876 nedaroval svou sbírku 30 000 měděných mincí spolu s rozsáhlou kartotékou Museu Království českého v Praze, třebaže byl od r. 1862 dopisujícím členem musejní společnosti,²⁷³ ale císařskému mincovnímu kabinetu ve Vídni a byl za to také odměněn rytířským křížem řádu Františka Josefa.²⁷⁴

Po celou dobu svého pobytu v Krakově se Miltner snažil splnit úkol, který přijal v r. 1852 a jehož první část s námahou dokončil v r. 1868. Po odchodu z Prahy mělo však jeho členství v prvním numismatickém sdružení spíše formální ráz. Schůzi sdružení se mohl účastnit jen velice zřídka, neboť návštěvy Prahy byly pro něho již z finančních důvodů čím dál větší vzácností.²⁷⁵ Ve sdružení přitom pozvolna umírali jeho staří známí a nastupovala nová, mladší generace. Pro ní byl již jen neznámým policejním úředníkem někde v Haliči, který s nepochopitelným zpožděním posílal do Prahy rukopis jednotlivých sešitů svého soupisu. Z posledního seznamu členů, kteří podepsali rozhodnutí o rozpuštění sdružení,²⁷⁶ znal Miltner kromě Neumanna jen Eduarda Allého a Fridricha Matějku. Nic mu neřikala jména továrníka Viléma Trinkse, mladšího Viléma Volkmana, tehdy již universitního profesora teoretické a praktické psychologie, směnárníka Emanuela Miksche či Jana Schlumpergera. Stejně tak již nenavázal žádné bližší kontakty s těmi numismatiky, kteří později v čele s velkostatkářem Štěpánem Bergrem vytvořili další numismatický spolek, scházející se v nádražní restauraci Maxe Donebauera. Mimo zemského advokáta Leopolda Katze, učitele Vladimíra Přebíka a starožitníka Františka Rudolfa Chauru k nim patřila také dvojice autorů, kteří v dalších desetiletích opět povznesli úroveň české numismatiky: zahradní inženýr Eduard Fiala a především již zmíněný profesor obchodní akademie, později kustod numismatické sbírky a dlouholetý redaktor Památek archeologických Josef Smolík.²⁷⁷

* * *

Ukázali jsme si, že se Miltner pomalu, ale jistě vzdaloval pražskému numismatickému dění, na druhé straně však ani dlouholetý pobyt v Krakově mu nepřinesl větší sblížení s tamním numismatickým životem. Nemálo k tomu přispěla skutečnost, že v porovnání s Varšavou, kde se již v polovině 40. let počaly konat schůzky zájemců o numismatiku, organizované Karlem Beyerem,²⁷⁸ neprojevovaly se

²⁷³ ČČM XXXVII, 1863, str. 179. — Zajímavé je, že na titulní stránce pěti svazků Neumannova soupisu měděných ražeb je u autora jména a úředního titulu uvedeno: "b. Mitgliede des Gesellschaft des Museums in Prag", zatímco u 6. dílu, vydaného v r. 1872, již čteme jen: "Mitgliede mehrerer Gesellschaften und Vereine".

²⁷⁴ C. Ernst, l. c., str. 450.

²⁷⁵ Pro porovnání uvádím, že Jablonský, nezatížený starostmi o rodinu jako Miltner, navštívil během 34letého pobytu v Polsku svou vlast pouze sedmkrát a stěžoval si, že "každá taková cesta velmi mnoho kořtuje". — Viz A. Matuška, l. c., str. 96; C. A. Straka, Pobyt Boleslava Jablonského v Polsku, Ženské listy XLI, 1913, č. 9, str. 12.

²⁷⁶ C. Turnwald, l. c., str. 58.

²⁷⁷ Em. Nohejlová-Prátová, Dvě století, str. 49; též, Zwei Jahrhunderte, str. 57.

²⁷⁸ O tomto prvním numismatickém kroužku ve Varšavě, jehož činnost trvala téměř do konce 50. let, pojednává E. Triller, Pierwsze koło numizmatyczne w Polsce, Ze

v Krakově v době Miltnerova příjezdu ještě jakékoliv tendence ke vzájemnému sdružování, takže český numismatik mohl navazovat styk pouze s jednotlivými sběrateli.

Není pochyb o tom, že i na tomto poli se negativně projevíly nevýhody jeho společenského postavení a vytvářely jisté zábrany mezi ním a polskými numismatiky. S odstupem času je pak nesnadné posoudit, jak široký byl okruh, s nímž se Miltner stýkal, jaké sbírky si mohl v Krakově prohlédnout či prostudovat a do jaké míry byl seznámen se současným stavem tamní numismatické práce. Při naprostém nedostatku pramenů jsou pro nás jedinými výchozími body tři Miltnerovy zmínky, které uveřejnil v časově odlišných vydáních svého průvodce po Krakově.

Podle nich prvním krakovským sběratelem, kterého navštívil zřejmě brzy po svém přeložení do Krakova, byl dr. Marcin Strzelbicki, člen Towarzystwa Naukowego, notář krajského soudu a později i městský rada.²⁷⁹ Již v německé a polské verzi svého průvodce po Krakově z r. 1861 vyzdvihl Miltner početnou sbírku 8000 polských mincí, právě tak jako na soukromníka nezvykle bohatou knihovnu o 6000 svazcích ve Strzelbického bytě na Grodzké ulici č. 74.²⁸⁰ Tento počáteční kontakt byl patrně do značné míry podmíněn společenským postavením obou úředníků správního aparátu monarchie. Věkově byl však Miltnerovi bližší druhý sběratel, o němž se ve svém průvodci zmiňuje — knihkupec a majitel polsko-německo-francouzské čítanky Josef Friedlein,²⁸¹ který bydlel přímo na krakovském rynku. Měl obsáhlou sbírku polských ražeb²⁸² a společně se známým numismatikem Vladislavem Bartynowským vydával různé katalogy polských mincí a medailí.²⁸³ Patřil k významným krakovským občanům, neboť jeho politická dráha vedla od poloviny 60. let, kdy se stal členem městské rady, až k nejvyššímu úřadu presidenta města Krakova v l. 1893–1904.²⁸⁴ Třetí a pro naše zkoumání nejdůležitější je Miltnerův kontakt s kupcem Antoním Ryszardem,²⁸⁵ který ve vývoji numismatického dění v Krakově sehrál velkou roli.

Byl to nesporně zajímavý člověk s romantickou minulostí. Pocházel z tzv. Království polského, jako 22letý bojoval za lednového povstání v povstalecké armádě a dosáhl hodnosti poručíka střelců. Po zranění byl převezen do Krakova, kde jako cizí státní příslušník žil celých 16 let pod jménem svého zemřelého přítele Stanislava Zaczyňského, teprve v r. 1879 získal rakouské občanství již na své

skarbcu kultury, Biuletyn informacyjny Zakładu Narodowego im. Ossolińskich Biblioteki Polskiej Akademii Nauk, zes. 18, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, str. 198–210; též Tradycja Czwartków Numizmatycznych Warszawskich (na podst. rękopisów A. Ryszarda), Biuletyn Numizmatyczny 1968, str. 586–587.

²⁷⁹ E. Triller, Pierwsze koło numizmatyczne, str. 203.

²⁸⁰ H. O. Miltner, Der Führer durch Krakau und Umgegend, str. 20; též, Przewodnik po Krakowie i jego okolicach, str. 18.

²⁸¹ J. Demel, l. c., str. 350.

²⁸² H. O. Miltner, Der Führer durch Krakau und Umgegend, 2. Ausgabe, Krakau 1872, str. 18; 3. Ausgabe, Krakau 1880, str. 16.

²⁸³ M. Gumowski, Wspomnienia numizmatyka, Kraków 1965, str. 17–18.

²⁸⁴ Polski Słownik Biograficzny VII, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1948, str. 141.

²⁸⁵ H. O. Miltner, Der Führer durch Krakau und Umgegend, 3. Ausgabe, str. 16.

původní jméno. Jeho obchod s kořením v Ševcovské ulici, otevřený r. 1866, měl zvláštní vchod do malého restauračního pokojíku, vyzdobeného starodávnými rytinami, fajánsí, porcelánem a zbraněmi. Tam za Ryszardem chodily četné návštěvy nejen numismatiků, ale i spisovatelů a umělců, které lákala krásná sbírka 1 600 ražeb z doby piastovské a jagellonské a 800 náboženských medailí, bohatá knihovna numismatická a sfragistická i zajímavé rozhovory s hostiteli.

Ryszard nebyl pouhým sběratelem. Shromážděné mince představovaly studijní podklad jeho prací, zaměřených zvláště na dobu jagellonskou.²⁸⁶ Mnoho času věnoval také neobyčejně pozoruhodným úvahám o organizaci numismatického života v násilně rozděleném Polsku.²⁸⁷ Hlavně však plných 10 let shromažďoval s mravenčí pílí údaje o životě, díle a sběratelské činnosti všech polských numismatiků, a vytvářel tak zcela specifický soupis, který bohužel dodnes zůstal pouze v rukopise.²⁸⁸ Úctyhodný počet více než tisíce osob rozdělil v soupise do 6 přesně definovaných kategorií, zahrnujících zasloužilé numismatiky, znalce numismatiky, milovníky numismatiky, zasloužilé milovníky numismatiky a ostatní.²⁸⁹ Toto bezesporu nejvzácnější Ryszardovo dílo je pro nás pramenem zásadního významu. Zachycuje totiž souhrn informací, které Ryszard měl o Miltnerovi k dispozici, a naznačuje do jisté míry také, jaký vztah k Miltnerovi ostatní krakovští numismatikové zaujímal.

Ať se dnes zdá jakýkoliv vztah mezi policejním komisařem a bývalým poručíkem povstalecké armády, žijícím pod cizím jménem, sebepodivnější, nepochybujeme o tom, že skutečně existoval a spojil oba tak rozdílné příslušníky krakovské společnosti obdobnou láskou k numismatice. Jak jinak by se také mohl Ryszard o Miltnerovi dozvědět tolik podrobností, kdyby ho sám osobně dobře neznal.²⁹⁰

²⁸⁶ L. Lepszy, Antoni Ryszard, *Kwartalnik Historyczny* VIII, 1894, str. 384; též, *Wspomnienie pośmiertne o ś.p. Antonim Ryszardzie*, WNA II, 1894, str. 171–172; T. Maksyško, *Rękopisy numizmatyczne Antoniego Ryszarda*, *Biuletyn Numizmatyczny* 1967, str. 337–339.

²⁸⁷ Nejpozoruhodnější je jistě Ryszardův smělý plán na konkrétní uspořádání krakovských numismatických sbírek a zřízení knihovny, které by se stalo předpokladem pro vybudování katedry numismatiky na Jagellonské universitě. – Viz A. Ryszard, *Szkoła numizmatyczna*, WNA II, 1893, str. 18.

²⁸⁸ Šestisvazkový rukopis Ryszardův je uložen v Bibliotece Akademii Nauk Ukrainkii RSR ve Lvově (srv. pozn. č. 205); jeho koncept má ve svých sbírkách Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Czartoryskich, rkp. 934 b. (Za výpis děkuji paní E. Triller z Vratislavi.) Čtyři svazky rukopisu jsou věnovány biografiím polských numismatiků, 5. je soupisem prací neznámých polských autorů a souborem různých písemných dokumentů týkajících se polského mincovnictví, v 6. Ryszard vypočítává sbírky polských i zahraničních institucí i sbírky soukromé obsahující polské mince a konečně je tam zařazen soupis pověstí, anekdot, bajek a přísloví, které se nějakým způsobem dotýkají mincí a medailí. Koncept a originál se od sebe liší stylisticky i přesností uváděných údajů. Mimoto originál obsahuje dvě různé verze Miltnerova životopisu, psané různou rukou. Zpracování Miltnerova životopisu se Ryszardovi stalo podkladem pro pozdější Miltnerův nekrolog (srv. pozn. č. 323).

²⁸⁹ T. Maksyško, *O numizmaty i numizmatyce (Z rękopisów Antoniego Ryszarda)*, *Biuletyn Numizmatyczny* 1967, str. 512.

²⁹⁰ Ostatně Ryszard sám o Miltnerovi napsal: "Znamy mi był osobiscie." – Srv. originál Miltnerova životopisu, I. c. (2. verze).

Pro nás je především důležité zamyslet se nad tím, do které ze svých 6 kategorií Ryszard Miltnera zařadil. Zjistíme, že zatímco ještě v konceptu svého soupisu jej považoval za znalce numismatiky, tedy za člověka, který potřebuje znát a vědět všechno, co jiní na tomto poli vykonali, a který zná mince podle opisu a kresby,²⁹¹ povýšil jej v konečném znění již na numismatika českého a polského. Tím je podle Ryszardova vysvětlení ten, kdo se zabývá numismatikou historicky a kriticky a je schopen určovat neznámý numismatický materiál.²⁹² Přitom je pozoruhodné, že jak v Praze, tak i v Krakově nebyl Miltner považován za sběratele. Ryszard vysloveně uvedl, že Jindřichův otec shromáždil jedenáctitísícovou sbírku, kterou zdědil Jindřichův mladší bratr Jan Bohuslav,²⁹³ zatímco Jindřich sám – patrně s ohledem na rodinu – dal přednost finančnímu podílu.²⁹⁴ Třebaže nesbíral, snažil se podle Ryszardova svědectví rozmnožovat bratrovu sbírku českými ražbami pocházejícími z polských nálezů.²⁹⁵ Právě tato poslední Ryszardova poznámka je velmi zajímavá, neboť nám umožňuje poznat další příčinu Miltnerovy neoblíbenosti v krakovských numismatických kruzích.

Předem je nutné konstatovat, že jeho nákup nálezových kusů jistě nevybočoval ze zvyklostí tehdejších českých a polských numismatiků. Vždyť je známou skutečností, že zároveň s rostoucím sběratelstvím se v těchto letech objevoval i stoupající zájem o nálezy mincí, nedoprovázený většinou snahou respektovat celistvost nálezů a chápat jejich historickou cenu. Miltnerův nákup nebyl polským sběratelům příjemný ze zcela jiných důvodů. Jednak se jako policejní komisař mohl o každém novém nálezů dovédět dříve než ostatní zájemci, a měl proto lepší možnost výběru a konečně i koupě. Za druhé – a tím se dostáváme ke složitější otázce – polským sběratelům vadil i jeho zájem o české kusy. Na první pohled by se sice zdálo, že v době obecné snahy po vytvoření národních sbírek nemohl Miltner svou orientací na české nálezové ražby nikomu v Krakově překážet ani

²⁹¹ "Znawca numizmatyki potrzebuje znać i wiedzieć wszystko co inni na tym polu zdziałali – numizmaty znać z opisów i rysunków," T. Maksyško, *O numizmaty i numizmatyce*, str. 512.

²⁹² "Numizmatykiem polskim jest ten, który historycznie i krytycznie numizmatykę uprawia i potrafi nieznaną monetę zdefiniować, co ona za jedna." – Tamtéž.

²⁹³ "Ojciec Henryka posiadał wielki zbiór numizmatów (11 tysięcy sztuk), oddał go Janovi..." – Srv. koncept Miltnerova životopisu. V originále (2. verze) uvedl Ryszard nesprávně bratra Jana Bohuslava jako dvě osoby, Jana a Bohuslava. V Miltnerově nekrologu již tento omyl neopakuje. Svou v pořadí již druhou numismatickou sbírku založil F. K. Miltner v 50. letech minulého století; obsahovala mince od antiky až po novověk (J. B. Miltner, I. c., str. 356). Pozůstalost F. K. Miltnera se bohužel nedochovala, J. B. Miltner však v dopise A. Rybičkovi z 31. srpna 1875 (I. c.) potvrzuje Ryszardův údaj: "...drahý tatínek můj ... daroval mi svou sbírku asi 10 052 kusů čítající." Po smrti J. B. Miltnera v r. 1887 byla v pozůstalostním řízení jeho sbírce přisouzena celková hodnota 800 zlatých rak. měny. – Srv. *Archiv hl. m. Prahy, Nové Město a Vyšehrad* 339, IV, 1887, I, spis IV 324/87. Za vyhledání pozůstalosti J. B. Miltnera děkuji dr. F. Holci, CSc., řediteli Archivu hl. m. Prahy.

²⁹⁴ "Henryk wziął splatę." – Srv. originál Miltnerova životopisu (2. verze).

²⁹⁵ "... zbierał numizmaty czeskie u nas znajdowane i posyłał bratu swemu do zbioru..." – Tamtéž (I. verze).

konkurovat. Nezapomínejme však, že právě české mince představovaly pro polské numismatiky výhodný artikl k případné výměně s numismatiky v Čechách, která zejména v 70. letech minulého století dosahovala značné intenzity.²⁹⁶ Když tyto skutečnosti vezmeme v úvahu, vidíme, že Miltner svým jednostranným odčerpáváním náleзовých kusů české proveniencce z Polska do Čech mohl vzbudit a pravděpodobně také vzbuzoval u krakovských numismatiků značnou nelibost.

Pokud jde o Miltnerovu publikační činnost, zahrnul do ní Antoni Ryszard především průvodce po krakovské výstavě starožitností, opomenul však zcela polskou verzi průvodce po Krakovu, znal zřejmě pouze německou. Dále uvedl přesnou citaci soupisu českých soukromých mincí a medailí a dokonce připsal i několik základních dat o Miltnerovu spoluautoru Josefu Neumannovi. Knihu měl sám také ve své knihovně,²⁹⁷ takže můžeme předpokládat, že ji nejspíše dostal darem přímo od Miltnera. Největší důraz kladl Ryszard na Miltnerův drobný polsky psaný příspěvek, publikovaný v r. 1867.²⁹⁸ Byl to v podstatě doplněk Raczynského soupisu polských medailí,²⁹⁹ k němuž se Miltner podle svých slov chystal řadu let. Bezprostředním popudem k jeho zveřejnění byly dodatky k tomuto dílu, vydané v r. 1857 ve Varšavě již zmíněným polským numismatikem Karlem Beyerem,³⁰⁰ které se dostaly Miltnerovi do rukou se značným zpožděním. Po jejich prostudování se rozhodl shrnout svých 17 připomínek, založených převážně na Schlickeysenově příručce, pod názvem Kilka notatek do dzieła Edwarda hr. Raczynskiego Gabinet medalów polskich, jež uveřejnil v krakovském deníku Czas. Pro Miltnerovo postavení v Krakově je příznačné, že toto své první numismatické vystoupení na půdě Krakova doprovodil zcela skromným přáním: chtěl, aby alespoň některé z uvedených připomínek byly polské numismatice ku prospěchu.³⁰¹

²⁹⁶ Částečnou představu o intenzitě i celkovém charakteru této výměny získáváme dnes ze stručných obsahů dopisů varšavského numismatika Karla Beyera, který právě v 70. letech navázal kontakt s F. K. Miltnerem, hejtmanem Smikalem, směnárníkem Mikschem, profesorem Smolíkem, restaurátérem Donebauerem, továrníkem Trínkem a ještě s třemi dalšími, naprosto neznámými sběrateli. — Srv. E. Triller, Styky Karla Beyera s numismatiky v Čechách.

²⁹⁷ Originál Miltnerova životopisu (I. i 2. verze). U soupisového díla je v 1. verzi poznámka: "J. w. m. zb." — tj. "jest w moim zbioru".

²⁹⁸ O. Mildner, Kilka notatek do dzieła Edwarda hr. Raczynskiego "Gabinet medalów polskich", Czas Nr. 276 z 30. listopadu 1867. Článek je kupodivu podepsán Ottokar Mildner, o jeho autorství však nemůže být pochyb. Ryszard a po něm i Gumowski (Bibliografia numizmatyki polskiej, Toruń 1967, č. 3679) omylem uvádějí nesprávně Nr. 176. Ryszard poznamenává, že číslo časopisu má uschované (Originál Miltnerova životopisu, 1. verze). — Za zaslání mikrofilmu článku děkují vedoucímu numismatického kabinetu Musea Narodowego v Krakově, dr. J. Reymannovi.

²⁹⁹ E. Raczynski, Gabinet medalów polskich oraz tych, które się dziejów Polski tyczą... aż do końca panowania Jana III (1513–1696), T. 1–2, Wrocław 1833.

³⁰⁰ K. Beyer, Gabinet medalów polskich oraz tych, które się dziejów Polski tyczą. Dopełnienie dzieła Edwarda hr. Raczynskiego, Warszawa 1857.

³⁰¹ "...przeto w niniejszych notatkach chcę podać dokładne ich wyjaśnienie w mniemaniu, że przynajmniej niektóre z tych wskazówek numizmatyce polskiej przydać się mogą." — O. Mildner, Kilka notatek.

Je nesnadné najít dnes s odstupem času přijatelné vysvětlení, proč tento článek byl prvním, ale také posledním Miltnerovým příspěvkem věnovaným polské numismatice. Možná, že členové pražského numismatického sdružení projeví svou nespokojenost nad tím, že se Miltner před dokončením své práce na soupisu českých soukromých ražeb zbytečně rozptyluje. Snad se Miltnera nepříjemně dotkla pozdější poznámka lékaře Fryderika Kazimíra Skobly, milovníka čistoty polského jazyka, o nově přistěhovalých úřednících, kteří nezodpovědně kazí polštinu.³⁰² Nelze ani vyloučit, že se mohl setkat se slovy kritiky některého z místních sběratelů. Nezapomínejme, že Antoni Ryszard, který se k Miltnerovi choval přátelsky, projevoval zájem o jeho život i o jeho odbomou práci, byl mezi krakovskými numismatiky zřejmou výjimkou.

Můžeme ovšem předpokládat, že by Miltnerova účast v polském numismatickém životě měla jiný charakter, kdyby se mohl v Krakově opírat o podobné sdružení, jaké v té době existovalo v Praze. Teprve ke konci Miltnerova života se však v tomto městě objevily první snahy po organizaci numismatického života, které se ubíraly dvojím směrem. Serioznější krakovští numismatici s aspiracemi badatelsko-vědeckými se seskupili kolem všeobecně známého a váženého Vladislava Bartynovského. Druzí, kteří se více starali o výhodné a rychlé rozmnožení svých sbírek, úhli spíše k majiteli směnárny Mečislavu Kurnatowskému, který zvolna změnil svůj obchod v energicky vedenou numismatickou prodejnu s vlastním firemním časopisem Zapiski Numizmatyczne, založeným v r. 1884. Obě tato mikro-střediska se neměla příliš v lásce, ale každé svým způsobem podporovalo rozvoj numismatického zájmu. Po několika let se krakovští numismaticové nemohli dohodnout na nějakém organizačním řešení, které by jejich činnost sjednotilo a stalo se základem další práce. Přelom nastal teprve v r. 1888, kdy bylo založeno krakovské Towarzystwo Numizmatyczne. Převládli v něm stoupenci Bartynovského, do čela společnosti se dostali Petr Umiński, Petr Kunst, Leonard Lepszy, Wojtěch Kętrzynski a další. Antoni Ryszard se stal kustosem sbírek nově vzniklého Towarzystwa. Od r. 1889 pak začali vydávat vlastní časopis, zasvěcený numismatice a příbuzným oborům. Nazýval se Wiadomości Numizmatyczne-archeologiczne, jeho redaktorem se stal Bartynowski.³⁰³

³⁰² "...ludzie, którzy nie tylko, że w życiu swoim nie widzieli gramatyki polskiej; ale którzy nadto mówiąc i pisząc w szkołach tylko po niemiecku, wreszcie téż po niemiecku myśleć poczęli. Kiedy więc, chcąc pokazać światu, że są Polakami, chcieli pisać po polsku; myśli niemieckie, jakie im się snuły po głowie, tłomaczyli dosłownie na język polski." — F. K. Skobl, O zepsuchu języka polskiego w dziennikach i w mowie potocznej osobliwie w Galicyi, Rocznik ces. król. Tow. naukowego krakowskiego, poczet 3., tom XVIII, 1870, str. 261–262. Článek je zjevně namířen také proti někomu z krakovských Čechů, protože Skobl kritizuje dále užívání počestěných geografických názvů v polském tisku. — Tamtéž, str. 351.

³⁰³ Srv. K. Piotrowicz, Działalność Towarzystwa Numizmatycznego w Krakowie w okresie 40-lecia (w latach 1889–1929), WNA XII, 1928–29, str. 3–4; T. Kałkowski, W osiemdziesięciolecie Krakowskiego ruchu numizmatycznego (1888–1968), Archeologia i Numizmatyka. Wykłady na XVI Walnym Zjeździe Delegatów PTA w Krakowie 4 maja 1968 r, Część I, Numizmatyka, Kraków 1968, str. 7–10.

Miltner se té doby nedožil, a těžko můžeme proto posoudit, zda by býval chtěl nebo vůbec mohl do tohoto časopisu přispívat. Jeho vlastní publikační činnost v Polsku uzavřela dvě další vydání kdysi úspěšného průvodce po Krakově a okolí. První vyšlo r. 1872 a druhé o 8 let později, v r. 1880.³⁰⁴ Obě vydání – což je jistě pozoruhodné – byla pouze německá. Třebaže v této době byly v Haliči politické poměry již zcela konsolidovány, nebyl nakladatel Julius Wildt pravděpodobně přesvědčen, že by polské vydání Miltnerova průvodce šlo v krakovských knihkupectvích dobře na odbyt.

Shodou okolností se několik let po ukončení práce na soupisu českých soukromých mincí a medailí objevil před Miltnerem jiný velký úkol. V listopadu r. 1874 zemřel ve stáří 77 let František Karel Miltner.³⁰⁵ Tato smutná událost byla pro Jindřicha Otokara jednou z výjimečných příležitostí k návštěvě Prahy. Po pohřbu si s sebou do Krakova odvážel několik krabic výpisů a poznámek,³⁰⁶ které jeho otec již od 20. let shromažďoval k chystané monografii Slaného i k historii některých českých rodů a které nezahmul do svého odkazu Museu Království českého.³⁰⁷ Zájemcem o tento zvláštní druh pozůstalosti byl v té době i nejmladší Jindřichův bratr Jan Bohuslav. Patřil rovněž mezi Vocelovy žáky, po studii na pražské universitě působil postupně na gymnasiu v Klatovech, v Českých Budějovicích a v Hradci Králové. Již 10 let publikoval – nutno přiznat, že s větším úspěchem než Jindřich Otokar – články historicko-archeologického zaměření.³⁰⁸ S pochopením, jak doznává, respektoval Jindřichova práva: "... pokud se ... dotýče monografie města Slaného sděluji ... prozatím, že jsem slušně musel před-

³⁰⁴ Srv. pozn. č. 282.

³⁰⁵ Příčinou smrti F. K. Miltnera bylo ochnutí plic. – ONV v Praze 3, matrika zemřelých karlínského kostela Cyrila a Metoděje z l. 1867–1875, zápis z 12. listopadu 1874. O Jindřichově účasti na pohřbu viz V. V. Tomek, Paměti z mého života, díl II, Praha 1905, str. 299.

³⁰⁶ Jde zřejmě o materiál, který je dnes uložen v 8 kartonech tzv. miltnerovské sbírky v Okresním archivu ve Slaném.

³⁰⁷ Museum Království českého obdrželo z pozůstalosti F. K. Miltnera pro archeologickou a etnografickou sbírku: dvě mosazná pečetidla z r. 1545 a 1696, pro knihovnu: 3 české a 13 německých kalendářů, pro sbírku rukopisů: osmerkový památník z konce 16. století a 105 rukopisů z 16.–18. století, pro archiv: pergamenovou listinu Viléma ze Strakonice z r. 1320, pro sbírku erbů a pečetí: soubor 70 listů z počátku 16. století s vyobrazením erbů, pro sbírku map: Wieserův plán města Písku za panování Marie Terezie. – Viz ČČM II, 1875, str. 122–124; 237, 240, 244, 246.

³⁰⁸ Srv. J. B. Miltner, Zprávy o některých, v letech 1858–1860 v okolí Píseckém nalezených starožitnostech, Pam. arch. V, 1862, str. 43–44; Starý hrad v královském městě Písku, Pam. arch. V, 1863, str. 306–323; Starožitný plastický obraz, Pam. arch. VI, 1864, str. 76–77; Habrvešlové z Habemfeldu, Pam. arch. VIII, 1868, str. 45–56; Příspěvky životopisné, Pam. arch. VIII, 1869, str. 437–442. Později vydal ještě samostatně práci Účast Čechů v obraně Vídně proti Turkům 1529, Hradec Králové 1879, ve Sborníku historickém, vydaném na oslavu desítiletého trvání Klubu historického v Praze, Praha 1883, str. 85–103, publikoval článek Společenské postavení ženy a dívky české v dobách předhusitských, v Památkách archeologických (XIII, 1885, str. 49–64; 163–170; 255–262; 315–320) Paměti Volyňské (1617–1647) Bartoloměje Prokopa, v Ročník zprávkách císař. vyššího gymnasia v Hradci Králové články Kašpar Zdeněk hrabě Kaplíř, svob. pán ze Sulevic,

nost v té věci zůstaviti staršímu bratru Jindřichovi, teprve kdyby on k práci přistoupiti pro jiné zaneprázdnění nemohl, uvázal bych se sám ve spořádání, konečné urovnání a vydání." ³⁰⁹

Jindřich Otokar Miltner byl tak podruhé v životě pověřen důležitým posláním. Pro lásku k zemřelému otci i pro své vzpomínky na léta dětství by byl jistě rád historii svého rodného města napsal. V posledních letech však nebyl dostatečně informován o pravém stavu otcovy práce, připravované po půl století. Když pak v klidu svého krakovského bytu probíral tento materiál, opisovaný rukou mnoha otcových písařů,³¹⁰ uvědomoval si, že k napsání plánované monografie by bylo zapotřebí ještě důkladnějšího studia mnoha dalších pramenů ve vzdálených Čechách. Cítil, že převzatý úkol je nad jeho síly a neměl již odvahu podstoupit znovu cestu namáhavé korespondence s přáteli a známými, kterých lety vůči hledně ubývalo. Rezignoval. Po dlouhém uvažování použil otcova materiálu jen jako podkladu ke svému pojednání o hradu Helfenburku u Bavorova, které v r. 1875 poslal do Památek archeologických. Nečekaně tehdy získal spoluautora ve Vocolově spolupracovníku, konzervátoru Františku Benešovi, jenž chystal příspěvek o hradu téhož jména poblíž města Úštěku. Vzájemně se domluvili a publikovali oba popisy společně.³¹¹ Na základě otcových výpisů chtěl pak ještě o tři roky později sestavit alespoň monografii panství Spálené Poříčí a prostřednictvím kapitulního archiváře Antonína Frinda ji nabízel pražskému biskupství.³¹² Nevíme, jaké důvody mu v uskutečnění tohoto záměru zabránily. Stejně tak se z neznámých důvodů nedočkal zveřejnění ani jeho článek Příspěvky k rodopisu Ginterův z Morren, založený na dřívějším vlastním studiu desk zemských a chystaný pro Památky archeologické, jehož časově těžko zařaditelný rukopis se dochoval v miltnerovských materiálech.³¹³

Článek o hradu Helfenburku byl tak vlastně posledním příspěvkem, který se Miltnerovi podařilo ještě v Čechách publikovat. Třebaže se tehdy blížil k padesátce, stále se ještě nevzdával myšlenky na návrat do vlasti.³¹⁴ Služební povinnosti i společenská a rodinná pouta jej bohužel v té době již pevně svazovaly s Krakovem, a i když se z povzdálí stále snažil sledovat český kulturní a vědecký

obránce Vídně proti Turkům 1683 (1877, str. 1–39); Starožitné stěnomalby na hradě Blatenském (1879, str. 1–17); Staré malby na domech Prachatických (1881, str. 1–12); Kalendář historický Daniele Vepřky měšťenína Slánského (1883, str. 1–15); Zlomky pamětí Slánských z r. 1643 až 1645 od hr. martinického úředníka (1883, str. 15–19). Po přesídlení do Prahy byl profesorem na Akademickém gymnasiu. R. 1885 se po Smolíkovi stal redaktorem Památek archeologických. – Srv. nekrolog J. B. Miltnera, Pam. arch. XIII, 1887, str. 383.

³⁰⁹ Literární archiv PNP, dopis J. B. Miltnera A. Rybičkovi z 31. prosince 1875.

³¹⁰ Srv. pozn. č. 251.

³¹¹ F. Beneš – J. O. Miltner, Helfenburk v Prácheňsku a Helfenburk na Litoměřicku, Pam. arch. X, 1875, str. 221–248.

³¹² OA Kladno, pobočka Slaný, miltnerovská sbírka, karton č. 2, dopis kapitulního archiváře A. Frinda J. O. Miltnerovi z 29. listopadu 1878.

³¹³ Tamtéž.

³¹⁴ "Bratr by se dostal rád do Prahy, nezdařilo se však dosud," píše J. B. Miltner A. Rybičkovi ještě 31. srpna 1875.

život, nemohl mu detailně rozumět, tím méně pak se v něm uplatnit. Nepočítáme-li jeho dětská a jinošská léta, strávil většinu svého života v Haliči, Krakov znal nakonec mnohem lépe než Prahu a při každé ze svých krátkých návštěv si víc a víc uvědomoval, že je ve své vlastní zemi cizincem, kterého téměř nikdo nezná.

Uvedl zde jen krátce příběh, který dokresluje tehdejší Miltnerovo postavení: v r. 1880 se konal v Krakově sjezd historiků, na který přijel z Prahy univerzitní profesor Václav Vladivoj Tomek. Miltner byl zjevně rád, že se může tak vzácného hosta a k tomu ještě bratrova přítele ujmout. Nadšeně prováděl krajana po městě, navštívil s ním kostel svatě Anny s náhrobky a pomníky mnoha členů university, zavedl jej do jagellonské koleje, kde mu ukázal proslulou knihovnu, zašli i do nedávno restaurovaného kostela svatého Františka. Společně s Boleslavem Jablonským jeli pak na horu svatě Bronislavy s Kościuszkovou mohylou, odkud měli krásnou vyhlídku na Krakov a okolí, zajeli i na zámek Łobzów a prohlédli si blízkou botanickou zahradu. Do večerní čajové společnosti u profesora jagellonské university Josefa Szujského však již hosta dovedl pouze Jablonský. Miltner pravděpodobně nechtěl Tomka svým doprovodem kompromitovat, třebaže Szujski jako člen rakouské panské sněmovny byl známý svým loajálním postojem. Druhý den se Miltner ovšem v časných ranních hodinách přišel ještě s Tomkem rozloučit na nádraží. Paradoxním zakončením příběhu je skutečnost, že zatímco Miltner si návštěvy významného hosta z Prahy nesmírně považoval, pro Tomka neznamenovalo jeho jméno již ani nejmenší. Nejenže zřejmě nevěděl o jeho práci na soupise soukromých ražeb, ale neměl ani ponětí, co vlastně jeho průvodce v Krakově dělá, byl pro něho zcela bezvýznamným úředníčkem, dokonce se domníval, že někde při železnici.³¹⁵

Navzdory tomuto postoji, který v české veřejnosti nebyl patrně ojedinělý, neztratil však Miltner svůj vztah ke vzdálené vlasti a až do konce svého života se snažil zdůrazňovat své češství. Uvědomujeme si to, pročítáme-li seznam členů krakovského policejního ředitelství v haličských schematisech, v nichž počínaje r. 1864 je u Miltnerova jména pravidelně uváděno, že je přispívajícím členem Společnosti Musea Království českého, členem jeho Archeologického sboru a do r. 1873 také členem pražského numismatického sdružení.³¹⁶ Výrazem jeho trvalé úcty k museu jako hlavnímu středišku českého vědeckého života je konečně i cenný materiál, který ještě koncem 70. let zaslal darem pro musejní sbírku map a pro archiv.³¹⁷ Markantně nám toto Miltnerovo úsilí dokazuje soupisový arch

³¹⁵ W. W. Tomek, l. c., II, str. 389.

³¹⁶ Srv. Handbuch des Statthalterei-Gebietes in Galizien für das Jahr 1864, 1865, 1866; Galizisches Provinzial-Handbuch für das Jahr 1868, 1869; Schematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1870, 1871 ... 1881. Všechny ročníky těchto schematismů byly vydány ve Lvově.

³¹⁷ J. O. Miltner daroval Museu Království českého do sbírky map Seuttrovu mapu pražského okolí, vydanou u A. Vindela, dále mapu Berounského kraje, vydanou u P. Franze v Praze, a mapu Království českého z r. 1799 od Jana Švába a Mich. Stegmeyera. Archivu věnoval sbírku tištěných provolání z l. 1848–1849, 67 listin z l. 1519–1854, hlavně českých rodů se týkajících, a tištěný rodokmen hrabat nasavských. – ČČM LII, 1878, str. 462 a 597.

sčítání krakovského obyvatelstva z r. 1880, kde Jindřich Otokar napsal do rubriky obcovacího jazyka u své manželky a všech tří svých dcer polštinu, zatímco u sebe a také u svého jediného syna Karla uvedl češtinu.³¹⁸ Nebyla to jen formalita. Skutečně si ze srdce přál, aby alespoň z malého Karla vychoval dobrého Čecha, avšak po dlouhých letech nedobrovolného pobytu v cizině si dovedl představit, s jakými obtížemi by své přání mohl v haličském prostředí realizovat. Nakonec se rozhodl, že nezapíše chlapce ani do krakovského gymnasia u svatě Anny, ani do nově zřízeného gymnasia u svatého Hyacinta nedaleko Nové brány,³¹⁹ ale pošle ho rovnou do Čech. Tak se stalo, že desetiletý Karel začal chodit do českého gymnasia v Hradci Králové³²⁰ a v domácnosti svého bezdětného strýce Jana Bohuslava a jeho manželky Ludoviky nalezl svůj druhý domov.

Bohužel Miltnerovy plány i na tomto poli ztroskotaly. Dne 24. ledna 1881 zemřel náhle ve svém bytě v Kanovnické ulici č. 123 po zapálu mozkových blan.³²¹ Bylo mu necelých 54 let. Nejpopulárnější krakovský deník Czas, do něhož Miltner před lety napsal recenzi Raczynského práce, přinesl o jeho úmrtí čtyřřádkovou zprávu.³²² Nekrolog z pera Antonieho Ryszarda se objevil ve čtrnáctideníku Przegląd Bibliograficzno-Archeologiczny, vydávaném Cezarym Wilanowskim ve Varšavě.³²³ Přední české vědecké časopisy, Musejník a Památky archeologické, Miltnerovu smrt takřka nezaregistrovaly.³²⁴ Osmatřicetiletá vdova se musela postarat o čtyři děti, nejstarší Ludmile bylo 17, nejmladší Anně 11 let. Nevíme, z jakého důvodu se rozhodla opustit Krakov a přestěhovat se do Vídně, snad tam měla někoho ze svých příbuzných. Prostřední dcera Marie zůstala jediná v Krakově a provdala se tam za úředníka Rosenbauma.³²⁵ Všichni přerušili se svým příbuzenstvem v Čechách jakýkoliv styk. Když 6 let po smrti Jindřicha

³¹⁸ Spis ludności miasta Krakowa z r. 1880, l. c.

³¹⁹ H. O. Miltner, Der Führer durch Krakau, 2. Ausgabe, str. 15–16.

³²⁰ Spis ludności miasta Krakowa z r. 1880. – Karel Miltner byl tehdy "uczeń II. klasy gymnazjum", v rubrice jeho místa pobytu čteme: "W Königgratzu w Czechach". Podle seznamu žáků v Ročních zprávách císařského vyššího gymnasia v Hradci Králové (1880, str. 43; 1881, str. 38; 1882, str. 50; 1883, str. 56; 1884, str. 72) absolvoval Karel Miltner v l. 1880–1884 pět tříd tamního gymnasia, po strýcově přeložení do Prahy se asi teprve odstěhoval k matce do Vídně. – Srv. pozn. č. 327.

³²¹ Archiwum Państwowe Miasta Krakowa i Wojewódstwa Krakowskiego. Księga zgonów krakowskiego Urzędu Zdrowia z r. 1881, pozycja 138.

³²² Czas Nr. 20 z 26. ledna 1881. O několik dní později se objevilo poděkování Miltnerovy manželky všem příbuzným a známým, kteří se zúčastnili pohřbu zesnulého. – Srv. Czas Nr. 23 z 29. ledna 1881.

³²³ Przegląd Bibliograficzno-Archeologiczny. Dwutygodnik ilustrowany poświęcony bibliografii, archeologii, numizmatyce, heraldyce, historii, sztukom pięknym i literaturze I, Warszawa 1881, str. 105–106. – Nekrolog není podepsán, jeho autorství však určuje "Spis rozpraw ś. p. Antoniego Ryszarda według jego własnego rękopisu", který je doplňkem článku L. Lepszego, Wspomnienie pośmiertne o ś. p. Antonim Ryszardzie, str. 175–177. Shodou okolností to byl první z řady celkem 45 nekrologů polských i zahraničních numismaticů, které Ryszard publikoval. – Srv. L. Lepszey, Antoni Ryszard, str. 384.

³²⁴ Výjimkou je jen věta o Miltnerově úmrtí v přednesení jednatele na valném shromáždění Společnosti Musea Král. českého 25. června 1881, ČČM LV, 1881, str. 330. – Z pražských deníků zaznamenaly Miltnerovo úmrtí Národní listy z 30. ledna 1881.

³²⁵ Pozůstalostní řízení po zemřelém J. B. Miltnerovi z r. 1887.

Otokara zemřel v Praze Jan Bohuslav Miltner,³²⁶ neznala již jeho manželka ani krakovskou adresu své neteře Marie; ani vídeňskou adresu ostatních členů Jindřichovy rodiny. Dokonce ani Karel, tehdy již zaměstnaný u vídeňské firmy Rudolfa Mosseho,³²⁷ se neozýval, třebaže u strýce a tety bydlel v Hradci Králové jako gymnasista několik let.

* * *

Tak skončila poslední stránka životního příběhu, který jsme sledovali v průběhu několika desetiletí, a nezbyvá než se zamyslet nad otázkou, jaké místo zaujímá Jindřich Otokar Miltner v celkovém vývoji numismatické práce v Čechách v minulém století.

Když v r. 1827 vytyčoval František Štemberk z Manderscheidu program budoucí práce české numismatické vědy, musel počítat s tím, že při skrovném počtu tehdejších zájemců o numismatiku mohou tento program naplnit teprve další generace. Již od 30. let se však základnou vědecké práce stala numismatická sbírka musejní, kterou Štemberk svým štědrým darem povznesl na nejvyšší tehdejší možnou úroveň. Takřka ve stejné době počali také právě na základě Štemberkovy sbírky a jeho poznámek publikovat v Musejníku své první numismatické příspěvky Palacký, Hanka a později i Vocel. Ve 40. letech narůstala v Čechách další vlna numismatického zájmu a vedle již existujících sbírek různých církevních a světských institucí a sbírek šlechtických vznikaly také četné sbírky nastupující buržoazie. Z této rozšiřující se sběratelské základny vzešla potom brzy snaha po organizačním semknutí. V polovině století se tak vedle materiálového studijního centra při musejní sbírce vyvinul ještě další zájmový okruh – první numismatické sdružení v Čechách. Oba celky byly navzájem personálně propojeny, jak při nevelkém počtu numismatiků nebylo ani jinak možné.

Nově založené sdružení, zdůrazňující na čelném místě svých stanov podporu vědecké práce, navázalo plně na Štemberkův program a snažilo se nejdříve realizovat Voigtův nástin zamýšleného 5. svazku a posléze přikročit i k reedici všech čtyř vydaných svazků Voigtova díla, doplněných poznatky současného bádání a rozšířených o ražby vládních mincí, známé z nových nálezů. První velký ediční čin, soupis soukromých mincí a medailí byl plánován jako kolektivní dílo, na jehož uskutečnění se měli větší či menší měrou podílet všichni členové sdružení. Tyto perspektivy ediční činnosti sdružení byly skutečně natolik velkorysé, že by jejich

³²⁶ ONV Praha 2, Úmrtí matrika kostela Nejsv. Trojice ve Spálené ulici z l. 1879–1915, zápis z 31. ledna 1887. Příčinou smrti byl zánět pánvičky ledvinné. – Nekrolog J. B. Miltnera přinesly Památky archeologické; Světozor XXI, 1887, str. 175, a Zlatá Praha 1887, str. 187.

³²⁷ V pozůstalostním řízení po zemřelém J. B. Miltnerovi (l. c.) je uvedeno: "Karl Miltner, 19 J. alt, Bureau Bedienstetter bei Rudolf Mosse in Wien, nähere Adresse unbekannt." – Podle J. Hulínského (l. c., str. 9) dokončil syn J. O. Miltnera ve Vídni svá studia a vstoupil později jako úředník do služeb města Vídně. Vnuk J. O. Miltnera, Jindřich, (* 1899), byl elektroinženýrem. Hulínského údaje jsem si ověřila u právnicka J. O. Miltnera, p. Karla Heinze Miltnera (* 1925), který žije ve Vorarlbergu a je technickým vedoucím bregenzských slavností. Od smrti svého otce v r. 1971 je nejstarším členem této rodinné větve, a tedy posledním přímým potomkem českého numismatika J. O. Miltnera.

uskutečnění bylo bývalo podstatně urychlilo celkový vývoj české vědecké numismatiky. Bohužel se tak nestalo. Plány sdružení byly splněny jen částečně a po dvacetileté existenci ukončilo sdružení počátkem 70. let svou činnost.

Zánik prvního numismatického sdružení v Čechách měl mnoho příčin. Hlavní zřejmě bylo, že v jeho řadách chyběl silný organizační duch, který by spojil všechny členy ke společné práci. Členská základna byla úzká a kromě toho jen několik málo jedinců bylo schopno překonat prostý sběratelský zájem a chápat numismatiku hlouběji. Zatímco historická produkce v té době narůstala kvantitativně i kvalitativně, publikovali na poli numismatiky po Hankově smrti v 60. až 70. letech minulého století jen Miltner a Neumann, ostatní numismatikové se věnovali výhradně sběratelské činnosti.

Výsledkem úsilí uvedené dvojice pracovníků byla dvě soupisová díla, která směřovala k faktografickému shrnutí a rozmnožení poznatků, pečlivě shromážděných s pomocí materiálu ze sbírek veřejných i soukromých, archivního materiálu nejrozličnější proveniencí a veškeré dostupné literatury. Třebaže oba autoři nedokázali metodicky pozdvihnout numismatickou práci na vyšší úroveň, mají trvalou zásluhu, že překlenuli cesuru mezi posledními články Hankovými a počátky vědecké práce Smolíkovy, cesuru, která by jinak měla jistě neblahý dopad na kontinuitu dalšího vývoje české numismatiky.

Jejich podíl na tomto pracovním úsilí není stejný. Zatímco Neumann se od konce 50. let věnoval vlastnímu soupisu měděných ražeb, které sledoval v celé světové šíři a v úplnosti dosud nepřekonané, snažil se Miltner naplnit původní záměr sdružení a soustředil se na soupis českých soukromých ražeb, tedy dílo mnohem užšího zaměření, avšak nespomně hlouběji pojaté. Je pravda, že se mu sice nepodařilo plánovaný úkol dokončit, je ovšem nutno uznat, že všech 26 sešitů soupisu ražeb jednotlivých osob sepsal důsledně v téže koncepci a rozsahu, jaké si předsevzal, třebaže závazek, převzatý v r. 1852, vyžadoval nesporně vypětí 16 let. Naproti tomu Neumannova část soupisu, obsahující ražby duchovenstva a jednotlivých měst a obcí, vyšla pod tlakem úsporných důvodů časových i finančních ve značně zkráceném podání.

Jestliže jsme se dnes, téměř 100 let po Miltnerově smrti, zajímali právě o jeho osudy, bylo to především proto, že jejich zkoumání nám v mnoha směrech pomohlo doplnit naše znalosti vývoje numismatického bádání v Čechách v minulém století. Přiblížilo nám zároveň i tragický životní příběh nadaného českého numismatika, který po několika letech slibného odborného rozletu v pražském tvůrčím prostředí byl shodou nešťastných okolností přeložen až na severovýchodní hranici tehdejšího Rakouska, odkud se již neměl vrátit. Postavení státního úředníka policejního aparátu monarchie zajišťovalo sice Miltnerovi slušnou existenci, a tím i možnost věnovat se numismatické práci, zároveň mu však vymezilo také příslušné místo na společenském žebříčku, a stalo se tak příčinou určitého odstupu mezi ním a odpovídajícími odbornými kruhy v Krakově a snad i doma v Čechách. To bylo zřejmě jedním z důvodů, proč se Miltner neuplatnil více publikačně ani v Haliči, ani ve své vlasti. Svou úlohu sehrála jistě rovněž časová náročnost státní služby a později starost o zabezpečení rodiny. Ačkoliv se dlouhá léta svého haličského pobytu snažil vždy přesvědčivě vystupovat jako Čech a pokoušel se udržovat

stálý kontakt s Prahou, upadalo jeho jméno v Čechách pozvolna v zapomnutí. Trvalou připomínkou jeho existence se nakonec stal jen soupis soukromých českých mincí a medailí, který je dodnes platnou a dokonalou příručkou, používanou generacemi numismatiků u nás i v zahraničí. Můžeme jen litovat, že po uzavření tohoto díla neměl Jindřich Otokar Miltner příležitost a podmínky věnovat se dalšímu numismatickému bádání, jak by si on sám přál a jak by také bývalo české numismatice prospěšné.

DANA SVOBODOVÁ

Aus der Geschichte der tschechischen Numismatik. Jindřich Otokar Miltner und die Anfänge der Organisation der numismatischen Arbeit

Aufgrund eines Studiums der historischen Quellen und der erreichbaren Literatur, untersucht die Verfasserin die Entwicklung der tschechischen Numismatik in der Zeitspanne der fünfziger bis siebziger Jahre des 19. Jahrhunderts, wo das Anschwellen der Materialbasis in Böhmen die Entstehung der ersten speziellen Organisation von Interessenten für die Numismatik mit sich brachte und so den Grund für die weitere Entwicklungsphase legte.

Einleitend zählt sie in der Abhandlung fünfundzwanzig Sammlungen auf, die von Professor Helbling in jährlich regelmässig erscheinenden Schemata erfasst wurden, d. h. in Verzeichnissen der Angestellten aller Ämter und Schulen, Mitglieder verschiedener Institutionen, Besitzer von Sammlungen usw. Man kann diese als jene Sammlerbasis betrachten, der im Jahre 1849 der Verein für Numismatik in Prag entsprang. Seine einzelnen Mitglieder hatten selbstverständlich ungleiche finanzielle und gesellschaftliche Möglichkeiten und verschiedenes Bildungsniveau; untereinander waren sie aber durch die Sammlertätigkeit, nur ausnahmsweise durch ein darüber hinausgehendes allgemeineres Interesse an der Numismatik verbunden. Obwohl die Existenz des neugegründeten Vereins für Numismatik zeitlich nicht viel mehr als bloss zwei Jahrzehnte überdauerte, waren damals in Böhmen um diesen Organisationskern sämtliche fachlichen und wissenschaftlichen Bestrebungen zusammengeschlossen. In dieser kleinen, anfänglich nur sechzehnköpfigen Gruppe ragten einige Männer hervor, die sich im Laufe der folgenden Jahre nachhaltig an der Tätigkeit dieser Organisation beteiligten und so für den ganzen Entwicklungszeitraum der fünfziger bis siebziger Jahre des vorigen Jahrhunderts entscheidende Bedeutung hatten. Einer von ihnen war Jindřich Otokar Miltner, dessen einziges grosses Werk, das er zusammen mit Josef Neumann verfasste, heutzutage jedem Numismatiker, auch dem Anfänger, wohl bekannt ist; seiner Persönlichkeit wurde jedoch bislang sozusagen keine Aufmerksamkeit zuteil.

Die Familie Miltner stammte angeblich aus Reichenbach in Schlesien (heute Dzierżoniów), von wo sie anfangs der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts nach Böhmen übersiedelte. Jindřich Otokar Miltner wurde am 22. Oktober 1827 in Slaný geboren. Die Anfänge seines Interesses für Geschichte waren durch die Umwelt, in der er aufwuchs, gegeben. Sein Vater, der Jurist František Karel Miltner, war nämlich Liebhaber von Antiquitäten im weitesten Sinn des Wortes. Sein ganzes Leben lang sammelte und bewahrte er Gedenkgegenstände, die er in der nächsten Umgebung erworben hatte; zahlreiche materielle und schriftliche Widmungen an Musealsammlungen stammen von ihm. Der sechzehnjährige Jindřich Otokar Miltner begab sich im Herbst 1843 studienhalber nach Prag, wo er zunächst drei Jahre lang das Kleinseitner Gymnasium besuchte; im Jahre 1846 trat er in der ersten Jahrgang der philosophischen Fakultät der Prager Universität ein. Nach deren Beendigung inskribierte er im Jahre 1848 das Studium der Rechte, um so die Amtslaufbahn seines Vaters fortzusetzen. Hier besuchte er auch die Vorlesungen über böhmische Archäologie in der Darbietung des gerade ernannten ausserordentlichen Professors Jan Erazim Vocel und wurde einer seiner ersten Hörer. Parallel mit dem Interesse an Geschichte und Altertümern kristallisierte sich bei ihm noch ein spezifisches Interesse am Sammeln von Münzen

und später auch an der Numismatik im weitergefassten Sinn des Wortes aus, das ihn, ebenso wie seinen Vater, zum Eintritt in die erste numismatische Vereinigung bewog. Diese Vorlieben waren dafür entscheidend, dass Jindřich Otakar Miltner noch vor Abschluss seiner Rechtsstudien im Januar 1851 unbesoldeter Assistent der numismatischen und archäologischen Sammlungen des damaligen Böhmisches Museums in Prag wurde. Seine dortige Tätigkeit zeitigte drei Münzkataloge, von denen die Bestandaufnahme der Sammlung griechischer und römischer Prägung überhaupt das erste tschechisch verfasste Inventar der heutigen numismatischen Abteilung des Nationalmuseums in Prag ist. Die 18 Monate währende Arbeit im Museum trug ihm zwar die Anerkennung des Verwaltungsausschusses ein, im Hinblick auf den verhältnismässig geringen Umfang der numismatischen Sammlung hatte er jedoch praktisch keine Aussichten auf Erwerb einer ständigen Beschäftigung. In Jahresmitte 1852 schied er daher aus den Diensten des Museums aus und beschloss, dem Museum weiterhin nur als Mitglied der Gesellschaft des Museums und des Archäologischen Kollegiums nützlich zu sein.

Damals waren bereits die Vorbereitungen für die Edition der ersten Hefte der Arbeit "Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Privatmünzen und Medaillen" in vollem Gange, die die erste Editionstat des jüngst erst entstandenen Vereins für Numismatik in Prag sein sollte. Seine Mitglieder wollten damit bewusst an das in den Jahren 1771–1787 erschienene Werk des Begründers der tschechischen wissenschaftlichen Numismatik Mikuláš Adaukt Voigt "Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen" anknüpfen. Nach dem ursprünglichen Plan sollte die Arbeit gleichzeitig in deutscher und tschechischer Version herauskommen, und erst ihr Erfolg sollte die Voraussetzung für eine Reedition des Werkes Voigts bilden, wobei diese Neuauflage durch Erkenntnisse des damaligen Forschungsstandes ergänzt und um die aus neuen Funden bekannten Fürsten- und Königsprägungen erweitert werden sollte. Diese erste grosse Editionstat war als Kollektivwerk geplant, an dessen Verwirklichung sich in grösserem oder geringerem Ausmass alle Mitglieder des Vereins beteiligen sollten. Die genealogischen und historischen Anmerkungen sollten gemeinsam von ständigen Kreiskassierer Vilém Killian und von den beiden Miltners, Vater und Sohn, ausgearbeitet werden. Als bald erwies sich jedoch, dass der Verein für Numismatik seine Kräfte überschätzt hatte und dass seine Mitglieder keine gehörige Vorstellung darüber besaßen, welche grosse Anstrengung die geplante Arbeit darstellt. Ausserdem erforderte angesichts des offensichtlichen Kollektivcharakters die gegenständliche Publikation auch einen fähigen Organisator, der die Gesamtkonzeption zu wahren und die Aufgabe erfolgreich abzuschliessen verstehen hätte. Es war gewiss eine paradoxe Erscheinung, dass im Laufe der weiteren Jahre gerade Jindřich Otakar Miltner die volle Verantwortung für die in Vorbereitung stehende Publikation übernahm, obgleich er jüngstes Mitglied des Vereins war.

Seine Beteiligung an den Vorbereitungen zur Abfassung der geplanten Arbeit setzte bereits in den Jahren 1851–1852 ein, als er mit seinem Vater zusammen das Unterlagenmaterial in zahlreichen Sammlungen studierte. Es war aber weitaus mühsamer, zu den einzelnen Münzen und Medaillen alle Daten über ihre Herausgeber aufzuspüren und die Prägungen selbst historisch zu begründen. Mit Rücksicht auf den anspruchsvollen Charakter dieser Aufgaben und auf die Arbeit im Archäologischen Kollegium, die im Jahre 1855 die Publikation einer kleinen Monographie über Smečno zum Ergebnis hatte, betrachtete der gerade absolvierte Jurist es als unerlässlich, nach Abschluss der Studien in Prag zu bleiben. Er nahm daher das Angebot des Vorsitzenden des Vereins, des Polizeidirektors Sacher-Masoch an und trat in die Dienste der Prager Polizeidirektion zunächst als Praktikant, später wurde er zum Konzeptsadjunkten befördert. Durch das Zusammentreffen unglücklicher Umstände verwehte ihn aber gerade dieser Dienst nach einigen Jahren an die Polizeidirektion in Krakau, wodurch sich die Beendigung der geplanten Aufgabe auf weitere Jahre hin verzögerte.

Im zweiten Teil der Abhandlung, der dem langen Aufenthalt Miltners ausserhalb der Heimat gewidmet ist, war die Autorin bemüht, zunächst die Sonderstellung eines tschechischen Beamten aufzuzeigen, der in der österreichischen Administration in Galizien diente,

woraus sich beträchtliche Hindernisse für die Anbahnung engerer und hauptsächlich dauernder Kontakte mit Vertretern der lokalen polnischen Intelligenz ergaben. Gleich nach seiner Ankunft im Jahre 1858 konnte er zwar einen deutschen Führer durch die Krakauer Antiquitätensammlung und zwei Jahre später auch einen praktischen Führer durch Krakau und Umgebung herausbringen, der in deutscher und polnischer Sprache erschien; nach diesem verheissungsvollen Anfang schloss er sich jedoch mit Rücksicht auf die objektiven Bedingungen von der Umwelt ab und kehrte zur intensiven Arbeit an der Bestandaufnahme böhmischer Privatmünzen und Medaillen zurück.

Im Laufe der Jahre überschritt das Werk den festgelegten Umfang und die Herausgabe der einzelnen Hefte verzögerte sich so ständig zum grossen Missfallen der ungedulden Interessenten. Miltner, abgeschnitten von allen Quellen, die er zu seiner Arbeit unbedingt benötigte, musste sich das gesamte Unterlagenmaterial zum Textteil im Wege langwieriger Korrespondenz beschaffen. Seine schwierige Position wurde dadurch kompliziert, dass es damals in der Entwicklung des Vereins für Numismatik zu einem gewissen Umbruch kam, denn es verstarben einige Sammler, deren Namen unmittelbar mit den Anfängen dieser Organisation verknüpft waren; von den neuen Mitgliedern, die ihn sozusagen nicht kannten, konnte er keine wesentlichere Hilfeleistung erwarten. Mit der Zeit brachte die Herausgabe der Bestandaufnahme böhmischer Privatmünzen und Medaillen auch finanzielle Schwierigkeiten mit sich und man erwog sogar ihre Einstellung. Im entscheidenden Augenblick intervenierte aber der Sekretär des Vereins Neumann und ermöglichte durch eigenen Finanzbeitrag die Beendigung der Bestandaufnahme. Im August 1868 beendete Miltner das 26. Heft, das die Privatprägungen von Einzelpersonen umfasste. Den zweiten und dritten Teil mit einer Beschreibung der Prägungen des Klerus und einzelner Städte verfasste unter dem Druck von Einsparungsmassnahmen in gekürzter Darstellung bereits Josef Neumann und gab ihn im Jahre 1870 heraus. Bald darauf beendete der Verein für Numismatik in Prag nach mehr als zwanzigjähriger Existenz seine Tätigkeit.

Die Autorin betont ferner, dass sich Miltner langsam, aber sicher dem Prager numismatischen Geschehen entfremdete, während ihm andererseits der langjährige Aufenthalt in Krakau keine stärkere Annäherung an die polnischen Sammler erbrachte. Auch in dieser Beziehung äusserten sich negativ die Nachteile seiner gesellschaftlichen Stellung eines Polizeibeamten und schufen Barrieren zwischen ihm und den dortigen Numismatikern. Obwohl er als Kenner der polnischen Numismatik, ja sogar als polnischer Numismatiker angesehen wurde, trat er in Krakau publizatorisch nur mit einer kurzen Ergänzung zum Inventar polnischer Münzen von Raczyński hervor, die er im Krakauer Tagblatt Czas im Jahre 1867 veröffentlichte. Übrigens machte er nicht einmal in seiner Heimat mehr den Versuch, nach Veröffentlichung seines Teils der Bestandaufnahme böhmischer Privatmünzen und Medaillen auf die numismatische Thematik zurückzukommen. Während seine Publikationstätigkeit in Galizien durch die Doppelausgabe seines einst erfolgreichen Führers durch Krakau und Umgebung abgeschlossen wurde, vermochte er in Böhmen von vorbereiteten Abhandlungen historisch-archäologischen Charakters nur einen Artikel über die Burg Helfenburk im Jahre 1875 zu publizieren. Er starb als Polizeikommissar in Krakau am 24. Januar 1881.

Wenn wir uns heute, fast hundert Jahre nach Miltners Tod, gerade für seine Geschicke interessierten, geschah dies vor allem deshalb, weil ihre Untersuchung uns in vielen Belangen unsere bisherigen Kenntnisse von der Entwicklung des numismatischen Geschehens in Böhmen in den fünfziger bis siebziger Jahren des vorigen Jahrhunderts hilfreich ergänzte. Sie brachte uns zugleich den tragischen Lebenslauf eines begabten tschechischen Numismatikers nahe, der nach einigen Jahren verheissungsvollen fachlichen Aufstiegs im Prager schöpferischen Milieu fast ein Vierteljahrhundert an der nordöstlichen Grenze der österreichischen Monarchie verbringen musste und vergeblich um eine Rückkehr bemüht war. Obwohl Miltner während der ganzen Aufenthaltszeit in Galizien bestrebt war, stets überzeugend als Tscheche aufzutreten und ständigen Kontakt mit Prag zu unterhalten, fiel in Böhmen sein Name der Vergessenheit anheim. Dauernde Erinnerung an seine Existenz bildete schliesslich nur seine Bestandaufnahme böhmischer Privatmünzen und Medaillen, die

bis auf den heutigen Tag ein gültiges und vollkommenes Handbuch darstellt, das von Generationen von Numismatikern bei uns und im Ausland benützt wurde und noch immer benützt wird. Wir können nur bedauern, dass nach Abschluss dieses Werkes Jindřich Otokar Miltner nicht mehr Gelegenheit und Bedingungen zu weiterer numismatischer Forschung hatte, wie er es selbst wünschte und wie es auch für die tschechische Numismatik nutzbringend gewesen wäre.

NÁLEZY

JAROSLAV ŠŮLA

Pět denárových nálezů ze severovýchodních Čech

Monumentální čtyřsvazkové dílo *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*¹ shrnulo dosavadní znalosti o hromadných nálezech mincí v českých zemích, označilo je za prvořadý pramen pro vědeckou numismatiku a určilo za jeden z dalších směrů numismatického bádání i trvalé zpřesňování zpráv o starších nálezech, zpracovávání doposud nepopsaných mincovních depotů a vyhledávání údajů o nálezích zapomenutých. Ve shodě s tímto úkolem české numismatiky jsem v uplynulých letech věnoval hodně úsilí dokumentaci hromadných nálezů mincí z oblasti severovýchodních Čech. Podařilo se mi u četných starých nálezů zjišťovat podstatné nálezové okolnosti a důležité údaje o obsahu depotu nebo přijít na stopu zapomenutým, avšak mnohdy velice cenným nálezům. Nemenší pozornost jsem věnoval i nálezům novým, o kterých jsem byl téměř vždy poměrně brzy informován.

Částečné výsledky svého úsilí jsem uveřejňoval jednak na stránkách Numismatického sborníku² a Numismatických listů,³ jednak prostřednictvím muzejních publikací.⁴ Při stupuji nyní k publikaci dalšího materiálu.

¹ Red. Em. Nohejlová-Prátová, Praha 1955–1958.

² Nález mincí u Štěkova, okres Hradec Králové, Num. sbor. VIII, 1964, str. 273–274. – K nálezu pražských grošů na Slezském Předměstí u Hradce Králové, Num. sbor. IX, 1966, str. 231–235; Nález pražských grošů v Rychnově nad Kněžnou, tamtéž, str. 247–248; Drobný nález mincí v České Skalici, tamtéž, str. 282. – Nález pražských grošů krále Jana Lucemburského v Nechanicích, Num. sbor. X, 1967–1968, str. 228–232; Nález pražských grošů v Jaroměři, tamtéž, str. 250–251 (s V. Tocháčkem); Tolarový nález z poloviny 17. století v Dobrušce, tamtéž, str. 272; Druhý nález tolarů v Dobrušce, tamtéž, str. 274–276. – Nález stříbrných mincí v Máslojedech, Num. sbor. XI, 1970, str. 192–195. – Dva tolarové nálezy v Novém Městě nad Metují, Num. sbor. XIII, 1975, str. 255–258. – Srv. též Matějkova sbírka denárů a brakteátů v hořickém muzeu a jeho zápisy o nálezích v ní, Num. sbor. IX, 1966, str. 291–294.

³ K otázce jakosti drobných českých mincí Vladislava II., Num. listy XVIII, 1963, str. 88–92; Byl Bořivoj II. údělným knížetem moravským?, Num. listy XIX, 1964, str. 132–137; Denárový nález v Libotově a jeho význam, Num. listy XXII, 1967, str. 1–4.

⁴ Nálezy římských mincí v královéhradeckém muzeu, Hradec Králové 1965, str. 19 (se Z. Nemeškalo v o u); Příspěvky k soupisu nálezů mincí v severovýchodních Čechách 1. Hradec Králové 1966, str. 81 (srv. rft. v HBN VII, seš. 22/23, 1968–1969, str. 615–616); Nález mincí ve Sněžném. Příspěvek ke studiu bílých peněz Vladislava II., Acta Musei Reginaehradecensis, ser. B, XI, 1967–1969, str. 117–130.

Zásady svých postupů jsem uvedl v předmluvě k Příspěvkům k soupisu nálezů mincí v severovýchodních Čechách 1. Připomínám, že lokality jsem vždy seřadil podle abecedního – nikoliv chronologického – systému a že přidělení do okresů se řídí správním rozdělením naší republiky z r. 1960.

Hradištko, okr. Kolín

V r. 1919 při odvážení hlíny ze dvorku čp. 47 (v blízkosti pozůstatků bývalého hradu) nalezl mlynář Štulík staré rozpadávající se mince. Jednu z nich daroval numismatickému oddělení Národního muzea v Praze. V děkovném dopise dr. Gustav Skalský dárce pry napsal, že "... je to velmi vzácná mince, proto, že reprezentuje úplně nový typ mincí Vladislava I."⁵

Podle laskavého sdělení dr. Jarmily Háskové, CSc., však v přírůstkovém katalogu numismatického oddělení Národního muzea v Praze denár Vladislava I. s hradištskou lokalitou zapsán není. O osudu dalších mincí – jejichž počet také neznáme – není v obci nic známo, nálezce sám zemřel již v zahraničí, kam se svou rodinou po r. 1948 emigroval. Můžeme pouze litovat, že pro numismatické bádání byl ztracen denárový depot z XII. století,⁶ aniž se nám podařilo ho poznat a popsat.

Opočno, okr. Rychnov nad Kněžnou – 1

Koncem 2. světové války nebo v prvních poválečných letech byl při výkopu pro kanalizaci objeven denár typu F IV/14, který Eduard Fiala⁷ řadí k ražbám Boleslava III. (999–1002, 1003), zatímco jiní badatelé (např. V. Katz, J. Smolík, F. Cach) k ražbám Boleslava II. (967–999).

Opis: Líc:

Rub:

Minci má sběratel Jan Klen v Dobrušce. Ani majiteli mince není bezpečně známo, zda denár je dokladem ojedinělého nálezů, nálezového rozsypu, či dokonce rozchváceného depotu. Zdá se ale, že jde o ojedinělý nález mince, který však dokládá – stejně jako níže popisovaný denár Bořivoje II. – osídlení opočenského hradiště, chránícího zprvu obchodní stezku do Slezska, později plnění funkce knížecího hradu.⁸

Opočno, okr. Rychnov nad Kněžnou – 2

Rovněž při výkopu pro kanalizaci na Malém (dnes Trčkově) náměstí, v přibližně stejné době jako u výše uvedeného nálezů, byl objeven 1 exemplář denáru Bořivoje II. (1100–1107, 1109–1110, 1118–1120) typu F XI/5. Jde o minci poškozenou a značně otřelou, takže kromě určení, že jde o ražbu z doby 3. vlády knížete, nelze určit variantu. Také tento denár je v majetku J. Klena, který mi laskavě obě mince ukázal, sdělil nálezové okolnosti a svolil, abych oba nálezy publikoval. I v tomto případě jde s největší pravděpodobností o ojedinělý nález, který zůstal místní veřejnosti i odborné numismatické obci neznám.⁹

⁵ Okresní archiv Kolín, fond škola Hradištko II, Kronika školy z l. 1901–1939, str. 67. – Zpráva o nálezů (ale jen jednoho denáru Vladislava I.) je uvedena i v publikaci V. Bošek, Místopis a veřejná správa politického okresu novobydžovského, 2. vyd., Nový Bydžov 1940, str. 179.

⁶ O dějinách hradu v předhusitském období píše A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze království Českého V, Praha 1887, str. 293, který uvádí, že již dříve došlo v troskách hradu k nálezům klíčů, zámků atd. i "penízků".

⁷ Ed. Fiala, České denáry, Praha 1895.

⁸ Blíže o dějinách Opočna od 10. století viz J. V. Šimák, Středověká kolonizace v zemích českých, Praha 1938, str. 904–907.

⁹ Městská kronika, zachycující 40. léta našeho století (je uložena na MNV v Opočně), nemá o nálezů popsaných mincí žádnou zmínku.

Týniště nad Orlicí, okr. Rychnov nad Kněžnou

Podle informací, které se mi nepodařilo zpřesnit, došlo asi koncem 2. světové války v průběhu prací na zahrádce neznámého majitele k nálezů denárů z konce 10. století. Neoprotvrzené zprávy, které však neudávají počet nalezených mincí, říkají, že mělo jít o denáry Boleslavů a snad i Oldřichovy. O existenci tohoto nálezů, který až donedávna byl v odborné literatuře neznám, svědčí i ta okolnost, že ho cituje nedávno zesnulý znalec českých denárů K. Turnwald,¹⁰ který však bohužel neuvvedl podrobnější údaje o tomto depotu.

Zadražany, okr. Hradec Králové

Při orbě na poli u vesnice Zadražany (podle některých zpráv u sousední vsi Zachraštany, což však není správné) bylo r. 1888 nalezeno větší množství denárů (asi 500 kusů).¹¹ Eduard Fiala uvádí, že denáry "přináležely vesměs knížeti Svatoplukovi z dob vlády jeho v Čechách" (1107–1109). Měly to být denáry typu F XII, č. 16, 17 (několik) a č. 18 (nejvíce). Fiala se také zmiňuje o nálezů stříbrných esovitých záušnic,¹² ale nepíše o denárech Bořivoje II., které v nálezů byly také, jak víme bezpečně z jiných pramenů.¹³ Národní muzeum v Praze z tohoto nálezů získalo kromě dalších blíže neurčených denárů Svatoplukových a Bořivojových i denár Bořivoje II. typu F XI/1.¹⁴

Novobydžovské muzeum nabylo z tohoto depotu 4. 12. 1888 70 denárů Bořivoje II. a Svatopluka a 2 stříbrné záušnice, 26. 2. 1889 další záušnice a ještě další 15. 11. 1891. Denáry obou knížat byly získány ještě 18. 3. 1933. Nález byl odkryt "na poli, kde nyní zahrada u č. 38 hostinec".¹⁵

Stříbrné záušnice jsem při svých návštěvách v muzeu nemohl najít; zato v numismatické sbírce byl soubor 41 denárů Bořivoje II. a Svatopluka, který sice nebyl lokalizován, ale zřejmě pochází ze Zadražan. Prohlídka torza nálezů ukázala, že zadražanský depot byl rozmanitější, než Ed. Fiala uvádí:

Čechy, Bořivoj II. (1100–1107, 1109–1110, 1118–1120), denár F X/23 (1), F XI/1 (9), F XI/3 (1), F XI/4 (1), F XI/6 (2). – Svatopluk (1107–1109), denár F XII/16 (3), F XII/17 (2), F XII/18 (21).

Morava, olomoucký úřed, Svatopluk (1095–1107), denár F XI/13 (1).

Vidíme, že zadražanský nález byl bohatší, než jak je doposud z literatury známo. Kromě Bořivojových denárů z doby jeho prvé a druhé vlády v Čechách (F X/23, XI/1,3) jsou zastoupeny i ražby přisuzované do let jeho 3. vlády (F XI/4,6). Ze Svatoplukových denárů je zastoupena i ražba moravská.

Ovšem ani 9 typů zde uvedených není úplným výčtem. Ed. Fiala ještě píše,¹⁶ že i Svatoplukův denár typu F XII/19 byl zastoupen v zadražanském nálezů. Kromě toho byla otištěna zpráva, že Národní muzeum v Praze získalo kromě denárů obou panovníků i půl-denáry Bořivoje II.¹⁷ Je tudíž možné – či spíše pravděpodobně – že v nálezů byly ještě další typy.

¹⁰ K. Turnwald, K chronologii prvních českých denárů, Edice přednášek Numismatické společnosti československé v Praze, sv. 1., Praha 1968 (srv. mapu na druhé straně obálky a seznam lokalit na str. 46).

¹¹ Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze I, 1893, str. 18.

¹² Ed. Fiala, l. c., str. 184.

¹³ Např. PA XV, 1892, str. 779; ČČM LXVI, 1892, str. 563; tamtéž, LXVIII, 1894, str. 31, 610 aj.; Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Praha 1956, nález č. 1549 na str. 35.

¹⁴ PA XIV, 1887–1889, str. 417.

¹⁵ Přírůstková kniha Městského muzea v Novém Bydžově za l. 1888–1936, p. č. 81, 82, 94, 379, 4857 a 4858 (uložená v Městském muzeu Nový Bydžov).

¹⁶ Ed. Fiala, l. c., str. 341.

¹⁷ ČČM LXX, 1896, str. 38.

Zadražanský nález nebyl bohužel celý odborně popsán. Zdá se, že ani Eduard Fiala neměl možnost nerozchvácený depot prohlédnout. Jinak by totiž tak kategoricky nenapsal, že v nálezu nebyly denáry moravské a že byl "zakopán určitě roku 1109".¹⁸ Tento Fialův závěr totiž vyvolává určitý rozpor, a sice v datování. V depotu jsou zastoupeny a v novobydžovském muzeu jsou uloženy i ražby z třetího období Bořivojovy vlády, po r. 1118, aniž však v nálezu byly ražby Vladislava I. Pokud bychom tedy přijímali r. 1109 jako datum tezaurace, museli bychom přijít k názoru, že denáry typu F XI/4,6 patří ještě k ražbám z let prvých období vládaření Bořivoje II. (to ovšem by bylo v rozporu s výsledky nového bádání,¹⁹ které odmítlo pokus o revizi chronologie těchto typů²⁰ a potvrdilo, že pocházejí z l. 1118–1120; jak se domníval již Ed. Fiala), nebo do zadražanského nálezu vůbec nepatří a byly v novobydžovském muzeu omylem k ražbám z nálezu přidány. Nejpravděpodobnějším vysvětlením však patrně je, že nález byl zakopán někdy kolem r. 1120 a že ražby Vladislava I. v něm snad náhodou nebyly, nebo byly zastoupeny v té části nálezu, kterou se nepodařilo odborně prozkoumat. Ostatně, celkem obdobná je situace i u hodousického nálezu, jak to již konstatoval Pavel Radoměřský.²¹

I zadražanský nález je smutným dokladem toho, do jaké míry se ztíží numismatikova práce a zpochybní určité výsledky, když nebyl nález řádně popsán a kompletně deponován v muzeu, aby byl zachován vědeckému bádání dalších generací.

JARMILA HÁSKOVÁ

Nález mince z Velehradu, okr. Uherské Hradiště

Ve sbírce pana Hejzlara z Prahy se nachází dosud nezaznamenaná mince, objevená neznámo kdy na Velehradě.

Popis:

Bavory, fenik z l. 1120–1160, Dannenberg 91/44¹

L: V perlovém kruhu jezdec v profilu zprava, držící v pozdvížené pravici sokola (?)

Opis: -----V- IOIIVI

R: V perlovém kruhu portál kostela se dvěma postranními věžemi a velkým křížem na lomenici. Opis: VIT-----D -----

Okrajek mince perlový, značně olámaný. Průměr 23,4 mm.

¹⁸ Ed. Fiala, l. c., str. 184.

¹⁹ P. Radoměřský, Peníze Kosmova věku (1050–1125), NČČsl XXI, 1952, str. 88, 100–102. – Separát Radoměřského studie vyšel v knižní formě s toutéž paginací (Praha 1952, str. 142).

²⁰ Srv. K. Turnwald, České a moravské denáry a brakteáty, Praha 1949, str. 58.

²¹ P. Radoměřský, l. c., str. 108.

¹ H. Dannenberg, Die deutschen Münzen II, Berlín 1894. Viz též G. Skalský, České mince a pečeti 11. a 12. století, Sbor. Nár. muzea I, A, 1938, str. 2, č. 5.

JARMILA HÁSKOVÁ

Nález mincí v Místříně na jižní Moravě

R. 1929 byl vyoran na poli u Místřína, okr. Hodonín, nález mincí, který tvořily údajně pouze tyto tři ražby:

Morava, Přemysl Otakar I. (1247–1253), denár, Sbor. I. num. symposia č. 239¹ (2).

Rakousy, Fridrich II. (1230–1253), fenik, Luschin III/40² (1). Mince byly uloženy do země v 50. letech 13. století.

EDUARD ŠIMEK

Nález pražských grošů a feniků z Roviny, okr. Příbram

1. srpna 1971 nalezl Václav Němec, Homí Počernice I, Husova 407, při kopání písku na zahradě asi 100 m od stavení čp. 1 v Rovině, okr. Příbram, v zemi uloženou nádobku s mincemi. Nálezce mince s nádobkou i se zbytky tkaniny odevzdal k odbornému zpracování do numismatického oddělení Národního muzea v Praze. Po zpracování byl celý nález odevzdán do muzejních sbírek v Sedlčanech, okr. Příbram. Nález obsahoval celkem 276 mincí, většinou rakouských a bavorských feniků:

¹ Sbor. I. num. symposia, Brno 1966.

² A. Luschin, Wiener Münzwesen in Mittelalter, Wien-Leipzig 1913.

Země	Počet kusů	%	Země	Počet kusů	%
Čechy	34	12,32	Bavory	74	26,81
Morava	3	1,09	Hals-Leuchtenberg, hrabství	11	3,98
Dolní Rakousy	130	47,10	Augsburg, bisk.	5	1,81
Štýrsko	10	3,62	Neurčeno	8	2,89
Salzburg, arcib.	1	0,36	Celkem	276	100,00

Popis nálezů:

Čechy, Václav IV. (1378–1419), *Kutná Hora*, pražský groš (29); z toho pražský groš se značkou šestipaprskové hvězdičky na rubu a tmy vyběhajícími z l ve slově GROSSI a NS ve slově PRAGENSES, jako Veselý¹ II B 3 (1), váha: 2,60 g; pražský groš se značkou čtyřlístého kvítku bez negativní tečky na rubu, koruna dotažená, písmena NS ve správné poloze, jako Veselý III/2 (11), váha: 1,89, 2,23, 2,53 (2), 2,58 (2), 2,66 (2), 2,72, 2,76, 2,88 g; pražský groš se značkou čtyřlístého kvítku bez negativní tečky na rubu, koruna dotažená, písmeno N ve správné poloze, písmeno S obrácené, jako Veselý III/3 (3), váha: 2,38, 2,40, 2,71 g; pražský groš se značkou čtyřlístého kvítku bez negativní tečky na rubu, koruna dotažená, písmena NS obrácená, písmeno M ve slově BOEMIE má šikmé dřívky zkřížené ve tvaru X, jako Veselý III/5 (9), váha: 2,33, 2,34, 2,39, 2,45, 2,48, 2,55, 2,59, 2,61, 2,68 g; pražský groš se značkou čtyřlístého kvítku dále blíže neurčitelný s kontramarkou města Augsburgu na rubu (1), váha: 2,62 g; pražský groš blíže neurčitelný (4), váha: 2,48, 2,63, 2,76, 2,81 g; – peníz ze čtyřrázem, blíže neurčitelný (5).²

Morava, Albrecht Rakouský (1423–35), *Brno*, čtyřhranný peníz s hladkou orlicí mladšího typu s obloukovitě zahnutým zobákem, jako Sejbal,³ str. 166, D č. 101 (3), váha: 0,20, 0,29, 0,35 g.

Dolní Rakousy, Albrecht III. (1365–95), *Vídeň*, feník se čtyřrázem, jako Radoměřský⁴ VI/3 (1), váha: 0,30 g; půlfeník se čtyřrázem, jako Radoměřský VI/4 (1), váha: 0,16 g.⁵ – Albrecht III. (1365–95) nebo Albrecht IV. (1395–1404), *Vídeň*, feník se čtyřrázem (ražba z l. 1388–99), jako Radoměřský VI/5 (57), váha: 0,30, 0,31 (2),

¹ S. Veselý, Nález v Jarošově nad Nežárkou. Příspěvek k chronologii grošů Václava IV., Num. sbor. VIII, 1964, str. 19–46.

² Časově nebylo možné jednotlivé ražby blíže určit. Zařazují je do období vlády Václava IV. s tím, že by bylo možné je datovat i do pozdější doby.

³ J. Sejbal, Moravská mince doby husitské, Brno 1965.

⁴ P. Radoměřský, Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna, Sbor. Nár. muzea v Praze, ř. A – Historie, XXI (1967), str. 109–191. – Kromě této práce, na níž odkazují pro její dostupnost domácím badatelům, existuje dnes bohatá starší i novější základní literatura cizí. Pro ražby zastoupené v popisovaném nálezů srv. níže uvedenou práci Luschinovu a studie Kochovy (viz pozn. 5, 6) a dále: A. Luschin, Das Münzwesen in Österreich ob und unter der Enns im ausgehenden Mittelalter, Jahrbuch der Vereins für Landeskunde von Niederösterreich 1914/15, str. 252–280; 1916/17, str. 367–458. – J. P. Beierlein, Die Medaillen und Münzen des Gesamtstaates Wittelsbach I, II, München 1897; H. – J. Kellner, Die Münzen die niederbayrischen Münzstätten, Bayerische Münzkataloge 2, Grünwald bei München 1958. – D. Steinhilber, Geld und Münzgeschichte Augsburgs im Mittelalter, JNG 5–6, 1954–55, str. 5–142, tab. I–IX.

⁵ Obě ražby s hlavou kozorožha přiděloval A. Luschin (Wiener Münzwesen im Mittelalter, Wien–Leipzig 1913, str. 73) Albrechtovi IV. asi k r. 1399. B. Koch (Vom Böckler

0,32, 0,34, 0,35 (3), 0,36 (3), 0,37 (2), 0,38, 0,39, (2), 0,40 (2), 0,41, 0,42 (4), 0,43 (4), 0,45 (4), 0,46, 0,47 (3), 0,48 (6), 0,49 (4), 0,50 (2), 0,51, 0,52, 0,53, 0,56, 0,57, 0,58, 0,59, 0,60; 0,62 g (2); půlfeník se čtyřrázem, jako Radoměřský VI/6 (1), váha: 0,11 g; postříbřený padělek vídeňského feníku se čtyřrázem, jako Radoměřský VI/6 (1), váha: 0,21 g. – Albrecht IV. (1395–1404), Albrecht V. a Vilém (+1406), ražba z l. 1399–1406, feník se čtyřrázem, jako Radoměřský VI/7 (22), váha: 0,31, 0,33, 0,37, 0,41, 0,42 (2), 0,43, 0,44 (2), 0,46, 0,47 (2), 0,48, 0,49 (3), 0,50 (3), 0,53, 0,55 (2), 0,57 g; jako Radoměřský VI/9 (20), váha: 0,30, 0,38 (2), 0,39, 0,40, 0,41, 0,42, 0,43, 0,44, 0,45, 0,46, 0,47, 0,49 (2), 0,51, 0,53, 0,56 (2), 0,58, 0,67 g; půlfeník se čtyřrázem, jako Radoměřský VI/8 (1), váha: 0,20 g; jako Radoměřský VI/10 (2) váha: 0,18, 0,21 g. – Albrecht V. pod *poručnictvím Leopolda* (1406–11), feník se čtyřrázem, jako Radoměřský VI/11 (10), váha: 0,31, 0,34, 0,39, 0,40, 0,48, 0,49 (2), 0,50, 0,52, 0,62 g; postříbřený padělek feníku se čtyřrázem, jako Radoměřský VI/11 (1), váha: 0,23 g; půlfeník se čtyřrázem, jako Radoměřský VI/12 (1), váha: 0,20 g; jako Radoměřský VI/12a (1), váha: 0,20 g. – Albrecht V. (1411–39), ražba po r. 1426 – mincmistr Niclas unterm Himmel, feník se čtyřrázem, jako Radoměřský VI/15 (1), váha: 0,56 g; půlfeník se čtyřrázem, jako Radoměřský VI/16 (1), váha: 0,14 g. – Ražba z 30. let 15. století, feník (tzv. Grosskorn) se čtyřrázem, jako Radoměřský VI/17 (1), váha: 0,37 g. – Blíže neurčené ražby z l. 1399–1411, feník se čtyřrázem (1), váha: 0,58 g; půlfeník se čtyřrázem (6), váha: 0,10, 0,13, 0,17, 0,19, 0,22, 0,23 g.

Štýrsko, Leopold IV. (1404–06), *Štýrský Hradec*, feník se čtyřrázem, jako Radoměřský VI/30 (1), váha: 0,41 g; půlfeník se čtyřrázem, jako Radoměřský VI/31 (1), váha: 0,15 g. – Arnošt Železný (1406–24), *Štýrský Hradec*, feník se čtyřrázem, jako Radoměřský VI/32 (5), váha: 0,35, 0,39, 0,40, 0,43, 0,45 g; půlfeník se čtyřrázem, jako Radoměřský VI/33 (3), váha: 0,13, 0,17 g (2).

Salzburg, arcibiskupství, Pilgram II. (1365–96), feník se čtyřrázem, jako Koch⁶ str. 71, č. 24 (1), váha: 0,19 g.

Bavory (před rozdělením), Štěpán II. (1347–75), *Mnichov*, feník se čtyřrázem, jako Radoměřský VIII/1 (28), váha: 0,27, 0,29, 0,33, 0,34, 0,35, 0,38, 0,39, 0,40, 0,41 (4), 0,42, 0,43 (2), 0,45 (3), 0,46 (3), 0,47 (2), 0,49, 0,51, 0,52, 0,53, 0,55 g.

Bavory – Mnichov, Jan II., Štěpán III. a Fridrich I. (1375–92), *Oettingen*, feník se čtyřrázem, jako Radoměřský VIII/3 (9), váha: 0,28, 0,30, 0,35, 0,40, 0,42, 0,43, 0,46, 0,50; *Mnichov*, feník se čtyřrázem, jako Radoměřský VIII/3a (1), váha: 0,50 g; jako Radoměřský VIII/3a, ale místo kuliček v úhlech laloků šestipásu vždy po jednom kosočtverci (1), váha: 0,32 g; jako Radoměřský VIII/3b (2), váha: 0,38, 0,42 g; – Arnošt I. a Vilém III. (1397–1435), *Mnichov*, feník se čtyřrázem, jako Radoměřský VIII/4,6 (umístění hvězdiček na rubu nezřetelné; 4), váha: 0,47, 0,48, 0,60, 0,61 g; jako Radoměřský VIII/10 (1), váha: 0,45 g.

Bavory – Landshut, Jindřich IV. (1393–1450), *Landshut*, feník se čtyřrázem, jako Radoměřský VIII/42 (3), váha: 0,45, 0,53, 0,59 g; jako Radoměřský VIII/43, (1), váha: 0,60 g; jako Radoměřský VIII/46 (5), váha: 0,50, 0,57, 0,63, 0,68, 0,72 g; *Oettingen*, feník se čtyřrázem jako Radoměřský VIII/54 (3), váha: 0,39, 0,51, 0,58 g; jako Radoměřský VIII/59 (1), váha: 0,47 g; jako Radoměřský VIII/60 (1), váha: 0,45 g; jako Radoměřský VIII/61 (3), váha: 0,45, 0,51, 0,63 g. – *Blíže neurčené feníky* se čtyřrázem (4). – Ludvík IX. (1450–79), feník se čtyřrázem, jako Sirový⁷ XI/65 (1), váha: 0,30 g.

zum Adlerpfennig König Friedrich IV., WNZ 74, 1951, str. 77) jejich vznik datuje do 70. až 80. let 14. století, tj. do doby Albrechta III. Podle tohoto určení zařazujeme obě ražby do období Albrechta III. Srv. též P. Radoměřský, l. c.; str. 131, a L. Nemeškal, Nález mincí z 15. století v Luzích u Kosovy Hory, okres Přeborn, Sbor. Nár. muzea v Praze, řada A – Historie, XXVII (1973), str. 23–24.

⁶ B. Koch, Der Salzburger Pfennig, WNZ 75, 1953, str. 71.

⁷ E. Sirový, Nález strážovský, VNS IV, 1922, str. 160.

Bavory – Ingolstadt, Štěpán III. a Ludvík VII. (1402–13), *Ingolstadt*, feník se čtyřrázem, jako Radoměrský VIII/76 (2), váha: 0,46, 0,50 g; jako Radoměrský VIII/77 (1), váha: 0,38 g; ingolstadtský feník se čtyřrázem (líc: ingolstadtský pardál zleva; rub: písmena SL, pod nimi růžice, (1), váha: 0,51 g; ingolstadtský feník se čtyřrázem, jako Sirový XI/62 (1), váha: 0,53 g. – Blíže neurčený feník se čtyřrázem (1).

Hals-Leuchtenburg, Jan III. (1407–1443) a jeho nástupci Ludvík I. (+1485) a Fridrich VII. (+1487), půlfeník se čtyřrázem, jako Radoměrský XI/15 (1), váha: 0,16 g; jako Radoměrský XI/18 (5), váha: 0,11, 0,13, 0,15 (2), 0,20 g; jako Radoměrský XI/20 (1), váha: 0,11 g; půlfeník se čtyřrázem, nad štítem značka čtvereček, v němž negativně vyražena tečka nebo kroužek (1), váha: 0,21 g; půlfeník se čtyřrázem, nad štítem značka čtvereček (1), váha: 0,11 g; půlfeník se čtyřrázem blíže neurčený (1), váha: 0,17 g; měděný padělek půlfeníku se čtyřrázem (1), váha: 0,18 g.

Augsburg, biskupství, Burkhard (1373–1404) a Petr ze Schaumburgu (1424–69), společné ražby biskupství a města, feník se čtyřrázem, jako Radoměrský XIII/1 (1), váha: 0,32 g; jako Radoměrský XIII/2 (2), váha: 0,31, 0,43 g; jako Radoměrský XIII/5 (1), váha: 0,34 g; jako Radoměrský XIII/7 (1), váha: 0,44 g.

Blíže neurčené feníkové ražby (8).

Počtem 276 kusů mincí náleží nález z Roviny k menším nálezovým celkům 2. poloviny 15. století. Svou strukturou se podstatněji neliší od ostatních českých nálezů tohoto období. Pouze snad zastoupení dolnorakouských a štyrských feníkových ražeb je výraznější než v některých jiných nálezech. Časový rozsah nálezu určují na jedné straně bavorské mnichovské feníky se čtyřrázem Štěpána II. (1347–75), které pokládáme za nejstarší, na straně druhé landshutský jednostranný feník se čtyřrázem Ludvíka IX. (1450–79) a půlfeníky se čtyřrázem hrabství Hals-Leuchtenberku Jana III. a jeho nástupců Ludvíka I. a Fridricha VII. (1407–87). Bohužel ani u jedné z těchto konečných ražeb nelze přesněji určit dobu jejich vzniku. V případě landshutského feníku Ludvíka IX. lze pouze soudit podle datování jiných Ludvíkových feníkových ražeb, že by bylo možné jej datovat do období I. 1450–60, případně krátce po r. 1460. Chronologie feníkových mincí hrabství Hals-Leuchtenburku nebyla zatím zpracována. Při určení doby ukrytí nálezu se proto nelze o ně bezpečněji opírat. Jeho struktura, podobně jako struktura obdobných nálezových celků, však napovídá, že jde o ražby vzniklé podstatně dříve, než jsou data úmrtí obou nástupců Jana III. Podle všech náznaků lze soudit, že k uložení nálezu došlo po r. 1460, nejspíše v 2. polovině 70. let 15. století. Tomuto datování, podobně jako u velkého nálezu v nedalekých Luzích u Sedlčan,⁸ nasvědčují válečné události těchto let, kdy v období bojů krále Jiřího z Poděbrad s tzv. zelenohorskou jednotou došlo k obléhání hradu Konopiště jako sídla jednoho z hlavních představitelů jednoty Zdeňka ze Štemberka. Obléhání a boje s tím související trvaly přes půl druhého roku a byly ukončeny v prosinci 1468. Sklonek r. 1468 by bylo proto možné pokládat za nejzazší časové určení doby ukrytí popísaného nálezu.

Nález mincí z Chlumu u Zdislavic, okr. Benešov

12. května 1968 objevil Josef Dressler v Chlumu u Zdislavic při výkopu základů výchoďně za obytným stavením čp. I větší počet mincí. Mince byly uloženy v hloubce přibližně 50 cm volně v zemi bez jakékoliv nádoby. 18. září 1968 odevzdal tyto mince ke konzervaci a odbornému zpracování správě numismatického oddělení Národního muzea v Praze Jaroslav Pouzar z Vlašimi. Šlo celkem o 239 kusů grošových mincí a několik zlomků. Správa numismatického oddělení Národního muzea v Praze odevzdala zpracovaný nález Okresnímu muzeu Podblanicka, v jehož sběrné oblasti byl objeven. Nález obsahoval tyto mince:

Čechy, Václav IV. (1378–1419), Kutná Hora, pražský groš (23); váha: 2,32; 2,38; 2,42; 2,44 (2); 2,45; 2,46; 2,48; 2,53; 2,57; 2,58; (2); 2,60 (2); 2,62 (3); 2,63; 2,66; 2,67; 2,70; 2,71; 2,73g.

Sasko – Míšeň, Fridrich II. (1428–64) s Fridrichem IV. Durynským (1406–40) a Zikmundem (1428–36), groš jako Sauma 2337 (1); váha: 2,35 g. – Fridrich II., Fridrich Prostý a Vilém (1437–40), *Freiberg*, Lib. Senftleben, 1437–40, štítový groš, Krug I A 2 (9);¹ váha: 2,25; 2,29; 2,37; 2,48; 2,58; 2,69; 2,72; 2,75; 3,09g. – Fridrich II. (1428–64), *Freiberg*, Lib. Senftleben, 1437–40, štítový groš, Krug II A 1 (10); váha: 1,97; 2,32; 2,44; 2,49; 2,52; 2,53; 2,55; 2,56; 2,59; 2,67 g; Hans Bomer, 1442–51, Krug II A 3 (31); váha: 2,00; 2,12; 2,22; 2,25; 2,26; 2,29 (2); 2,30; 2,32; 2,35; 2,40 (2); 2,41 (2); 2,42 (2); 2,44 (2); 2,45; 2,48; 2,50; 2,53; 2,54 (2); 2,57; 2,59; 2,63; 2,68; 2,70; 2,72; 2,89 g; *Gotha*, Hans Erhard, 1437–40, štítový groš, Krug II A 4 (10); váha: 2,10; 2,13; 2,40; 2,42; 2,44; 2,47; 2,51; 2,57; 2,65; 2,88 g; 1440–42, Krug II A 5 (1); váha: 2,78 g; *Lipsko*, Hans Stockart, 1457–61, mečový groš, Krug II L 30a (3); váha: 2,48; 2,60; 2,62 g. – Fridrich II. a Vilém III. (1440–64), *Freiberg*, Lib. Senftleben, 1440–42, štítový groš, Krug III A 1 (9); váha: 2,07; 2,12; 2,19; 2,38; 2,45; 2,47; 2,54; 2,61 g; Hans Bomer, 1442–51, Krug III A 2 (3); váha: 1,99; 2,46; 2,50 g; Nicol Monhaupt, 1451–56, Krug III A 3 (88 – z toho 2 kusy s dvěma kroužky nad sebou na konci rubního opisu); váha: 1,96; 2,00; 2,01; 2,04; 2,06; 2,07; 2,11; 2,16; 2,17; 2,20 (2); 2,24 (2); 2,25 (2); 2,26 (4); 2,27 (2); 2,29; 2,30; 2,31; 2,32 (2); 2,33 (3); 2,35 (5); 2,37; 2,39; 2,40 (3); 2,41 (3); 2,42; 2,44; 2,45 (5); 2,46 (4); 2,47 (2); 2,49 (5); 2,50 (2); 2,52 (4); 2,55 (3); 2,57 (2); 2,58; 2,59; 2,60 (3); 2,61; 2,63 (2); 2,66; 2,67 (2); 2,69; 2,70; 2,71; 2,74; 2,80; 2,93 g; Nicol Monhaupt, 1456, Krug III A 4 (3); váha: 2,07; 2,31, 2,49 g; *Lipsko*, Hans Bomer, 1451–56, Krug III A 5 (1); váha: 2,49 g; *Saalfeld*, Burkhard Martersteck?, Krug III A 6 (1); váha: 2,55 g; *Zwickau*, Jürge Silberbomer, Krug III A 8 (5); váha: 2,34; 2,46; 2,55; 2,75; 2,77 g; štítový groš se značkou na obou stranách (1); *Freiberg*, Hans a Paul Bomer, 1457–59, mečový groš, Krug III E 12 (5); váha: 2,49; 2,64; 2,76; 2,78 (2). – Margareta (1456–65–1481, +12. 2. 1486), *Colditz*, Peter Schwabe, 1456, štítový groš, Krug VI A 1 ale s odlišnými rozdělovacími znaménky (4); váha: 1,96; 2,21; 2,57; 2,74 g. – Vilém III. (1437, 1445–1482), *Gotha*,

⁸ L. Nemeškal, l. c., str. 96.

¹ G. Krug, Die sächsischen Groschen, Pfennige und Heller um die Mitte des 15. Jahrhunderts, HBN II, 1952–54, str. 90–103.

Hans Erhard, 1444–51, štítový groš, Krug VII B 2a (2); váha: 2,51; 2,74 g; 1451–56, Krug VII B 3 (1); váha: 2,65 g; Weimar, Heinz Martersteck, 1451–56, Krug VII B 7 (2); váha: 2,26; 2,55 g. – *Bliže neurčeno* (10 a 8 zlomků).

Hessen – Kassel, Ludvík II. (1413–58), groš jako Saurma 2232 (2), groš jako Saurma 2232, ale na rubu a na lici znamení šestilisté růžice (4), groš jako Saurma 2232, ale rub jako Malý, Num. sbor. VIII, 1963–64, str. 231, a lici: LVDVIG o pětিলistá růžice o čtyřilistá růžice + čtyřilistá růžice pětिलistá růžice LANG ... (1); Ludvík III. (1458–71), groš jako Saurma 2237, ale opis na rubu + ... HA (1).

Posledně uvedený groš Ludvíka III. je také zřejmě nejmladší ražbou tohoto nálezu. Datuje uložení nálezu do 60. let 15. století. Vzhledem k významu a uplatnění saských míšeňských grošů v peněžním oběhu našich zemí v počátečních desetiletích 2. poloviny 15. století si zaslouží pozornosti i metrologický rozbor objeveného celistvě zachovaného souboru. Bohužel lze podat pouze jeho váhový rozbor, aniž je možné jej konfrontovat s výsledky rozboru jakosti jednotlivých kusů.²

Sestavíme-li váhy všech 187 nalezených a blíže určených míšeňských grošů do přehledné tabulky, je zřejmé, že se pohybují ve značném váhovém rozpětí – od 1,96 g do 3,09 g, přičemž nejsou patrné zvláštní rozdíly pokud jde o ražby jednotlivých mincovních pánů nebo ražby různých typů. Váhy vyšší než 2,80 g se však vyskytují spíše ojediněle a jsou méně početné než váhy nižší než 2,00 g. U převážné většiny mincí zjišťujeme váhy od 2,30 do 2,60 g, přičemž do váhového intervalu 2,41 g až 2,50 g bylo možné zařadit plných 25 % nalezených míšeňských grošů.

U vah v nálezu zastoupených pražských grošů Václava IV. nepozorujeme obdobné váhové rozpětí. Jde ovšem o podstatně menší soubor ražeb, proto krajní váhové hranice mohou být poněkud zúženy. Váhy se pohybují v rozmezí od 2,32 g do 2,74 g s výraznější kumulací hodnot od 2,57 g do 2,63 g, které byly zjištěny u téměř dvou pětín Václavových grošů.³

EDUARD ŠIMEK

Grošový nález z Částrovic, okr. Benešov

11. prosince 1970 našel J. Vlach na poli vzdáleném asi 250 m severně od dvora Částrovice (obec Vracovice) a asi 150 m západně od svého domu čp. 50 minci. Později bylo na poli na ploše 10 x 5 m nalezeno dalších 12 mincí. Na nález upozornil J. Pouzar, učitel

² Mince jsem vážil na váhách Meopta A 3, které váží s přesností 0,1 mg. Získané váhové údaje jsem zaokrouhloval na cg při odečtení indexu.

³ Zhodnocení nálezu vzhledem k nálezuve situaci na Podblanicku srv. v mém článku K novým nálezům mincí na Podblanicku, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 11, 1970, str. 177–185.

z Vlašimi, Okresní muzeum Podblanicka na Jemništi, které poslalo mince k bližšímu určení numismatickému oddělení Národního muzea v Praze. Po určení mince byly vráceny do sbírek muzea na Jemništi.

Obsah nálezu:

Čechy, Jiří z Poděbrad (1458–1471), pražský groš (1). – Vladislav II. (1471–1516), pražský groš (8).

Sasko – Míšeň, Fridrich II. Dobromyslný (1428–1464), Lipsko, Hans Stockart, 1457–60; mečový groš, typ Krug L 30/a (1); Lipsko, Conrad Funcke, 1462–64, mečový groš, typ Krug L 31 (1). – Fridrich II. Dobromyslný a Vilém III. Statečný (1440–1464), Freiberg, Hans a Paul Borner, mečový groš, typ Krug E 12 (1).

Brunšvik – Herzberg, Albrecht III. (1427–1486), groš (1).

Dobu ukrytí nálezu lze datovat na sklonek 2. poloviny 15. století. Jde patrně o část staršího nálezu, který podle sdělení nálezce odkryl jeho otec Fr. Vlach asi před 80 lety a z něhož se nic nezachovalo. Nádobka i s mincemi byla tehdy odevzdána nájemci dvora p. Steinovi.

JARMILA HÁSKOVÁ

Nálezy mincí z hradu Kynšperka, okr. Sokolov

V r. 1972 bylo při amatérském výzkumu hradu Kynšperka nalezeno 19 kusů mincí. Podle zbarvení kovu, jeho koroze a časového určení ražeb je možno předpokládat, že 16 kusů z nalezených mincí tvořilo jeden nálezový celek, zatímco ostatní jsou ojedinělými ztrátami.

1. Nálezový celek v počtu 16 kusů tvoří tyto ražby:

Čechy, Vladislav II. (1471–1516), *Kutná Hora*, jednostranný peníz, Castelin II/8B¹ (1), 13,4 mm,² blíže neurč. zlomek (1). – Ludvík I. (1516–1526), *Kutná Hora*, haléř z prvního období vlády, Castelin č. 4³ (1), 13,6 mm, haléř z druhého období vlády, Castelin k č. 9–10 (1), 12,4 mm. – Ferdinand I. (1526–1564), *Kutná Hora*, haléř před r. 1533, Castelin č. 6 (1), 12 mm, Castelin č. 6 var. (1), 11,8 mm, 1534 (1), 12,2 mm. Město Cheb, haléř před r. 1506, Castelin k č. 37⁴ (1), oláman.

¹ K. Castelin, Ke chronologii bílých peněz Vladislava II., NČČsl VI, 1930, str. 75–94.

² Vzhledem ke špatné zachovalosti mincí uvádím pouze jejich rozměry.

³ K. Castelin, Příspěvky k chronologii haléřů Vladislavových a Ludvíkových (Nález mělnický), NČČsl VIII, 1932, str. 63–73.

⁴ K. Castelin, Chebské mincovnictví v době grošové (1305–1520), Num. sbor. III, 1956, str. 73–113.

Polsko, Zikmund I. (1506–1548), korunní země, korunní groš, G 483⁵ (2), pruské země, groš 1530, G 526 (2), 1534, G 530 (1). – Město Elblink, 3groš 1534, G 582 (1), 1539, G 586 (1), 1540, G 586 (1). – Město Gdaňsk, 3groš 1537, G 570 (1), 1538, G 571 (1), 1539, G 572 (2), 1540, G 573 (1), groš 1531, G 558 (1), 1532, G 559 (1), 1538, G 564 (2), 1539, G 565 (1).

JARMILA HÁSKOVÁ

Nález mincí z třicetileté války v Třeboni, okr. Jindřichův Hradec

R. 1884 byl odkryt v Třeboni, Růžová ulice č. 20, nebo 21, nález mincí z třicetileté války, z něhož se zachovala pouze jedna třetina v majetku pana Humlíse z Mělníka, jemuž vděcím za zapůjčení těchto mincí ke studiu.

Popis ražeb:

Slezsko, Ferdinand I. (1526–1564), groš 1546 (1).
 Lehnice-Břeh, Jan Kristián a Jiří Rudolf (1602–1621), 3krejcar 1607 (2).
 Münsterberg-Olešnice, Karel II. (1548–1617), 3krejcar 1612 (1), 1615 (1).
 Opava, Karel z Liechtensteina (1614–1627), 3krejcar 1616 (3), 1618 1.
 Dolní Rakousy, Ferdinand I. (1521–1564), *Vídeň*, A. Hartmann, 3krejcar 1550 (1).
 Tyroly, Ferdinand I. (1521–1564), sechser bez let. (1).
 Biskupství Corvey, Theodor z Beringhausenu (1585–1616), groš 1607 (1).
 Falc-Veldenz, Jiří Gustav (1592–1634), 3krejcar 1596 (1), bez let. (2).
 Falc-Zweibrücken, Jan I. (1569–1604), 1/2 batzen 1592 (1), 3krejcar 1599 (1), 1601 (1). – Jan II. (1604–1635), 3krejcar bez let. (2).
 Hanavsko-Lichtenberg, Filip V. (1590–1599), 3krejcar 1595 (1), 1597 (1). – Jan Reinhardt (1599–1626), 3krejcar 1600 (1), 1602 (1), 1606 (2).
 Hanavsko-Münzenberg, Kateřina Belgická z Nasau-Oranién (1613–1619), 3krejcar 1613 (1).
 Biskupství Hildesheim, Arnošt Bavorský (1537–1612), groš 1606 (1), 1609 (1).
 Jülich-Cleve-Berg, Jan Vilém (1592–1609), groš 1605 (1).
 Město Kostnice, 3krejcar 1595 (1).
 Lippe, Simon VII. v *Detmoldu* (1613–1627), groš 1617 (1).
 Biskupství Minden, Hermann ze Schaumburgu (1566–1582), groš 1579 (1). – Anton ze Schaumburgu (1587–1599), groš 1596 (1).
 Pomořany-Barth, Filip II. (1606–1618), groš 1613 (1).

⁵ M. Gumovski, Handbuch der polnischen Numismatik, Graz 1960.

Sasko-Míšeň, Fridrich II. a Vilém III. (1440–1464), *Freiberg*, štítový groš 1451/56 (1).

Schaumburg, Arnošt v *Pinnenbergu* (1601–1622), groš 1604 (1).

Stolberg-Ortenberg, Ludvík Jiří v *Ortenau* (1572–1618), 3krejcar bez let. (3).

Město Štrasburk, plappart bez let. (1).

Biskupství Štrasburk, Jan Manderscheid (1569–1592), 3krejcar 1573 (1).

Württemberg, Fridrich (1593–1608) v *Hümpelgardu* (1558), 3krejcar 1586 (1).

Polsko, Zikmund III. (1587–1632), trojak 1615 (1).

Město Lucern, 3krejcar 1601 (1).

Město Schaufhausen, 3krejcar 1597 (2), 1622 (1).

Město Curych, 3krejcar 1556 (1).

Město Zug, 3krejcar 1604 (2), 1606 (3).

Podle výše uvedených 55 ražeb soudím, že k ukrytí nálezu došlo po r. 1622.

EDUARD ŠIMEK

Nález mincí z doby třicetileté války v Benešově u Prahy

V 1. polovině r. 1972 byl na místě hostince Na čápě v Dukelské ulici v Benešově u Prahy odkryt nález 149 mincí ze 16.–17. století. Podle proveniencí tvořily nález tyto ražby:

Země	Počet kusů	%	Země	Počet kusů	%
Čechy	65	43,61	Nasavsko-Idstein	1	0,67
Morava	14	9,39	Nasavsko-Weilburg	1	0,67
Slezsko	24	16,10	Solms-Lich	1	0,67
Dolní Rakousy	23	15,43	Štrasburk, biskupství	2	1,34
Falc-Simmern	2	1,34	Waldeck	1	0,67
Falc-Veldenz	2	1,34	Worms	1	0,67
Falc-Zweibrücken	1	0,67	Polsko	2	1,34
Friedberg, hrad	2	1,34	Nizozemí, Kampen	1	0,67
Hanavsko-Lichtenbersko	1	0,67	Neurčeno	5	3,35
			Čelkem	149	100,00

Popis nálezu:

Čechy, Rudolf II. (1576–1612), *Kutná Hora*, J. Šatný, bílý groš 1576 (1); *Jáchymov*, P. Hofmann, bílý groš 1586 (1). – Ferdinand I. (1619–21), *Jáchymov*, C. Lengefelder, 2krajecar 1620 (1). – Ferdinand II. (1618–37), *Praba*, B. Hübner, 3krajecar 1625 (1), 1626 (4), 1627 (7), 1628 (1), 1629 (1); E. du Bois, 3krajecar 1630 (1), 1631 (1); T. Schuster, 3krajecar 1632 (1), 1633 (4), 1634 (7), 1635 (7), 1636 (7); J. Wolker, 3krajecar 1637 (6), 1638 (1); *Kutná Hora*, S. Hölzl, 3krajecar 1624 (2), 1628 (1); J. Prunz, 3krajecar 1634 (1); *Jáchymov*, R. Steinmüller, 3krajecar 1628 (1), 1634 (1). – Ferdinand III. (1637–57), *Praba*, J. Wolker, 3krajecar 1638 (1).

Morava, Ferdinand II. (1618–37), *Brno*, K. Wonsiedler, 3krajecar 1624 (3), 1625 (2); krajecar 1624 (2), 1625 (1), 1626 (2); *Olomouc*, M. Fritsch, 3krajecar 1629 (1); zn. kotva, 3krajecar 1630 (1); T. Sonnenschein, 3krajecar 1637 (1); *Mikulov*, 3krajecar 1627 (1).

Slezsko, Ferdinand II. (1618–37), *Vratislav*, H. Riedel, 3krajecar 1626 (2), 1627 (2), 1628 (4), 1629 (5), 1630 (4), 1632 (1); krajecar 1626 (1); *Nisa*, D. von Bren, krajecar 1625 (2). – Ferdinand III. (1637–57), *Kladsko*, P. Hema, 3krajecar 1629 (1), 1630 (2).

Albrecht z Valdštejna (1626–34), *Jičín*, J. Reick, 3krajecar 1628 (1), 1629 (2); Š. Steinmüller, 3krajecar 1630 (1).

Jindřich Šlik, (1612–50), *Planá*, J. Candler, 3krajecar 1632 (1), 1637 (1).

Dolní Rakousy, Matyáš (1612–19), *Videň*, I. Jessenský, 3krajecar 1618 (1). – Ferdinand II. (1618–37), *Videň*, M. Fellner, 3krajecar 1624 (13), 1625 (4), 1626 (1), 1628 (1), 1631 (1); H. J. Stadler, 3krajecar 1637 (1); *St. Pölten*, M. Turba, 3krajecar 1626 (1).

Falc-Simmern, Richard (1569–98), 1/2batzen 1576 (1), ? (1).

Falc-Velden, Jan Jiří (1544–92), 1/2batzen 1577 (1), 1581 (1).

Falc-Zweibrücken, Jan L. (1569–1604), 1/2batzen 1588 (1).

Friedberg, hrad (Jan Eberhard, 1577–1617), 1/2batzen 1591 (1), 1593 (1).

Hanavsko-Lichtenbersko, Filip V. (1590–99), 1/2batzen 1599 (1).

Nasavsko-Idstein, Jan Ludvík (1568–96), 1/2batzen 1594 (1).

Nasavsko-Weilburg, Albrecht (1559–93), 1/2batzen 159? (1).

Solms-Lich, 1/2batzen 1594 (1).

Štrasburk, biskupství, Jan Manderscheid (1569–92), 1/2batzen 1577 (1), 1589 (?) (1).

Waldeck, František, Vilém Arnošt, Kristián, Vollzath (1588–97), 1/2batzen 1593 (1).

Worms, město, 1/2batzen 1571 (1).

Polsko, Kazimír IV. (1447–92), 1/2groš b.l. (1). – Alexander (1501–1506), 1/2groš b.l. (1).

Nizozemí, Kampen, město, (za Matyášem I.), 4stüber b.l. (1).

Blíže neurčené (4); zlomek (1).

Složení benešovského nálezu, třebaže neobsahuje nejpestřejší směsi cizích ražeb, v podstatě odpovídá běžným náleзовým celkům, jež byly ukrývány v průběhu třicetileté války. Určitou odlišnost by bylo možné spatřovat snad jen ve výraznějším zastoupení domácích mince. Ovšem ani po této stránce nejde o výjimku, porovnáme-li nově odkrytý nálezu např. se starším nálezem z Kouřimi, mlýn Bukačov (datován po r. 1637), jenž byl ovšem daleko početnější a nominálně i provenienčně bohatší.¹ Podle časového určení jednotlivých ražeb je možné celý nálezu rozdělit do dvou částí: starší, z l. 1571–99, méně početnou (zhruba 10 % mincí), jež zahrnuje kromě dvou českých ražeb všechny ražby z oblasti německých zemí, a mladší, z l. 1618–38 (zhruba 90 % mincí), kterou v l. 1624–26 tvoří převážně ražby dolnorakouské, později ražby slezské a české, z nichž si zvláště pozorností zaslouží ražby pražské mincovny (v l. 1633–38 jsou zastoupeny téměř 87 %). Pražský 3krajecar z r. 1638 je také nejmladší mincí nálezem. Jeho uložení po r. 1638 je velmi blíz-

ké uložení jiného nálezu z Benešova, případně z jeho nejbližšího okolí, který byl odkryt před r. 1923.² Oba tyto nálezu i několik dalších z různých míst Podblanicka lze pokládat za svědectví pohnutých událostí třicetileté války, které prožíval i kraj pod Bláníkem.

ZDENĚK NECHANICKÝ – JAROSLAV ŠŮLA

Nález mincí ve Skalici, okr. Hradec Králové

Na dvorku své rolnické usedlosti ve Skalici čp. 14, nalezl rolník Jan Ferbas při vykopávání pařezu poraženého jasanu hmíček s mincemi. Polévaný, asi jednolitrový hmíček, zaplněný zhruba do poloviny, byl uložen v hloubce téměř půl metru. Hmíček byl při výkopu rozbit a střepy se nedochovaly. Přesný počet mincí ani rok nálezem se nám nepodařilo zjistit; Jan Ferbas zemřel v r. 1962 a členové rodiny později, když jsme se o nálezem dověděli, udávali rozpomně údaje. Zdá se, že k nálezem došlo někdy v l. 1940–1950; v obecní kronice se záznamy od r. 1953 není o něm žádná zpráva. Mince, mezi kterými prý nebyly žádné zlaté ani velké stříbrné ražby, nálezem rozdával. Zbytek nálezem, snad jeho čtvrtina, se dostala do soukromé sbírky, nepatrný zlomek depotu věnoval nálezemův vnuk Miloš Voborník Krajskému muzeu v Hradci Králové.

V soukromé sbírce je uloženo 89 kusů. Jde o tyto ražby:

Čechy, Jiří z Poděbrad (1458–1471), *Kutná Hora*, pražský groš (2). – Vladislav II. (1471–1516), *Kutná Hora*, pražský groš několika typů, otřelý (31). – Ferdinand I. (1526–1564), *Kutná Hora*, pražský groš 1533 (1), 1536? (1), 1541 (1), letopočet nečitelný (1). – Ferdinand II. (1620–1637), *Praba*, H. Suttner, třikrajecar 1624 (4); B. Hübner, třikrajecar 1626 (1), 1630 (3); T. Šuster, třikrajecar 1631 (1), 1632 (1), 1633 (1), 1636 (1); *Kutná Hora*, Š. Hölzl, třikrajecar 1631 (1). – Ferdinand III. (1637–1657), *Praba*, J. B. Wolker, třikrajecar 1639 (1).

Morava, Ferdinand II. (1620–1637), *Brno*, Kr. Wohnsiedler, třikrajecar 1624 (1).

Slezsko, Ferdinand II. (1620–1637), *Vratislav*, H. Riedel, třikrajecar 1627 (3), 1628 (5), 1631 (1). – Ferdinand III. (1637–1657), *Vratislav*, J. Hübner, třikrajecar 1648 (1). – Leopold I. (1657–1705), *Vratislav*, J. Hübner, třikrajecar 1661 (4); S. Hammer Schmidt, třikrajecar 1666 (1).

Kladsko, Ferdinand III. (1627–1637), *Kladsko*, P. Hema, třikrajecar 1630 (1).

Slezská knížectví, Lehnice – Břeh, Jiří, Ludvík a Kristián (1639–1663), Kr. Pfahler, třikrajecar 1656 (1); Jiří III. v Břehu (1639–1664), Kr. Pfahler, třikrajecar 1660 (1); Kristián ve Volavě (1639–1673), Kr. Pfahler, třikrajecar 1664 (1).

Dolní Rakousy, Matyáš II. (1612–1619), *Videň*, I. Jesenský, třikrajecar 1618 (1). – Ferdinand II. (1619–1637), *Videň*, M. Fellner, třikrajecar 1624 (3), 1625 (1); 1626 (1), 1628 (1), letopočet nečitelný (1). – Ferdinand III. (1637–1657), *Videň*, J. J. Stadler, třikrajecar 1637 (1), 1645 (1).

¹ Srv. Em. Nohojlová, Nález u mlýna Bukačova, NČČsl XV, 1939, str. 97–102.

² Srv. E. Sirový, Nález z Benešova, NČČsl I, 1925, str. 135–136.

Štýrsko, Ferdinand II. (1592–1637), *Št. Hradec*, tříkřejcar 1625 (1), 1632 (1), 1634 (1).

Tyrolý, Leopold (1619–1632), jako duchovní kníže (1619–1625), *Hall*, tříkřejcar bez letopočtu (1); jako světský kníže (1625–1632), *Hall*, tříkřejcar bez letopočtu (1). – Ferdinand Karel (1632–1662), *Hall*, tříkřejcar 1642 (1), 1649 (1), 1650 (1).

Královéhradecké muzeum získalo z tohoto nálezu 7 kusů (přř. č. 164/67, katalogizovány pod č. N 12895-N 12901):

Čechy, Vladislav II. (1471–1516), *Kuříná Hora*, pražský groš, varianta přesně neurčitelná (2). – Ferdinand II. (1620–1637), *Praha*, B. Hübner, tříkřejcar 1627 jako Janovský č. 28b (1).

Čechy, Jindřich Šlik (+1650), *Planá*, J. Candler, tříkřejcar 1638 (1).

Dolní Rakousy, Ferdinand III. (1637–1657), *Vídeň*, J. J. Stadler, tříkřejcar 1637 (1).

Štýrsko, Ferdinand II. (1592–1637), *Št. Hradec*, tříkřejcar 1626 (1).

Tyrolý, Ferdinand Karel (1632–1662), *Hall*, tříkřejcar 1658 (1).

Přibuzní zesnulého nálezece si ponechali "na památku" těchto 13 mincí:

Čechy, Vladislav II. (1471–1516), *Kuříná Hora*, pražský groš (10). – Ferdinand II. (1620–1637), *Praha*, H. Sutmer, tříkřejcar 1624 (1).

Slezsko, Ferdinand II. (1620–1637), *Vratislav*, H. Riedel, tříkřejcar 1628 (1).

Blíže neurčitelný tříkřejcar velmi špatné zachovalosti (1).

K zakopání mincí – soudě podle nejmladší dochované mince z r. 1666 – došlo zřejmě koncem 60. let 17. století. I když příbuzní J. Ferbase včetně jeho manželky tvrdili, že mince pocházejí z jednoho nálezu, přece se nám popisované mince jeví jako části dvou různých depotů. První část tvoří pražské groše Jiřího z Poděbrad, Vladislava II. a Ferdinanda I. (nejmladší mincí z této části je pražský groš z r. 1541; ražby Ludvíka Jagellonského však chybějí). Druhá část je složena z tříkřejcarových ražeb z l. 1618–1666. Mezi oběma je podivná mezera téměř 80 let – chybějí zde ražby Maxmiliána II. a Rudolfa II. Poněvadž musíme přijmout svědectví nálezcovy rodiny, můžeme tuto časovou mezeru vysvětlit tak, že jde o poklad schraňovaný příslušníky několika generací. Tuto hypotézu podporuje i špatná zachovalost grošové části nálezu. Vyloučit nemůžeme ani tu možnost – i když je její pravděpodobnost malá – že neznámý střídal, který mince v 60. letech 17. století zakopal, nedlouho předtím sám objevil náhodou grošový depot a těmito ražbami pak rozhojnil své úspory sestávající z mincí 17. století. Nemůžeme však vyloučit ani druhou možnost, že pražské groše skutečně patří k nálezu, neboť se objevují v nálezech z let třicetileté války a objevují se – byť vzácně – v nálezech i po r. 1648.

Obec Skalice leží 10 km na sever od Hradce Králové. V 17. století patřila ke smiřickému panství, které v 60. letech držel Antonín Pankrác Rudolf hrabě Gallas. Tehdy se vesnice nazývala Velká Skalice nebo Hrubá Skalice (na rozdíl od sousední Malé Skaličky zvané též Malá Skalice – dnes Skaličky, ležící jihozápadně od Skalice).

JAROSLAV ŠŮLA

Nález drobných slezských mincí na katastru obce Podkost, okr. Jičín

V podvečerních hodinách 15. července 1967 našli osmiletý Miroslav Folprecht z Dobšína čp. 39 a jeho osmnáctiletý bratranec Miroslav Drahoňovský z Liberce depot stříbrných mincí. Byl uložen pod skalním převisem pískovcové skály ve výši asi 4 m na lokalitě U pomníků, na křižovatce silnic Sobotka-Tumov a Dobšín-Dobšice, nad stanicí vřetěm autobusové zastávky na katastru obce Podkost (viz obr. č. 1).

Obr. 1

K jeho odkrytí došlo pod skalním převisem; nálezci narazili na hrdlo nádoby, vyhrabali ji a přitom objevili ještě druhou nádobku. Byly rozbité a plné mincí, které se jim z nich vysypaly. Nález vzali chlapi domů a 18. července odevzdala učitelka Alena Folprechtová, matka jednoho z nich, mince i střepe nádoby ředitelství ZDŠ v Sobotce. Odtud byl depot předán Okresnímu archivu v Sobotce, jehož ředitel prom. hist. Karol Bílek pochopil jeho význam a nález ohlásil Krajskému muzeu v Hradci Králové. Pracovníci muzea celý nález převzali 27. července 1967. Nečistěné mince vážily 3,54 kg.

Miroslav Folprecht a Miroslav Drahoňovský odevzdali všechny nalezené mince a části nádob. V období po 15. VII. 1967 byl prováděn na místě nálezu několikrát průzkum, jehož cílem bylo dohledat rozptýlené mince. Nálezci, Alena Folprechtová a pracovníci krajského muzea, kteří při hledání používali vojenského detektoru a speciálního síta pro prosívání

sytké zeminy sestrojeného konzervátorem muzea Radkem Bílkem, našli ještě téměř 230 drobných ražeb, takže konečný počet mincí tohoto nálezů činí celkem 4659 kusů. Je to jeden z mála mincovních depotů, který se královéhradeckému muzeu podařilo získat snad téměř úplný, neboť počet mincí eventuálně rozsypaných v okolí místa nálezů, které se nepodařilo nalézt, musí být minimální.¹

Depot byl zapsán pod přírůstkovým číslem 105/67 (2 nádoby) a 103/67 + 104/67 (4659 mincí), byl uložen v numismatickém depozitáři královéhradeckého muzea a byl katalogizován pod čísly N 8233 – N 12893. Popisují jej takto:

Nádobky:

První nádoba je hnek s uchem protáhle vejčitého tvaru. Páskové ucho vedoucí od okraje k nejvydutější části nádoby je odlomeno. Dno je mírně klenuté s hladkými, slabými stopami odřezávání strunou. Po celé výšce těla je vývalková šroubovice. Okraj nádoby je jednoduše rozevřen. Uvnitř a vně na okraji je vidět oprýskaná špinavě žlutozelená poleva, která místy stekla až na spodní část pláště. Nádoba byla vyrobena z plavené hlíny, při používání byla očazena. Průměr okraje činí 8,8 cm; průměr dna 5,9 cm a výška 10,9 cm. V muzeu byla slepena. Katalogizována: N 12892 (viz obr. č. 2 a nákr. č. 1).

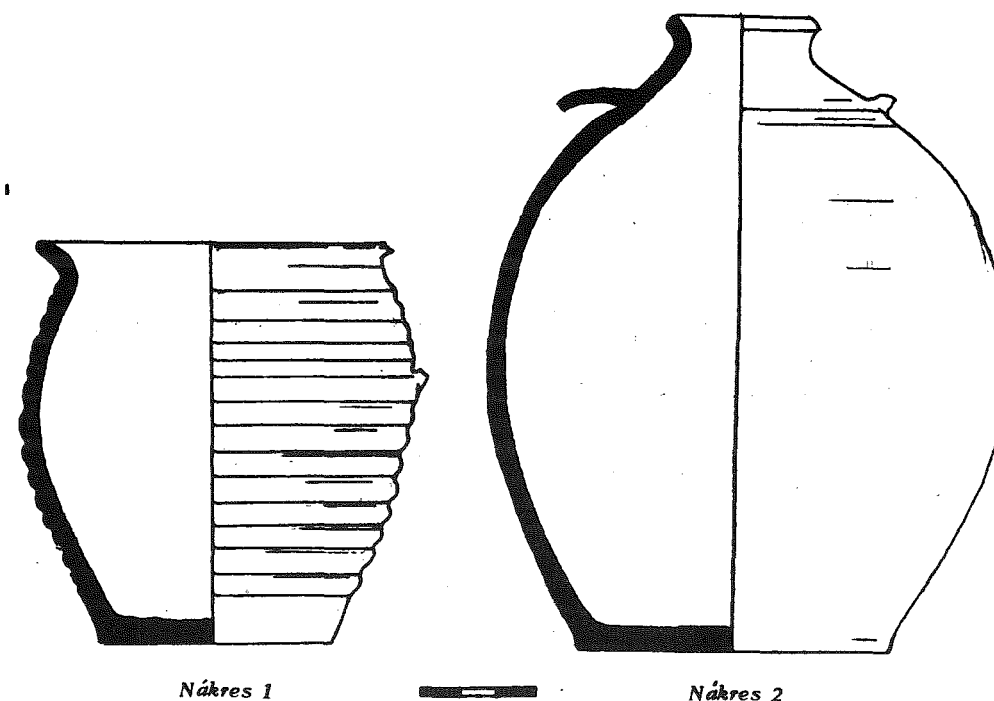
Obr. 2

Druhá nádoba je amforovitěho tvaru. Pásková, mírně žlabená ucha byla nasazena na odsazené podhrdlí. Okraj je slabě rozevřen a kuželovitě sešiznut. Dno je mírně rozšířené, hladké, po obvodu jsou patrné stopy po seřezávání strunou. Nádoba byla vyrobena z plavené hlíny, její povrch je červenohnědý. Průměr okraje činí 3,6 cm; průměr dna 8,3 cm a výška 17,5 cm. V muzeu byla slepena a doplněna. Katalogizována: N 12893 (viz obr. č. 3 a nákr. č. 2).

¹ Zprávu o nálezů přinesl také denní tisk – srv. např. Práce, roč. XXIII, č. 210 z 1. srpna 1967, str. 3; Svobodné Slovo, roč. XXIII, č. 235 z 26. srpna 1967, str. 1; Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, roč. IV, 1967, č. 9 (září 1967), str. 5; roč. XI, 1974, č. 3–5 (březen květen), srv. 29.

Obr. 3

Nákr. 1

Nákr. 2

Mince:

Čechy, Ferdinand II. (1620–1637), *Praba*, J. B. Wolker, krejcar 1637 (2); *Kutná Hora*, Š. Höflz, krejcar 1624 (1), 1625 Janovský² 29a (1), 1627 (2), 162. Jan. 29a (1). – Leopold I. (1657–1705), *Praba*, R. Egerer, třikrejcar 1695 (1), 1696 (3), 1697 (3), 1698 (1), 1699 (2), 1700 (1), 1702 (1), 1703 (1), 1705 (1); jeden krejcar české zemské měny 1695 Jan. 5a (1); krejcar 1695 Jan. 5b (1), 1697 (1), 1699 (1), 1703 (2); půlkrejcar, let. nečit. (1); *Kutná Hora*, R. Hackl, krejcar 1660 (1), 1663 (1), 1666 (1), 1671 (1); Kr. Krahe, třikrejcar 1687 (1), 1692 (1), 1694 (1), 1696 (1); jeden krejcar české zemské měny 1695 Jan. 6a (1); krejcar 1693 (1), 1696 (1), 1700 (1), 1701 (3); půlkrejcar 1691 (1), 1694 (1), 1700 (1); provisorium, minc. zn. KM, krejcar 1702 (8); B. Wohnsiedler, třikrejcar 1713 (2); krejcar 1702 (2), 1703 (9), 1704 (13). – Josef I. (1705–1711), *Praba*, R. Egerer, třikrejcar 1707 (1), 1708 (1); půlkrejcar 1707 (1); provisorium, minc. zn. PM, půlkrejcar 1710 (1); *Kutná Hora*, B. Wohnsiedler, krejcar 1707 (1), 1708 (1), 1710 (2); půlkrejcar 1709 (1). – Karel VI. (1711–1740), *Praba*, I. A. Putz, půlkrejcar 1712 (1), 1714 Jan. 4a (1); F. Scharff, třikrejcar 1715 (1), 1716 (4), 1717 (1); půlkrejcar 1716 Jan. 4d (1); *Kutná Hora*, B. Wohnsiedler, třikrejcar 1712 Jan. 5b (1); krejcar 1712 Jan. 3a (1), Jan. 3b (4), 1713 (2), 1714 (1), 1715 (1); půlkrejcar 1713 Jan. 1a (1), 1715 Jan. 1b (2); J. F. Weyer, krejcar 1717 (1); půlkrejcar 1716 Jan. 1c (2), 1717 Jan. 2a (3).

Morava, Ferdinand II. (1620–1637), *Brno*, Kr. Wohnsiedler, krejcar 1624 (7), 1626 (3); *Olomouc*, H. Pecz, třikrejcar 1622 (1); Kr. Wohnsiedler, krejcar 1624 (9), 1625 (4); M. Fritsch, krejcar 1626 (1), 1628 (1), 1629 (3), 1630 (3), 163. (2), 1633 – oválový rak. burg. znak v kartuši (5), 1634 – oválový rak. burg. znak v kartuši (1); J. K. Huber, krejcar 1636 (1); krejcar z olomoucké mincovny, let. nečit., nemožno přidělit mincmistru (1); mincovna *Olomouc* či *Brno*, letopočet nečitelný, otřelý exemplář, krejcar 162. (4); *Mikulov*, krejcar 1628 (1). – Ferdinand III. (1637–1657), *Olomouc*, A. Schäfer, krejcar 1638 (1), 1640 (1).

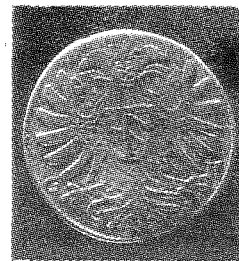
Biskupství *Olomouc*, Leopold Vilém (1637–1662), *Kroměříž*, H. Losz, krejcar 1650 (1), 1652 (1), 1653 (2), 1654 (6), 1655 (1); J. J. Huser, krejcar 1658 (1). – Karel II. z *Lichtenštejna* (1664–1695), *Kroměříž*, Š. O. Sinapi, šestikrejcar 1683 (1). – Karel III. *Lotrinský* (1695–1710), *Kroměříž*, třikrejcar 1706 (1); krejcar 1701 (10), 1702 (1), 1704 (1), 1705 (2).

Slezsko, Ferdinand I. (1526–1564), *Vratislav*, krejcar 1563 (2). – Ferdinand II. (1620–1637), *Vratislav*, H. Riedel, krejcar 1625 (2), 1626 (4), 1627 (7), 162. (4); grešle 1624 (21), 1625 (14), 162. (6); H. Ziesler, krejcar 1633 (3), 1636 (1); *Nisa*, B. Zwirner, krejcar 1624 jako *Friedensburg-Seger*³ č. 144 (1), F. –S. č. 145 (2); Dan. von Bren, krejcar 1624 F. –S. č. 152 (2), krejcar 1624, var. i písmena D. V. B. na líci pod poprsím panovníka, ještě před perlovcem a opisem – F. –S. nemá (1), krejcar 1625 F. –S. č. 153 (7); grešle 1625 se zn. mincm. DVB (2); J. J. Huser, grešle 1624 (2); *Ratibor*, S. Dyringer, krejcar 1625 (1); *neznámá mincovna*, grešle 1624 F. –S. č. 184 (73), 1625 F. –S. č. 191 (6), F. –S. č. 192 (2), 162. F. –S. č. 192 (23). – Ferdinand III. (1637–1657), *Vratislav*, G. Reichhart – M. Jan, krejcar 1639 (1), 1641 (1); G. Hübner, grešle 1654, na rubu říšské jablko a letopočet, na líci dvouhlavý orel s burgundským štítkem na prsou a po straně zn. mincmistra G–H (*viz obr. č. 4*), F. –S. a M. A. neuvádí⁴ (2); grešle 1654, narubu říšské jablko a letopočet, na líci dvouhlavý orel s burgundským štítkem na prsou, ale

² H. Janovský, *České vládní mince*. Index ke kartotéce novověku, Opava 1958.

³ F. Friedensburg – H. Seger, *Schlesiens Münzen und Medaillen der neueren Zeit*, Breslau 1901.

⁴ *Friedensburg* a po něm další autoři (např. V. Miller zu Aichholz – A. Loehr – E. Holzmaier, *Österreichische Münzprägungen 1519–1938*, II. Aufl., Wien 1948) neuvádějí, že by se ve Vratislavi razily grešle, připomínají je pro r. 1654 pouze v Těšíně a jsou označeny zn. G–G, tj. Gabriel Görloff. Protože však naše dva exempláře mají jasně zn. G–H, přidělují je Georgu Hübnerovi, který své ražby označoval těmito písmeny.

líc

rub

Obr. 4

zn. mincmistra chybí, F. –S. nemá⁵ (1). – Leopold I. (1657–1705), *Břeh*, Kr. Brettschneider, třikrejcar 1696 (2), 1698 (1), 1700 (1), 1701 (2), 1705 (1); krejcar 1697 (12), 1698 (37), 1699 (18), 1700 (23), 1701 (12), 1702 (8); grešle 1693 (56), 1694 (109), 1695 (158), 1696 (108), 1697 (144), 169. (7), 1702 se zn. mincovny M–B, F. –S. nemá⁶ (4); Opolí, D. Ehinger, grešle 1668 (6), 1669 (93), 1670 (33), 1671 (41); F. I. Kirschenhofer, půlkrejcar 1678 (1), 1679 (2), 1681 (1); grešle 1673 (8), 1679 (18), 167. (5), 1680 (23), 1681 (19), 1682 (4), 1683 (3); M. M. Wackerl, třikrejcar 1704 (1); krejcar 1697 (31), 1698 (39), 1699 (62), 1700 (29), 1701 (14), 1702 (1); jeden krejcar slezské zemské měny 1695 (16); půlkrejcar 1689 (1), 1691 (1); grešle 1686 (20), 1687 (9), 1688 (18), 1689 (10), 168. (4), 1690 (11), 1691 (9), 1693 (53), 1694 (77), 1695 (65), 1696 (309), 1697 (511); F. Nowak, grešle 1703 (76), 1704 (147); grešle 16. (46); *Vratislav*, G. Hübner, patnáctikrejcar 1662 (1); Š. Hammerschmidt, šestikrejcar 1673 (3), 1674 (1), 1675 (1), 1683 (1), 1688 (1); třikrejcar 1666 (1), 1670 (2); krejcar 1671 (12), 1672 (4); M. M. Wackerl, patnáctikrejcar 1693 (1), 1694 (1); F. Nowak, grešle 1705 (119), 170. (7). – Josef I. (1705–1711), *Vratislav*, F. Nowak, třikrejcar 1706 (2), 1707 (2), 1708 (1), 1711 (4). – Karel VI. (1711–1740), *Vratislav*, F. Nowak, třikrejcar 1712 (1); bez zn. mincmistra, šestikrejcar 1714 (1), 1715 (1).

Falzum krejcaru se jménem Ferdinanda II., které v době dánského obsazení Opavska razil Baltazar Zwimer⁷ na *Hradci u Opavy*, 1626 (2).

Krejcar se jménem Ferdinanda II. pocházející z některé mincovny zemí Koruny české – bližší určení pro otřelost nemožné, 1624 (4), 1625 (1).

Krejcar se jménem Ferdinanda II. nebo Ferdinanda III. z některé mincovny zemí Koruny české, let. nečitelný, bližší určení pro otřelost nemožné, 163. (2), let. naprosto nečitelný (8).

Kladsko, Ferdinand (1627–1637), *Kladsko*, Petr Hema, krejcar 1631 (1); mincm. zn. a let. nečitelné (1).

Slezská knížectví, Lehnice – Břeh, Jiří, Ludvík a Kristián (1639–1663), Kr. Pfahler, krejcar 1653 bez mincm. zn., F. –S. č. 1730 (1); Jiří III. v Břehu (1639–1664), Kr. Pfahler, patnáctikrejcar 1662 F. –S. č. 1853 (1). – Kristián ve Volavě (1639–1673), Kr. Pfahler, šestikrejcar 1665 (1); krejcar 1665 (2); Kr. Brettschneider, krejcar

⁵ Vzhledem k tomu, že chybí zn. mincmistra, je přidělení této ražby do Vratislavi a přiřknutí Georgu Hübnerovi diskusní. Poněvadž tato varianta není v dostupné mi literatuře (*Friedensburg*, *Čemák*, *Aichholz*) uvedena a výše uváděné ražby prokazují, že se ve Vratislavi grešle zřejmě razily, přidělují tuto grešli prozatím také Hübnerovi a do Vratislavi.

⁶ *Friedensburg* nezná pro mincovnu v Břehu ražbu grešlí s tímto letopočtem (srv. I. c., str. 13). *Aichholz* (I. c., II. vyd.) uvádí pro r. 1702 grešli raženou v mincovně v Břehu, ale pouze se zn. mincmistra C–B.

⁷ F. Papoušek, *Dánské (Zwimerovo) falešné mincování na Hradci u Opavy v letech 1626 a 1627*, *Slezský sborník (Věstník Matice Opavské)*, I (XLI), 1936.

1668 F. -S. č. 1929 (5), 1669 (14), 1670 (1), 16.. (4); grešle 1670 (26). - Luisa z Anhaltu (+1680), Kr. Brettschneider, grešle 1673 F. -S. č. 1954 (4); totéž, var. v postavení letopočtu (1), F. -S. č. 1955 (29); totéž, varianta ve vyobrazení znakového štítu (1); F. -S. č. 1955, var. ve vyobrazení znakového štítu a v postavení letopočtu (2); totéž, var. ve vyobr. znakového štítu (29). - Kristián (1639-1673) nebo Luisa z Anhaltu (+1680), grešle 167 (1). - Opavsko, Karel Eusebius (1627-1684), krejcar 1629 (3). - Těšínsko, Alžběta Lukrecie (1625-1653), H. Lorenz, krejcar 1644 F. -S. č. 3071 (1), 1646 (1), 1647 (4), 1648 F. -S. č. 3083 (1), 1649 F. -S. č. 3087 (1), 164. (2); G. Görloff, krejcar 1649 F. -S. č. 3088 (5); grešle 1649 F. -S. č. 3089 (2), F. -S. č. 3090 (3), 1650 F. -S. č. 3094 (3), F. -S. č. 3095 (2), 1651 (1). - Ferdinand IV. (1653-1655), G. Görloff, grešle 1653 F. -S. č. 3107 (1). - Biskupství Vratislav, Bedřich Hessenský (1671-1682), L. P. Haller, krejcar 1680 (1), 1681 F. -S. č. 2719 (7), F. -S. č. 2719a (3). - František Ludvík (1683-1732), L. P. Haller, krejcar 1700 F. -S. č. 2745 (11), F. -S. č. 2747 (2); grešle 1693 (4); půlkrejcar 1693 (1); S. Strasser, krejcar 1701 F. -S. č. 2751 (9). - Württemberg-Olešnice, Sylvius Bedřich (1664-1697), Olešnice, S. Pfahler, šestikrejcar 1674 (2); grešle 1675 (1), 1677 (2); F. C. Uhle, grešle 1678 (2); J. J. Tolle, grešle 1694 (3), 1695 (11), 1696 (12). - Kristián Ulrich (1664-1704), Bernstadt, F. C. Uhle, krejcar 1679 (1), 1680 (3), 1682 (1), 1683 (20), 1684 (9), 1685 (3); grešle 1680 (81); 1680 varianta znaku na líci (1), 1681 (17), 1682 (4), 168. (1); půlkrejcar 1680 (2); Olešnice, L. Laurentius, krejcar 1696 (3); grešle 1696 F. -S. č. 2408 (67), 1697 (37), 1698 F. -S. č. 2414 (50), 1699 (77), 169. (21); K. von Loh, grešle 1701 (71), 1703 (6), 1704 (251). - Julius Zikmund (1664-1684), S. Pfahler, krejcar 1679 (1). - Karel Bedřich (1704-1744), Olešnice, K. von Loh, šestikrejcar 1712 (1), 1713 (2); grešle 1705 (1). - Přesněji neurčitelné grešle s nečitelným letopočtem 16.. (9), 17.. (27).

Uhry, Leopold I. (1657-1705), Kremnica, patnáctikrejcar 1678 (1), 1682 (1), 1690 (1); šestikrejcar 1667 (2), 1668 (3), 1670 (1), 1671 (1), 1672 (1), 1673 (2), 1674 (2); třikrejcar 1695 (1); Bratislava, J. Cetto, patnáctikrejcar 1675 (1); šestikrejcar 1675 (1), 1676 (1); J. Lippai, šestikrejcar 1684 (2); Chr. S. Hunger, patnáctikrejcar 1696 (1); krejcar 1695 (1), 1700 (1); Velká Baňa, P. Österreicher, patnáctikrejcar 1696 (1); J. C. Block, krejcar 1699 (1); Košice, krejcar 1697 (1), 1698 (3); neznámá mincovna, třikrejcar 1704 (1); neznámá mincovna, zn. P-H, poltura 1696 (1), 1698 (1), 1699 (1), 1701 (1). - Josef L. (1705-1711), neznámá mincovna, zn. P-H, poltura 1709 (2), 1711 (1).

Dolní Rakousy, Ferdinand III. (1637-1657), Vídeň, J. Jessinsky, krejcar 1641 (1). - Leopold I. (1657-1705), Vídeň, A. Cetto, patnáctikrejcar 1662 (1); šestikrejcar 1665 (1); třikrejcar 1665 (1); F. Faber, krejcar 1667 (1), 1672 (1), 1676 (2); M. Mittemayer, šestikrejcar 1680 (1), 1683 (1), 1685 (1), 1688 (1), 1689 (1), 1690 (1); krejcar 1696 (13), 1697 (13), 1698 (7), 1699 (12), 1700 (8), 1701 (13); dvoufeník 1681 (1), 1700 (1).

Korutany, Ferdinand II. (1592-1637), Sv. Víť, H. Matz, krejcar 1624 (2); P. Sigharter, krejcar 1626 (4). - Leopold I. (1657-1705), Sv. Víť, krejcar 1668 (2); J. G. Rabenstein, krejcar 1679 (1).

Štýrsko, Ferdinand II. (1592-1637), Štýrský Hradec, krejcar 1624 nebo 1634 (1), 1633 (1), 1635 (1). - Leopold I. (1657-1705), Štýrský Hradec, Šeb. Haydt, třikrejcar 1665 (1); J. G. Weiss, krejcar 1669 (1); J. G. Weiss-J. A. Nowak, krejcar 1670 (2); J. A. Nowak, krejcar 1672 (1), 1680 (1), 1692 (1); J. J. Aigmann, třikrejcar 1703 (1); krejcar 1699 (2), 1700 (2), 1703 (1); jeden krejcar štýrské zemské měny 1695 (1); jednostranný dvoufeník 1698 (1). - Josef I. (1705-1711), Štýrský Hradec, J. J. Aigmann, krejcar 1711 (1).

Tyroly, Rudolf II. (1595-1612), Hall, F. Leffler, krejcar 1610 (1). - Leopold jako světský kníže (1625-1632), Hall, krejcar bez let. (12). - Ferdinand Karel (1632-1662), Hall, třikrejcar 1640 (1); krejcar bez letopočtu (6). - Zikmund František (1662-1665), Hall, krejcar bez let. (6). - Leopold I. (1665-1705), Hall, třikrejcar 1681 (1); krejcar bez let. (31); J. S. Fenner, krejcar 1694 (2). - Josef I. (1705-1711), Hall, J. S. Fenner, krejcar bez let. (6). - Karel VI. (1711-1740), Hall, krejcar bez let. (1).

Arcibiskupství Salzburg, Matouš Lang z Wellenburgu (1519-1540), jednostranný dvoukrejcar 1537 (1). - Wolf Dietrich von Reitenau (1587-1612), jednostranný dvoukrejcar 1608 (1). - Paris z Lodronu (1619-1653), krejcar 1637 (1), 1639 (2), 1642 (3), 1643 (2), 1644 (1), 1646 (1), 164. (5), 1650 (1), 1651 (3), 1653 (2), 165. (1), let. nečit. (4). - Guidobald Thun-Hohenstein (1654-1668), krejcar 1655 (1), 1656 (1), 1657 (2), 1659 (3), 1661 (1), 1665 (1), 1666 (1), let. nečitelný (1). - Max Gandolph Künenburg (1668-1687), krejcar 1677 (2), 1678 (2), 1679 (1), 1682 (1), 1683 (1). - Jan Arnošt Thun-Hohenstein (1687-1709), krejcar 1690 (1), 1691 (1), 1695 (2).

Město Augsburg, krejcar se jménem Ferdinanda II. 1624 (1); mincm. Fr. Schönfeld (?) krejcar 1642 (2); mincm. Fr. Schönfeld, krejcar se jménem Ferdinanda III. 1645 (1); řezač kolků J. Chr. Holeisan, krejcar zemské mince se jménem a portrétem Leopolda I. a mincm. zn. J. Chr. Holeisana 1695 (10); mincm. C. J. Scherr (?), krejcar se jménem Leopolda I. 1703 (1).

Biskupství Bamberg, Marquard Sebastian von Stauffenberg (1683-1693), körtling 1681⁸ (1), 1687 (1).

Bavory, Maximilian I. (1597-1651), Mnichov, krejcar 1624 (3), 16.. (1). - Maximilian II. Emanuel (1679-1726), Mnichov, krejcar 1696 (1), 1697 (2), 1698 (3), 1699 (1), 1701 (2), 1702 (1), 1703 (1), - Josef I. (1706-1711), Mnichov, krejcar 1706 (2), 1707 (2), 1709 (6), 1712 (3).

Branibory, Fridrich III. (I.; 1688-1701-1713), Berlín, Chr. Stricker, třifeník 1703 (1).

Branibory-Ansbach, Johann Friedrich (1667-1686), krejcar 1686 (2). - Georg Friedrich II. (1692-1703), krejcar 1694 (1), 1695 (1), 1697 (3), 1700 (4). - Wilhelm Friedrich (1703-1723), krejcar 1703 (3), 1704 (1), 1707 (2).

Branibory-Bayreuth, Christian Ernst (1655-1712), minc. zn. IAP, krejcar 1711 (1), 1712 (1); minc. zn. IAP, krejcar 1700 bez jména panovníka a na reversu s opisem: NACH. DEM. KEYSERL.: FVS. (2), totéž 1701 (1); totéž 1704, ale opis NACH. DEM. KAYSERL.: FVS. (1), totéž 1705 (2), 1706 (2), 1707 (6), 1708 (9), 1709 (6), 1710 (4), 1711 (3). - Georg Wilhelm (1712-1726), mincm. zn. IAP, krejcar 1713 (1), 1714 (10), 1715 (3), 1716 (4), 1717 (2); mincm. zn. SR, krejcar 1718 (1).

Město Brunšvik, J. G. Breuer, trojník 1676 typu I, ale bez monogramu mincmistra - Jesse⁹ tuto variantu neuvádí (6); trojník typu II, Jesse č. 292 (1).

Město Hildesheim, krejcar se jménem Ferdinanda II. nebo Ferdinanda III., leto-počet nečitelný pro ořelost mince (1).

Opatství Kempten, Jan Eucharius z Wolfurthu (1616-1631), krejcar 162. (1).

Město Kostnice, krejcar se jménem Leopolda I. 1702 (4).

Kurfiřtská Falc, Karel Ludvík (1648-1680), krejcar 1658 (5), 1663 (2), 1669 (1). - Filip Vilém (1685-1690), Heidelberg, mincm. zn. GB (?), albus 1688 (1).

Meklenburg-Zvěřín, Kristián Ludvík I. (1658-1692), Dömitz, dreifling 1676 (4).

Hrabství Montfort, Anton II. (1686-1733), krejcar 1703 (1).

Nassau-Siegen, Jan František (1638-1699), Siegen, G. O. Heyer, albus 1682 (1).

Město Norimberk, Jiří st. Nürnberger, krejcar 1623 Kellner¹⁰ č. 241c (1), 1639 Kellner č. 245 (1), 1656 (3); H. Ch. Lauer, krejcar 1634 Kellner č. 244 (1); Jiří ml. Nürnberger, krejcar 1673 (1), 1676 (2); Jiří B. Nürnberger, krejcar 1678 (17), 1693 (25), 1694 (12), 1700 (4), 1702 (6), 1703 (5), 1705 (5), 1709 (4).

⁸ Jde zřejmě o omyl řezače kolků, pokud jde o letopočet; přidělení biskupovi je podle znaku a opisu (M. S. E. B.) nesporné.

⁹ W. Jesse, Die Münzen der Stadt Braunschweig von 1499 bis 1680, Braunschweig 1962, č. 291.

¹⁰ H.-J. Kellner, Die Münzen der Freien Reichsstadt Nürnberg, Grünwald bei München 1957.

Město Northeim, J. H. Hoffmann, trojník 167., var. podle Mertense¹¹ nelze určit pro nečitelnost letopočtu (1).

Město Řezno, H. Federer, krejcar 1655 (1); M. Federer, krejcar 1696 (2).

Sasko-Coburg, Albrecht (1680-1699), Coburg, P. F. Crum, dreier 1685 (1), 1690 (2), 1691 (2); H. E. Angerstein, dreier 1687 (?; 1), 1689 (1), 1692 (1).

Sasko-Gotha-Altenburg, Fridrich I. (1680-1691), Gotha, H. Müller, dreier 1682 (1); J. G. Wichmannshausen, dreier 1684 (1). - Fridrich II. (1691-1732), Gotha, J. Thun, dreier 1695 (1).

Město Strassburg, dvoukrejcar bez let. jako Sauma¹² č. 1982 (2).

Město Ulm, J. B. Müller, krejcar bez let. ražený od r. 1681, Nau¹³ č. 146 na str. 78 (2).

Württemberg, Eberhard III. (1633-1674), krejcar 1640 (1), 1642 (1), 1643 (1), 1644 (1). - Fridrich Karel (1677-1693), krejcar 1690 (3), 1691 Binder-Ebner¹⁴ č. 44 (4), 1691 Bi.-Eb. č. 45 (1), 1692 (7), 1693 Bi.-Eb. č. 48 (3), 1693 Bi.-Eb. č. 49 (1). - Eberhard Ludvík (1693-1733), krejcar 1694 Bi.-Eb. č. 65 (1), 1696 (1), 1697 (1).

Biskupství Chur, Jan VI. (1636-1661), krejcar 1644 (1). - Ulrich VII. (1692-1728), krejcar 1710 (1).

Město Chur, krejcar 1643 se jménem Ferdinanda III. (1).

Polsko, Zikmund III. (1587-1632), M. Danilovič, poltorak 1622 (1), 1623 (1); groš 1624 Gumowski¹⁵ č. 947 (3), groš s nečit. let. Gum. č. 947 (2); Mikuláš nebo Jan Danilovič, poltorak 1624 (1), 162 (1); H. Ligeza, poltorak 1626 (1).

Litva, Zikmund III. (1587-1632), groš 1626 (1), 162 (1), 16. (1). - Jan Kazimír (1649-1668), Vilno, M. G. Tryzny, groš 1652 (1).

Město Gdaňsk, Zikmund III. (1587-1632), groš 1625 (1), 1627 (1), 162 (1).

Francie, Ludvík XIV. (1643-1715), Montpellier, écu aux 8 L 1690 (1).

Jak z popisu vyplývá, mezi množstvím běžných a známých ražeb bylo několik pozoruhodných a méně obvyklých mincí, které zajímavost nálezu zvyšují. Většina jich je z mincovny na území Koruny české. Jsou to jednak dva exempláře falza krejcaru se jménem Ferdinanda II., které byly v l. 1626-1627 raženy Balthasarem Zwirnerem na Hradci u Opavy v době dánského obsazení Opavska. Dále je to grešle s letopočtem 1654 a značkou mincmistra G-H, kterou jsem v dostupné literatuře nenašel a kterou jsem přičítal do vládní mincovny ve Vratislavi jako ražbu Georga Hübnera, stejně tak jako jeden exemplář grešle z r. 1654 s týmž obrazem jako výše uvedené dva exempláře, ale bez jakékoliv značky mincmistra. Zajímavý je rovněž výskyt grešle z r. 1702 se značkou mincovny v Břehu, nikoliv mincmistra, jak uvádí dosavadní literatura. Některé varianty ve vyobrazení znakového štítu a v postavení letopočtu se našly i na lehnicko-břežských grešlích Luisy z Anhaltu. A v neposlední řadě byl nalezen zajímavý svým počtem variant ornamentů grešlí Leopolda I.

Jde nesporně o zajímavý a důležitý nález, jehož význam pro numismatiku nespočívá pouze v množství mincí. Zajímavé je již časové rozpětí depotu, které je ohraničeno l. 1537-1718. Nejstarší mincí je dvoukrejcar salzburského arcibiskupa Matouše Langa z Wellenburgu, nejmladší mince - krejcar z r. 1718 - také není česká. Pochází z Branibor-Bayreuth a byla ražena za panovníka Jiřího Viléma. Nálezový kmen však pochází z konce 2. poloviny 17. století, z 90. let a z prvních 5ti let 18. století. Představu o zastoupení jednotlivých ročníků nám poskytne následující přehled (4384 přesně datovaných mincí, u zbývajících 275 je letopočet nečitelný, nebo jsou nedatované):

1537	1	1650	7	1685	5
		1651	4	1686	22
1563	2	1652	2	1687	12
		1653	6	1688	21
1608	1	1654	9	1689	13
		1655	3		
1610	1	1656	4	1690	20
		1657	2	1691	20
1622	2	1658	6	1692	9
1623	2	1659	3	1693	145
1624	133			1694	208
1625	41	1660	1	1695	271
1626	16	1661	1	1696	526
1627	10	1662	3	1697	759
1628	2	1663	3	1698	143
1629	6	1665	7	1699	177
		1666	3		
1630	3	1667	3	1700	91
1631	1	1668	16	1701	138
1633	9	1669	109	1702	36
1634	2			1703	108
1635	1	1670	65	1704	416
1636	2	1671	55	1705	131
1637	3	1672	7	1706	7
1638	1	1673	90	1707	15
1639	4	1674	5	1708	12
		1675	4	1709	19
		1676	16		
1640	3	1677	4	1710	8
1641	2	1678	23	1711	10
1642	6	1679	24	1712	13
1643	4			1713	8
1644	4			1714	13
1645	1	1680	113	1715	8
1646	2	1681	50	1716	11
1647	4	1682	13	1717	7
1648	1	1683	27	1718	1
1649	11	1684	12		

Rovněž teritoriální zastoupení jednotlivých ražeb v nálezu je zajímavé. Rychlou orientaci nám podá tento přehled:

Země	Počet mincí	%	Země	Počet mincí	%
1. Slezsko	2878	61,77	10. Uhry	38	0,82
2. Slezská knížectví	1000	21,47	11. Olomouc-biskupství	28	0,60
3. Čechy	117	2,51	12. Bavorsko	26	0,56
4. Norimberk	87	1,87	13. Württemberg	19	0,41
5. Dolní Rakousy	82	1,76	14. Štýrsko	17	0,38
6. Tyroly	67	1,44	15. Branibory-Ansbach	15	0,32
7. Branibory-Bayreuth	59	1,26	16. Nečitelné krejcarové ražby vládních mincoven v Čechách, na Moravě nebo ve Slezsku	15	0,32
8. Salzbursko	50	1,07			
9. Morava	49	1,05			

¹¹ E. Mertens, Münz- und Geldgeschichte der Stadt Northeim, Halle (Saale) 1928.

¹² Die Saurmasche Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge von etwa dem Beginn der Groschenzeit bis zur Kipperperiode, Berlin 1892.

¹³ E. Nau, Die Münzen und Medaillen der oberschwäbischen Städte, Freiburg i. Br. 1964

¹⁴ Ch. Binder-J. Ebner, Württembergische Münz- und Medaillen-Kunde, Stuttgart 1910.

¹⁵ M. Gumowski, Handbuch der polnischen Numismatik, Graz 1960.

Země	Počet mincí	%	Země	Počet mincí	%
17. Augsburg	15	0,32	30. Kladsko	2	
18. Polsko	10	0,21	31. Bamberg	2	
19. Korutany	9	0,60	32. Chur - biskupství	2	
20. Kurfiřtská Falc	9	0,60	33. Strassburg	2	
21. Sasko-Coburg	8	0,56	34. Ulm	2	
22. Brunšvik	7	0,41	35. Branibory	1	
23. Kostnice	4	0,38	36. Francie	1	
24. Litva	4		37. Hildesheim	1	
25. Meklenburk-Zvěřín	4		38. Chur - město	1	
26. Gdaňsk	3	0,32	39. Kempten - opatství	1	
27. Řezno	3	0,32	40. Montfort	1	
28. Sasko-Gotha - Altenburg	3	0,21	41. Nassau-Siegen	1	
29. Falza z Obavska	2		42. Northeim	1	

V nálezu je zastoupena celá střední Evropa. Kromě zemí Koruny české jsou zde ražby rakouské, švýcarské, německé a polské. Ze západní Evropy se zde vyskytuje pouze jedna ražba, avšak nominálně nejvyšší, ražba francouzská; jižní ani severní Evropa zde zastoupena není, z východní Evropy jsou zde pouze 4 litevské ražby. Třebaže jsou v nálezu mince více než 40 států, zemí, měst a církevních území, přesto jádro nálezů tvoří ražby habsburské říše, z nich je nejvíce mincí z území českého státu a mezi nimi převažuje – i absolutně – ražba slezská. Z celkového počtu 4659 mincí je 2878 slezských vládních mincí a 1000 exemplářů pochází ze slezských knížectví. Celkově ze 4659 kusů je z území habsburského státu (včetně ražeb církevních feudálů) celkem 4356 mincí (tj. 93,49 %) a jen 303 mince (tj. 6,51 %) ostatních. Překvapivě nízký počet je českých ražeb, a vysoké je číslo ražeb ze Slezska. Můžeme si tuto skutečnost vysvětlit tak, že majitel depotu byl v nějakém vztahu vůči této zemi? Zdá se, že ano. Mluví pro to nejen vysoké procento slezských ražeb potvrzující pronikání slezské mince do Čech, ale zejména místo ukrytí depotu. Místní majitel by mince schoval na vlastním pozemku, či ve vlastním stavení. Cizinec procházející tímto regionem, který počítá, že se sem opět vrátí, aby si ukrytý poklad vyzvedl, ukryje ho v blízkosti cesty na nápadném místě, kterým přírodní útvar pískovcových skal nespomně dodnes je, aby jej později bez obtíží našel. Dutina pod skalním převisem v lese v blízkosti staré cesty byla vskutku ideálním místem.

Další překvapivou skutečností je, že se v nálezu nevyskytují hodnotnější ražby. Masa nálezů je tvořena trojníky a krejcarů, třikrejcarů je málo, šestikrejcarů méně, patnáctikrejcarů jen 11, tolar 1, a ještě francouzský. Přece však v přepočtu to zase tak malá suma nebyla – činila zhruba 60 zlatých rýnských. Majitel si mohl za tyto peníze koupit 6–7 krav nebo menší domek, chalupu bez polností.

Zajímavá je rovněž mnohovrcholovost nálezuové skladby vyvolávající otázku, zda nejde o dva depoty, které byly nastřádány různými generacemi. Tomu by ostatně nasvědčovaly i různé typy nádob, ve kterých byly mince uschovány. Bohužel, další úvahy na toto téma není možno rozvinout, poněvadž obsah obou nádob byl před numismatickou klasifikací jejich obsahu při konzervaci smíchán.

Mince byly uschovány někdy těsně po r. 1718 – nejmladší exempláře z tohoto depotu mají ještě takřka ražební lesk. Z toho, co jsme se o nálezu dověděli, nemůžeme vyčíst žádné dramatické důvody vedoucí k uschování mincí. Obec Podkost patřila ke kosteckému

panství, které v té době bylo majetkem Františka Josefa hraběte Čemína. Panství nebylo ohroženo žádnými velkými otřesy vedoucími obyčejně k teauraci mincí – válečnými událostmi, povstáním nevolníků či epidemií nebo hladomorem. Byla to prvá léta panování císaře Karla VI. (1711–1740), poznamenaná vítěznou válkou s Turky ukončenou r. 1718 mírem v Požarevaci. Kostečka se dotkla jen nepřímo, plným prosazením nevolnictví a stupňujícím se kontribučním zatížením českého poddaného.

Podkostecký nález je nepochybně jedním z početně největších mincovních depotů z oblasti Českého ráje a zřejmě i jedním z důležitějších nálezů tolarového období nejen tohoto regionu. Jeho význam spočívá zejména v drobných slezských ražbách. Význam nálezů podtrhuje i ta skutečnost, že se podařilo depot obsahující 4659 mincí a 2 nádoby zpracovat, bezpečně uložit a zachránit v celistvosti pro numismatické bádání současné i budoucích desetiletí.

DANA SVOBODOVÁ

Nález mincí ve Velkém Valtinově, okr. Česká Lípa

4. prosince 1968 bylo na zahradě domu čp. 25 ve Velkém Valtinově nalezeno pod těžkým pískovcovým kamenem 46 zlatých a stříbrných mincí, které byly odevzdány Okresnímu vlastivědnému muzeu v České Lípě.

Jsou to tyto ražby:

Uhry, Ferdinand III. (1637–1657), *Kremnica*, dukát 1643 (1). – Karel VI. (1711–1740), *Kremnica*, dukát 1717 (1), 1719 (1), 1725 (3), 1727 (1), 1730 (1), 1731 (2), 1732 (1), 1738 (4), 1739 (4), 1740 (13), z toho jedna mince má prolomený okraj.

Alsasko, arcivévoda Ferdinand (1564–1595), *Ensisheim*, tolar b. l. s oválným řetězem Zlatého rouna jako M. A., tab. 10 č. 27.

Francie, Ludvík XIV. (1643–1715), *Aix, écu aux Palmes* 1693 (1); *écu aux insignes přeražené na líci i na rubu a s nečitelným letopočtem* (1). Tento typ *écu* byl však ražen pouze v l. 1701–1703.¹

Nizozemí, provincie Holland, dukát 1649 (1), 1713 (1), 1733 (1), 1737 (1), 1738 (1), 1740 (1); provincie Utrecht, dukát 1714 (1), 1727 (1), 1729 (1), 1733 (1); město Zwolle, dukát 1660 (1).

Struktura nálezů, v němž jsou výrazně zastoupeny zlaté ražby, není v l. desetiletí vlády Marie Terezie výjimkou. Blíže neurčený počet zlatých mincí byl ukryt po r. 1740 v Chotěboři,² nález v Jívce, okres Broumov, uložený po r. 1742, tvořilo 26 dukátů,³ 3 zlaté

¹ L. Ciani, *Les Monnaies royales françaises de Hugues Capet à Louis XVI*, Paris 1926, str. 423.

² Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. (red. Em. Nohejlová-Prátová); L. Nemeškal, *Nálezy mincí tolarového údobí*, Praha 1957, č. 3817.

mince obsahoval i nevelký nález v Přehýšově, okres Stod, ukrytý rovněž po r. 1742,⁴ o rok později byl uložen nález v Brumově, okres Valašské Klobouky, v němž bylo 17 dukátů.⁵

Nález ve Velkém Valčinově byl ukryt zřejmě v průběhu slezských válek a podle způsobu jeho uložení se dokonce zdá, že jeho majitelem byl asi nějaký voják.

DANA SVOBODOVÁ .

Nález mincí na zámku Štědrá u Karlových Var

V březnu 1969 objevil zedník J. Soukup při adaptaci omítky v jedné místnosti zámku Štědrá u Karlových Var zazděnou skrýš. Hlavní část nálezu tvořily lůžkoviny, anglické prostírání, košile, náprsenky, kapesníky a jezdecký oblek, dále zde byly nalezeny noviny Carlsbader Tageszeitung č. 218 z 16. září 1942 a konečně ztrouchnivělý váček z pytloviny, obsahující 768 stříbrných rakouských a uherských ražeb z l. 1892–1916.¹

Jsou to tyto mince:

Rakousko-Uhersko, František Josef I. (1848–1916), *Vídeň*, 1 koruna 1892 (2), 1893 (189), 1894 (70), 1895 (42), 1896 (19), 1897 (2), 1898 (18), 1899 (40), 1900 (19), 1901 (37), 1902 (11), 1903 (4), 1904 (1), 1912 (19), 1913 (21), 1914 (28), 1915 (40), 1916 (12); *Kremnica*, 1 koruna 1892 (5), 1893 (93), 1894 (44), 1895 (39), 1896 (8), 1902 (1), 1912 (3), 1915 (1).

Přiložené číslo novin z r. 1942 bezpečně dokládá, že nalezený majetek byl uložen za 2. světové války, snad někým z rodiny rytíře Josefa Němčíka Zebinského, který byl držitelem zámku do r. 1945. Vzhledem k časovému rozpětí nalezených mincí i vzhledem ke stavu, v němž byl objeven jejich obal, se domnívám, že mince jako celek byly jako část rodinného jmění tezaurovány již za 1. světové války, v době první republiky k nim nebyla přidána jediná novější ražba a teprve za 2. světové války došlo k jejich ukrytí.

³ Tamtéž, č. 3821.

⁴ Tamtéž, č. 3822.

⁵ Tamtéž, č. 3824.

¹ Za zjištění náleзовých okolností děkuji řediteli Karlovarského muzea Jířimu Koudelkovi.

SEZNAM VYOBRAZENÍ

K článku J. Háskové: Příspěvek k chronologii pražských grošů Václava IV. z let 1378–1419: Tabulka kreseb typů koruny a lva na pražských groších Václava IV.	21
K článku J. Honce: Objem výroby, mzdy a výdělky v kutnohorské mincovně v letech 1516–1544: Graf č. 1: Snížení výdělků a mezd	84
Graf č. 2: Pokles výroby a výdělků	98
K článku D. Svobodové: Z dějin české numismatiky. Jindřich Otokar Miltner a začátky organizace numismatické práce: Obr. č. 1: Fotografie J. O. Miltnera	142
Obr. č. 2: Ukázka Miltnerova rukopisu	153
Obr. č. 3: Titulní list prvního sešitu soupisu českých soukromých mincí a medailí	154
Obr. č. 4: Titulní stránka německého vydání Miltnerova průvodce po Krakově.	167

Nálezy

J. Šůla, Nález drobných slezských mincí na katastru obce Podkost, okr. Jičín: Obr. č. 1: Pohled na pískovcovou skálu (naleziště)	217
Obr. č. 2: První nádobka: hnek s uchem	218
Obr. č. 3: Druhá nádobka amforovitého tvaru	219
Obr. č. 4: Dosud neznámá slezská grešle z r. 1654, Vratislav, G. Hübner	221
Nákresy nádobek č. 1 a č. 2	219

OBSAH

Články

Karel Castelin, O mincích Kvádů	5
Jarmila Hásková, Příspěvek k chronologii pražských grošů Václava IV. z let 1378–1419 (Diskusní poznámka) (Tab. I a II)	15
Jaroslav Honc, Objem výroby, mzdy a výdělky v kutnohorské mincovně v letech 1516–1544	27
Štefan Kazimír, K otázce ziskovosti v produkci stříborných mincí na Slovensku v 16. století	101
Eduard Šimek, K činnosti moravských mincoven v době de Wittova konsorcia 1622–1623	117
Dana Svobodová, Z dějin české numismatiky. Jindřich Otokar Miltner a začátky organizace numismatické práce	133

Nálezy

Jaroslav Šůla, Pět denárových nálezů ze severovýchodních Čech	199
Jarmila Hásková, Nález mince z Velehradu, okr. Uherské Hradiště	202
Jarmila Hásková, Nález mincí v Mistříně na jižní Moravě	203
Eduard Šimek, Nález pražských grošů a feniků z Roviny, okr. Přebram	203
Eduard Šimek, Nález mincí z Chlumu u Zdislavic, okr. Benešov	207
Eduard Šimek, Grošový nález z Částovic, okr. Benešov	208
Jarmila Hásková, Nálezy mincí z hradu Kynšperka, okr. Sokolov	209
Jarmila Hásková, Nález mincí z 1. poloviny 16. století ve středních Čechách	210
Jarmila Hásková, Nález mincí z třicetileté války v Třeboni, okr. Jindřichův Hradec	212
Eduard Šimek, Nález mincí z doby třicetileté války v Benešově u Prahy	213
Zdeněk Nechanický – Jaroslav Šůla, Nález mincí ve Skalici, okr. Hradec Králové	215
Jaroslav Šůla, Nález drobných slezských mincí na katastru obce Podkost, okr. Jičín	217
Dana Svobodová, Nález mincí ve Velkém Valtínově, okr. Česká Lípa	227
Dana Svobodová, Nález mincí na zámku Štědrá u Karlových Var.	228
Seznam vyobrazení	229
Tabulky I–II	

Résumés

(Übersetzt von Alfons Hubala)

Karel Castelin, Zu den Quadenmünzen	14
Jarmila Hásková, Ein Beitrag zur Chronologie der Prager Groschen Wenzels IV. aus den Jahren 1378–1419 (Diskussionsbemerkung) (Taf. I–II)	26
Jaroslav Honc, Produktionsvolumen, Löhne und Verdienste in der Münzstätte von Kutná Hora in den J. 1516–1544	99

Štefan Kazimír, Zur Frage des Gewinnertrags der Produktion von Silbermünzen in der Slowakei im 16. Jahrhundert	115
Eduard Šimek, Zur Tätigkeit der mährischen Münzstätten in der Zeit des de Wittschen Konsortiums 1622–1623	131
Dana Svobodová, Aus der Geschichte der tschechischen Numismatik. Jindřich Otokar Miltner und die Anfänge der Organisation der numismatischen Arbeit	195

1

2

1

3

4

2

NUMISMATICKÝ SBORNÍK 14

Vydala Academia, nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1976

Přebal navrhl Jiří Ledr
Redaktorka publikace Jiřina Dolejší
Technická redaktorka Marie Šonská

Vytiskla Polygrafia, n.p., závod 6, Praha-Libeň
18,40 AA - 18,68 VA

Náklad 900 výtisků - 02/63 - 6436
21-006-77

Cena brož. výtisku 40,- Kčs
509-21-827

5

6

7

Foto: A. Bláha

3

4

8

9

10

11

5

6

7

Foto: A. Bláha